

De verkenning van het leefstijlconcept in een subjectgerichte ruimtelijke planningsstrategie

Ann Pisman

Promotor: prof. dr. G. Allaert, Universiteit Gent

Copromotor: prof. dr. ir-arch. P. Lombaerde, Artesis Hogeschool en Universiteit Antwerpen

Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van
doctor in de Stedenbouw en de Ruimtelijke Planning

Vakgroep Civiele Techniek

Voorzitter: prof. dr. ir. J. De Rouck

Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur

Academiejaar 2011-2012

Examencommissie:

Prof. dr. ir. Luc Taerwe (voorzitter)

Universiteit Gent – Decaan Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur

Prof. dr. Georges Allaert (promotor)

Universiteit Gent – Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur – Vakgroep Civiele Techniek –
Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning

Prof. dr. ir. Piet Lombaerde (copromotor)

Artesis Hogeschool – Departement Ontwerpwetenschappen

Universiteit Antwerpen – Faculteit Letteren en Wijsbegeerte - Departement Geschiedenis

Prof. dr. ir. Pieter Uyttenhove

Universiteit Gent – Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur –Vakgroep Architectuur en
Stedenbouw

Prof. dr. Veerle Van Eetvelde

Universiteit Gent – Faculteit Wetenschappen – Vakgroep Geografie

Prof. dr. Frank Witlox

Universiteit Gent – Faculteit Wetenschappen – Vakgroep Geografie

Prof. dr. Stijn Oosterlynck

Universiteit Antwerpen – Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen - Departement Sociologie

Universiteit Gent – Faculteit Wetenschappen – Vakgroep Geografie

Prof. Hendrik Van Geel

Artesis Hogeschool – Departement Ontwerpwetenschappen

Prof. dr. Paul Drewe

Universiteit Delft – Faculteit Bouwkunde – Afdeling Urbanism

Dhr. dr. ir. Hans Leinfelder

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Departement RWO – Afdeling Ruimtelijke Planning

Dit doctoraatsonderzoek werd uitgevoerd aan de Universiteit Gent, Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning, Vrijdagmarkt 10/301, 9000 Gent en gefinancierd door de Artesis Hogeschool, Departement Ontwerpwetenschappen.

AMRP

Afdeling
Mobiliteit & Ruimtelijke Planning
Universiteit Gent

Voorwoord

Iedereen mag het weten: ik heb de afgelopen zes jaar, de periode die ik aan dit proefschrift heb gewerkt, ongelooflijk genoten van het idee dat ik tijd kreeg om mezelf te verrijken met nieuwe kennis. Ik heb de kans om te doctoreren, mij aangeboden door Hendrik van de Artesis Hogeschool eind 2005, met beide handen gegrepen en heb er tot op vandaag nog geen moment spijt van gehad.

Er zijn uiteraard ook moeilijke momenten geweest. De omschakeling van een landschapskantoor met twintig, dertig enthousiaste collega's waarvan sommigen over de jaren heen vrienden waren geworden, naar een veel eenzamer bestaan tussen de boeken en 'journals' was niet altijd makkelijk. De laatste maanden waarin ik zoveel mogelijk focuste op het schrijven van de eindtekst (en op de noodzakelijke artikels) waren ook geen lachertje, niet voor mij en ook niet voor iedereen in mijn nabije omgeving. Het schrijven, herschrijven en nog eens herschrijven van een tekst is een serieuze beproeving gebleken. Hierdoor geen tijd hebben voor Karel, Ester en Kurt (en voor familie, vrienden, collega's en studenten) was mogelijks nog erger.

Maar vandaag kan ik eindelijk stellen: het is gelukt! Ik heb de afgelopen jaren ongelooflijk veel geleerd en ik hoop mijn kennis de volgende jaren (waar ik ook zal terecht komen) in die mate te kunnen ontsluiten zodat deze jaren niet enkel mij ten goede komen maar voor meerdere mensen een meerwaarde kunnen hebben.

Een voorwoord wordt traditioneel gebruikt om heel wat mensen te bedanken die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit onderzoek. Het is voor mij echter onmogelijk om een volledige lijst te maken van iedereen die bepalend is geweest voor dit onderzoek, vooral omdat ik ervan overtuigd ben dat een leven, een resultaat, mede wordt bepaald door toevallige ontmoetingen met personen die achteraf hun stempel hebben gedrukt op mijn beslissingen of met personen die net op dat moment de juiste verstrooiing of bemoediging brachten. Een ontspannend gesprek met de poetsvrouw na het uitvoeren van een geslaagde χ^2 toets, een aangenaam treingesprek na een avondvergadering of na een halve dag lesgeven, het samen lopen (zonder veel woorden) met de Leielopers van groep 3 zijn voor mij als persoon even belangrijk als een lezing op een wetenschappelijk congres in Chicago.

Het zou natuurlijk niet eerlijk zijn om al die mensen die op een gestructureerde, meer dan toevallige manier hebben meegeholpen aan dit onderzoek te vergeten. Hierbij dan toch een poging om heel wat mensen te bedanken:

- Roger Liekens voor het 'loslaten' van mij bij ARP en voor het creëren van de juiste statuten zodat de banden toch niet helemaal werden doorgeknipt;
- professor Allaert voor het aanvaarden van het promotorschap van dit onderzoek, maar meer nog voor het (deugddoend) gevoel van vertrouwen in het welslagen van dit project;
- Hans voor de mentale steun en klankbordfunctie tijdens dit onderzoek en het fungeren als inspirerend voorbeeld;
- Nicole voor de tips bij de statistische analyses;
- professor Allaert, professor Lombaerde en Hendrik Van Geel voor de zesmaandelijks begeleidingsmomenten en het nalezen van de teksten;

- alle collega's van AMRP voor de ontspannende lunches en de interesse in mij en mijn onderzoek en in het bijzonder Thomas, Els en Barbara voor de inhoudelijke en/of praktische ondersteuning bij dit onderzoek;
- de studenten van de tweede master Stedenbouw en Ruimtelijke Planning UGent academiejaar 2008-2009 en van de eerste master Stedenbouw en Ruimtelijke Planning Artesis Hogeschool Academiejaar 2008-2009;
- Hoessein voor het aangenamen gezelschap tijdens de laatste weken van dit doctoraatsonderzoek;
- Patrick, Gert en Kurt voor het nalezen van de teksten.

Dé basis van het welslagen van dit onderzoek wordt volgens mij gevormd door twee verschillende aspecten. Enerzijds een nooit aflatende persoonlijke honger naar kennis. Het lijkt alsof ik zo werd geboren en uiteraard zullen mijn ouders hierin dus een grote rol hebben gespeeld. In ieder geval is dit een eigenschap die ik ook bij mijn vader terugvond, met als summum zijn cursus 'moderne wiskunde' en bijhorende oefeningen met vendiagrammen toen ik in de lagere school zat. Het idee dat zijn jongste dochter (al op achtjarige leeftijd) dingen leerde die hij niet begreep was voor hem onverdraagbaar. Mijn ouders droomden over een toekomst voor hun jongste dochter, berekenden nauwlettend mijn 'procent' in de lagere school, zochten een goede secundaire school waar veel ruimte was voor persoonlijke ontwikkeling, hebben voor mij de mogelijkheid gecreëerd om universitaire studies aan te vatten en ik behaalde met trots in 1994 het diploma van ingenieur-architect en in 1998 van ruimtelijk planner. Jaren later wakkerde het geconfronteerd worden met een onafgebroken reeks van existentiële vragen van mijn kinderen, Karel en Ester, waarop ik steeds minder zinnige antwoorden kon verzinnen, mijn eigen honger naar kennis weer aan en deed mij beseffen dat een uitvoerende job waarin geen ruimte (meer) is om te ontdekken niet aan mij besteed is. Deze kennishonger heeft er voor gezorgd dat ik de afgelopen jaren honderden en meters boeken, artikels en rapporten heb gelezen over leefstijlen maar momenteel ook snak naar input over andere zaken, naar een goed fictieboek of naar een boek over klimaatadaptatie bijvoorbeeld. Anderzijds is een goede balans tussen inspanning en ontspanning noodzakelijk om op lange termijn overeind te blijven en deze balans heb ik gevonden door mijn gezinssituatie. Kurt, Karel en Ester zorgen ervoor dat ik mijn ding kan doen, kan 'studeren', 'doceren' en 'aggregeren' maar tegelijkertijd 's avonds moet stoppen en beschikbaar zijn voor hun kleine en grote verhalen. Bedankt hiervoor!

Inhoudstafel

Voorwoord	1
Inhoudstafel	3
Lijst van figuren	7
Lijst van tabellen	10
Samenvatting	13
Summary	21
Inleiding.....	27
Hoofdstuk 1 Ruimtelijke planning en woononderzoek	31
1.1 Hoe belangrijk is het ‘wonen’ voor de ruimtelijke planning in Vlaanderen eind 20e eeuw, begin 21e eeuw?	32
1.2 Nederzettingspatronen, exponenten van individuele woonkeuzes?	36
1.3 Perspectieven voor woononderzoek	39
1.4 Conclusie	41
Hoofdstuk 2 Verkenning van het leefstijlconcept	43
2.1 Inleiding	44
2.2 Leefstijlen in de naoorlogse Westerse maatschappij	45
2.2.1 Populariteit van het leefstijlconcept.....	45
2.2.2 Diverse oriëntaties van leefstijlonderzoeken.....	47
2.2.3 Prominente leefstijlonderzoekers.....	54
‘La Distinction’ van Pierre Bourdieu	54
De VALS-typologie van Arnold Mitchell	57
De ACORN-typologie van CACI.....	58
‘Die Erlebnisgesellschaft’ van Gerhard Schulze	60
2.3 Relatie tussen leefstijlen en woonomgevingen in leefstijlonderzoeken in de naoorlogse Westerse maatschappij.....	61
2.4 Potenties en problemen van het leefstijlconcept	69
2.5 Conclusie	73
Hoofdstuk 3 Conceptualisering kernbegrippen	75
3.1 Conceptualisering leefstijl	76
3.2 Conceptualisering (sociodemografische) doelgroepen	92
3.3 Conceptualisering woonomgeving of woonplaats	92
3.4 Conclusie	97

Hoofdstuk 4 Onderzoeksonderwerp	99
4.1 Doelstellingen	100
4.2 Onderzoeksvragen	101
4.3 Onderzoeksmethodieken.....	103
4.3.1 Literatuurstudie: survey van wetenschappelijk onderzoek en documentanalyse.....	103
4.3.2 Surveyonderzoek door middel van een internetbevraging	103
4.3.3 Caseonderzoek	114
4.5 Conclusie.....	120
Hoofdstuk 5 Inventarisatie van leefstijlen in Vlaanderen	121
5.1 Respondentenprofiel van de internetbevraging	122
5.2 Domeinspecifieke leefstijltypes bij de respondenten	123
5.2.1 Methodiek	123
5.2.2 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van latente variabelen	125
5.2.3 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van gedragsmatige variabelen	132
5.2.4 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van gedragsmatige en latente variabelen	144
5.3 Conclusie.....	155
Hoofdstuk 6 Inspiratie door inzichten in het ‘ideale wonen’	157
6.1 Inleiding	158
6.2 Resultaten van de internetbevraging m.b.t. het ‘ideale wonen’ van de respondenten	159
6.2.1 Methodiek	159
6.2.2 Waar? Hoe? Met wie? willen de bewoners van Vlaanderen in de toekomst wonen	160
6.3 Relatie tussen woonidealen en leefstijlen	166
6.3.1 Methodiek	166
6.3.2 Relatie tussen latente leefstijlclusters en woonwensen.....	167
6.3.3 Relatie tussen manifeste leefstijlclusters en woonwensen	171
6.4 Conclusie.....	177
Hoofdstuk 7 Casestudy	179
7.1 Doelstellingen	180
7.2 Ruimtelijke kenmerken van de casegebieden	181
7.2.1 Planningscontext	182
7.2.2 De statistische sector als aanname voor woonomgeving.....	185
7.2.3 Ruimtelijke verschillen.....	188
7.2.4 Conclusie ruimtelijke kenmerken	203

7.3 Kenmerken van de (leefstijlen van de) bewoners	205
7.3.1 Focus op de verschillen in leefstijldimensies	205
7.3.2 Identificatie van manifeste en latente leefstijlen	209
7.3.3 Conclusie leefstijlkenmerken in Galgenberg, Flora, Verloren Brood en Drie Sleutels	212
7.4 Woonwensen van de bewoners.....	213
7.4.1 Beschrijvende analyse woonwensen	213
7.4.2 Conclusie woonwensen	218
7.5 Confrontatie van leefstijlen, ruimtelijke kenmerken en woonwensen	219
7.6 Conclusie	225
Hoofdstuk 8 Beleidssuggesties	227
8.1 Inleiding	228
8.2 Potenties en valkuilen van het leefstijlconcept.....	229
8.2.1 Leefstijl als containerbegrip.....	229
8.2.2 Subjectgebonden equivalent aan de aanbodzijde?	230
8.2.3 Faciliteren van de vraag? Privaat belang versus algemeen belang.....	234
8.2.4 De specifieke relatie tussen leefstijlen en beleidsmakers, over de maakbaarheid van leefstijlen en woonvoorkeuren en de rol van de beleidsmakers	236
8.2.5 Van vraag naar behoefte, van leefstijlen naar woonmilieus?	238
8.2.6 De (hernieuwde) positie van de beleidsmaker, de planner, de burgers en de bewoners ...	241
8.3 Concrete uitdagingen voor het woonvraagstuk in het ruimtelijk beleid in Vlaanderen	243
8.3.1 Gebrek aan basisdata.....	243
8.3.2 Faciliteren van de ecologische potentie in de woonomgevingen	244
8.3.3 Verhogen van de veiligheid, specifieke aandacht voor verkeersveiligheid.....	245
8.3.4 Frictie tussen bestaande woonomgeving en ideale woonomgeving die globaal neigt naar een verdere suburbanisering en (niet intentionele) segregatie	246
8.3.5 Actieve socialisatie van de bewoners om bedreigende inzichten vanuit het individueel belang te wijzigen	247
8.3.6 Bestaande diversiteit aan leefstijlen faciliteren, voor die aspecten die het algemeen belang niet in het gevaar te brengen	247
8.4 Conclusie	252
Conclusie	255
Bibliografie	259
Eindnoten	270

Lijst van figuren

Figuur 1 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de marketing- en de sociologische traditie	14
Figuur 2 Domeinspecifiek leefstijlconcept	15
Figuur 3 Focus of the lifestyle research within the marketing and sociological tradition	21
Figuur 4 Lifestyleconcept for housing	22
Figuur 5 Overzicht van de afbakening stedelijke gebieden (bron: Afdeling Ruimtelijke Planning - Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, situatie maart 2010)	35
Figuur 6 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de marketingtraditie	46
Figuur 7 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de sociologische traditie	47
Figuur 8 Vergelijkende analyse van segmentaties en leefstijlbenaderingen (eigen verwerking)	53
Figuur 9 Relatie tussen statusgroepen van Bourdieu en hun standplaatsen (ReUrbA project team, 2006, pag. 7)	57
Figuur 10 De Acorntypologie voor Londen (CACI, 2004, pag. 5)	59
Figuur 11 Omgevingsvariabelen beïnvloeden leefstijlen (Bron: eigen verwerking)	61
Figuur 12 Leefstijlen beïnvloeden woonomgevingen (Bron: eigen verwerking)	63
Figuur 13 Leefstijlen hebben een ruimtelijke component (Bron: eigen verwerking)	66
Figuur 14 De woningtypes van Durabrik	67
Figuur 15 Het BSRmodel van Smart Agent Company dat de drijfveren van de consument grafisch weergeeft (Bron: The SmartAgent Company)	68
Figuur 16 Theoretisch concept leefstijlgroepen en doelgroepen	78
Figuur 17 Openheidskenmerk per staat (Gosling, 2008, pag. 178)	81
Figuur 18 Cartoon veiligheid in de woonomgeving (bron: De Morgen 8/1/2010)	84
Figuur 19 Schema classificatie van misdaadperceptie (Elchardus et al., 2003, pag. 10)	85
Figuur 20 Domeinspecifiek leefstijlconcept	91
Figuur 21 Schematische opbouw van het stedelijk leefcomplex (Luyten & Van Hecke, 2007, pag. 4)	94
Figuur 22 Stadsgewesten in Vlaanderen en Brussel anno 2001 (eigen verwerking)	94
Figuur 23 NIS-woonkernen in Vlaanderen en Brussel (eigen verwerking)	95
Figuur 24 Schematische weergave tussen onderzoeksdoelstellingen, -vragen en hoofdstukken document	102
Figuur 25 Mailbericht aankondiging webbevraging	107
Figuur 26 Voorbeeld van meerkeuzevraag met visuele ondersteuning uit webbevraging	108
Figuur 27 Voorbeeld van standaardweergave van de antwoorden door NetQ	109
Figuur 28 Weergave van de verschillende clusters van woonomgevingen in de zuidelijke regio van Gent	116
Figuur 29 Spreiding van de respons over Vlaanderen - aantal respondenten per gemeente (n=2339, 2010) (internetbevraging 2010)	122
Figuur 30 Spreiding van de respons over Vlaanderen - weergave van de woonplaats van de respondenten (n=1744, 2010) (internetbevraging 2010)	123
Figuur 31 Analysestappen voor het bepalen van de leefstijlclusters	125
Figuur 32 Theoretisch concept latente leefstijlgroepen en doelgroepen	126
Figuur 33 Radarvoorstelling van de vier latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	128
Figuur 34 Theoretisch concept manifeste leefstijlgroepen en doelgroepen	132
Figuur 35 Relatie tussen omgevingsvariabelen en leefstijlen	133
Figuur 36 Radarvoorstelling van de drie stedelijke manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	137

Figuur 37 Radarvoorstelling van de drie landelijke manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	137
Figuur 38 Theoretisch concept gecombineerde leefstijlgroepen en doelgroepen	144
Figuur 39 Radarvoorstelling van de gecombineerde leefstijlclusters variabelen (internetbevraging 2010)	147
Figuur 40 "In welke mate is het belangrijk om in een stadscentrum /... te wonen?" (internetbevraging 2010)	162
Figuur 41 "In welke mate zijn het mobiliteitsprofiel of de aanwezige modi van de woonomgeving belangrijk?" (internetbevraging 2010)	162
Figuur 42 "In welke mate is het belangrijk dat de woningen in de ideale woonomgeving gelijk of verschillend zijn?" (internetbevraging 2010)	163
Figuur 43 "In welke mate zijn de energieprestatie / klasse / zichtbaarheid en het beschikken over een private parkeerplaats belangrijk?" (internetbevraging 2010)	165
Figuur 44 "In welke mate moeten de bewoners in uw ideale woonomgeving op elkaar gelijken?" (internetbevraging 2010)	166
Figuur 45 Situering van de vier casegebieden	180
Figuur 46 Afbakening en ruimtelijke analyse van de afbakening en samenhang van de statistische sector 'Drie Sleutels' (eigen verwerking)	186
Figuur 47 Afbakening van de statistische sector 'Verloren Brood' en ruimtelijke analyse van de afbakening en samenhang van de statistische sectoren 'Drie Sleutels' en 'Merelbeke Station + Flora' (eigen verwerking)	186
Figuur 48 Afbakening van de statistische sectoren 'Flora' en 'Merelbeke Station' (eigen verwerking)	187
Figuur 49 Afbakening van de statistische sector 'Galgenberg' (eigen verwerking)	188
Figuur 50 Luchtfoto van een deel van Drie Sleutels (bron www.bing.com)	189
Figuur 51 Concepttekening ontsluitingspatroon van de zuidelijke woonlob Drie Sleutels (eigen verwerking)	190
Figuur 52 Foto's Drie Sleutels (eigen materiaal)	190
Figuur 53 Foto's Drie Sleutels (eigen materiaal)	191
Figuur 54 Openbaar vervoer in de omgeving van Drie Sleutels (bron www.delijn.be)	191
Figuur 55 Foto's Verloren Brood (eigen materiaal)	193
Figuur 56 Luchtfoto van het westelijk deel van de statistische sector Verloren Brood (bron www.bing.com)	193
Figuur 57 Concepttekening ontsluitingspatroon van de statistische sector Verloren Brood (eigen verwerking)	194
Figuur 58 Foto's Verloren Brood (eigen materiaal)	195
Figuur 59 Openbaar vervoer in de omgeving van Verloren Brood (bron www.delijn.be)	195
Figuur 60 Luchtfoto van een deel van Flora – Merelbeke station (bron www.bing.com)	196
Figuur 61 Foto's Flora –Merelbeke station (eigen materiaal)	196
Figuur 62 Openbaar vervoer in de omgeving van Flora – Merelbeke station (bron www.delijn.be)	198
Figuur 63 Luchtfoto van een deel van de statistische sector Galgenberg (bron www.bing.com)	199
Figuur 64 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)	200
Figuur 65 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)	200
Figuur 66 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)	201
Figuur 67 Concepttekening ontsluitingspatroon van de statistische sector Galgenberg (eigen verwerking)	202
Figuur 68 Openbaar vervoer in de omgeving van Galgenberg (bron www.delijn.be)	202

Figuur 69 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)	203
Figuur 70 Mogelijke variabelen voor een woonmilieu (Wassenberg et al., 2006, pag. 15).....	233
Figuur 71 campagnebeelden 'Ruimte voor Morgen' (Departement RWO).....	237
Figuur 72 De gevel van de 'ideale landelijke' modelwoning, voorgesteld door de Boerinnenbond in 1953 (Van Herck & Avermaete, 2006, pag. 121)	238
Figuur 73 Illustratie van de vijf woonmilieus van VROM (De Vries et al., 2006)	239
Figuur 74 Community concepts van The SmartAgent Company (presentatie OTB, 2010)	240
Figuur 75 Dichtheid zonnepanelen per fusiegemeente (op basis van data www.nieuwsblad.be geconsulteerd op 18/04/2011)	245
Figuur 76 de segmenten van het WIN-model in relatie tot de onderliggende dimensies (Mulder, 2009, pag. 4).....	270
Figuur 77 segmentatie van de Nederlandse bevolking naar sociodemografie, levensfase en levensstijl door TNS NIPO (Mulder, 2009, pag. 5).....	271
Figuur 78 de leefstijlruimte van Pierre Bourdieu (Bourdieu, 1979, pag. 140).....	272
Figuur 79 de VALS-typologie van Mitchell (bron: www.personalitycafe.com).....	273
Figuur 80 de Mosaic stamboom (Wegener DM, 2007, pag. 13).....	274
Figuur 81 de sociale milieus van Motivaction (bron: www.motivaction.nl).....	275
Figuur 82 de werelden van SmartAgent Company (bron: www.smartagent.nl).....	276

Lijst van tabellen

Tabel 1 De leefstijlsegmenten van Motivaction en SmartAgent Company (eigen verwerking)	67
Tabel 2 Dimensies, subdimensies en variabelen van de leefstijlen	90
Tabel 3 Dimensies, subdimensies en bevraagde items van de sociodemografische doelgroepen	92
Tabel 4 overzicht van de variabelen gebruikt bij de k-meansclustering van de latente en manifeste leefstijlclusters	111
Tabel 5 overzicht van de variabelen gebruikt bij de analyse van de ideale woning en woonomgeving ..	113
Tabel 6 Kenmerken en situering van de clusters van woonomgevingen in Vlaanderen	115
Tabel 7 overzicht van de variabelen gebruikt bij de factoranalyse van de leefstijldimensies in de casegebieden	118
Tabel 8 Gemiddelde scores van de latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	128
Tabel 9 Opleidingsniveau per latente leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	130
Tabel 10 Woningtype per latente leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	131
Tabel 11 Gemiddelde scores van de manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	136
Tabel 12 Opleidingsniveau per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	140
Tabel 13 Gezinsituatie per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	140
Tabel 14 Inwonende kinderen per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	140
Tabel 15 Leeftijdsverdeling per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	141
Tabel 16 Woningtypes per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	142
Tabel 17 Gemiddelde scores van de gecombineerde leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	146
Tabel 18 Relatie tussen latente leefstijlclusters en gecombineerde clusters (internetbevraging 2010) ..	148
Tabel 19 Relatie tussen manifeste clusters en gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	148
Tabel 20 Opleidingsniveau per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	152
Tabel 21 Gezinsituatie per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	153
Tabel 22 Leeftijdsverdeling per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	153
Tabel 23 Woningtypes per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)	153
Tabel 24 Woonidealen van de latente leefstijlclusters, ANOVA-analyse voor de ordinale variabelen (internetbevraging 2010)	168
Tabel 25 Woonidealen van de latente leefstijlclusters, χ^2 toets voor de nominale variabelen (internetbevraging 2010)	168
Tabel 26 Significante verschillen tussen de latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	170
Tabel 27 Woonidealen van de manifeste leefstijlclusters, ANOVA-analyse voor de ordinale variabelen (internetbevraging 2010)	172
Tabel 28 Woonidealen van de manifeste leefstijlclusters, χ^2 toets voor de nominale variabelen (internetbevraging 2010)	173
Tabel 29 Significante verschillen tussen de manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)	175
Tabel 30 Ruimtelijke en sociodemografische verschillen tussen de casegebieden (bron: data SEE2001 – eigen verwerking)	188
Tabel 31 Veruitwendiging van de dimensies in de casegebieden	204
Tabel 32 Resultaten van de factor en ANOVA analyse (dataverzameling cases 2009)	207
Tabel 33 Toewijzing van de respondenten aan de latente leefstijlclusters d.m.v. discriminantanalyse (dataverzameling cases 2009)	210
Tabel 34 Latente leefstijlclustertypes van de respondenten uit de cases analyse (dataverzameling cases 2009)	210

Tabel 35 Toewijzing van de respondenten aan de manifeste leefstijlclusters d.m.v. discriminantanalyse (dataverzameling cases 2009).....211

Tabel 36 Manifeste leefstijlclustertypes van de respondenten uit de cases analyse (dataverzameling cases 2009).....211

Tabel 37 “Mijn ideale woning situeert zich in / is...?” (dataverzameling cases 2009).....213

Tabel 38 Kenmerken van de ideale woning van de respondenten uit de casegebieden (dataverzameling cases 2009).....214

Tabel 39 Kenmerken van de ideale woonomgeving van de respondenten uit de casegebieden (dataverzameling cases 2009).....215

Tabel 40 Overzicht van de bepalende factoren bij de keuze van een woonomgeving in volgorde van belangrijkheid (dataverzameling cases 2009)217

Tabel 41 de Mosaic-types (eigen verwerking op basis van Wegener DM, 2007).....274

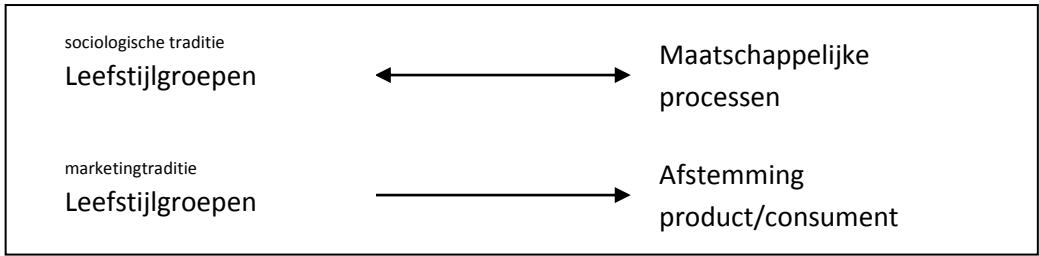
Samenvatting

Dit onderzoek heeft tot doel om, vanuit het perspectief van de individuele bewoner, nieuwe inzichten te verwerven in de diversiteit van de bewoners en hun woningvraag om op basis hiervan concepten te ontwikkelen voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen. De kernbegrippen zijn: verkenning, leefstijl, wonen, subject, planning en strategie.

De keuze voor de individuele bewoner wordt gemotiveerd vanuit het toegenomen maatschappelijke belang van de individuele burger in de huidige maatschappij, gekenmerkt door individualisering en detraditionalisering maar ook door suburbanisatie, sprawl en segregatie. Het nederzettingsspatroon verwordt hierdoor meer en meer tot een exponent van individuele woonkeuzes. Het ruimtelijk beleid in Vlaanderen beperkte zich aanvankelijk tot het voorzien van voldoende ruimte voor wonen in de plannen van aanleg. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) werd als reactie op de suburbanisatie voorgesteld om Vlaanderen 'open en stedelijk' te ontwikkelen. Het ruimtelijk concept van 'gedeconcentreerde bundeling' resulteerde in de afbakening van stedelijke gebieden en het extra bestemmen van stedelijke woonruimte zodat meer open ruimte kon worden gevrijwaard. Dit ruimtelijk beleid is een voorbeeld van een aanbodbeleid en een stedenbouw als overheidsbestuur, een stedenbouw die vooral gebaseerd is op technische kennis met een focus op de ruimtelijke context (en bijvoorbeeld minder aandacht voor de maatschappelijke en bestuurlijke context waarin stedenbouw tot stand komt). Recente evaluaties van het RSV tonen aan dat de suburbanisatie nog steeds doorgaat.

Als alternatief voor deze stedenbouw als overheidsbestuur worden in dit onderzoek bouwstenen ontwikkeld voor een stedenbouw als planningsstrategie. Een stedenbouw of ruimtelijke planning die een evenwicht nastreeft tussen het overheids- en marktdenken en waarbij de ruimtelijke planning probeert om via het planningsinstrumentarium het handelen en de wensen van de individuele burgers te faciliteren, te sturen of te wijzigen. De wensen van de burgers worden in dit onderzoek in beeld gebracht door middel van de leefstijlen van deze burgers. Een type woononderzoek dat focust op de beperkingen van huishoudens of individuen in de woning- en woonplaatskeuzes. Andere perspectieven voor woononderzoek: de beleidsmatige benadering, de neoklassieke economische benadering en de geografische benadering zijn even waardevol, maar passen minder goed in de focus op het individu en individuele woonkeuzes.

Het begrip leefstijl is een containerbegrip met heel uiteenlopende inhouden en onderzoeksmethodieken. In dit onderzoek is op basis van een literatuurstudie een inzicht gegeven in diverse Westerse leefstijlconcepten uit de periode na WOII. In eerste instantie is een onderscheid gemaakt tussen sociologische en marketingonderzoeken. In sociologisch onderzoek zijn de leefstijlen zelf het studieonderwerp en worden leefstijlen als instrumenten gezien om maatschappelijke processen te bestuderen. De identificatie van leefstijlgroepen in een marketingperspectief is gekoppeld aan een consumptieve context en aan private opdrachtgevers die vanuit hun eigen belang deze onderzoeken ondersteunen en/of beïnvloeden.

Figuur 1 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de marketing- en de sociologische traditie

Ook het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief leefstijlonderzoek is relevant. Binnen het kwantitatief onderzoek werden oriëntaties onderscheiden: de demografische benadering, de mechanistische benadering met een focus op effectief gedrag, de psychografische benadering met een focus op persoonlijkheden, de culturalistische benadering gebaseerd op gedeelde normen en waarden, de sociografische segmentatie op basis van meningen en attitudes, de poststructuralistische segmentatie die de aandacht verlegt naar contextgebonden aspecten en tenslotte de geografische of geodemografische benadering die niet enkel individuen bestudeert maar ook relaties zoekt met deelruimtes. Exemplarisch werden leefstijlonderzoeken van Bourdieu, Mitchell, CACI en Schulze toegelicht.

Diverse leefstijlonderzoeken zijn specifiek gerelateerd aan het woonvraagstuk. Het leefstijlconcept wordt zowel gebruikt om causale relaties tussen leefstijlgroepen en woonkeuzes aan te tonen (b.v. De Wijs-Mulkens en Aero), als om woonwensen te onderscheiden en op basis daarvan een ruimtelijk beleid uit te werken (b.v. Smart AgentCompany). Door anderen worden leefstijlen als een gevolg van fysieke of sociale verschillen in woonomgevingen gepercipieerd (b.v. Rapoport).

In ieder geval heeft het leefstijlconcept de potentie om een maatschappelijke diversiteit in beeld te brengen en tegelijkertijd inzichten te genereren in toekomstige verwachtingen gerelateerd aan het wonen. De implementatie van leefstijlen in een concreet onderzoeksmodel is echter niet evident, het begrip is een containerbegrip dat verder moet worden opgeladen door een concrete definitie en een onderbouwde keuze van dimensies en analysemethodiek.

Binnen dit onderzoek werd een expliciet onderscheid gemaakt tussen latente, manifeste leefstijlgroepen en gecombineerde leefstijlgroepen.

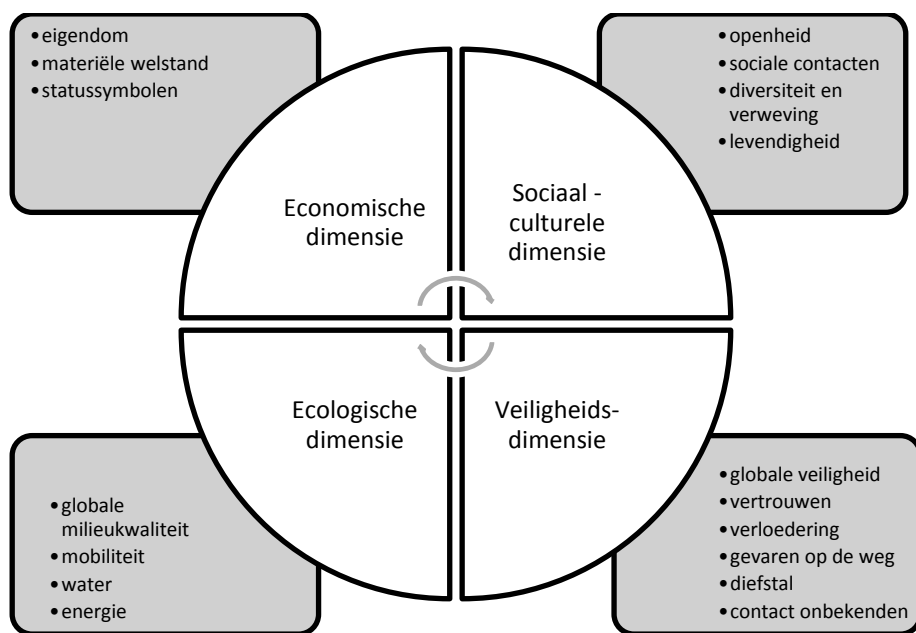
Een latente leefstijl is een geheel van samenhangende normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

Een manifeste leefstijl is een geheel van samenhangende gedragspatronen.

Een (gecombineerde) leefstijl is een specifieke combinatie van gedragspatronen en normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

Een leefstijlgroep is een groep van individuen gekenmerkt door sterke gelijkenissen op het vlak van latente variabelen: persoonlijkheidsaspecten, attitudes, voorkeuren, normen en waarden, én/of manifeste variabelen: gedragsaspecten en consumptiepatronen, maar niet noodzakelijk met dezelfde demografische kenmerken.

Inhoudelijk werden de variabelen gekoppeld aan vier centrale dimensies, geselecteerd op basis van leefstijl- en woonwensenonderzoeken: een economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie. Voor elk van deze dimensies werden subdimensies uitgewerkt, weergegeven in de onderstaande figuur.

Figuur 2 Domeinspecifiek leefstijlconcept

De brede definitie van het leefstijlconcept maakte een eigen dataverzameling noodzakelijk. Hiertoe werd in het voorjaar van 2010 een internetbevraging georganiseerd waarop meer dan tweeduizend personen reageerden. De bevraging peilde naar informatie over het huidige wonen, het ideaal wonen, de leefstijl en de sociodemografische kenmerken van de respondenten. De respondentengroep vormde (zoals te verwachten) geen representatieve steekproef van de bevolking in Vlaanderen, onder meer omdat te veel hoogopgeleiden reageerden en bepaalde leeftijdscategorieën ondervertegenwoordigd zijn. De leefstijlgroepen werden afgebakend op basis van clusteranalyses. Dit impliceert dat geen causale relaties werden onderzocht.

De clusteranalyse op basis van latente variabelen (persoonlijke aspecten, attitudes, voorkeuren, normen en waarden) resulteerde in vier latente leefstijlclusters die werden gelabeld als: de (hoogopgeleide) waardenzoekers, de minimalisten, de (laag opgeleide) materialisten en de tolerantanten.

- De **(hoogopgeleide) waardenzoekers** vinden alle dimensies van het onderzoek (de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie) erg belangrijk en wonen (vooral) in vrijstaande woningen of appartementen.
- De **minimalisten** vinden het niet belangrijk om materiële welstand te verwerven en wonen vaker in een rijwoning. Ze scoren wel hoog op de sociaal-culturele, de ecologische en de veiligheidsdimensie
- De **(laag opgeleide) materialisten** schatten het bereiken van materiële welstand en de globale veiligheid hoog in. Ze wonen dan ook vooral in vrijstaande of halfopen woningen. Het milieu en openstaan voor anderen, behoren niet tot hun prioriteiten.
- De **toleranten** hebben de hoogste persoonlijke openheidsscore van alle leefstijlgroepen. Ze scoren gemiddeld voor de ecologische en sociaal-culturele dimensie maar opmerkelijk lager voor de veiligheids- en de economische dimensie. Nagenoeg de helft woont in een rijwoning of appartement.

De verschillen tussen de leefstijlgroepen werden bepaald door scores op de economische dimensie, de veiligheidsdimensie en de sociaal-culturele dimensie. De latente leefstijlclusters hebben maar een beperkte betekenis voor het huidige wonen van de respondenten en voor hun sociodemografische kenmerken aangezien de clusters zich enkel onderscheiden van mekaar voor wat betreft het gemiddeld opleidingsniveau en het woningtype, maar niet voor de gezinssituatie en de leeftijd van de respondenten. De clustergroepen hebben geen geografische component, wat concreet betekent dat de latente clustergroepen niet kunnen worden geïnterpreteerd als groeperingen van bijvoorbeeld stedelijke of landelijke bewoners.

De clusteranalyse op basis van manifeste kenmerken (gedrag en consumptie), in concreto van zeventien variabelen, resulteerde in zes manifeste leefstijlclusters: kernstedelingen, socio- en ecostedelingen, socio en anonieme randstedelingen of dorpsbewoners en buitenbewoners.

- De **kernstedelingen** zijn iets jongere respondenten die centraal in de stad wonen in gehuurde appartementen, studio's of rijwoningen. Ze wonen alleen, samen met vrienden of met een partner en maken graag gebruik van de stedelijke voorzieningen en het openbaar vervoer, maar hebben hun sociale contacten niet noodzakelijk in hun eigen buurt. Ze worden (soms) geconfronteerd met verloedering in hun woonomgeving, met fysieke bedreigingen en verkeersonveiligheid en pasten hun gedrag daar beperkt op aan.
- De **sociostedelingen** wonen in een (rand)stedelijke woonomgeving vooral gekenmerkt door rijwoningen en appartementen maar ook door vrijstaande en halfopen bebouwing. Deze personen hebben hun woning gekocht en zijn erg actief zijn in de buurt. Tot de sociostedelingen behoren heel wat gezinnen met (vooral jonge) kinderen. Ecologisch scoren ze redelijk hoog hoewel ze minder vaak gebruik maken van het openbaar vervoer dan de andere stedelijke leefstijlgroepen.
- De **ecostedelingen** wonen in dezelfde (rand)stedelijke woonomgeving als de sociostedelingen. Ze zijn niet noodzakelijk eigenaar van hun huidige woning en vormen wat betreft hun gezinssituatie een gemengde groep van gezinnen met kinderen, alleenstaanden en samenwonende vrienden of verwanten. Deze milieu-actieven maken intensief gebruik van het openbaar vervoer en gaan bewust om met hun energie- of waterverbruik. Indien ze beschikken over een wagen wordt deze minimaal gebruikt. De lokale binding met hun buurt is beperkt.

- De **anonieme randstedelingen of dorpsbewoners** wonen binnen een NIS-woonkern met een gemengd woontypologisch profiel (zowel vrijstaande woningen als rijwoningen of appartementen). Niettegenstaande zij wonen in of nabij een dorpscentrum, maken ze geen gebruik van de lokale dagelijkse voorzieningen en ook hun sociale contacten in de buurt zijn eerder beperkt. Deze groep heeft het minst 'groene' profiel van alle leefstijlgroepen. De groep bestaat uit koppels, gezinnen met kinderen en alleenstaanden.
- De **socio randstedelingen of dorpsbewoners**, een mix van eigenaars en huurders, wonen relatief landelijk en hoofdzakelijk in vrijstaande woningen, de helft woont zelfs buiten een NIS-woonkern. Deze respondenten hechten het meeste belang aan hun sociale buurt. Hun opleidingsniveau is gemiddeld iets lager en hun leeftijd iets hoger. Het onveiligheidsthema is belangrijk voor deze respondenten, ze beveiligden hun woning tegen diefstal en vermijden verloederde en verkeersonveilige plaatsen in hun buurt. De groep bestaat zowel uit koppels, als uit gezinnen met kinderen.
- De **buitenbewoners** wonen het meest landelijk, buiten de stadsgewesten én buiten de NIS-woonkernen, en het meest ruim, in vrijstaande woningen op grote percelen. De groep bestaat vooral uit gezinnen met (iets oudere) kinderen, zowel eigenaars als huurders. Onveilig voelen ze zich niet. Kenmerkend is vooral hun autogestuurd verplaatsingspatroon, maar toch zijn ze te beschouwen als milieu-actieven (doordat ze bijvoorbeeld afval recycleren, lokale of bioproducten consumeren, ...). Sociale contacten en dagelijkse voorzieningen vinden plaats zowel binnen als buiten de buurt.

De huidige woonplaats van de respondenten is meegenomen als één van de manifeste eigenschappen en is heel bepalend gebleken bij het onderscheiden van de clusters. Ook de woontypologische verschillen tussen de leefstijlgroepen zijn erg uitgesproken. De leefstijlgroepen verschillen ten opzichte van elkaar voor hun gezinssituatie, leeftijd en opleidingsniveau, hoewel deze elementen niet aan de basis lagen van de clusters.

Finaal werd een clusteranalyse uitgevoerd met een combinatie van de vijf latente variabelen en de zeventien manifeste variabelen. De meerwaarde van deze gecombineerde leefstijlclusters is beperkt.

In de internetbevraging werden ook heel wat vragen opgenomen over de ideale woonsituatie van de respondenten.

In eerste instantie werden de resultaten van deze bevraging naar de ideale woonsituatie beschreven. Opvallend waren onder meer de overheersende landelijke woonwens, de voorkeur voor een vrijstaande woning op een ruim perceel, de interesse voor nieuwbouw én voor renovatie en de consensus over ecologische woonperspectieven en over het belang van een veilige woonomgeving. De ideale woonsituatie van heel wat respondenten is moeilijk realiseerbaar binnen een duurzaam planningskader.

In tweede instantie werd onderzocht of leefstijlclusters, die gebaseerd zijn op overeenkomsten tussen de huidige latente en manifeste kenmerken van de respondenten, ook een relevantie hadden voor het wonen in de toekomst. Uit de analyses blijkt dat zowel de manifeste als de latente kenmerken van de respondenten informatie kunnen genereren over de manier waarop deze respondenten in de toekomst willen wonen. Verwacht werd dat vooral de manifeste leefstijlclusters inspirerend zouden werken voor het ideale wonen van de respondenten omdat deze gerelateerd zijn aan de huidige woningkeuze en de huidige (stedelijke, landelijke of residentiële) woonplaats, maar deze verwachting werd op basis van de analyse bijgesteld. Dit betekent dat de leefstijltypologie kan worden ingezet om de verwachtingen over

de ideale woonomgeving te differentiëren naar verschillende maatschappelijke groepen met specifieke wensen over woningtypes, landelijke / residentiële / stedelijke woonomgevingen, veiligheids- of ecologische kenmerken van hun woonomgevingen.

In functie van een implementatie van de leefstijlen in de Vlaamse planningspraktijk werd tenslotte een caseonderzoek uitgevoerd in vier woonomgevingen in de Gentse regio, de buurten Galgenberg, Verloren Brood, Merelbeke Flora en Drie Sleutels. In elke buurt werd door middel van een random walk een dertig- tot veertigtal bewoners geselecteerd en bevraagd over hun huidige woning en woonomgeving, hun leefstijl, hun ideale woonomgeving en hun sociodemografische kenmerken. Deze informatie liet toe om analyses te maken van de manifeste en latente leefstijltypologieën van de respondenten, van (verschillen tussen) leefstijldimensies en van hun woonidealen. Aanvullend werden de buurten ruimtelijk geanalyseerd waarbij werd gezocht naar veruitwendigingen van de onderzoeksdimensies in de buurten en werd het huidig ruimtelijk beleid onder de loep genomen. Deze analyses lieten toe om de globale conclusies over het ideale wonen te differentiëren. De terreinanalyses maakten de abstracte onderzoeksdimensies concreter. De economische dimensie veruitwendigde zich bijvoorbeeld in de wijken door de aanwezigheid van vrije beroepen en specifieke handelszaken. De veiligheidsdimensie werd zichtbaar door snelheidsremmende maatregelen, buurtinformatienetwerken, leegstaande en verkrutte panden en private inbraakbeveiliging. In elke wijk woonden verschillende leefstijlgroepen, in specifieke verhoudingen, samen. De confrontatie van leefstijlen, ruimtelijke kenmerken en woonwensen maakte duidelijk wat de potenties (en de problemen) zijn voor het ontwikkelen van een ruimtelijke planningsstrategie. Uit de cases bleek dat nuttige informatie werd gewonnen om een toekomstig ruimtelijk beleid uit te werken en het huidig beleid kritisch te benaderen maar dat wensen echter niet altijd ruimtelijk kunnen worden gefaciliteerd ter plaatse of dat de verwachtingen vanuit verschillende leefstijlgroepen op het eerste gezicht niet compatibel of duurzaam zijn.

Dit onderzoek toont aan dat, door middel van het concept leefstijlen, diverse specifieke inzichten zijn gegenereerd op de diversiteit van de normen en waarden van de bevolking van Vlaanderen algemeen (latente leefstijltypologie), op de diversiteit van hun huidig wonen (manifeste leefstijltypologie) en op hoe ze in de toekomst idealiter zouden willen wonen. Het diversiteitsbeeld dat wordt gegenereerd is contextgebonden en wordt gestuurd door de inhoudelijke en methodologische invulling van het containerbegrip leefstijl (bevroegde thema's, aantal clusters, ...). De focus op de bewoners, hun gebruik en verwachtingen ten aanzien van hun woonomgevingen, doet nadenken over de manier waarop vandaag de ruimte door ruimtelijke planners of ontwerpers wordt geanalyseerd. Tegenover de subjectgerichte analyse van leefstijlen staat een breder perspectief voor de analyse van de ruimte, waarbij niet enkel aandacht gaat naar de fysieke woonomgeving maar ook naar het gebruik en de beleving ervan door de gebruikers en bewoners. In Vlaanderen is nog geen dergelijke analyse van woonmilieus, als ruimtelijke antecedenten van de subjectgebonden leefstijlen, uitgevoerd. Het zou nuttig zijn, in navolging van dit leefstijlenonderzoek, een subjectgebonden onderzoek naar woonmilieus op te zetten.

Finaal werden concrete uitdagingen geformuleerd voor het woonvraagstuk in Vlaanderen. Deze elementen vormen bouwstenen voor een planningsstrategie, een evenwicht tussen overheids- en marktdenken waarbij het handelen en de wensen van de individuele burgers worden gefaciliteerd, gestuurd of gewijzigd. Over drie zaken, die niet strijdig zijn met het algemeen belang, zijn de respondenten het eens: ze wensen meer veiligheid in hun woonbuurt, een meer ecologische woonbuurt

en zijn niet op zoek naar een woonomgeving met gelijken. Deze elementen, geïdentificeerd vanuit het marktdenken, kunnen worden gefaciliteerd door het ruimtelijk beleid. Uit de analyse van de vraag blijkt (nog steeds) een overwegend suburbane woonwens. Deze kan, in functie van het algemeen belang, deels worden gefaciliteerd door het verhogen van de suburbane kenmerken van bestaande woonomgeving en kan ook deels worden gesocialiseerd, bijgestuurd en gewijzigd.

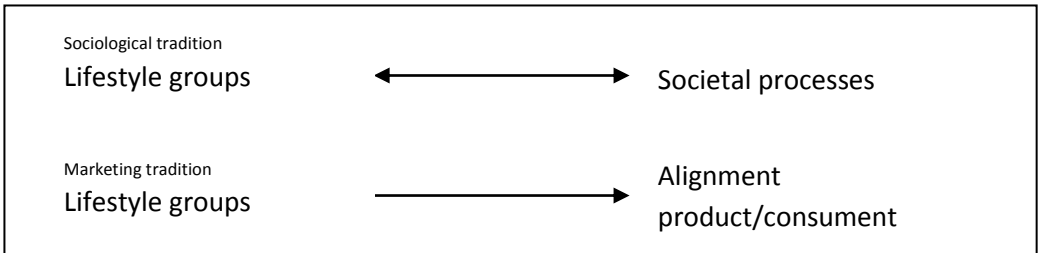
De leefstijlanalyse leverde vooral een gedifferentieerd beeld op van de huidige bewoners. Dit gedifferentieerd beeld vereist een regionaal, gebiedsgericht en gedifferentieerd ruimtelijk beleid waarbij in Vlaanderen onder meer onderscheid kan worden gemaakt tussen inbreidings-, uitbreidings- en transformatieopgaven; transit- en eindzones; rustige en levendige woonomgevingen; verschillen in verhouding tussen privaat en publiek domein; leefstijlafhankelijke en leefstijlbestendige woonomgevingen. Het zou nuttig zijn om lokaal door middel van ontwerpend onderzoek concrete beleidskeuzes voor transformatie- of uitbreidingsstrategieën of voor gebiedsgerichte differentiatie te gaan onderzoeken en verbeelden. Ook een specifiek onderzoek naar het inzetten van beleidsinstrumenten, planningsinstrumenten maar ook instrumenten om te socialiseren, is interessant.

Summary

This research wants to ascertain the usefulness of the catch-all concept of lifestyle as a way of mapping societal diversity and wants to develop new concepts for the spatial policy in Flanders. Key words are: exploration, lifestyle, housing, subject, planning and strategy.

The focus on the subject is generated by the growing impact of the citizen within modern society, described as a network society whose characteristics include ongoing individualization and detraditionalization but also suburbanization, sprawl and segregation. The settlement pattern becomes an exponent of individual housing choices. In the Seventies, spatial planning in Flanders was mainly focusing on adopting zoning plans with zones for housing. In a reaction on the suburbanization it was proposed in the Spatial Structure Plan (1997) to develop Flanders ‘open and urban’. The spatial concept of ‘deconcentrated development’ resulted in delineation processes for urban areas and in new zoning plans with zones for urban housing, in order to protect the open space. This spatial policy is an example of a policy of supply and a technical approach focusing on the physical context. Recent evaluations of the Spatial Structure Plan show that the suburbanization is not stopped. Within this research, as an alternative for urbanism as a government approach, building steps are developed for urbanism as a planning strategy. This is an urbanism or a spatial planning which tries to unite the government and the market approach by facilitating and changing the behavior and the preferences of the residents. The lifestyle approach is used to examine the behavior and the preferences of the residents. Other perspectives for housing researches, such as the policy approach, the neoclassical economic approach and the geographic approach all have their strengths but they do not connect with the focus on the subject and on individual housing choices.

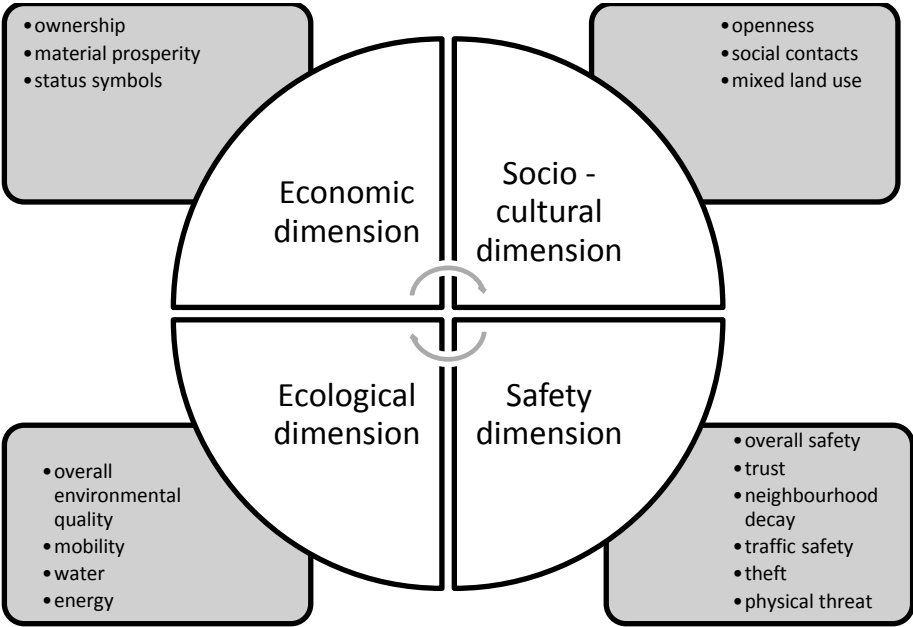
The concept of lifestyle is a catch-all term and there are consequently many different ways of defining and operationalising lifestyles. Based on study of the literature about western lifestyle concepts from the Fifties and later, a distinction was made between researches within the sociological and the marketing tradition. In sociological research lifestyles are the main focus of the research and they are used as instruments to describe societal processes. The identification of lifestylegroups from a marketing tradition, is situated within a context of consumption and influenced by private clients.

Figuur 3 Focus of the lifestyle research within the marketing and sociological tradition

A difference is made between quantitative and qualitative research. Various quantitative lifestyle orientations are identified: demographic, psychographic (focusing on personality characteristics, norms, values and attitudes), cultural, mechanistic (focusing on behavior), post-structural and geographical forms of segmentation. The key point here is that the concept of 'lifestyle' assumes a different content depending on the chosen orientation, which determines both the data collected for analysis (whether or not this is available) and the research model. The lifestyle methodology is seen as a research methodology that is complementary to neoclassical economical, geographical or policy-oriented research. A lot of lifestyle researches are related to housing. They use the concept to confirm causal relations between lifestyle groups and housing choices (De Wijs-Mulkens and Aero) or to distinguish between housing aspirations (SmartAgent Company). Some authors consider lifestyles as consequences of physical or social differences in neighborhoods (Rapoport). Anyway, the concept of lifestyle creates opportunities to address the current societal diversity and the housing aspirations. The implementation of lifestyles in a research program is not evident, lifestyle is a catch-all term which needs defining and operationalising.

A lifestyle group is defined as a group of individuals characterized by strong similarities in terms of latent variables (personality aspects, attitudes, preferences, norms and values) or manifest variables (behavioral aspects and patterns of consumption) but not necessarily by identical demographic characteristics. Sociodemographic characteristics are not viewed as input variables, due to the conceptual distinction between lifestyle groups and traditional target groups (young people, older people, households with children etc.) which are based on sociodemographic characteristics (and refer to demographic segmentation).

Figuur 4 Lifestyleconcept for housing

Operationalization of the overall theoretical concept of lifestyle to provide a domain-specific concept of lifestyle is done on the basis of a literature study covering research into lifestyles, combined with multiple studies of residential preferences in Flanders. There are four dimensions that are central to the domain-specific operationalization of the concept of lifestyle: an economic dimension, a sociocultural dimension, a safety dimension and an ecological dimension.

Due to the broad definition of the concept of lifestyle, namely the double approach to manifest and latent variables, there are currently no datasets available in Flanders and data collection therefore has to be part of the research. A questionnaire was developed and then disseminated online via the snowball sample method. The online surveys were completed by 2401 respondents during the period from February to April 2010.

The questionnaire asked for information about the current housing, the ideal housing, the lifestyle and the sociodemographic characteristics of the respondents. The respondents form a nonrepresentative group, highly educated people were strongly represented in the sample, the over 60s were reached in smaller numbers and the 18-25 year old group was relatively under-represented. It was decided to use the cluster analysis method to define clusters; no causal relations were taken into account.

The cluster analyses based on latent variables (personality characteristics, attitudes, preferences and norms and values) yielded four groups labeled as: the highly educated value seekers, the minimalists, the (less well educated) materialists and the tolerants.

- The **(highly educated) value seekers** see all dimensions addressed by the study (the economic, sociocultural, ecological and safety dimensions) as very important and (mostly) live in detached houses or apartments.
- The **minimalists** do not consider it important to acquire material prosperity and are more likely to live in terraced houses. They score highly for the sociocultural, ecological and safety dimensions
- The **(less well educated) materialists** place a high value on material prosperity and overall safety. Consequently they mostly live in detached or semi-detached homes. Their priorities do not include the environment or openness to others.
- The **tolerants** have the highest personal openness score of all the lifestyle groups. Their scores are average for the ecological and sociocultural dimensions, but significantly lower for the safety and economic dimension. Almost half of them live in terraced houses or apartments.

The differences between the lifestyle groups are defined by linked scores which are typical of their lifestyle, for the economic dimension, the safety dimension and the sociocultural dimension. The latent lifestyle clusters have only limited significance in terms of the respondents' current housing type and sociodemographic characteristics, since the clusters only differ from each other in terms of the average level of education and housing type. The cluster groups, which are mostly based on differences in norms and values, have no geographical component, so that in practice the latent cluster groups cannot be interpreted as (for example) groupings of urban or rural inhabitants.

The cluster analysis based on manifest characteristics (behavior and consumption), more specifically seventeen variables, yielded six manifest lifestyle clusters: central urbanites, socio-urbanites, eco-urbanites, anonymous suburbanites or villagers, socio-suburbanites or villagers and country residents.

- The **central urbanites** are rather younger respondents who live in central locations in the city in rented apartments, studios or terraced houses. They live alone, with friends or with a partner and like to make use of urban facilities and public transport, but their social contacts are not necessarily in their own neighborhood. They (sometimes) face neighborhood decay in their home environment, with physical threats and traffic hazards, and have adapted their behavior to this to a limited extent.
- Highly educated **socio-urbanites** live in a (sub)urban residential environment characterized mainly by terraced houses and apartments, but also including detached and semi-detached housing. These people have bought their homes and are very active in their neighborhoods. Socio-urbanites include a large number of households with (mostly young) children. They score reasonably highly on ecological issues, although they are less likely to use public transport than the other urban lifestyle groups.
- The **eco-urbanites** live in the same (sub)urban residential environment as the socio-urbanites. They do not necessarily own their present homes and form a mixed group in terms of their household situation, including a large number of households with children, people living alone and others living with friends or relatives. These environmentally active people use public transport intensively and consciously manage their energy and water consumption. If they have a car, they minimize its use. Their connection with their local neighborhood is limited.
- The **anonymous suburbanites or villagers** live within an NIS residential centre with a mixed profile in terms of housing typology (detached houses, terraced houses or apartments). Nevertheless they live in or near a village centre, do not use the local everyday facilities and their social contacts within the neighborhood are also rather limited. This group has the least 'green' profile of all the lifestyle groups. The group consists of couples, households with children and people living alone.
- The **socio-suburbanites or villagers** a mixture of homeowners and tenants, live in relatively rural environments, mostly in detached homes, and half of them actually live outside NIS residential centres. Of all the lifestyle groups these respondents attach the most importance to their social surroundings. Their level of education is slightly lower on average and they are slightly older. The issue of hazards is important to these respondents, they have secured their homes against theft and they avoid run-down areas and places with traffic hazards in their neighborhood. This group consists of both couples and households with children.
- The **country residents** live in the most rural settings, outside metropolitan areas and outside NIS residential centres and they have the most spacious housing, occupying detached houses on large plots. This group consists mostly of households with (rather older) children, both homeowners and tenants. They do not feel unsafe. They characteristically have car-dependent patterns of transportation, but they can still be considered as environmentally active (for example because they recycle waste, consume local or organic products etc). They maintain social contacts and use everyday facilities both within and outside the neighborhood.

Although only two variables indicate the more urban or more rural settings in which the respondents live, a spatial component can still be found in the clustering pattern which clearly parallels other differences in the pattern of the respondents' activities. This results in three mostly urban lifestyle groups and three mostly rural lifestyle groups. The clusters are significantly different in terms of highest qualification, age and household situation.

Finally, a clusteranalysis was executed with a combination of five latent variables and seventeen manifest variables. This analysis did not yield new interesting lifestyle groups.

The online surveys also gave information about the ideal housing situation of the respondents. In annex to this report the answers are collected. The dominant rural housing aspirations, the preference for detached single-unit houses, the divided interests between renovation and new buildings and the consensus on ecological values and traffic safety were striking. The ideal housing situation did not match, for all respondents, with the ideas of sustainable development. It was tested if lifestyle clusters, based on current latent and manifest characteristics of the respondents, were relevant for their housing in the future. The analyses showed that all the lifestyle typologies gave information about how the respondents wanted to live in the future, meaning that lifestyles can be useful to describe different societal groups with specific aspirations for housing types, rural / residential / urban housing environments and for safety or ecological characteristics of their ideal housing environments.

In order to use the lifestyles in the Flemish spatial planning a case analysis was conducted in four neighborhoods in the area around Ghent: Galgenberg, Verloren Brood, Merelbeke Flora and Drie Sleutels. In each area between thirty and forty respondents were selected by a random walk. They answered questions about their current house and housing environment, their lifestyles, their ideal housing environment and their sociodemographic characteristics. This information allowed making analyses on the manifest and latent lifestyles of the respondents, different lifestyle dimensions and housing aspirations. The case analysis described the physical characteristics of the neighborhoods and the local spatial policy. Within the fieldwork there was a search for visible signs of the four research dimensions. The economic dimension is tangible by the presence of certain professional and specific commercial services. The safety dimension showed of by arrangements for speed control, by local information networks ('buurtinformatienetwerken'), by vacant housing units and dilapidation of the neighborhood and by private intruder alarms. There was found that within every neighborhood different lifestyle groups were living together. The confrontation between lifestyles, physical characteristics and housing aspirations clarified the potentials (and the problems) for the development of a planning strategy based on subject information. The cases reported that useful information was gained but that aspirations are not always sustainable, that expectations of different lifestylegroups within one neighborhood conflict or that the neighborhoods can never be physically transformed into the ideal housing environments.

This research confirms that lifestyles can be useful as a way of mapping societal diversity, more specifically they can be used to describe different norms and values of the citizens (latent lifestyletypologies), different housing and behavioral patterns (manifest lifestyletypology) and a diversity in housing aspirations. This diversity is contextualized and influenced by the operationalization of the catch-all term lifestyle. The research focus on the subjects, on their behavior and expectations, allows reflecting on the way the physical context nowadays is analyzed by spatial planners. Inspired by the analysis of lifestyles, the demand sight, we can think of a broader perspective for the analysis of neighborhoods, focusing on physical aspects but also on the use and experience of the residents, and of a sequel research on housing environments from the perspective of the subject.

Finally specific challenges for the planning of housing in Flanders were described. These challenges can inspire a planning strategy, a balance between thinking from the government and the market approach, which facilitates some and changes other behaviors and preferences of the residents.

At least three issues which do not conflict with the common cause can be facilitated by the spatial policy: more safety, more ecology and socially mixed neighborhoods. The dominant suburban housing aspirations can be addressed by intensifying the suburban characteristics of some (urban) housing environments but also need to be socialized, to be changed.

Mainly the lifestyle analysis produced a diversified picture of the residents. This diversified picture needs a regional, territorial approach that emphasizes differences between transformation areas and green areas, transit areas and stable areas, quiet and busy neighborhoods, areas with fewer of more public space, areas for several lifestylegroups or areas for a more dominant lifestylegroup.

It would be useful to use research by design to visualize on the local level the potentials of different neighborhoods or to set up a research on the use of instruments to socialize the citizens for those issues that can not be transcribed in a sustainable planning strategy.

Inleiding

De titel van dit onderzoek ‘de verkenning van het leefstijlconcept in een subjectgerichte ruimtelijke planningsstrategie’ bevat de centrale begrippen ‘*verkenning*’, ‘*leefstijl*’, ‘*subject*’, ‘*planning*’ en ‘*strategie*’. Het begrip ‘*wonen*’ wordt niet expliciet aangegeven maar zit impliciet vervat in de keuze voor leefstijlen en ruimtelijke planning.

Dit doctoraatsonderzoek heeft tot doel om nieuwe inzichten en concepten te ontwikkelen voor het ruimtelijk woonbeleid in Vlaanderen en dit specifiek vanuit het perspectief van de individuele bewoner, vanuit het ‘*subject*’. De keuze voor het ontsluiten van informatie vanuit de individuele burger zal in het eerste hoofdstuk van dit onderzoek verder worden gemotiveerd. Aan deze keuze zit ook een meer persoonlijk verhaal vast. De jaren voorafgaand aan dit onderzoek was ik werkzaam als ruimtelijk planner bij de beleidsvoorbereidende afdeling van de Vlaamse overheid. Als ruimtelijk planner begeleidde ik diverse structuurplanningsprocessen, afbakeningsprocessen voor stedelijke gebieden en maakte ik ruimtelijke uitvoeringsplannen. De contacten met individuele burgers waren schaars maar wat mij betreft wel telkens verhelderend en interessant. De op deze manier verkregen informatie was vaak aanvullend op de informatie die ik voordien als ruimtelijk planner voornamelijk door terrein- en kaartanalyse had verzameld.

In dit onderzoek wordt een uitgesproken standpunt ingenomen over de rol van ruimtelijke ‘*planning*’ in een maatschappelijke context. In de literatuur zijn diverse definities van ruimtelijke planning terug te vinden. Vaak gebruikte begrippen zijn: ruimte, tijd of toekomst, samenleving, instrumenten, overheid.

“De ruimtelijke planning heeft als object het zoeken naar de best denkbare wederkerige aanpassing van de ruimte en de samenleving, en dit ter wille van de samenleving.”(Vermeersch & Houthaeve, 1994, pag. 35)

“In de ruimtelijke planning vormt de ruimte uiteraard het uitgangspunt (...). Bij de ruimtelijke planning worden verbanden en relaties nagegaan tussen de elementen van de ruimte (domein van de geografie) en worden er voorstellen geformuleerd voor de toekomst van de ruimte. Hierbij spiegelt men zich niet alleen aan de fysiek-ruimtelijke ontwikkeling, maar ook aan de bindingen, relaties en gevolgen van de fysiek-ruimtelijke ontwikkelingen met het fysische substraat (basisweefsel en bovenweefsel van de ruimte).”(Allaert, 2009, pag. 23)

“Ruimtelijke planning beoogt via plannen, voorschriften, maatregelen en werken beleidsmatige randvoorwaarden te formuleren zodat de best denkbare wederkerige aanpassing van ruimte en samenleving, ter wille van de samenleving, mogelijk wordt gemaakt. De ruimte en de manier waarop de ruimte wordt gebruikt, zijn immers in belangrijke mate het resultaat van handelingen van individuen en groepen. De overheid kan daarbij via ruimtelijke planning slechts trachten de handelingen en wensen van deze individuen en groepen in een beoogde richting te laten evolueren.” (Leinfelder, 2007, pag. 38)

De houding van de overheid in het spanningsveld tussen de fysieke of ruimtelijke context enerzijds (het klassieke aanbodbeleid voor het wonen) en de maatschappelijke context anderzijds is interessant.

Leinfelder (2007) benadrukt dat wijzigingen in de maatschappelijke en ruimtelijke context van netwerkstedelijkheid in belangrijke mate het resultaat zijn van menselijke handelingen, gesteld door individuen en maatschappelijke groepen. Hij legt een expliciete relatie tussen individuele keuzes over tal van zaken met een ruimtelijke impact zoals: woonplaatskeuze, keuze van verplaatsingsmodus, vrijetijdsgedrag, ... en wijzigingen van de ruimtelijke context. Het overheidshandelen, de ruimtelijke planning, probeert om via het planningsinstrumentarium het handelen en de wensen te sturen of te wijzigen. Door deze redenering verschuift het object van ruimtelijke planning van een meer fysieke of technische benadering met als doel het wijzigen van de ruimtelijke context door het inzetten van planningsinstrumenten, naar een meer subjectgebonden benadering met als doel het beïnvloeden van de onderliggende wensen van de gebruikers.

Zuidema (Edens et al., 2010) maakte een analyse van de invulling van ruimtelijke planning of stedenbouw in Nederland binnen het spanningsveld van ruimte en maatschappij en stelt dat stedenbouw is geëvolueerd van stedenbouw als overheidsbestuur, naar stedenbouw als marktorientatie tot stedenbouw als strategie. Stedenbouw als overheidsbestuur beschrijft hij als een erg technische kennis die vooral vertrekt vanuit de ruimtelijke context. Het streven naar een 'open en stedelijk' Vlaanderen, zoals voorgesteld in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en geoperationaliseerd via een aanbodbeleid, kan worden beschouwd als een voorbeeld van stedenbouw als overheidsbestuur. Stedenbouw als marktorientatie verbindt hij met marktanalyses, ontwikkeling van nieuwe woonmilieus, stedelijke kwaliteiten en buitenruimte voor bepaalde maatschappelijke groepen. Dit onderzoek wil bijdragen aan het ontwikkelen van een ruimtelijke planning voor Vlaanderen als 'strategie', een toekomstbeeld waarbij de ruimtelijke planner de ruimtelijke opgave ruimtelijk, maatschappelijk en sociaal moet opladen. Deze manier van redeneren beoogt het vinden van een hernieuwd evenwicht tussen overheids- en marktdenken waarbij het overheidshandelen, de ruimtelijke planning, probeert om via het planningsinstrumentarium het handelen en de wensen van de individuele burgers te faciliteren, te sturen of te wijzigen. Dit impliceert dat ruimtelijke tendensen of woonvragen zoals het wonen met gelijken, gated communities, ... in beeld worden gebracht en dat nadien deze kennis wordt meegenomen in het uitwerken van een duurzame en maatschappelijk gedragen ruimtelijke planningsstrategie. In hoofdstuk 8 zal dieper worden ingegaan op een '*planningsstrategie*' voor Vlaanderen op basis van subjectgebonden informatie.

Om tot de best denkbare wederkerige aanpassing te komen tussen ruimte en samenleving binnen de context van de netwerkmaatschappij is het noodzakelijk voldoende inzichten te verwerven in het subjectgebonden aspect van de maatschappij, in de vraagzijde van de woningmarkt. Indien de vraagzijde mee als uitgangspunt wordt genomen in de planning en inrichting van woningen en buurten is het leren kennen van de individuele wensen van toekomstige gebruikers en bewoners belangrijk (Van Diepen & Arnoldus, 2003). De diversiteit aan woonwensen en -keuzes wordt in beeld gebracht door middel van de leefstijlen van de bewoners. Via het begrip '*leefstijl*' kan een segmentatie worden gemaakt binnen de totale bevolking van Vlaanderen. In hoofdstuk 2 is het verslag terug te vinden van de literatuurstudie over leefstijlen in diverse domeinen. Deze eerste stap is noodzakelijk gebleken omdat onder meer uit literatuurstudie van populaire teksten en beleidsteksten (bijvoorbeeld Nicis Institute, 2008; Metro, 2010) blijkt dat 'leefstijl' of 'levensstijl' begrippen zijn die her en der opduiken zonder dat er duidelijkheid is over de exacte betekenis van deze begrippen.

In Vlaanderen is het aantal leefstijlonderzoeken erg beperkt (Cools, 2003; The SmartAgent Company, 2004; Van Acker, 2010). Dit doctoraatsonderzoek is opgevat als een '*verkennend onderzoek*' dat beoogt

om de bruikbaarheid en de meerwaarde van het concept 'leefstijl' voor het woonvraagstuk in de toekomst kritisch te onderzoeken. Het begrip leefstijl wordt in het derde hoofdstuk inhoudelijk opgeladen zodat zowel het effectief gedrag van de gebruikers, als meer onderliggende sociaal-culturele stromingen worden onderzocht.

In hoofdstuk 5 worden de leefstijlen van de bewoners van Vlaanderen (in combinatie met hun huidige woonomgevingen) bestudeerd en geïnventariseerd. In academische termen bestuderen we de 'revealed preferences' voor het wonen, de huidige woonomgevingen, in combinatie met de leefstijleigenschappen van de bewoners. Ter inspiratie van het toekomstig ruimtelijk beleid of toekomstige bouw- en ontwikkelingspraktijken zijn in hoofdstuk 6 ook inzichten verworven in de woningvraag of woonwensen, de zogenaamde 'stated preferences' van de actoren met hun specifieke leefstijlkenmerken. In hoofdstuk 7 is het verslag terug te vinden van vier gebiedsstudies waarin ruimtelijke kenmerken, ruimtelijk beleid, leefstijlen en woonvoorkeuren met elkaar in verband worden gebracht.

Deze nieuwe inzichten kunnen het object vormen voor het nadenken over de ruimtelijke planning in de toekomst. In Vlaanderen is deze manier van redeneren, vanuit de burger als consument, nog niet doorgedrongen in het huidige beleid. In de herziening van het RSV lijkt het tij voorzichtig te keren aangezien hierin aandacht gaat naar doelgroepen en een 'woonaanbod op maat' (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2010, pag. 11) waardoor de individuele burger, die de nederzettingstructuur aanstuurt door het maken van woonkeuzes, op de voorgrond treedt. Het is vooralsnog onduidelijk op welke manier deze doelgroepen zullen worden bepaald, vanuit een technisch overheidsdenken of eerder vanuit een individueel perspectief van de gebruikers.

Hoofdstuk 1 Ruimtelijke planning en woononderzoek

1.1 Hoe belangrijk is het ‘wonen’ voor de ruimtelijke planning in Vlaanderen eind 20e eeuw, begin 21e eeuw?

De ruimtelijke nederzettingstructuur in de Westerse maatschappij is eerder stabiel aangezien de voorraad aan woningen een gegeven vormt met een zekere graad van inertie, die slechts langzaam en aangestuurd door externe, belangrijke stimulansen of strenge verordeningen verandert (Le Roy et al., 2008). Bijgevolg is de huidige nederzettingstructuur dan ook vooral een spiegel van het verleden. Recente maatschappelijke en ruimtelijke trends zullen pas na geruime tijd een duidelijke weerslag hebben op de structuur van de woningmarkt. Globaal genomen wijzigt het woningaanbod in Vlaanderen jaarlijks slechts met 1,2 % (De Decker et al., 2010b). Woningen gaan vaak meerdere generaties mee en sommige woonwijken zien er nog precies hetzelfde uit als enkele decennia terug. Onze stedelijke centra vormen als het ware tijdsvensters op het verleden.

Doorheen de tijd heeft de Belgische en Vlaamse overheid, door middel van een ruimtelijk ordeningsbeleid, gepoogd deze nederzettingstructuur te ‘ordenen’ of ‘plannen’.

Historisch werd het ruimtelijk ordeningsbeleid ten aanzien van het wonen beperkt tot het voorzien in voldoende ruimte voor wonen in het gewestplan. Deze gewestplannen waren als planningsinstrumenten voorzien in ‘de wet van 29 maart houdende de organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw’. Met deze wet werd voor het eerst een organieke regeling inzake stedenbouw en ruimtelijke ordening uitgewerkt in België. De wet voorzag in het opmaken van een nationaal plan, streekplannen, gewestplannen en algemene en bijzondere plannen van aanleg. In de praktijk zijn het nationaal plan en de streekplannen echter nooit gerealiseerd, waardoor het belang van de gewestplannen is toegenomen (Hubeau & Vandevyvere, 2004).

In de gewestplannen werden bestemmingsgebieden afgebakend waarin wonen als activiteit is toegelaten: o.a. de woongebieden, de woonuitbreidingsgebieden, de woonparken en de woongebieden met landelijk karakter, waarin particulieren, al of niet met de hulp van projectontwikkelaars, hun woningen kunnen realiseren. Door deze planfiguur werd voor het gehele grondgebied bepaald op welke plekken het oprichten van nieuwe woningen mogelijk was en werden de meeste bestaande woningconcentraties, in steden en dorpen maar ook in gehuchten en historische linten, juridisch bevestigd als woonlocatie.

De stedenbouwkundige voorschriften, opgenomen in het Koninklijk besluit van 1972 betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en de gewestplannen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1972) en verder toegelicht in de omzendbrieven betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en gewestplannen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2002), bij de woonbestemmingen in het gewestplan waren eerder beknopt, waardoor de hogere overheid slechts een beperkte impact had op de concrete invulling van deze gebieden.

“De woongebieden zijn bestemd voor wonen, alsmede voor handel, dienstverlening, ambacht en kleinbedrijf voor zover deze taken van bedrijf om redenen van goede ruimtelijke ordening niet in een daartoe aangewezen gebied moeten worden afgezonderd, voor groene ruimten, voor sociaal-culturele inrichtingen, voor openbare nutsvoorzieningen, voor toeristische voorzieningen, voor agrarische bedrijven. Deze bedrijven, voorzieningen en inrichtingen mogen echter maar worden toegestaan voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving.

De woonuitbreidingsgebieden zijn uitsluitend bestemd voor groepswooningbouw zolang de bevoegde overheid over de ordening van het gebied niet heeft beslist, en zolang, volgens het geval, ofwel die overheid geen besluit tot vastlegging van de uitgaven voor de voorzieningen heeft genomen, ofwel omtrent deze voorzieningen geen met waarborgen omklede verbintenis is aangegaan door de promotor.

(...)

De woonparken zijn gebieden waarin de gemiddelde woningdichtheid gering is en de groene ruimten een verhoudingsgewijs grote oppervlakte beslaan;

De woongebieden met een landelijk karakter zijn bestemd voor woningbouw in het algemeen en tevens voor landbouwbedrijven.” (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1972, art. 5 en 6)

In de wetgeving was voorzien dat gemeenten deze gewestplanbestemmingen door middel van Algemene en Bijzondere Plannen van Aanleg verder konden verfijnen. Dit is slechts voor een beperkt deel van de globaal bestemde woonruimte in Vlaanderen effectief gebeurd. Vanaf de jaren 80, begin jaren 90 is het aantal ingediende en goedgekeurde Bijzondere Plannen van Aanleg aanzienlijk gedaald (Allaert, 2009).

"De woningen zijn in hoofdzaak door particulieren gebouwd. De rol van de overheid is steeds beperkt geweest. Binnen de ruimtelijke ordening zijn het dan ook de particuliere gezinnen en de professionelen inzake vastgoed die op het terrein een belangrijke invloed hebben gehad op het ruimtegebruik in Vlaanderen. Het resultaat is een ruimtelijke spreiding van het wonen met kenmerken als lintbebouwing, versnipperde locatie van verkavelingen en sterke toename van de kavelgrootte van woningen. Van een algemeen woon- of huisvestingsbeleid was in het verleden niet echt sprake." (Hubeau & Vandevyvere, 2004, pag. 1035)

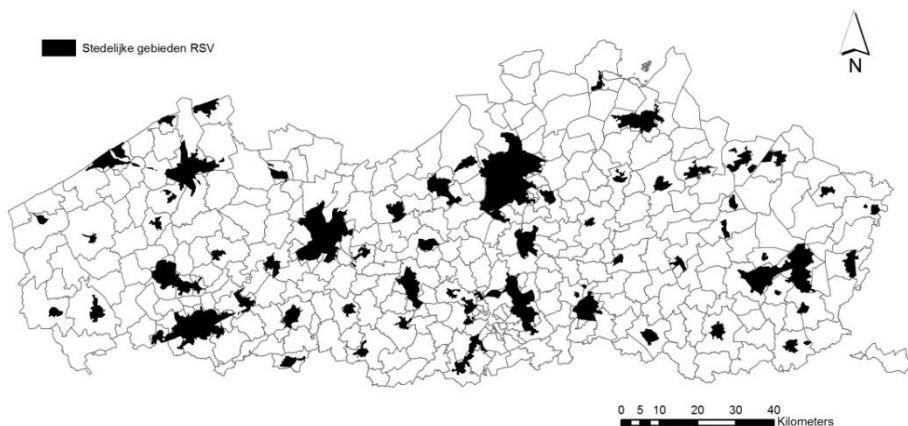
In de jaren 70 ontstond in Vlaanderen meer en meer wrevel over de eindtoestandsplanning van de gewestplannen (Allaert, 2009) en doorheen de jaren evolueerde het institutionele kader van de ruimtelijke planning (Van den Broeck et al., 2010). Dit resulteert finaal in 1996 in het zogenaamde planningsdecreet van 24 juli 1996 waarin onder meer twee nieuwe planningsinstrumenten werden geïntroduceerd: ruimtelijke structuurplannen of beleidsplannen, richtinggevend en (deels) bindend voor de overheid, en ruimtelijke uitvoeringsplannen, bindend voor de particulier. Ruimtelijke structuurplannen kunnen worden gezien als instrumentele pogingen om het strategisch karakter van de planning te verhogen (Van den Broeck, 2006). Ruimtelijke uitvoeringsplannen zijn als instrument minder vernieuwend, aangezien zij geïnspireerd zijn op de bodembestemmingsplannen (gewestplan, BPA en APA). De ruimtelijke uitvoeringsplannen kregen echter decretaal bepaalde eigenschappen: flexibiliteit, uitvoeringsgerichtheid, gebruik van modaliteiten en fasering, vrijheid van schaal en detaillering, snelheid van opmaak en goedkeuring, waardoor ook deze instrumenten tot een meer strategische planning kunnen bijdragen (Martens & Vloebergh, 2006).

De wrevel over de eindtoestandsplanning heeft niet enkel geleid tot instrumentele vernieuwingen in de ruimtelijke planning in Vlaanderen, maar heeft ook een inhoudelijke discussie over de inhoud van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen geïnitieerd. De inhoudelijke discussie focuste onder meer op het meer doelgericht tegengaan van de suburbanisatie, de 'urban sprawl' en de verlinting die de ruimtelijke

structuur in het algemeen en de nederzettingsstructuur van Vlaanderen in het bijzonder, in de jaren zeventig en tachtig, mede hebben bepaald (De Decker, 2011; Verbeek et al., 2011). Deze inhoudelijke discussie werd op Vlaams niveau beleidsmatig bekrachtigd in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. Het ruimtelijk beleid op de drie beleidsniveaus: gemeenten, provincies en Vlaanderen, aan het eind van de 20^e eeuw, begin 21^e eeuw is nauw verbonden met het goedkeuren (1997) en het uitvoeren van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2011a). In dit beleidsplan werden onder meer een ruimtelijke visie en ruimtelijke concepten voor het toekomstig ruimtelijk beleid in Vlaanderen geformuleerd. Deze geven richting aan toekomstige beleidsbeslissingen en instrumenten voor ruimtelijke vraagstukken vanuit diverse beleidsdomeinen. Specifiek voor het wonen leidden de ruimtelijke visie 'Vlaanderen, open en stedelijk' en het ruimtelijk concept van 'gedeconcentreerde bundeling'

"De gedeconcentreerde bundeling is een ruimtelijk principe waarbij "bundeling" staat voor het selectief concentreren van de groei van het wonen, het werken en de andere maatschappelijke functies in de steden en kernen en "gedeconcentreerd" rekening houdt met het bestaande (gedeconcentreerde) spreidingspatroon en met de gespreid voorkomende dynamiek van de functies in Vlaanderen." (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2011a, pag. 442)

onder meer tot de idee om de stedelijke gebieden te gaan afbakenen en een (relatief) groter woningaanbod te gaan voorzien in de stedelijke gebieden zodat meer open ruimte kon worden gevrijwaard voor de toekomst. In globa wordt in het RSV een 60/40 verhouding nagestreefd voor de verdeling van de bijkomende woongelegenheden in de planperiodes. Dit impliceert dat minstens 60% van de nieuw te realiseren woningen worden opgericht in de (gemeenten van de) stedelijke gebieden en maximaal 40% in het zogenaamde buitengebied. De Vlaamse overheid heeft zich geëngageerd om de grootstedelijke en regionaalstedelijke gebieden, waar dit concentratiebeleid naar wonen maar ook naar bedrijvigheid zich concentreert, te gaan afbakenen in gewestelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen. De Vlaamse overheid organiseert hiervoor groots opgezette planningprocessen met de belangrijkste (publieke) stakeholders in de verschillende stedelijke gebieden. Samen wordt gezocht naar een consensus over de verdere ontwikkeling van bovenlokale activiteiten en naar een mogelijke afbakeningslijn (Pisman & Van Wesenbeeck, 2000). Anno 2011 zijn bijna alle groot- en regionaalstedelijke gebieden effectief afgebakend en werden in de afgebakende stedelijke gebieden bijkomende stedelijke woongebieden bestemd die voorzien in bijkomende ruimte voor deze nieuw op te richten stedelijke woningen. Ook de provincies zijn goed opgeschoten met de afbakening van de kleinstedelijke gebieden en het vastleggen van de afbakeningslijnen in provinciale ruimtelijke uitvoeringsplannen. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen vormt op vandaag nog steeds de inhoudelijke basis voor het ruimtelijk beleid op Vlaams niveau, alhoewel momenteel wel is gestart met de inhoudelijke voorbereiding van een volgend beleidskader op Vlaams niveau, voorlopig getiteld als het 'Beleidsplan Ruimte' (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2011b).

Figuur 5 Overzicht van de afbakening stedelijke gebieden (bron: Afdeling Ruimtelijke Planning - Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, situatie maart 2010)

Momenteel is de verhoopte 60/40 verhouding uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen voor de nieuw te realiseren woningen echter niet helemaal gehaald en verloopt de uitvoering op terrein niet zoals gepland (Pisman, 2006; Voets et al., 2010). Migratiecijfers (Block et al., 2006) tonen enerzijds aan dat vanaf 2000 de negatieve migratietrend in het merendeel van de Vlaamse steden is omgebogen in een positieve balans, m.a.w. dat er zich netto meer nieuwe inwoners in de steden vestigen dan dat er inwoners de stad ontvluchten en dat steden over het algemeen aantrekkelijker woonomgevingen zijn geworden. De migratiebalans voor jonge gezinnen, in de cijfers terug te vinden als inwoners in de leeftijdscategorieën 30-39 jaar en 0-9 jaar, blijft echter negatief. De positieve migratiebalans wordt gedeeltelijk verklaard door de regularisatie van stedelijke illegalen vanaf 2000. Dit betekent dat de stadsvlucht nog steeds doorgaat voor bepaalde bewonersgroepen. Gedurende de periode 1991-2006 vonden 53% van de gezinnen een woonplek in het stedelijk gebied en 47% in het buitengebied, tussen 2002 en 2005 kozen 59% van de bijkomende gezinnen voor een meer stedelijke woonomgeving (Delbeke et al., 2006). Niettegenstaande er dus de afgelopen jaren effectief heel wat extra woongronden werden gesitueerd in de stedelijke gebieden, neemt het aantal gezinnen in het buitengebiedgedeelte van Vlaanderen verhoudingsgewijs nog steeds toe (Voets et al., 2010).

Uit een gesprek met belangrijke marktspelers in de woningbouw in 2006 (De Decker, 2006) blijkt nochtans dat deze in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen heel wat opportuniteiten zien, onder meer voor nieuwe woningtypologieën en projectmatige ontwikkelingen, en beseffen dat 'ze niet konden doorgaan zoals ze bezig waren'. In het bijzonder de intentie van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen om compacter te bouwen kan op bijval rekenen bij de ontwikkelaars.

Het is interessant om stil te staan bij de mogelijke oorzaken van dit beleidsfalen. Waarom is het niet gelukt om meer woningen en gezinnen te concentreren in de stedelijke gebieden niettegenstaande er wel bijkomende ruimte voor wonen werd gecreëerd in deze gebieden en belangrijke marktspelers zich (in meerdere of mindere mate) aan de beleidsmatige randvoorwaarden van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen hebben aangepast?

Algemeen kan worden gesteld dat de Vlaamse overheid, de afgelopen jaren, resoluut opteerde voor een aanbodgestuurd beleid en verhoopde dat door het aanbieden van extra bouwmogelijkheden in de stedelijke gebieden de ruimtelijke doelstelling om de niet-verstedelijkte delen van Vlaanderen open te houden zou worden bereikt. Dit aanbodbeleid is een logisch vervolg van het bodembestemmend beleid ten tijde van de opmaak en goedkeuring van de gewestplannen waarbij ook juridische bouwmogelijkheden werden vastgelegd en verspreid over Vlaanderen.

Binnen deze manier van redeneren wordt, vanuit de overheid, het nog steeds beschikbaar juridisch aanbod aan bouwmogelijkheden in het buitengebiedgedeelte van Vlaanderen gezien als belangrijkste reden voor het (gedeeltelijk) mislukken van het ruimtelijke concentratiebeleid. Deze situatie zal niet direct veranderen aangezien uit onderzoek blijkt dat de ruimte voorzien in de nog beschikbare woongebieden op het gewestplan voldoende is om de woonbehoefte voor de komende jaren op te vangen (Loris, 2011). Pas als alle bouwmogelijkheden in het buitengebied benut zullen zijn en wanneer er enkel nog bouwmogelijkheden in de stedelijke gebieden overblijven zal, vanuit deze aanbodlogica, de ruimtelijke planning erin slagen om de evoluties in de ruimte daadwerkelijk te sturen. Meer concreet, pas wanneer de vrije woonplaatskeuze wordt uitgeschakeld, in die mate dat kopers of bouwers niet meer kunnen kiezen voor een suburbane woonomgeving, zal het beoogde 'gedeconcentreerde' ruimtelijke beleid worden gerealiseerd.

In dit onderzoek wordt de focus voor het onderzoek naar dit beleidsfalen verschoven van het beschikbaar zijn van stedelijke of landelijke bouwpercelen naar de individuele burger, die in weerwil van een consequent ruimtelijk beleid, blijkbaar toch vanuit zijn of haar individuele woonkeuzes, de effectiviteit van een ruimtelijk beleid beïnvloedt door het kiezen voor een meer stedelijke of een meer landelijke woonomgeving.

1.2 Nederzettingsspatronen, exponenten van individuele woonkeuzes?

Het ruimtelijk beleid van de laatste jaren in Vlaanderen toont aan hoe moeilijk het is om een duidelijke beleidskeuze, met name het tegengaan van de suburbanisatie door middel van de 60/40 verhouding tussen stedelijk gebied en buitengebied, op het terrein waar te maken. Het is belangrijk te beseffen dat deze 60/40 verhouding het resultaat is van de optelsom van duizenden woonkeuzes van individuele burgers die om diverse redenen kiezen om eerder in de stad, aan de rand van de stad of op het platteland te gaan wonen.

In Vlaanderen is de invloed van de individuele burgers merkbaar, niet alleen in de migratiecijfers die een optelling zijn van individuele woonkeuzes, maar ook in de maatschappelijke discussie over de afbakening van de stedelijke gebieden. Op het terrein wordt hier en daar gereageerd tegen de lopende afbakeningsprocessen van de stedelijke gebieden. Sommige van de stakeholders, maar in ieder geval heel wat van de bewoners van de randen van de stedelijke gebieden, begrijpen niet waarom zij deel uitmaken van het stedelijk gebied. Blijkbaar ervaren zij hun bestaande woonomgeving niet als typisch stedelijk en vrezen ze dat hun wijk of buurt aan kwaliteit zal verliezen door het voeren van een stedelijk gebiedenbeleid in hun omgeving. Deze mensen beschouwen zichzelf niet als stadsbewoners, niettegenstaande zij wellicht vaak werken, winkelen en recreëren in het nabije stadscentrum. Dit wordt bevestigd door een survey georganiseerd door de Vlaamse overheid (Van Geel, 2005) waaruit is gebleken dat de ruimtelijke indeling in stedelijk gebied en buitengebied niet helemaal overeenstemt

met de perceptie van de inwoners op hun woonomgeving aangezien een deel van de stedelijke bevolking hun woonomgeving als landelijk percipieert.

De bewoner, inclusief zijn of haar woonwensen, ontbreekt in het planningsbeleid in Vlaanderen, niettegenstaande deze bewoner, zowel vanuit het denken over ruimtelijke fenomenen als de netwerkmaatschappij (Castells, 1996; ISRO KUL et al., 2002; Allaert, 2005), suburbanisatie (Nicolaidis & Wiese, 2006), sprawl (De Geyter, 2002; Bruegmann, 2005; European Environment Agency, 2006) of segregatie (Bishop, 2009; Janssen, 2010; Planbureau voor de Leefomgeving, 2010b) als vanuit het denken over maatschappelijke fenomenen zoals individualisering (Beck, 1992) en detraditionalisering (Giddens, 1991) steeds belangrijker wordt geacht.

Uit de bevraging naar de belangrijkste maatschappelijke problemen in het kader van de VRINDpublicatie (Vlaamse overheid, 2010) blijkt dat in Vlaanderen heel wat inwoners, in het bijzonder de ouderen, worden geconfronteerd met de detraditionalisering en wakker liggen van het wegvallen van normen en waarden. Het wegvallen van normen en waarden wordt in 2010 over alle leeftijdsgroepen heen als het vierde maatschappelijke probleem beschouwd, na respectievelijk de werkloosheid, de pensioenzekerheid en het druggebruik bij jongeren. In de VRINDpublicatie van 2010 wordt gewezen op de steeds verder doorzettende verstedelijking in Vlaanderen (Vlaamse overheid, 2010). Deze verstedelijking heeft zowel een ruimtelijke, fysieke component die zich uit in een toenemend beslag op de open ruimte en druk op het leefmilieu, als een sociaal-culturele component die te maken heeft met veranderingen in het leefpatroon van de bevolking, in waarden en opvattingen. De ruimtelijk, fysieke component van verstedelijking is onder meer gerelateerd aan de suburbanisatie van het wonen (ISRO KUL et al., 2002). In 2003 werd in het zogenaamde Witboek (Boudry et al., 2003) het begrip rasterstad (=de uitgezaaide stad in het verruimde stedelijke gebied, de spreiding van stad en stedelijke kenmerken) gelanceerd en ondertussen zijn begrippen als periurbanisatie (= residentiële uitbreiding van de banlieue en de rand van de agglomeratie door voormalige stadsbewoners maar ook door gezinnen die verhuizen vanuit het platteland naar de periferie) en rurbanisatie (= de verstedelijking van het platteland, met name het deel buiten het stadsgewest) ook binnen de Vlaamse context meer en meer vertrouwd geworden (Devogelaer, 2002). In het urbane Europa worden urban sprawl en suburbanisatie momenteel beschouwd als een van de belangrijkste uitdagingen (European Environment Agency, 2006).

In buitenlandse bronnen wordt vaak verwezen naar de toenemende segregatie van de gebouwde omgeving. In the Big Sort (2008) schetst journalist Bill Bishop een fascinerend en tegelijkertijd onthutsend beeld van het hedendaagse Amerika. Centrale these van zijn betoog is dat de Verenigde Staten steeds meer verdeeld raken. Er is volgens Bishop sprake van een haast niet te stoppen beweging van politieke segregatie die samenhangt met de manier waarop Amerikanen vandaag wonen, werken en leven. Steeds meer Amerikanen kiezen hun woonplaats op basis van immateriële waardenoriëntaties en leefstijlvoorkeuren. Politieke segregatie hangt volgens Bishop nauw samen met de manier waarop Amerikanen wonen en leven. Hierdoor ontstaan in de Verenigde Staten geografische clusters van gelijkgestemde sociale gemeenschappen.

“Er ontstaat een geografie van verschillen, van ongelijke productie en woonmilieus, door Richard Florida aangeduid als new divides. De werkende klasse van Amerika reorganiseert zichzelf op basis van een nieuwe klassenstructuur. De door Bishop beschreven polarisatie is daarmee ook een zichzelf versterkend proces, omdat mensen zich terugtrekken in woonenclaves waar ze alleen worden bevestigd in hun eigen gelijk.” (Janssen, 2010)

Segregatie wordt door het Planbureau voor de Leefomgeving gedefinieerd als ‘de mate van groepering van een bepaalde bevolkingscategorie over het stedelijk gebied’ (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010b, pag. 31). Het begrip segregatie wordt binnen deze context gebruikt op het niveau van de stad (of soms het stedelijk gebied). Sommige buurten of wijken kennen een oververtegenwoordiging van een bepaalde bevolkingscategorie terwijl andere buurten of wijken die oververtegenwoordiging juist niet hebben. Peeters en De Decker onderscheiden drie ‘soorten’ van segregatie, nl. een sociaal-economische (waarbij de bevolkingsgroepen worden onderscheiden naar opleiding, beroep en inkomen), een sociaal-demografische (waarbij bevolkingsgroepen worden onderscheiden naar gezinstype) en een etnische (waarbij groepen worden onderscheiden naar afkomst) (Peeters & De Decker, 1997). Maar segregatie kan ook betrekking hebben op (politieke) voorkeuren of attitudes van de groepen bewoners.

Uit een Nederlands onderzoek naar sociaal-culturele trends in het wonen werd de aandacht gevestigd op de behoefte om te wonen met gelijkgestemden (VROM-raad, 2009) waardoor segregatie het gevolg wordt van een bewuste keuze. In Europa ontstaat een groeiende polarisatie tussen de meer linkse inwoners van de stad en de meer conservatieve suburbane rand (De Maesschalck, 2010). De Maesschalck ontdekte binnen de Antwerpse stedelijke regio een electorale kloof tussen het sociaal-democratische stedelijke centrum en de liberale suburbane zone, met een opkomend voorstedelijke discours gericht op veilige en toegankelijke steden voor de suburbane gebruiker. In een Vlaams onderzoek naar recente ruimtelijke trends in het wonen, wijzen Ryckewaert en De Meulder op de toenemende gentrificatie in grootstedelijke buurten als gevolg van een instroom van hoger opgeleiden die oudere stadswoningen aankopen en renoveren.

“In zijn extreme vorm leidt dit tot daadwerkelijk afgesloten wijkgehlen of gated-communities. Ook in Vlaanderen werden de eerste voorbeelden daarvan signaleerd.” (Ryckewaert & De Meulder, 2009, pag. 12)

Deze intentionele segregatie, in de ruimte in zijn meest extreme vorm te ontdekken als afgeschermd woondomein, wordt vaak expliciet in relatie gebracht met angsten. Ook stadsvlucht, suburbanisatie of rurbanisatie worden gerelateerd aan een gevoel van onveiligheid of angst (Boomkens, 1998; De Corte et al., 2003; Reijndorp, 2004; De Decker, 2005b; Planbureau voor de Leefomgeving, 2010a). Omwille van een groeiende onzekerheid en behoefte aan geborgenheid, een ontevredenheid met de woonomgeving, onveiligheid en angst en een gewenste differentiatie naar identiteit en leefstijl ontstaan afgesloten wijkgehlen (Hamers et al., 2007) of andere (woon)omgevingen, zoals aangegeven in het onderstaande citaat:

“Het is ontegenzeggelijk waar dat de individuele ruimtelijke ordening zowel gedreven wordt door dromen als door angsten. Voor beide is in het ruimtelijke-ordeningsbeleid weinig aandacht, maar ze vormen wel de voedingsbodem voor tal van nieuwe, zogenaamde gethematiseerde omgevingen en plekken: van ‘koopgoot’ tot CenterParcs. Het zijn vaak banale, eendimensionale vertalingen van die angsten en dromen.” (Reijndorp, 2001)

1.3 Perspectieven voor woononderzoek

In dit doctoraatsonderzoek wordt gebruik gemaakt van het leefstijlconcept om informatie te verzamelen van individuele maatschappelijke actoren, van bewoners. Uiteraard zijn er diverse, valabele en waardevolle perspectieven voor een onderzoek naar woonvoorkeuren of naar een ruimtelijke uitsortering (onder meer Clapham, 2005; Aero, 2006; Claessens et al., 2007). Clapham (2005) onderscheidt de beleidsmatige, neoklassieke economische, geografische en sociologische benadering.

De beleidsmatige benadering plaatst de overheid in het middelpunt en beklemtoont het belang van de legislatieve en institutionele structuur van de woningmarkt. Het overheidsbeleid is de belangrijkste determinant bij het tot stand komen van de woningmarkt, de rol van de andere actoren wordt geminimaliseerd. Het keuzeproces van de gezinnen, de hiermee verbonden woonbehoeften en –wensen, komt in deze benadering niet aan bod. Deze manier van denken sluit aan bij de benadering van het woningvraagstuk door een kwantitatieve analyse van beschikbare ruimte bij de opmaak van de gewestplannen, in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en in de recente evaluaties van het RSV.

De neoklassieke economische benadering vertrekt vanuit een economische invalshoek. De rol van de overheid wordt gereduceerd tot ‘interventie’ wanneer de markt ter zake faalt. De behoeften en woonwensen worden rationeel benaderd, de betekenis van wonen wordt gekoppeld aan het streven naar winst- en nutmaximalisering. Huishoudens worden vanuit een economische focus beschouwd als rationele actoren op de woningmarkt gedomineerd door een economische logica, waarbij kernbegrippen als betaalbaarheid, kosten-batenanalyses en winstmaximalisatie worden beschouwd. Het onderzoek naar de regionale woningmarkten in Vlaanderen (Van Nuffel, 2005), waarbij onder meer op basis van verschillen in verkoopprijs van woningen regionale woningmarkten binnen Vlaanderen worden afgebakend, kan als één van de voorbeelden van dit perspectief fungeren.

De geografische benadering plaatst de ruimtelijke context van de woningmarkt centraal en identificeert causale relaties tussen woonkeuzes en geografische en ruimtelijke verschillen. De focus ligt eveneens op de keuzes die huishoudens maken, zij het vanuit een meer gedragsmatig perspectief. Deze benadering heeft raakvlakken met de neoklassieke economische benadering, maar de diversiteit van het keuzeproces van bewoners wordt belicht doordat keuzemomenten gerelateerd worden aan de levenscyclus, ‘wooncarrières’ of ‘woongeschiedenissen’. Een wooncarrière wordt gedefinieerd als de serie woningen die een huishouden bewoont gedurende het bestaan van dat huishouden. In het algemeen zal een huishouden naar een andere woning verhuizen wanneer er sprake is van een verbetering in de woonsituatie (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010b). Een woningwissel impliceert vaak een wissel van buurt, wijk, stad of regio. Woonbehoeften en -wensen worden in deze analyse onder meer gekoppeld aan fysisch voorkomen en kwaliteit van de woning en woonomgeving. In de Belgische context zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd waarbij migraties worden verklaard vanuit verschillen in de lokale woonomstandigheden (Devogelaer, 2002; De Corte et al., 2003; Devogelaer, 2004a; Devogelaer, 2004b; Karsten et al., 2006), vanuit ‘ameniteiten’, specifieke kwaliteiten of voordelen die gewaardeerd en gevalideerd worden door bewoners. Devogelaer onderscheidt verschillende omgevingsdimensies of ameniteiten. De natuurlijke dimensie wordt bepaald door de landschappelijke eigenschappen van een gebied, zoals de topografie, de nabijheid van rivieren, de kustlijn en groen in de omgeving. Historische ameniteiten zijn bijvoorbeeld de aanwezigheid van monumenten, cultuurhistorische parken en herenhuizen die een esthetische beleving oproepen bij de bewoners. Moderne ameniteiten tenslotte worden in belangrijke mate bepaald door het lokaal inkomensniveau. Deze ameniteiten uiten zich bijvoorbeeld via tuinen, zorgvoorzieningen, sport,

recreatie en horeca, openbaar vervoer, diensten met loketfunctie, overheidsfuncties, cultuur, onderwijs, detailhandelsfuncties. In een recent Nederlands onderzoek (Karsten et al., 2006) worden vier dimensies onderscheiden die geografisch verschillend zijn en bepalend bij de waardering van een nieuwe woning en fysieke woningkenmerken (woningtype, oppervlakte, inhoud, aantal kamers, aanwezigheid van CV, tuin of garage, staat van onderhoud, isolatie, ...), fysieke omgevingskenmerken (hoeveelheid groen en water, bebouwingsdichtheid in de buurt, aard en kwaliteit van de gebouwde omgeving en kwaliteit van de openbare ruimte in de buurt), sociale omgevingskenmerken (bevolkingssamenstelling, werkloosheidscijfer, percentage huur- en koopwoningen, gemiddeld inkomen in de buurt) en functionele omgevingskenmerken (bereikbaarheid van en afstand tot allerlei voorzieningen, infrastructuur en werkgelegenheid vanuit de woning). Uit het onderzoek blijkt dat de sociale en functionele omgevingskenmerken van groter belang zijn in een stedelijke context. De ameniteiten en dimensies onderscheiden in deze onderzoeken zijn te beschouwen als pull factoren, motieven om zich op een bepaalde plaats te vestigen. Verhuizingen of woonvoorkeuren kunnen ook worden gemotiveerd vanuit zogenaamde push factoren, motieven om te vertrekken uit een bepaalde woonomgeving. Voorbeelden van 'push factoren' van het stedelijk gebied geïdentificeerd in onderzoeken binnen de Vlaamse of Belgische context zijn: congestie, luchtverontreiniging, onrust en onveiligheid van het stedelijk leven en grootschaligheid (Vanneste et al., 2007a) en het ontsnappen aan burenhinder (De Corte et al., 2003).

De sociologische benadering tenslotte plaatst, geïnspireerd door Marxistische en Weberiaanse tradities, de beperkingen van huishoudens in het keuzeproces centraal. Macht en structurele ongelijkheden tussen groepen op de woningmarkt en in de maatschappelijke structuur spelen een belangrijke rol. Weber identificeerde drie soorten maatschappelijke stratificatie die elkaar beïnvloeden en overlappen: klassenstratificatie op basis van economische gronden, partijpolitieke of machtstratificatie op basis van politieke gronden en statusclassificatie gerelateerd aan bepaalde gedragspatronen met als doel zich te identificeren met gelijken en te onderscheiden van andere groepen (Benschop, 1987; Ganzeboom, 1988; Crompton, 1998; Van Diepen & Arnoldus, 2003; Crompton, 2008; Caen, 2009). Statusclassificatie, gerelateerd aan het begrip leefstijlen, is volgens Weber het geheel van zichtbare gedragingen met een communicatieve of symbolische functie (Van Diepen & Arnoldus, 2003; Heijs et al., 2005). Weber wordt beschouwd als de architect van de driedimensionale stratificatieanalyse ('klasse', 'macht', 'status'). Deze gaat uit van verschillende stratificatiedimensies die analytisch gescheiden moeten worden, onafhankelijk van elkaar en bovendien wederzijds equivalent zijn. Dit impliceert dat het mogelijk is om één van deze dimensies te selecteren en als een volkomen autonoom object van empirisch onderzoek te behandelen, zonder rekening te houden met de andere dimensies (Benschop, 1987). Dit inzicht vormt de methodologische legitimatie van het leefstijlenonderzoek. In recente studieopdrachten uitgewerkt in het kader van het Steunpunt Ruimte en Wonen wordt meer en meer verwezen naar het perspectief van de woonconsument of wordt een segmentatie van de woningmarkt vanuit het perspectief van de bewoner of gebruiker uitgewerkt (Tratsaert & Winters, 2007; Le Roy et al., 2008).

1.4 Conclusie

Dit onderzoek heeft tot doel om nieuwe inzichten en concepten te ontwikkelen voor het ruimtelijk woonbeleid in Vlaanderen en dit specifiek vanuit het perspectief van de individuele bewoner, vanuit de vraagzijde.

De keuze voor de individuele bewoner wordt in dit hoofdstuk gemotiveerd vanuit het toegenomen maatschappelijk belang van de individuele burger maar evenzeer vanuit het deficit van de ruimtelijke planning in Vlaanderen van de afgelopen jaren. De ruimtelijke planning in Vlaanderen werd aanvankelijk gekenmerkt door een sterk bodembestemmend karakter, waarbij specifiek voor het wonen, de voorschriften van de gewestplannen eerder vaag werden gehouden zodat de hogere overheid de facto enkel bouwlocaties creëerde maar zich niet moeide met de concrete invulling van deze gebieden. Dit resulteerde onder meer in een sterke suburbanisatie en urban sprawl die eind de jaren negentig leidden tot een herijking van het planningsinstrumentarium en tot een ruimtelijk beleidsplan, het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De inhoudelijke doelstelling van het RSV om Vlaanderen in de toekomst meer 'open en stedelijk' te maken is de afgelopen jaren niet ten volle waargemaakt, niettegenstaande heel wat beleidsinspanningen werden geleverd om stedelijke gebieden af te bakenen en bijkomende stedelijke woonomgevingen werden gecreëerd. Er zal tal van redenen voor dit beleidsfalen, ongetwijfeld zal de ruimtelijke spreiding van het aanbod, van de bouwmogelijkheden, de zogenaamde erfenis van het gewestplan, een impact hebben.

Uit een vergelijking tussen perspectieven voor woonvoorkeuren of ruimtelijke uitsortering blijkt dat het planningsbeleid in Vlaanderen is opgevat als een beleidsmatige benadering, waarbij de overheid zichzelf als de belangrijkste determinant beschouwd bij het tot stand komen van de woningmarkt. De bewoner, inclusief zijn of haar woonwensen, ontbreekt in dit perspectief niettegenstaande deze bewoner zowel vanuit het denken over ruimtelijke fenomenen als de netwerkmaatschappij, suburbanisatie, sprawl of segregatie, als vanuit het denken over maatschappelijke fenomenen zoals individualisering en detraditionalisering steeds belangrijker wordt geacht. Uit de analyse blijkt dat er naast de beleidsmatige benadering, verschillende andere interessante perspectieven zijn voor woononderzoek, met name de neoklassieke economische benadering, de geografische benadering en de sociologische benadering.

In dit doctoraatsonderzoek is, als reactie op een beleidsmatige benadering waarbij de ruimtelijke planning en meer concreet een ruimtelijk aanbodbeleid centraal wordt geplaatst in het bepalen van een toekomstige nederzettingstructuur, gekozen voor het perspectief van de burger. Hierdoor wordt niet zozeer het verloop van het woningaanbod onder de loep genomen, maar wordt gefocust op concrete invullingen of wijzigingen in de woningvraag, vanuit wensen of effectieve woonplaatskeuzes van de bewoners.

Hoofdstuk 2 Verkenning van het leefstijlconcept

2.1 Inleiding

In dit onderzoek wordt gefocust op de woonvraag (in plaats van op het aanbod) en worden en woonvoorkeuren en –keuzes onderzocht vanuit het perspectief van de huidige of toekomstige bewoner. In ruimtelijk beleidsgericht onderzoek worden individuele keuzes vaak getypeerd aan de hand van kenmerken zoals opleiding, inkomen, geslacht en leeftijd. Recente studies (Van Wee, 2002; Mokhtarian & Cao, 2008) merken echter op dat een dergelijke benadering tekort schiet binnen de huidige, geïndividualiseerde maatschappij: binnen socio-economische homogene bevolkingsgroepen bestaan nog steeds verschillen in individuele gedragingen. Met betrekking tot het wonen bijvoorbeeld kiezen sommige middenklassegezinnen met kinderen voor een suburbane woonomgeving, anderen verkiezen de stedelijke context.

Volgens onder meer Chaney zijn leefstijlen kenmerkend voor de moderne samenleving en is het onderscheiden van leefstijlen een nieuwe, moderne manier om maatschappelijke groepen te onderscheiden binnen de gediversifieerde maatschappij (Chaney, 1996). Ook voor woonpatronen of woonvoorkeuren heeft het begrip ‘leefstijl’ meer en meer betekenis aangezien de woning één van de instrumenten is om geïndividualiseerd succes te bereiken (Bruegmann, 2005; De Decker, 2005b).

“De woning drukt immers meer en meer uit wie we zijn. Niet alleen de gebruikswaarde maar ook de esthetische, belevings- en identiteitsaspecten van de woning zijn van belang. Het gaat dan bijvoorbeeld om het interieur van de woning (de boeken in de kast en de schilderijen aan de muur), om de vormgeving van de woning (stijl, architectonische details) en om het imago en de identiteit van het woonmilieu waarin de woning is gelegen.” (Reijndorp et al., 1997)

Leefstijlmethodiek wordt gezien als een aanvullende onderzoeksmethodiek ten opzichte van neoklassiek economische, geografische of beleidsmatige onderzoeken en als een concrete invulling van de sociologische onderzoeken (volgens de typologie van Clapham). De methodiek en het begrip leefstijl zijn echter niet eenduidig afgebakend, zoals geïllustreerd door onderstaande definities van leefstijlen.

“Een leefstijl bestaat uit een reeks van samenhangende gedragskeuzen die een sociale positie symboliseren en herkenbaar maken.” (Ganzeboom, 1988, pag. 37)

“De inrichting van leefstijlen heeft voorts eerder betrekking op voorkeuren of smaken dan op feitelijk gerealiseerde gedragskeuzen, die tot stand komen op basis van deze voorkeuren en de feitelijk gegeven mogelijkheden tot handelen. Leefstijlen zijn in eerste instantie patronen in de wijze waarop men zich wil presenteren in het sociaal verkeer, niet hoe dat in feite uitpakt. Dat wil niet zeggen dat gelegenheidsstructuren en hulpbronnen, zoals bijvoorbeeld gegeven door inkomenspositie, niet mede van betekenis kunnen zijn voor de inrichting van een leefstijl. Mensen hebben de neiging om hun voorkeuren aan te passen aan hetgeen mogelijk en bereikbaar is. Een leefstijl thematiseert veelal de objectief gegeven mogelijkheden en beperkingen.” (Ganzeboom, 1988, pag. 37)

“Leefstijlen zijn een specifieke combinatie van gedrag en van normen en waarden die leiden tot gedragsvoorkeuren.” (van der Knaap, 2002, pag. 32)

“Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen.” (Reijndorp et al., 1998)

Vanuit de probleemstelling dat het begrip leefstijl geen eenduidige definitie of invulling heeft en wortels heeft in verschillende disciplines wordt in dit hoofdstuk het begrip verder uitgediept. Diverse Westerse leefstijlonderzoeken uit de naoorlogse periode komen aan bod. Uit de veelheid van onderzoeken werd door de auteur een selectie gemaakt, illustratief voor de diversiteit van het concept leefstijl en de gehanteerde onderzoeksmethodieken en gemotiveerd vanuit de onderzoeksopzet om het leefstijlconcept te koppelen aan het woonvraagstuk en te introduceren in de ruimtelijke planning.

2.2 Leefstijlen in de naoorlogse Westerse maatschappij

2.2.1 Populariteit van het leefstijlconcept

Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt een toegenomen populariteit van het leefstijlconcept vastgesteld (Chaney, 1996), in het bijzonder binnen de **sociologie** en het marktonderzoek of de **marketing** (Kotler et al., 2006).

Marketing wordt beschouwd als de wetenschap die de menselijke, sociale en organisatiebehoeften identificeert en vervult, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen een sociologische en een eerder managementgerichte definitie van marketing (Kotler et al., 2006).

“een sociologisch proces, waarin individuen en groepen een behoefte die zij willen bevredigen, invullen door het vrijelijk creëren, aanbieden en uitwisselen van producten en diensten.” (Kotler et al., 2006, pag. 9)

“de kunst van het verkopen” (Kotler et al., 2006, pag. 9)

In het marktonderzoek worden data over gedragsvoorkeuren en -keuzen, soms samen met sociale achtergrondvariabelen, aan explorerende data-analyses onderworpen. Uit deze analyse wordt een typologie van consumenten ontwikkeld (Ganzeboom, 1988).

Holt (1995) identificeert vier motieven om te consumeren, consumptietypes: consumeren als ervaring, consumeren als integratie, consumeren als spel en consumeren als classificatie. Vooral het concept consumptie als classificatie is gerelateerd aan het idee van leefstijlen. Binnen dit perspectief wordt het consumeren gebruikt om mensen te onderscheiden van elkaar, zowel op basis van de objecten die ze gebruiken als op basis van de acties die ze ondernemen (met deze producten). Reeds in 1899 schreef Thorstein Veblen, een Amerikaans econoom en socioloog, zijn boek ‘Theory of the Leisure Class’ (Veblen met een introductie door Mills, 1959). Hierin analyseert hij de verborgen statusmotieven achter de vrijetijdsbestedingen, sport, godsdienstbeoefening en esthetische uitingen van de Amerikaanse kapitaalkrachtige elite aan het einde van de 19e eeuw, ten tijde van de industriële revolutie. Het boek wordt algemeen beschouwd als één van de grondleggers voor consumptieonderzoek (Corrigan, 1997). Veblen identificeert twee manieren om rijkdom en prestige te etaleren en status te claimen: ‘conspicuous leisure’ and ‘conspicuous consumption’. In de pre-industriële periode werd rijkdom sociaal gecommuniceerd door ‘conspicuous leisure’. Een manier van leven waarbij arbeid overbodig is, waarbij men zich openlijk distantieert van het productieproces en men voldoende vrije tijd over heeft om zich

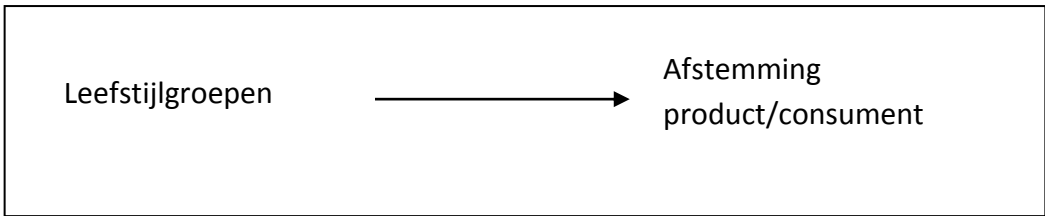
met andere, meer ontspannende zaken bezig te houden. Daar waar conspicuous leisure volstond als ‘statussymbool’ voor de elite in kleine, vaak landelijke, gemeenschappen, vroeg het nieuwe samenleven in steden en metropolen tijdens de industriële revolutie om nieuwe statussymbolen. Binnen deze nieuwe stedelijke context beschrijft Veblen de ‘conspicuous consumption’: via zeer opvallende consumptie, bijvoorbeeld onder de vorm van juwelen of modieuze kledij, onderscheidt een financieel bevoorrechte groep zich van de stedelijke massa (Caen, 2009). Veblen stelt dat door middel van consumptie van uiterlijk waarneembare statussymbolen verschillende sociale groepen worden waargenomen, waarbij het vooral de beter gegoede klassen zijn die hun status op deze manier willen etaleren (Van Diepen & Arnoldus, 2003; Heijs et al., 2005).

De populariteit van het leefstijlconcept binnen de marketing kan aan een aantal tendensen worden toegeschreven, waaronder de toegenomen statistische expertise binnen het sociaalwetenschappelijk onderzoek, de groeiende nadruk op consumptie en vrije tijd en de Westerse welvaartstoename (Ganzeboom, 1988; Caen, 2009). Vroegere classificaties op basis van beroep of sociale klasse (ontleend aan het klassieke stratificatieonderzoek) of op basis van puur demografische kenmerken bleken in toenemende mate ontoereikend om het consumentengedrag beter te begrijpen en te voorspellen (Caen, 2009).

Het concept leefstijl wordt binnen de marketingbenadering gehanteerd als een intermediaire factor die uiteenlopende zaken moet verklaren (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Het marketingperspectief leidt niet enkel tot een identificatie van verschillende leefstijlgroepen maar is ook gerelateerd aan het vervullen van behoeften of het consumeren van bepaalde goederen door specifieke doelgroepen.

“In business, the notion of lifestyles provides a means of targeting consumers as advertisers, and marketing endeavour to match consumers’ aspirations with their products.” (Kipnis, 2004a, pag. 2)

De identificatie van leefstijlgroepen, groepen individuen met een gelijkaardig gedrags- of denkpatroon, is in een marketingperspectief gekoppeld aan een consumptieve context en minder aan een globale maatschappelijke beschrijving. Hierdoor is marketingonderzoek vaak verbonden aan private opdrachtgevers die vanuit hun eigen belang het maximaliseren van hun eigen product, omzet en winst, deze onderzoeken ondersteunen en/of beïnvloeden.

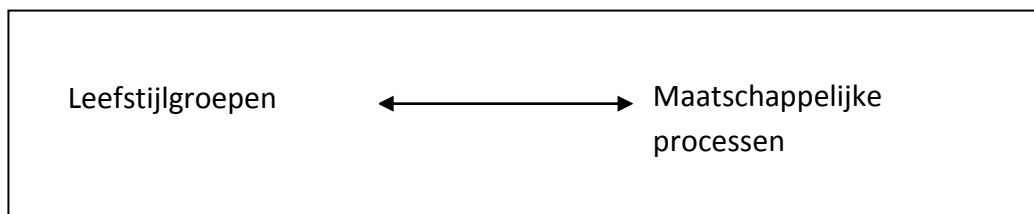

Figuur 6 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de marketingtraditie

Binnen de sociologische wetenschap, meer in het bijzonder de stratificatiesociologie, heerste in navolging van onder meer het gedachtegoed van Weber het idee dat leefstijlen in de naoorlogse periode niet-toevallig verspreide, herkenbare patronen van gedragingen, attitudes, voorkeuren, waardenoriëntaties en normen zijn (Caen, 2009). De stratificatiesociologie concentreerde zich aanvankelijk op de ‘hardere’ gegevens als de opleidings-, beroeps- en inkomenspositie (Ganzeboom,

1988). Deze leverden immers veel beter meetbare variabelen ter verklaring van sociale verschillen op (van der Wouden & Kulberg, 2002). Op vandaag twijfelen heel wat sociologen aan de sociale klasse als structurele conditie (met variabelen als beroepssituatie, inkomen, opleiding) voor verschillen in sociaal gedrag en groepsvorming. Binnen deze manier van redeneren vormt het concept leefstijl een meer actieve constructie van sociale verschillen tussen mensen met behulp van culturele attributen, waarbij het individu als kiezend subject een centrale positie inneemt. In de postmoderne maatschappelijke context waarin onder meer de belevenismarkt centraal staat, wordt door sommige sociologen tenslotte luidop getwijfeld aan de zin van het zoeken naar samenhangende leefstijlen, aangezien keuzen van moment tot moment en van domein tot domein kunnen verschillen (van der Wouden & Kulberg, 2002). In ieder geval zijn in de sociologische traditie de leefstijlen zelf het onderwerp van studie en worden leefstijlen als instrumenten gezien om maatschappelijke processen te bestuderen (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Binnen de sociologie worden de concepten leefstijlen en leefstijluitingen (observeerbare gedragspatronen) gehanteerd om op een gerichte manier de maatschappij en maatschappelijke groepen te beschrijven. De klemtoon ligt dus, in tegenstelling tot de marketingbenadering, op de relatie met de maatschappelijke context, waarbij verschillende strekkingen worden onderscheiden die verschillen in de mate waarin leefstijlkeuzes individueel of collectief zijn, beïnvloedbaar zijn door structurele kenmerken of door individuele keuzes in die maatschappelijke context. De onderstaande definitie maakt abstractie van de discussie over de maatschappelijke beïnvloeding:

“In sociology a lifestyle is defined as the way a person or a group lives, including patterns of their social relations, consumption, entertainment, and dress. It reflects the person’s attitudes, values, or worldview. Having a specific ‘lifestyle’, implies a conscious or unconscious choice between sets of behaviours.” (Kipnis, 2004a, pag. 2)

Figuur 7 Focus van het leefstijlonderzoek binnen de sociologische traditie

2.2.2 Diverse oriëntaties van leefstijlonderzoeken

Binnen het leefstijlonderzoek van de afgelopen decennia bestaat geen eenduidige definitie van het concept leefstijl en kunnen verschillende stromingen of benaderingen worden onderscheiden.

Een eerste belangrijk onderscheid is het onderscheid tussen het **kwalitatief** leefstijlonderzoek en het **kwantitatief** leefstijlonderzoek (Coppens & Oosterlynck, 2008). Binnen dit onderzoekskader is geopteerd voor een kwantitatieve benadering van het leefstijlconcept, enkele kwalitatieve leefstijlonderzoeken worden illustratief weergegeven. In Nederland verricht Arnold Reijndorp kwalitatief onderzoek naar leefstijldifferentiaties. Op basis van gesprekken met vroegere, oorspronkelijke en nieuwe bewoners ontwikkelt hij inzichten in de bewonersdiversiteit in de Nederlandse stadswijken, VINEXwijken (grote nieuwbouwwijken aan de rand van grote steden gerealiseerd ter uitvoering van de ‘Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra’ in Nederland, de ruimtelijke beleidsnota van het Nederlands Rijk uit 1991) en buitenwijken. Hij focust op verschillen in feitelijk

gedrag en woonvoorkeuren en identificeert een heleboel factoren die dit gedrag beïnvloeden of sturen (Reijndorp et al., 1998; Reijndorp, 2001; Metaal, 2002; Reijndorp, 2004).

“De manier waarop mensen hun alledaagse leven organiseren, is de resultante van ingewikkelde afwegingen van vaak conflicterende verlangens en aspiraties. Daarin zijn naast de waardenoriëntaties die zoveel aandacht krijgen in het leefstijlenonderzoek, vooral praktische beperkingen en dilemma’s van belang, die samenhangen met het inkomen en de samenstelling van het huishouden, maar ook met de culturele bagage waarover mensen beschikken en de netwerken waarin zij functioneren. De levenswijze die uit die afwegingen resulteert, wordt ook bepaald door representatie, door onderscheid en reputatie. Bij die levenswijze hoort een bepaalde ‘wereld’ met ruimtelijke, sociale en culturele kenmerken. In die werelden spelen vertrouwdeheid en onverwachteheid, traditie en vernieuwing naast elkaar een rol.” (Reijndorp, 2004, pag. 199)

Bob Cools, de voormalige burgemeester van Antwerpen, ontwikkelde in zijn doctoraatsonderzoek ‘Verdraagzaam samenleven in sociale huisvesting’ (Cools, 2003; Brockmans & Meulenaer, 2004; De Samblancx, 2004; Govaerts, 2006) een concrete leefstijltypering op basis van kwalitatief onderzoek, meer bepaald door literatuurstudie, gesprekken met bevoorrechte getuigen en terreinonderzoek in Manchester, Rotterdam, Antwerpen en Rijsel. Hij verklaart conflicten in complexen van sociale huisvesting vanuit levensstijlen die met elkaar in botsing komen (Luyten, 2004). Daarom pleit Cools voor een beleid in de sociale huisvesting waarin vertrokken wordt vanuit de levensstijl i.p.v. een pure administratieve beslissing of chronologische opvulling van de wooncomplexen. Hij identificeert leefstijlen vanuit culturen, godsdiensten, zeden en gewoonten, met een sterke etnische koppeling.

Binnen het kwantitatief onderzoek kunnen verschillende benaderingen worden onderscheiden op basis van verschillen tussen (Cathelat, 1990; Cathelat, 1993; Kotler et al., 2006):

- het studieobject: individuen en hun persoonlijkheden, de sociale mens, de ‘man-machine’ of ‘homo economicus’;
- de aard van de verzamelde data: motieven, normen en waarden, attitudes, gedragsaspecten;
- het onderzoeksveld: thematisch of sectoroverschrijdend;
- de onderzoeksmethode en manier om data te verzamelen;
- de manier van interpreteren: met of zonder een vooraf gedefinieerd theoretisch model;
- de analytische aanpak: momentopname, historisch en retrospectief, prospectief en dynamisch;
- het eindproduct: analytisch, synthetisch, typologieën of cartografisch materiaal.

De **demografische segmentatie** maakt gebruik van data over harde, sociodemografische gegevens zoals leeftijd, geslacht, gezinssituatie, inkomen, generatie, levenscyclus. Op basis van deze data worden door middel van statistische analyses sociodemografische groepen onderscheiden. Dit onderzoek kan zowel explorerend als hypothesetoetsend zijn. Deze data worden vaak door overheden systematisch verzameld. Dit impliceert dat uit beschikbare datasets representatieve steekproeven kunnen worden getrokken. Deze benadering wordt niet altijd als een leefstijlbenadering beschouwd. Uiteraard is het oordeel hierover vooral gekoppeld aan de inhoud van het leefstijlconcept dat zeer variabel is. Typische voorbeelden van demografische groepen zijn: ouderen, jongeren, alleenstaanden, gezinnen met thuiswonende kinderen.

De **psychografische leefstijlbenadering** bestudeert het individu met zijn/haar persoonlijkheidskenmerken en bijhorende motieven, normen en waarden.

“The lifestyle as a personality style.” (Cathelat, 1993, pag. 85)

Alfred Adler, een Duitse psycholoog en psychiater, introduceerde het leefstijlbegrip in 1933 in de psychoanalyse (Heijs et al., 2005; Heijs et al., 2009). Adler omschrijft leefstijl als de totaliteit van het individu, als het geheel van motieven, trekken, interesses en waarden, die ieder mens voor zichzelf ontwikkelt en die dient om levensindrukken te ordenen en te verwerken. Deze individuele kenmerken worden zich tijdens de kinderjaren toegeëigend en zijn sturend voor het individuele gedrag (Van Diepen & Arnoldus, 2003; Heijs et al., 2005). Deze focus impliceert dat andere zaken zoals de sociale en culturele dimensie van consumptie en socio-economische en maatschappelijke contexten minder belangrijk worden geacht. Over persoonlijkheidskenmerken bestaan (meestal) geen systematische databestanden, waardoor specifieke data moeten worden verzameld en het onderzoek vaak blijft hangen in de exploratieve fase. De nadruk op het individu en op individuele verschillen maakt dat het moeilijk is om een echte leefstijltypologie te ontwikkelen of om gemeenschappelijke kenmerken te identificeren of te beschrijven.

De **culturalistische** segmentatie is sterk verwant met de puur psychografische benadering, maar de resultaten zijn minder speculatief doordat de analyse wordt getoetst aan een vooraf opgebouwd ideaal maatschappelijk referentiekader of model. Dit maakt dat de culturalistische segmentatie geen exploratieve methodiek is maar eerder te beschouwen is als een posteriori verificatie van een hypothese. De inhoudelijke focus voor de culturalistische benadering is verschoven van persoonlijkheidskenmerken (cf. psychografische segmentatie) naar onderliggende, gedeelde normen en waarden. Milton Rokeach leverde vanuit de sociale psychologie een belangrijke academische bijdrage aan het waardenonderzoek door eindwaarden en instrumentele waarden te onderscheiden (Kahle & Chiagouris, 1997).

“The lifestyle as a value system.” (Cathelat, 1993, pag. 87)

Vaak wordt gebruik gemaakt van het begrip ‘community’ om een leefstijlgroep binnen de culturalistische traditie te benoemen.

“Community consists of a group of individuals who share a central ethos, or a set of values and common understandings about how these shared values will be enacted in attitudes and behaviours. The consensus of the members of a community about how given events are to be interpreted, what they mean for the values held by the community, and the social actions taken to praise and reward, or condemn and punish, fellow members are all part of the social dynamic that constitute a viable community.” (Kahle & Chiagouris, 1997, pag. 71)

In essentie wordt nagegaan in hoeverre een individu, in een welbepaalde maatschappelijke context, een groep van waarden uitdraagt of ondersteunt. Dit impliceert dat culturalistische onderzoeken erg tijd- en plaatsgebonden zijn en dat de resultaten moeilijk kunnen worden geëxtrapoleerd in de ruimte of in de tijd. Ook over normen en waarden bestaan vaak geen systematische databestanden, dus moeten meestal nieuwe data worden verzameld, vragenlijsten worden opgesteld¹.

Het studieobject van de **sociografische benadering** is niet de ideologische persoon (cf. de culturalistische segmentatie) maar eerder de sociale persoon, met een eigen mening en eigen attitudes.

“The lifestyle as a fashionable way of thinking.” (Cathelat, 1993, pag. 92)

Meningen en attitudes worden geanalyseerd binnen een historisch tijdsperspectief met evoluerende socio-maatschappelijke trends. De sociografische segmentatie heeft als doel om de veranderende maatschappij in beeld te brengen vanuit de analyse van wijzigende individuele en gedeelde meningen en attitudes. Sociografische studies functioneren als barometers of monitors voor maatschappelijke trends. Sociografische leefstijlonderzoeken zijn net zoals culturalistische segmentaties niet exploratief, maar eerder hypothesetoetsend. De hypothese bij sociografisch onderzoek is veelal empirisch tot stand gekomen (bv. door observatie of door gesprekken met focusgroepen), terwijl culturalistische hypothesen veeleer een theoretische onderbouwing hebben. Het bevestigen van een trend op basis van kwantitatief onderzoek is echter niet evident omdat een trend in eerste instantie slechts door een beperkt aantal voorlopers of trendsetters wordt gedragen of toebehoort aan een bepaalde minderheid. Men kan zich de vraag stellen of een kwantitatieve bevestiging van een trend veel meerwaarde geeft, rekening houdende met de grote inspanningen die meestal zullen moeten worden geleverd om representatieve data te verzamelen. Deze onderzoeken omvatten vaak een eigen dataverzameling (omdat standaard slechts in beperkte mate data over attitudes beschikbaar zijn), waarbij naast de vraagstelling ook de bepaling van de doelgroep en de steekproefgrootte cruciaal zijn.

In meer algemene **marketinganalyses** wordt de **psychografische segmentatie** vaak gelijkgesteld met de ‘leefstijlsegmentatie’ (Kotler et al., 2006). Psychografische variabelen worden dan gedefinieerd als het geheel van variabelen gerelateerd aan persoonlijkheid, attitudes en interesses. Deze groep variabelen wordt gesitueerd naast andere samenhangende variabelengroepen m.b.t. demografie of gedrag. Deze psychografische marketing segmentaties zijn pogingen om in hedendaags sociaal marktonderzoek een beter inzicht te verwerven in, en eventueel een sterkere potentiële invloed te hebben op (consumenten)gedrag (Kotler et al., 2006). Marketeers beogen om vanuit de samenhang tussen antwoorden op een hele reeks waardeschalen tot nieuwe segmentaties te komen die de werkelijkheid, de variabiliteit tussen, maar ook binnen sociodemografische clusters beter zouden beschrijven.

“However, having identified such a (psychographic lifestyle) group, it is very difficult to find its constituent members ‘on the ground’.” (Sleight, 2004, pag. 19)

Marketeers verzamelen deze kennis over leefstijlgroepen in functie van het beïnvloeden van consumentengedrag. Daarom is het noodzakelijk om deze consumenten ook te kunnen ‘lokaliseren’. Vaak zullen deze psychografische gegevens worden gekoppeld aan geografische gegevens om relaties te kunnen leggen tussen de doelgroepen en de woonplaats van deze doelgroepen (zie verder: geografische of geodemografische segmentatie). De psychografische marketing segmentaties zijn te beschouwen als een amalgaam van de strikt psychografische benadering, samen met de sociografische en culturalistische benadering.

De **mechanistische** of de gedragsmatige segmentatie refereert naar het leefstijlconcept in zijn meest eenvoudige betekenis, met name leefstijl als ‘een manier van leven’.

“The lifestyle as a condition of existence and a manner of being.”(Cathelat, 1993, pag. 97)

“Leefstijl als een zichtbaar gedragspatroon met een sociale functie” (Van Diepen & Arnoldus, 2003, pag. 36)

De onderzoeksfocus ligt op het gedrag van de respondenten waardoor deze leefstijlmethodiek totaal verschillend is van de eerder besproken psychografische benaderingen (psychografisch, culturalistisch, sociografisch) die eerder achterliggende motieven voor een bepaald gedrag in beeld proberen te brengen. De mechanistische segmentatie maakt doorgaans gebruik van bestaande databestanden die door middel van statistische methodieken gecombineerd en verwerkt worden. Vaak worden ook socio-demografische data in de analyse betrokken (waardoor een hybride leefstijltypologie wordt bekomen met een mechanistische en een socio-demografische input). Het gebruik van bestaande databestanden, en de objectiviteit van de verzamelde data zijn uiteraard de sterktes van deze benadering. Belangrijkste punt van kritiek is dat deze data eerder beschrijvend zijn, bestaande consumentenpatronen of leefstijlgroepen weergeven, maar niet direct of eenduidig kunnen worden gerelateerd aan wensen of behoeften van consumenten in de toekomst. In de huidige maatschappij wordt, binnen marketingperspectieven, veelvuldig gebruik gemaakt van deze methodiek. Heel wat private bedrijven verzamelen databestanden met informatie over het consumptiegedrag van hun cliënten. Gespecialiseerde commerciële bedrijven verwerven en combineren deze databestanden tot nieuwe inzichten over interessante producten of doelgroepen, die op hun beurt te koop worden aangeboden aan private bedrijven.

In de **poststructuralistische leefstijlbenaderingen** merken we een toenemende focus op de impact van de concrete, lokale en tijdelijke context, en op de impact van de individuele keuzes. Ze gaan uit van een gedeeltelijke of volledige loskoppeling tussen leefstijlen en sociale structuur (Caen, 2009).

“In deze laatste periode (de postmoderne periode) vermindert het belang van de culturele hiërarchie die nog zo prominent in het werk van Bourdieu aanwezig is. ‘Distinctie’ krijgt in de belevenissenleving een horizontale ipv een verticale betekenis: niet zozeer de accentuering van de positie op de culturele ladder maar eerder het louter ‘anders zijn’ dan anderen. Tegelijkertijd beantwoordt de culturele ervaring steeds meer aan het marktmodel. De consument is vrij om te kiezen tussen belevenissen en kan zo het menu van de eigen leefstijl samenstellen.” (van der Wouden & Kulberg, 2002, pag. 15-16)

Vanuit een klassiek structuralistisch perspectief zijn leefstijlen in de eerste plaats ‘statusvolgend’ (Van Der Wouden & Kulberg, 2002): de sociale status of klassenpositie is bepalend bij de ontwikkeling van een specifieke leefstijl. Postmoderne theoretici daarentegen benadrukken, in navolging van sociologen binnen de culturele stroming, het belang van culturele eerder dan economische of structurele factoren om groepen te onderscheiden (Crompton, 2008). Ze ervaren de individuele consument niet noodzakelijk als een coherent subject maar benadrukken de steeds wijzigende attitude van individuele consumenten waardoor hun gedrag niet noodzakelijk voorspelbaar, rationeel of coherent is (Chaney, 1996). De onderzoeksmethodiek wijzigt niet drastisch binnen de poststructuralistische leefstijlbenadering. In de onderzoeken is meer aandacht voor contextualiteit en specificiteit waardoor minder allesomvattende onderzoeken zullen plaatsvinden. Postmoderne leefstijlonderzoeken zijn gerichte onderzoeken naar een diversiteit tussen gebruikers van bepaalde producten of plaatsen op een specifiek moment. De leefstijlgroepen die worden gevonden zijn eerder vluchtig, tijds- en plaatsgebonden. Vanuit dit perspectief heeft het weinig zin op zoek te gaan naar een hiërarchische relatie tussen deze leefstijlgroepen en is de inhoudelijke meerwaarde naar andere onderzoeken toe beperkt.

De **geografische of geodemografische segmentatie** is enigszins vreemd in dit overzicht omdat niet enkel de individuen bestudeerd worden maar er tegelijkertijd een relatie wordt gezocht tussen deze individuele kenmerken en bepaalde deelruimtes (Kotler et al., 2006). De geografische segmentatie kan algemeen worden beschouwd als een beschrijving van geodemografische verschillen tussen buurten (Sleight, 2004). De bedoeling is om enerzijds voor bepaalde producten en doelgroepen geografische submarkten te identificeren, zoals landen, regio's, provincies, steden of buurten en anderzijds buurten af te bakenen waarin personen wonen met een specifiek gedrags- of consumptiepatroon.

"Geodemographics is the analysis of people by where they live." (Sleight, 2004, pag. 18)

"Lifestyle databases deal in units of individuals, geodemographics deals in units of neighborhoods." (Sleight, 2004, pag. 18)

Het eindresultaat van deze segmentatie is geen leefstijltypologie maar een inzicht in geografische submarkten of buurten, die weliswaar enkel betekenis zullen hebben voor bepaalde doelgroepen of leefstijlgroepen die deze buurten bewonen.

"Geodemographics relies for its validity on what is often expressed as the 'birds of a feather' phenomenon: people tend to live in neighborhoods among people who are, generally speaking, similar to themselves." (Sleight, 2004, pag. 44)

De persoonsdata die hiervoor worden gebruikt kunnen erg divers zijn, en dus zowel betrekking hebben op gedragsmatige inzichten, socio-demografische of socio-economische kenmerken (leeftijd, gezinssamenstelling, opleiding, tewerkstelling, ...) als op psychografische kenmerken (in de meest ruime betekenis van het woord). Deze persoonsdata worden gecombineerd met variabelen gerelateerd aan de woning (grootte, eigendomssituatie, ...) of de buurt (lokale ameniteiten, ...). In sommige gevallen worden heel specifieke analyses verricht, zowel exploratief, bv. om nieuwe mogelijke vestigingsplaatsen voor distributie te lokaliseren, als toetsend, bv. om potentiële afzetmarkten van nieuwe vestigingsplaatsen te begroten (Kotler et al., 2006). In het kader van dit onderzoek is deze manier van analyseren interessant onder meer omdat er actief gebruik wordt gemaakt van adresgegevens (van individuen, bedrijven, plekken met een bepaalde dienstverlening, ...). Vanuit een gecombineerde redenering van doelgroep en begrippen als nabijheid en bereikbaarheid worden nieuwe inzichten bekomen. Methodologisch worden statistische methodieken voor de data-analyse van de persoonsgegevens gecombineerd met geografische methodieken (GIS).

In de hiernavolgende figuur zijn de belangrijkste verschillen tussen de diverse leefstijloriëntaties weergegeven.

		PSYCHOGRAFISCHE MARKETING SEGMENTATIE					GEOGRAFISCHE SEGMENTATIE
	DEMOGRAFISCHE SEGMENTATIE	PSYCHOGRAFISCHE SEGMENTATIE	SOCIOGRAFISCHE SEGMENTATIE	CULTURALISTISCHE SEGMENTATIE	MECHANISTISCHE SEGMENTATIE	POST-STRUCTURA- LISTISCHE SEGMENTATIE	
Basis concept	SOCIO-DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	INDIVIDUELE VERSCHILLEN	SOCIO-CULTURELE TRENDS	NORMEN EN WAARDEN	LEVENS- OMSTANDIGHEDEN	INDIVIDUELE KEUZES	SAMENGAAN TUSSEN PERSOONSKENMERKEN EN RUIMTELIJKE KENMERKEN
Studie object ²	INDIVIDUEN	INDIVIDUEN “THE WISHING PERSONALITY”	INDIVIDUEN “THE SOCIAL MAN”	INDIVIDUEN “THE CULTURAL MAN”	INDIVIDUEN “L’HOMO ECONOMICUS”	INDIVIDUEN	INDIVIDUEN RUIMTES / (WOON)OMGEVINGEN
Verzamelde data	SOCIO-DEMOGRAFISCHE DATA	PERSOONLIJKHEIDS- KENMERKEN MOTIEVEN	ATTITUDES	NORMEN EN WAARDEN	GEDRAG	DIVERS	DIVERS (SOCIO- DEMOGRAFISCHE DATA, GEDRAG, MOTIEVEN, ATTITUDES, ...)
Onderzoeks- model	EXPLORATIEF TOETSEND	EXPLORATIEF	TOETSEN VAN EEN EMPIRISCH MODEL	TOETSEN VAN EEN THEORETISCH MODEL	EXPLORATIEF TOETSEND	EXPLORATIEF	EXPLORATIEF TOETSEND
Onderzoeks- resultaat	SOCIO-DEMOGRAFISCHE CLUSTERS	GEEN FOCUS OP MODELLEN OF TYPOLOGIEËN, FOCUS OP INDIVIDUELE VERSCHILLEN	SOCIALE CLUSTERS TRENDSSETTERS MINDERHEDEN	CULTURELE CLUSTERS	ASSOCIATIES TUSSEN GEDRAG – DEMOGRAFIE...	NIET- HIERARCHISCHE LEEFSTIJLGROEPEN CONTEXTGEBONDEN	GEOGRAFISCHE SUBMARKTEN BUURTEN
Databronnen	BESTAANDE DATA	VRAGENLIJST	VRAGENLIJST ATTITUDESCHAAL	VRAGENLIJST	BESTAANDE DATA	BESTAANDE DATA VRAGENLIJST ATTITUDESCHAAL	BESTAANDE DATA ADRESSEN
Prominente leefstijl- onderzoekers	BOURDIEU			MITCHELL	BOURDIEU CACI	SCHULZE	CACI

Figuur 8 Vergelijkende analyse van segmentaties en leefstijlbenaderingen (eigen verwerking)

2.2.3 Prominente leefstijlonderzoekers

Heel wat onderzoekers hebben de afgelopen jaren geëxperimenteerd met de leefstijlbenadering. Vier concrete onderzoekers en hun onderzoeksresultaten op basis van kwantitatief onderzoek zullen worden toegelicht. In eerste instantie wordt stilgestaan bij het sociologisch leefstijlonderzoek van Pierre Bourdieu. Zijn beschrijving van klassen binnen de Franse maatschappij op basis van verschillen in onder meer cultureel en economisch kapitaal is inspirerend geweest voor heel wat leefstijlonderzoekers en werkt ook door in de uitwerking van het leefstijlconcept in dit onderzoek. Ook de leefstijltypologie van Arnold Mitchell wordt besproken omwille van de impact van dit onderzoek in het marketingonderzoek en de doorwerking in domeinspecifieke leefstijlonderzoeken van bijvoorbeeld SmartAgent Company. De ACORN-typologie van CACI is een interessant voorbeeld van geodemografische segmentatie dat heel wat impliciete verbanden legt tussen leefstijlen en woonplaatskeuzes en onder meer het bedrijf WDM heeft geïnspireerd voor de 'Mosaic' typologie van de Belgische bevolking. Tot slot wordt kort gerefereerd naar de leefstijlanalyse van Gerhard Schulze, als postmoderne academische leefstijlanalyse waarin een ruimtelijke vertaling wordt gegeven aan het leefstijlbegrip.

'La Distinction' van Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu (1930-2002) is een Frans socioloog die vooral met zijn werk 'La Distinction. Critique sociale du jugement' uit 1979 (Bourdieu, 1979) een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het wetenschappelijk inzicht rond leefstijlen binnen de (kwantitatieve) sociologische traditie (onder meer Ganzeboom, 1988; Coppens & Oosterlynck, 2008; Caen, 2009). Bourdieu wordt gezien als een vertegenwoordiger van het structuralisme omdat hij gebruik maakt van een bestaande sociale ordening (een beroepencategorisatie, gekoppeld aan een bepaalde positie in de sociale ruimte) waarbinnen hij leefstijlpatronen plaatst (Caen, 2009) en als een navolger van (Marx en) Webers statusgroepen (Ganzeboom, 1988). Bourdieu introduceerde cultureel kapitaal, een bijkomende kapitaalsvorm niet gerelateerd aan economische verhoudingen (Caen, 2009). Tegelijkertijd kan het werk van Pierre Bourdieu worden beschouwd als een herinterpretatie van de theorieën over 'conspicuous leisure' en 'consumption' ontwikkeld door Thorstein Veblen (Corrigan, 1997) omdat Bourdieu de consumptiepatronen van de Fransen bestudeert en gebruikt om maatschappelijke verschillen te benoemen. Bourdieu maakte een analyse van een dertigtal verschillende Franse surveys uit de jaren zestig over aan leefstijlen gerelateerde onderwerpen zoals opleiding, beroep, inkomen, koopgedrag, vakantiebesteding, autotype, eetvoorkeuren, kleding, cultuurdeelname en smaak (Bourdieu, 1979; Ganzeboom, 1988; van der Wouden & Kulberg, 2002). Hij combineerde socio-economische data met data over preferenties en effectief gedrag en heeft dus linken met de demografische en mechanistische leefstijlbenaderingen. In zijn empirische studie maakte hij tabellen waarin een groot aantal, zeer uiteenlopende gedragingen worden uitgesplitst naar sociale achtergrond, met name opleiding en beroep. Hij plaatste de diverse leefstijlkenmerken en achtergrondkenmerken in een tweedimensionaal schema, de zogenaamde 'leefstijlruimte'³. Het schema is gemaakt op basis van de resultaten van de surveys, bewerkt met een tweetal correspondentieanalyses. De nabijheid tussen de diverse kenmerken in het schema betekent dat deze kenmerken vaker in combinatie met elkaar voorkomen. In de leefstijlruimte zijn twee diagrammen gecombineerd. De eerste is de ruimte van de sociale posities, in hoofdletters, waarin onder meer in kaart gebracht zijn: beroep, opleiding, inkomen en bezit, urbanisatiegraad van de woonplaats, sociale herkomst en aantal uren betaalde arbeid. De tweede ruimte is die van de 'leefstijlen' (Ganzeboom, 1988; van der Wouden & Kulberg, 2002) of van de 'consumptiepatronen' (De Wijs-Mulkens, 1999), in cursief, waarin onder meer indicaties zijn opgenomen over cultuurparticipatie, kranten, favoriete muziek, voorkeurscomponisten, geliefde artiesten, gebruikelijke gerechten en dranken, type auto, beoefende sporten, politieke voorkeuren. Het

schema is opgebouwd volgens twee assen. De verticale is de statusdimensie, het totale niveau van iemands middelen (financiën, opleidingsniveau, niveau ouders, niveau partner). De horizontale is de oriëntatie van de middelen: of mensen hun vermogen om status aan te geven meer ontlenen aan kennis van de samenlevingscultuur of aan hun financiële achtergrond (bezit, inkomen en capaciteiten om geld te verdienen). Linksboven vindt men het domein van de intellectuele groepen, mensen met veel cultureel kapitaal (academici, kunstenaars). Zij hebben vaak een meer progressieve (avant-garde) smaakvoorkeur. Rechtsboven situeren zich de economische elite met een eerder traditionele culturele voorkeur. Lager in het diagram vindt men de groepen met een lagere opleiding, inkomen en beroepsstatus (Bourdieu, 1979; Ganzeboom, 1988; De Wijs-Mulkens, 1999). Uit het schema blijkt dat bepaalde sociale posities en kenmerken van consumptie of leefstijlen in mekaars nabijheid voorkomen, wat impliceert dat iemands culturele smaak of consumptiepatroon niet enkel de uiting is van een persoonlijke voorkeur, maar in veel gevallen een uiting is van de groep waartoe hij of zij behoort. Door de gekozen analysetechniek, de correspondentieanalyse, een statistische methodiek vooral ingezet voor explorerend onderzoek, worden geen discontinuïteiten verondersteld in tegenstelling tot de clusteranalyse waarbij afgebakende clusters worden onderscheiden (Ganzeboom, 1988). Bourdieu komt in het diagram niet tot een beperkt aantal, scherp afgescheiden leefstijlgroepen, maar benadrukt eerder de maatschappelijke diversiteit. Opvallend is dat aan de onderzijde van het diagram, omwille van een beperkte status onder meer gekenmerkt door een beperkter economisch kapitaal, minder variatie in het consumptiepatroon te ontdekken valt. Hierdoor is in het diagram min of meer een Y-structuur te herkennen. Dit kan als een hiërarchische relatie worden gezien, waarin een hoger niveau van kapitaal gelijkstaat met meer en betere keuzemogelijkheden voor de verschillende leefstijlkenmerken.

Op grond hiervan concludeerde Bourdieu, in de theoretische uitwerking in 'La Distinction', dat mensen zich met behulp van hun culturele smaak en consumptiegedrag van elkaar onderscheiden. Ze beschikken hierbij over twee soorten hulpbronnen, met name economisch en cultureel kapitaal of status. Economisch kapitaal refereert naar bezit van geld, eigendommen, ... maar ook naar het beschikken over sociale contacten in kringen van personen met een hoge economische status. Cultureel kapitaal verwijst naar culturele kennis, cognitieve vaardigheden en opleiding maar ook naar sociale contacten binnen culturele middelen en het beheersen van de bijpassende gedragscodes. Bourdieu beschrijft een geïncorporeerde of geïnternaliseerde vorm van cultureel kapitaal (de persoonlijke disposities, vaardigheden, culturele bagage), een geobjectiverde vorm (culturele goederen die ter beschikking staan van het individu) en een geïnstitutionaliseerde vorm (opleidingsniveau) (Caen, 2009). Cultureel kapitaal wordt volgens Bourdieu vooral doorgegeven via de familie, hoewel ook via onderwijs en bewuste zelfontwikkeling cultureel kapitaal kan worden opgebouwd. In relatie hiermee ontwikkelt hij het begrip 'habitus'. De habitus is in dit verband

"het geheel van gewoonten en ingesleten gedragingen. Het is een manier van doen, een vast patroon waarin het leven van alledag is georganiseerd, zonder dat iemand zich daarvan altijd bewust is." (Reijndorp, 2004)

Mensen die zich al lang in een bepaalde maatschappelijke groep bevinden, bijvoorbeeld sinds hun geboorte, hebben een voorsprong op nieuwkomers omdat de habitus bij hen volledig geïnternaliseerd is. Maar de habitus is niet helemaal onveranderlijk doordat nieuwe ervaringen, kennis en veranderende maatschappelijke omstandigheden de habitus alsnog kunnen wijzigen (Caen, 2009). Volgens Bourdieu kunnen er ruwweg drie klassen worden onderscheiden: de dominante klasse of burgerij gekenmerkt door een 'esthetische dispositie' een habitus gericht op distinctie, de middenklasse of kleinburgerij met

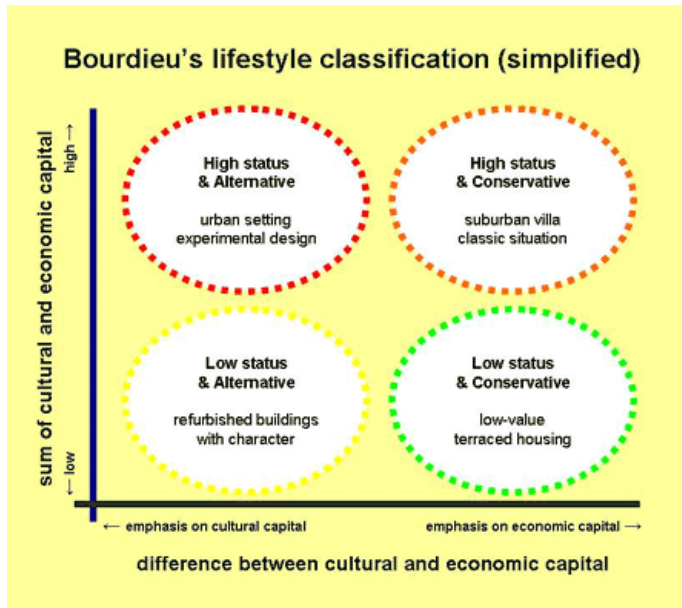
een 'ambitieuze habitus' gericht op nabootsing van de leefstijl van de dominante klasse en tenslotte de arbeidersklasse, met een gebrek aan ambitie of een 'noodwendigheidshabitus'. Hoe hoger de status van de groep in kwestie, hoe legitiemer de gedragingen of voorkeuren en hoe groter hun normatieve erkenning (Vander Stichele & Laermans, 2004; Caen, 2009). De drijvende kracht in dit maatschappelijk diversifiëringsproces is de verandering in beroepsstructuur. Elk beroep kent zijn eigen modale traject van sociale afkomst. Sommige beroepen trekken relatief veel mensen van lage afkomst aan, andere rekruteren bijna uitsluitend uit de bovenlaag. Afkomst, samen met het opleidingsniveau en het gemiddelde inkomen bepalen de plaats van een beroep in de maatschappelijke structuur. Personen die eenzelfde beroep uitoefenen maar verschillen in afkomst tonen, zoals hij empirisch vaststelde, onderscheiden zich in hun smaakuitingen (Caen, 2009). Opvallend is dat Bourdieu op geen enkele manier verwijst naar verschillen in gedragskeuzen en smaakuitingen die optreden tussen generaties (Ganzeboom, 1988). Bourdieu verklaart het ontstaan van een gemeenschappelijke leefstijl binnen (status)groepen door het menselijk streven naar een positie binnen een bepaalde groep, m.a.w. door de nood aan distinctie en door een benadrukking van macht en prestige (Ganzeboom, 1988).

Toepassing op de ruimtelijke uitsortering van het wonen

In 'La Distinction' onderzocht Bourdieu ook relaties tussen de leefstijlen van de respondenten en hun woonsituatie (Bourdieu, 1979; De Wijs-Mulken, 1999). Hij focuste hierbij op de standplaats van de woningen en op de plaats van tewerkstelling. In de verspreiding van huishoudens over de geografische ruimte ziet hij een hiërarchische ordening, vooral de afstand tot Parijs en in mindere mate de hiërarchie van de steden zijn bepalend. Bourdieu toonde aan dat de culturele elite van de samenleving in grotere steden woont dan de economische elite. De 'betere' beroepen hebben hun werkadres en hun domicilie in of bij Parijs. Bourdieu benadrukt niet zozeer de gunstige statusexpressie van Parijs maar vooral het reëel gebruik van uitstekende culturele voorzieningen. Ook in het centrum van Parijs stelde Bourdieu een ruimtelijke uitsortering vast tussen de bewoners van de Rive Droite (de economische elite) en de Rive Gauche (de intellectuele elite).

Recent onderzoek in Nederland (Metaal, 2002) naar de kenmerken van de zogenaamde 'nieuwe stedelingen', recente inwijkelingen in de stad, bevestigt deze relatie tussen leefstijlen, cultureel kapitaal en de houding t.o.v. de stad. Deze stedelijke inwijkelingen hebben vaak opleidingen gevolgd die geen toegang geven tot gevestigde vakgebieden of tot beroepen met een duidelijke reputatie of een hoog loon, hun opleidingen worden wel gerelateerd aan een hoog cultureel kapitaal. Deze personen waarderen de levendigheid en de verscheidenheid van de stad en genieten van de persoonlijke vrijheid, waarneembaar door hun uiterlijk en gedrag dat afwijkt van het uiterlijk en gedrag van de (stereotype) middenklasse.

In het kader van het Europees onderzoeksproject Reurba, een Interreg - onderzoeksproject over 'urban regeneration' waarbinnen onder meer werd nagedacht over het gebruik van leefstijlen werd een diagram uitgewerkt, geïnspireerd op Bourdieu. In dit schema is de relatie tussen de diverse maatschappelijke statusgroepen en hun standplaatsen weergegeven. In dit schema wordt duidelijk dat maatschappelijke groepen met een hoge status en een focus op cultureel kapitaal een voorkeur hebben voor een stedelijke woonomgeving.

Figuur 9 Relatie tussen statusgroepen van Bourdieu en hun standplaatsen (ReUrbA project team, 2006, pag. 7)

De VALS-typologie van Arnold Mitchell

In navolging van Adler ontwikkelde de socioloog Arnold Mitchell de 'Values and Lifestyles methodologie (VALS) van SRI International, één van de bekendste classificaties op basis van **psychografische** metingen. Deze reflecteert de Amerikaanse maatschappelijke context van de jaren tachtig door een opdeling van de Amerikaanse bevolking in verschillende leefstijlgroepen (Kotler et al., 2006).

Mitchell verwees naar de hiërarchische behoeftetheorie van Maslow als basis voor zijn analyse waarin hij vijf hiërarchische fases onderscheidt: 'survival', 'security', 'belonging', 'esteem' en 'self-actualisation' (Mitchell, 1983). Hij toetste zijn bevindingen aan een hypothese van een maatschappelijk model, de behoeftepiramide van Maslow. Hierdoor kan de aanpak van Mitchell worden beschouwd als een culturalistische benadering. Aan de hiërarchische behoeftedimensie voegde Mitchell een tweede, meer psychografische dimensie toe maar dit enkel voor de respondenten in het middenniveau van de hiërarchie. Deze nieuwe dimensie maakt een onderscheid tussen 'inner-directed' en 'outer-directed' personen, respectievelijk in zichzelf gekeerde personen die hun ontwikkeling en ontplooiing zoeken in hun eigen persoonlijkheid en waarden en personen die zich laten leiden door modellen die in het sociaal systeem (de grote groep) gangbaar zijn (Ganzeboom, 1988; Cathelat, 1993).

Binnen de VALS-typologie werden aanvankelijk 9 groepen onderscheiden⁴ (Mitchell, 1983; Ganzeboom, 1988):

de '**Need-Driven**', personen waarvan gedragskeuzen worden beheerst door de meest elementaire behoeften. Twee subtypes worden onderscheiden:

1. '**Survivors**' worden sinds generaties gekenmerkt door een 'culture of poverty' of zijn daartoe in de loop van hun leven afgezaakt. Survivors kunnen onmogelijk binnendringen in de middengroepen.

2. **'Sustainers'** leven eveneens op de armoedegrens, maar hebben de mogelijkheden (wat betreft levensfase en sociale contacten) om tot de middengroep op te klimmen.

de **'Outer-Directed'**, middengroepen die een zekere welstand hebben verworven en die door middel van hun leefstijl wensen deel uit te maken van de middenklasse. In de 'Outer-Directed' kunnen drie subgroepen worden gedefinieerd:

3. **'Belongers'** conformeren zich op sobere wijze aan de middengroep.
4. **'Emulators'** wensen op te vallen en doen zich beter voor dan ze zijn.
5. **'Achievers'** willen aan de middenklasse ontsnappen en tot betere levensomstandigheden komen.

de **'Inner-Directed'**, middengroepen die hun eigen waarden naleven, met drie subgroepen:

6. **'I-am-me's'**, narcistische, impulsieve jongeren;
7. **'Experimentals'**, volwassenen met alternatieve leefstijlen;
8. **'Societally Conscious'**, volwassenen die zich richten op maatschappelijke kritiek en activisme.

de **'Integrated'**, personen die het hoogste behoefteniveau van Maslow (de zelfactualisatie) bereikt hebben:

9. **'Self-Integrated'**, volwassenen met een comfortabele materiële positie en een evenwicht tussen naar buiten en naar binnen gerichte oriëntaties.

De negen leefstijlgroepen zijn het resultaat van een clusteranalyse van heel uiteenlopende surveygegevens over inkomen en beroep, opleiding, levensfase, attitudes op politiek en moreel gebied, mediaconsumptie, recreatiegedrag, reis- en eetgewoonten verzameld in 1980 bij meer dan 1.600 respondenten (Mitchell, 1983; Ganzeboom, 1988; Kotler et al., 2006).

"Mitchel maintained that lifestyle attributes clarify who we are as individuals, consumers, and as a nation. They explain where we go and why. They expound why some people are strong leaders, others successful business people or brilliant artists, and why others do not have these capacities. Lifestyle attributes, according to Mitchel, can tell us why we like some people and dislike others. Why we trust a few and distrust others, and more importantly, why we favour a given product but reject others. Lifestyle attributes, Mitchel asserts, are value-loaded, incorporating all the elements that direct people's actions." (Kipnis, 2004a, pag.4)

In de literatuur zijn kritische bedenkingen te vinden bij het werk van Mitchell. Onder meer de pseudo-wetenschappelijke aanpak van het onderzoekszopzet, data-analyse en verslaggeving worden in vraag gesteld (Ganzeboom, 1988; Heijs et al., 2005). Bovendien is er een onduidelijke relatie tussen de analyse en de theorie van Maslow waarbij de typologie van Mitchell eerder als een exploratie en geen toetsing van een hypothese wordt ervaren (Ganzeboom, 1988). Toch is VALS nog steeds populair en vormt de methode wellicht het uitgangspunt voor recente leefstijltypologieën door bijvoorbeeld SmartAgent Company (Heijs et al., 2005).

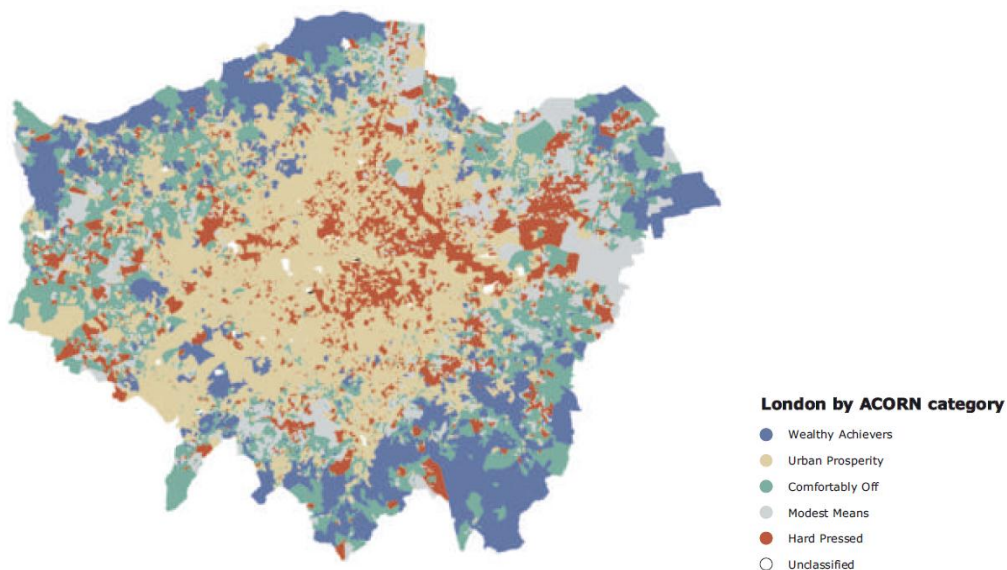
De ACORN-typologie van CACI

Richard Webber ontwikkelde in het midden van de jaren zeventig in het Verenigd Koninkrijk (VK) aan het Centre for Environmental Studies de eerste geodemografische buurttypologie. Hij gebruikte

censusdata om in delen van Liverpool gebieden te onderscheiden met specifieke noden. Later ontwikkelde Webber voor het commercieel bedrijf CACI, de zogenaamde ACORNtypologie (A Classification Of Residential Neighbourhoods). Doordat vooral censusdata in relatie tot gedragsmatige aspecten van de respondenten verwerkt werden in een buurttypologie wordt dit beschouwd als een mechanistische (Cathelat, 1990) en geodemografische (Sleight, 2004) benadering. De Acorn-classificatie wordt onder meer gebruikt om consumenten te begrijpen en lokale markten te evalueren. Ook de publieke sector maakt gebruik van deze informatie om politieke beslissingen te onderbouwen en specifieke zorggebieden af te bakenen. De ACORNtypologie is sterk geëvolueerd doorheen de jaren. Aanvankelijk werden enkel censusdata gebruikt, vanaf 2000 werden andere data toegevoegd (Sleight, 2004). In totaal worden meer dan 400 variabelen geclusterd om de ACORNtypologie op te bouwen (CACI, 2004):

- socio-economische kenmerken (vb. werksituatie, opleidingsniveau, socio-economische status);
- demografische kenmerken (vb. leeftijd, gezinssituatie, etniciteit, religie, gezondheid);
- financiële gegevens (vb. inkomen, leningen);
- eigendomsgegevens (vb. type woning, huur, tweede verblijf);
- internetgedrag;
- kenmerken van de woonomgeving (vb. woningdichtheid, stedelijkheid/landelijkheid, adres, kenmerken van de lokale gemeenschap).

De totale populatie van het VK werd globaal opgedeeld in 5 categorieën (wealthy achievers, urban prosperity, comfortably off, moderate means, hard-pressed), 17 groepen en 56 types. Voor elk van deze types is informatie beschikbaar over hun gemiddelde gezinssituatie, interesses, reisgedrag, mediagebruik, ... Aanvullend werd aan elke postcode een typische ACORNcategorie toegewezen, vanuit de vaststelling dat in deze buurt (=postcode) relatief meer personen van een bepaald profiel wonen.

Figuur 10 De Acorntypologie voor Londen (CACI, 2004, pag. 5)

Ondertussen wordt een gelijkaardige methodiek door diverse commerciële bedrijven gebruikt. In het Verenigd Koninkrijk alleen al werden in de periode tussen 1998 en 2004 twaalf buurtclassificaties uitgewerkt door verschillende bedrijven (Sleight, 2004). In de Verenigde Staten bijvoorbeeld, ontwikkelde het bedrijf Claritas, de PRIZMtypologie (Potential Rating Index for Zip Markets) (Cathelat, 1993). Het bedrijf WDM paste de Mosaic-typologie toe op België en ontwikkelde een buurtclassificatie op straatsegmentniveau. Op basis van diverse databestanden werd elk van de 160.000 straatsegmenten in België door middel van een clusteranalyse ondergebracht in één van de 30 Mosaic types (Wegener DM, 2007). Met een straatsegment wordt een straat of een deel van een straat bedoeld dat door één buurt loopt (intersectie van statistische buurten en straten). Eenzelfde straat die meerdere buurten doorkruist heeft dus meerdere straatsegmenten. Elk straatsegment groepeerd gemiddeld 25 gezinnen. De data hebben betrekking op demografische kenmerken, huisvesting en woninggegevens, socio-economische gegevens, data over mobiliteit en urbanisatie (vb. autobezit, bevolkingstoename en –dichtheid), commerciële uitrusting en economische sectoren (bv. de aanwezigheid van grootwarenhuizen) en wagenkenmerken. De Mosaic-typologie beschrijft geen individuen maar straatsegmenten. Straatsegmenten van bv. het type ‘jonge welstellende gezinnen’ mag men niet interpreteren als straten waar iedereen jong en welstellend is en kinderen heeft. De naam verwijst naar de algemene teneur, de opvallendste tendens die wordt vastgesteld in deze straatsegmenten (Wegener DM, 2007). De 30 verschillende Mosaic types zijn op hun beurt in 9 hoofdgroepen ondergebracht⁵. Deze Mosaic hoofdgroepen worden weergegeven in een Mosaic stamboom⁶ die een visueel beeld geeft van de samenhang tussen types, urbanisatie (eerste as van linksboven naar rechtsonder), inkomen (tweede as van links onder naar rechtsboven), gezinstype (derde as horizontaal in het midden) en jobprofiel (vierde as vertikaal in het midden). Het bedrijf WDM gebruikt deze methodiek onder meer om profielen van klanten te analyseren op basis van hun adresgegevens en om interessante gebieden af te bakenen voor huis-aan-huis reclame...

‘Die Erlebnisgesellschaft’ van Gerhard Schulze

Gerhard Schulze (*1944), een Duitse socioloog, publiceerde in 1992 ‘Die Erlebnisgesellschaft’ (Schulze, 1995). Op basis van correspondentieanalyse op een bevraging bij 17- tot 80-jarige respondenten in Nürnberg over culturele voorkeuren en uitgaans- en vrijetijdsgedrag werd de West-Duitse samenleving ingedeeld in vijf sociale (leefstijl)milieus. Schulze liet zich hierbij inspireren door de basisideeën en onderzoeksstrategieën van Pierre Bourdieu, maar zijn onderzoek is te situeren in de postmoderne Westerse consumptie- en belevenismaatschappij (Caen, 2009). Schulze onderscheidde het ‘Selbstverwirklichungsmilieu’, het ‘Integrationsmilieu’, het ‘Niveaumilieu’, het ‘Harmoniemilieu’ en tot slot het ‘Unterhaltungsmilieu’. Hij situeerde de (leefstijl)milieus binnen een tweedimensioneel assenstelsel met op de horizontale as het ‘biografische perspectief’ (de leeftijd) en op de verticale as het opleidingsniveau. De vijf sociale milieus werden geclassificeerd volgens hun nabijheid tot drie zogenaamde stijltypes, (Hochkulturschema, Spannungsschema, Trivialschema) die in grote mate contextspecifiek zijn. Ondanks de duidelijke link met opleidingsniveau en leeftijd relativeerde Schulze deze samenhang tussen (leefstijl)milieus en de achterliggende sociale differentiëring. Zo stelde hij binnen de vijf milieus nog grote opleidings- en leeftijdsverschillen vast en veronderstelde hij dat veel van de (bivariaat waargenomen) opleidingseffecten in feite zouden verdwijnen na controle voor leeftijd (Caen, 2009). Vanuit het belang van de lokale maatschappelijke context en het idee dat leefstijlgroepen eerder toevallig gevonden zijn en geen onderlinge hiërarchische verhouding hebben is Schulze te beschouwen als een aanhanger van het poststructuralisme. De analyse van Schulze is interessant omwille van de postmoderne context en de ruimtelijke dimensie. Hij stelde vast dat veel van de vrijetijdsconsumptie buitenshuis plaatsvindt op specifieke plaatsen zoals cafés, winkelcentra,

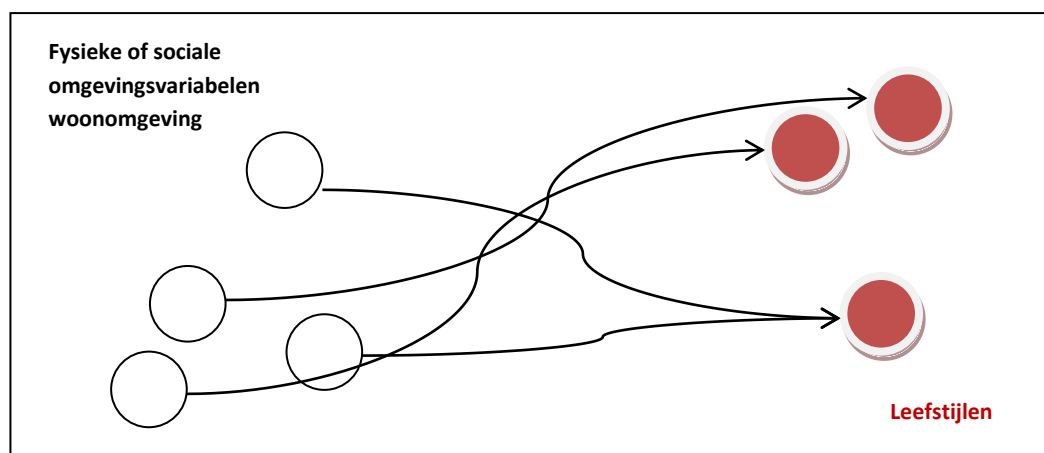
voetbalstadions en dat deze gespecialiseerde plaatsen een gelijkgestemd publiek aantrekken, dikwijls geconcentreerd op bepaalde tijdstippen. Schulze noemde deze combinaties van gespecialiseerd publiek, vrijetijdsconsumptie en specifieke plaatsen 'scènes'. Hij stelde dat in de openbare ruimte in de postmoderne maatschappij het belang van deze 'scènes' sterk toeneemt ten koste van het stedelijke woon- en werkmilieu (van der Wouden & Kulberg, 2002). Deze bedenking is relevant voor de vertaling van de nieuwe inzichten van dit onderzoek dat zich enkel richt op het wonen naar het bredere perspectief van het ruimtelijk beleid.

2.3 Relatie tussen leefstijlen en woonomgevingen in leefstijlonderzoeken in de naoorlogse Westerse maatschappij

In eerste instantie werden leefstijlen toegelicht in relatie tot de algemene maatschappelijke en academische context. Dit tekstdeel verdiept de relatie tussen leefstijl en woonomgeving en gaat in op enkele inspirerende leefstijlonderzoeken met een ruimtelijke insteek.

In de literatuur zijn verschillende relaties tussen leefstijl en woonomgeving terug te vinden. In essentie kunnen drie soorten relaties worden onderscheiden:

- omgevingsvariabelen hebben een invloed op leefstijlen;
- leefstijlen hebben een ruimtelijk effect;
- het leefstijlconcept bevat een ruimtelijke component, leefstijlgroepen krijgen enkel betekenis door hun verbinding met bepaalde ruimtes.

Figuur 11 Omgevingsvariabelen beïnvloeden leefstijlen (Bron: eigen verwerking)

In sommige leefstijlonderzoeken wordt impliciet of expliciet verondersteld dat **omgevingsvariabelen een invloed hebben op leefstijlen** (Friedrichs et al., 2003; Galster, 2003). Leefstijlen worden in dit geval beschouwd als afhankelijke variabelen, de ruimtelijke omgeving als verklarende of onafhankelijke variabele.

“Ruimtelijke configuraties werken dus leefstijlbevorderend omdat de ruimte ingericht wordt naar het tegemoetkomen van de behoeften van een bepaalde stijl van leven. Het wordt

daarom ook steeds makkelijker om deze leefstijl aan te houden. (...) Een ruimtelijke structuur kan beperkingen opleggen aan niet-dominante leefstijlen met betrekking tot de inrichting van het dagelijkse leven, de behoefte aan rust en ontspanning, de behoefte aan sociaal contact en het streven naar een veilige en gezonde omgeving. (Coppens & Oosterlyncx, 2008, pag. 32)

Wirth en Park, prominenten van de sociaal-ecologische stroming en de Chicago School, verklaren preferenties en gedrag van stedelijke culturele of sociale groepen vanuit interacties tussen mens en omgeving (Heijs et al., 2005). In het essay, 'Urbanisme as a way of life' (LeGates & Stout, 1996), gepubliceerd in de *American Journal of Sociology* in 1938 ontwikkelt Wirth een sociale definitie van de stad (Soenen, 2006). Volgens hem zijn drie kenmerken constitutief voor de stad: (1) een erg grote populatie, (2) veel mensen op een geografisch beperkte ruimte, (3) sociale heterogeniteit in de populatie. Wirth maakt een koppeling tussen fysieke en sociale aspecten van de stad. Hij focust op het onderscheid tussen stedelijke en niet-stedelijke levenswijzen (van der Wouden & Kulberg, 2002; Van Diepen & Arnoldus, 2003). Wirth beschrijft typische positieve eigenschappen of karaktertrekken van stadsmensen zoals hun grotere tolerantie t.o.v. anderen, maar ook hun eerder negatieve kenmerken zoals hun beperkte vriendelijkheid en de onpersoonlijkheid in sociale contacten. Wirth is ervan overtuigd dat deze typische stedelijke karaktertrekken zijn ontstaan als een reactie op de fysieke eigenschappen van de stad, waardoor stedelingen participeren in sociale netwerken die qua structuur verschillen van niet-stedelijke netwerken en waardoor onder meer sociale relaties in de stad veel sterker geformaliseerd en gesegmenteerd zijn, wat kan leiden tot anonimiteit (Van Diepen & Arnoldus, 2003).

Rapoport, één van de grondleggers van de Environment-Behavior Studies (EBS) (Moore, 2000) en onder meer auteur van 'House, Form & Culture' (Rapoport, 1969) stelt dat mensen zich anders gaan gedragen in verschillende omgevingen omdat ze hun gedrag en de onderliggende normen afstemmen op de omgeving. Omgevingen hebben zowel directe als indirecte effecten op hun gebruikers. Directe effecten zijn gedrag, gevoelsstemming, tevredenheid, performantie, interactie. Indirecte effecten ontstaan wanneer de omgeving wordt gebruikt om conclusies te maken over de sociale positie of status van de gebruikers en het gedrag hieraan wordt aangepast (Rapoport, 2001).

Woonomgevingseffecten op de leefstijlen van de bewoners worden veroorzaakt door één of meerdere aspecten (Friedrichs et al., 2003):

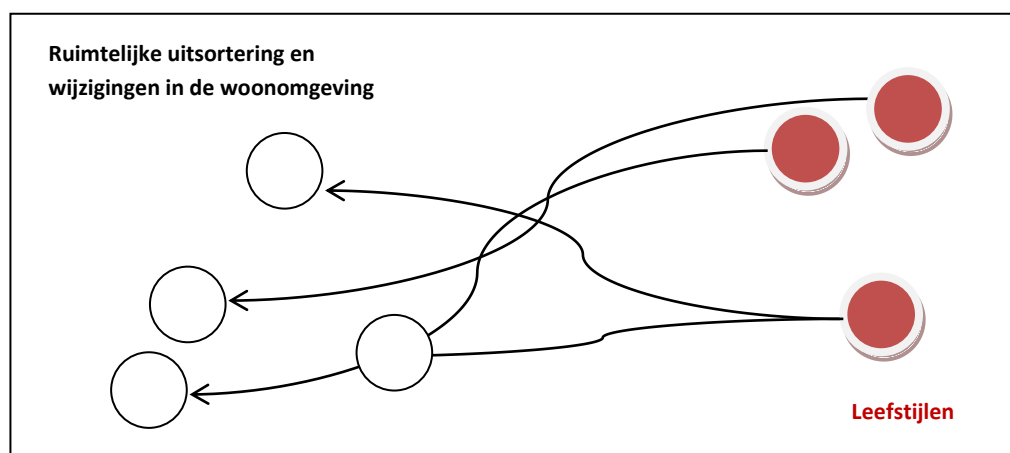
- algemene fysieke kenmerken van de woonomgeving zoals aanwezigheid van publieke voorzieningen en informele organisaties, bereikbaarheid van jobs, recreatiemogelijkheden, gezondheidsvoorzieningen;
- sociale kenmerken van de buurt zoals sociale netwerken in de buurt, sociale controle ('*socialisation and collective efficacy*') en de perceptie van afwijkend of ontoelaatbaar gedrag of algemene achteruitgang van de buurt ('*resident perceptions of deviance*');
- kenmerken van de bewoners.

Wetenschappers (Friedrichs et al., 2003) onderscheiden twee methodieken om omgevingseffecten op bewoners te bestuderen: caseonderzoek waarbij attitudes, gedrag en sociale relaties van bewoners worden onderzocht en vergeleken tussen buurten, en multivariate statistische analyses van niet-experimentele, longitudinale datasets met kenmerken van individuen en hun opeenvolgende woonomgevingen. De sociaal-morfologische deterministische benadering van bewoners en meer specifiek het onderscheid tussen stedelijke en niet-stedelijke leefstijlen wordt fel bediscussieerd.

In andere leefstijlonderzoeken wordt verondersteld dat **leefstijlen een ruimtelijk effect hebben**, waardoor leefstijlen onafhankelijke variabelen zijn. Eén van de belangrijkste ruimtelijke effecten van leefstijlen is de ruimtelijke uitsortering van leefstijlgroepen, de ‘residential selfselection’ (Van Acker, 2010) of ‘habitat selection’ (Rapoport, 1976). Rapoport stelt dat bewoners niet alleen hun gedrag aanpassen aan de omgeving maar in de realiteit ook hun omgeving vaak heel bewust kiezen omdat ze positief of negatief worden aangetrokken door bepaalde omgevingen.

“In all this discussion, as typically in most discussion on this topic, there is an implicit assumption that somehow people are placed in environments which then act on them. Yet, in reality, in most cases people select their habit which results in various forms of migration – international; interregional; interurban; down to the selection of neighborhood, house, furniture, etc. In effect people vote with their feet and a major effect of environment on people is a positive or negative attraction – habitat selection. (Rapoport, 1976, pag. 11)

“An important reason for clustering of social groups is the desire of members to preserve their own group identity or life-style.” (Knox, 1995, pag. 181)

Figuur 12 Leefstijlen beïnvloeden woonomgevingen (Bron: eigen verwerking)

Leefstijlen worden ingezet om inzichten te verwerven in de ‘driving factors’ voor de residentiële vraag of voor effectieve woonplaatskeuzes. In de literatuur zijn diverse kwantitatieve onderzoeken van dit type terug te vinden.

Aero (2006) ontwikkelde een onderzoeksmodel waarbij leefstijlvariabelen, aangevuld met demografische en socio-economische variabelen, als onafhankelijke variabelen worden beschouwd. Hij neemt 35 verschillende onafhankelijke variabelen op in zijn onderzoeksmodel: demografische en socio-economische variabelen, variabelen gerelateerd aan de eigendom- of huursituatie van de respondent, aan verhuismotieven, aan de wooncarrière van de respondenten en aan de betekenis van de woning. Het type woonomgeving is de afhankelijke variabele. Aero onderscheidt verschillende woonomgevingen: low rise – open density, low rise – high density, high rise – low density, high rise – high density, op basis van verschillen in ondermeer ouderdom en typologie van de woningen en functieverweving en dichtheid van de woonomgevingen. De mate van afhankelijkheid wordt onderzocht

op basis van een logistische regressie. Op basis van deze analyse bij recent verhuisde inwoners van Aarhus, Denemarken, kwam hij tot het besluit dat leefstijlverschillen wel degelijk relevant zijn om woonplaatskeuzes te verklaren.

Van Acker (Van Acker et al., 2010) identificeerde vijf leefstijlclusters, met name culture lover, friends and trends, home oriented but active family, low-budget and active/creative, home-oriented traditional family, op basis van een internetbevraging van bewoners van Vlaanderen. Het onderzoeksopzet was om onder meer door middel van correlaties relaties te onderzoeken tussen enerzijds leefstijlen (als manifeste variabelen gerelateerd aan reizen, literaire voorkeuren en recreatieve activiteiten) en anderzijds sociodemografische variabelen, woonomgeving (verschillend in dichtheid, verweving en toegankelijkheid), verplaatsingsgedrag en autobezit. Uit de analyse wordt de globale hypothese van 'residential selfselection' voor bepaalde leefstijlgroepen bevestigd, m.a.w. leefstijlen zijn gerelateerd aan effectieve woonplaatskeuzes.

Bagley en Mokhtarian (2002) ontwikkelden een 'structural equation' model om relaties tussen woonplaatskeuze ('traditional' en 'suburban'), verplaatsingsgedrag, attitudinale en gedragsmatige leefstijlkenmerken en demografische kenmerken te onderzoeken en bevestigen (stereotiepe) verschillen tussen de bewoners van de verschillende woonbuurten. 'Pro-environmental' en 'pro-transit' attitudes werden volgens de auteurs 'eerder verrassend' teruggevonden bij de suburbane bewoners.

"Being a culture-lover, an outdoor enthusiast, pro-alternatives, pro-growth, pro-pricing, time-satisfied, work-driven or pro-high density are associated with traditional residential locations, while being an adventurer, a homebody, a nest-builder, a relaxer, pro-drive alone or pro-driving, pro-environmental, or pro-transit are associated with suburban residential locations."(Bagley & Mokhtarian, 2002, pag. 292)

De conclusies van dergelijke onderzoeken moeten in ieder geval kritisch worden benaderd. De algemene uitspraak dat leefstijlen woonplaatskeuzes kunnen verklaren moet steeds worden geïnterpreteerd in samenhang met de operationalisering van het leefstijlbegrip in de desbetreffende studie. Zoals eerder aangetoond is er geen consensus over het begrip leefstijl en kan dit begrip zowel refereren naar manifeste (gedrag of consumptiepatroon) als naar latente leefstijlvariabelen (gedragsbepalende factoren zoals voorkeuren, attitudes, normen en waarden) of soms zelfs naar demografische en socio-economische variabelen van de respondenten of combinaties. Ook de operationalisering van de verschillende woonomgevingen is belangrijk om de conclusies correct te interpreteren. De gevonden leefstijlverschillen zijn misschien verklarend voor een keuze tussen een landelijke of stedelijke woonomgeving maar hebben geen betekenis indien een woonomgevingstypologie zou worden opgemaakt waarin bijvoorbeeld verschillen tussen historische en recente woonomgevingen worden benadrukt. Bovendien geven de leefstijlvariabelen vaak slechts een beperkte verklaring en zijn andere variabelen te vinden belangrijk bij de woonplaatskeuzes.

In andere gevallen veronderstellen onderzoekers dat bewoners hun woonomgeving fysiek wijzigen door het exposeren van hun leefstijl, omwille van een behoefte tot sociale identificatie (Van Diepen & Arnoldus, 2003) of van expressie van eigen 'lifestyle' of status (De Wijs-Mulkens, 1999). De woning, de tuin of het terras worden gevuld met meubels en attributen die passen bij het individu of het gezin dat deze woning bewoont. Leefstijlen worden hierdoor 'zichtbaar' in het landschap en in het interieur. Deze leefstijluitingen zijn gekoppeld aan 'statusgroepen', groepen met gelijkaardige smaken of standaarden,

en resulteren soms in (suburbane) buurten met een eigen specifiek karakter zoals bevestigd door het onderzoek van De Wijs-Mulkens. Ze maakte gebruik van correspondentieanalyses en terreinanalyses op basis van foto's om relaties tussen bewoners, behorende tot een beperkt aantal elitegroepen (de hogere 'statusgroepen'), en woonmilieus te visualiseren. De Wijs-Mulkens onderscheidt enerzijds op grond van structurele kenmerken van de bewoners (culturele versus economische sector, arrivées versus nieuwkomers) en anderzijds op grond van structurele kenmerken van het woonmilieu naar urbanisatiegraad (hoge, lagere en lage urbanisatiegraad) en mate van (sociale) exclusiviteit van de bewoners (exclusieve, minder exclusieve en niet-exclusieve bewoning), vijf types woonmilieus, bewoond door de Nederlandse elite.

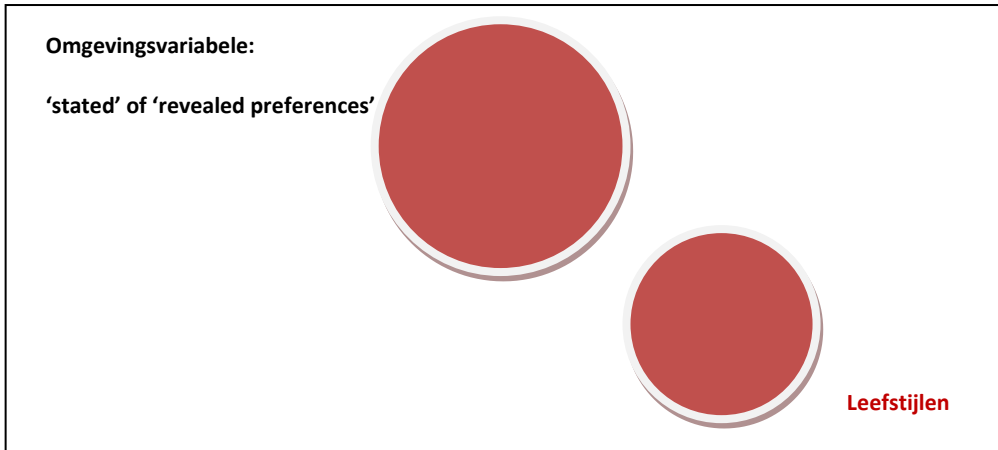
"What gives status in one district might be regarded as poor taste or even worthless in another." (Aero, 2006, pag. 110)

"De expressie van een landschap met zijn karakteristieke bebouwing moet gezocht worden in het verlengde van de lifestyle van de bewoners." (De Wijs-Mulkens, 1999, pag. 3)

Wijzigingen in de woonomgeving kunnen ook worden aangestuurd door leefstijlen vanuit een meer functionele logica. Mensen willen bepaalde voorzieningen binnen een zeker bereik omdat ze nu eenmaal maar een beperkt tijd- en geldbudget hebben (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Vanuit een woning in het stads- of dorpscentrum kunnen heel wat verplaatsingen te voet of met de fiets gebeuren, een bewoner van de Vlaamse polders heeft deze mogelijkheden dan weer veel minder en het hebben van een auto wordt hierdoor onontbeerlijk. Leefstijlen stellen bepaalde (functionele) eisen aan de omgeving en deze voorzieningen volgen, vanuit een economische logica, de potentiële gebruikers naar hun nieuwe woonomgevingen.

De beide perspectieven focussen op de causale relatie tussen leefstijlen en effectieve woonomgevingen of omgekeerd. Binnen dit onderzoeksoptzet is de **causale relatie** minder relevant. Deze causaliteit is bovendien in kwantitatief onderzoek heel moeilijk aan te tonen (Friedrichs et al., 2003). Het idee van 'habitat selection' of 'residential selfselection' is wel cruciaal. Vaak worden in onderzoeken duidelijke leefstijlverschillen gevonden tussen gebieden. Diverse onderzoekers bevestigen het idee dat personen of gezinnen op zoek gaan naar woonomgevingen die op een concreet moment passen bij hun manier van leven. In de praktijk betekent dit dat mensen ofwel beslissen om te verhuizen (leefstijl als onafhankelijke variabele – woonomgeving als afhankelijke variabele) ofwel proberen de kenmerken van hun woonomgeving te beïnvloeden door bijvoorbeeld actiegroepen te vormen voor meer groen, meer speelruimte of parkeerplaatsen in hun buurt (leefstijl als onafhankelijke variabele – woonomgeving als afhankelijke variabele). Het is ook mogelijk dat leefstijlen doorheen de tijd veranderen onder invloed van de potenties en de beperkingen van de buurt. Bewoners maken bijvoorbeeld minder gebruik van de wagen omdat het vinden van een parkeerplaats in de buurt problematisch is en worden actievere openbaar vervoergebruikers (woonomgeving als onafhankelijke variabele - leefstijl als afhankelijke variabele). In elk van de drie opties zijn uitdagingen te vinden voor het ruimtelijk beleid.

Finaal ligt in de **leefstijldefinitie**s soms ook een **ruimtelijke component** besloten, waardoor de leefstijl op zichzelf als een soort ruimtelijk fenomeen kan worden gezien.

Figuur 13 Leefstijlen hebben een ruimtelijke component (Bron: eigen verwerking)

Evidente voorbeelden hiervan zijn ‘stedelijke’ of ‘rurale’ leefstijlen waarbij wordt verondersteld dat iedereen die op een bepaalde plaats woont automatisch een bijhorende leefstijl heeft. Leefstijlen worden in dit geval gekoppeld aan gemaakte woonkeuzes, aan ‘revealed preferences’ (Van Diepen & Arnoldus, 2003). De mechanistische en geodemografische typologieën van CACI en WDM, lijken in eerste instantie voorbeelden van deze manier van redeneren aangezien in deze typologieën een rechtstreekse link wordt gelegd tussen de woonplaats (via postcode of straatsegment) en typische kenmerken van de consumenten en bewoners. Toch is er een (beperkt) verschil aangezien deze commerciële bedrijven eigenlijk woonomgevingstypologieën uitwerken en de leefstijlkenmerken van de bewoners worden aanzien als een onderdeel van de buurtkenmerken (leefstijl en omgeving bevinden zich hierdoor in een andere verhouding ten opzichte van elkaar).

Soms wordt een leefstijl direct verbonden met een stad: de ‘Amsterdamse leefstijl’ of de ‘Toronto leefstijl’ (Van Diepen & Arnoldus, 2003). In plaats van identificatie met andere leden van een sociale groep staat in dat geval de identificatie met een bepaalde plaats voorop. Het leefstijlbegrip is meer verbonden met economische ambities van steden of regio’s dan met sociale identificatie of de organisatie van het dagelijks leven. De bedoeling van deze communicatie- of brandingstrategieën is vaak om bepaalde, niet zelden meer kapitaalkrachtige, bewoners aan te trekken (Van Diepen & Arnoldus, 2003). De leefstijl van de stad of regio wordt gekoppeld aan de voordelen die de plaats biedt ten opzichte van andere plaatsen en wordt ingeschakeld in een citymarketingstrategie om woonwensen te vormen of toekomstige woonkeuzes te beïnvloeden.

Tot deze categorie behoren ook de onderzoeken die leefstijlgroepen identificeren als woningmarktsegmenten die zich in een één op één verhouding laten vertalen in woonpreferenties, in zogenaamde ‘stated preferences’. In deze studies wordt geen onderscheid gemaakt tussen achtergrondvariabelen, leefstijlaspecten en leefstijluitingen of gevolgen van leefstijl (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Het is de bedoeling om woningmarktsegmenten te ontwikkelen die de woonconsument aanspreken.

Het bedrijf Durabrik verwijst in een recente promotiecampagne in Vlaanderen expliciet naar specifieke leefstijlen (in de meest ruime betekenis van waardepatronen, opinies en motivaties, gedrag, socio-demografische kenmerken...) om haar producten (woningen) aan de man te brengen. Durabrik keert de

communicatie in hun marketingcampagne bewust om en werkt met beelden van klanten i.p.v. beelden van woningen. Ze ontwikkelden vier nieuwe woningtypes te bekijken in een zogenaamde ‘kijkstraat’ volgens vier thema’s: silver, family, domo en eco. Deze vier thema’s zijn gekoppeld aan verschillende bewonerstypes en bijhorende woonbehoeften. De eco-woning is een goed geïsoleerde woning, K-peil 30 en E-peil 69, standaard uitgerust met zonnepanelen en regenwaterrecuperatie. In de domo-woning is veel aandacht besteed aan het comfort van de bewoners, terwijl de silver-woning is uitgerust voor de (toekomstige) oudere bewoners en de family-woning als een gezinsvriendelijk concept is uitgewerkt.

Figuur 14 De woningtypes van Durabrik

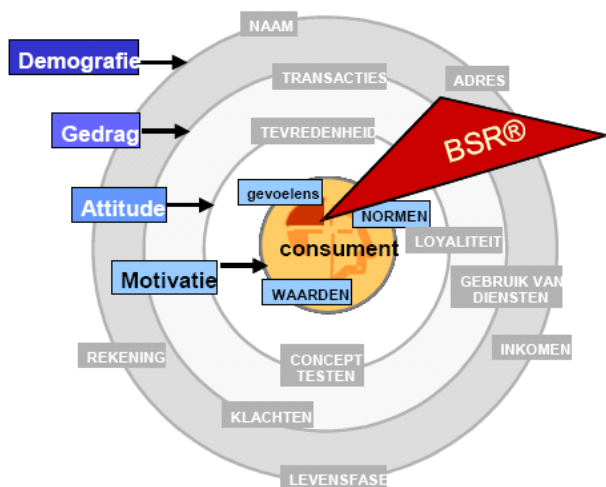
In Nederland zijn momenteel heel wat commerciële bureaus, zoals Motivaction, SmartAgent Company, TNS/NIPO en Experian actief die in opdracht van ontwikkelaars, beleggers, corporaties, gemeenten, de Rijksvoorlichtingsdienst ... leefstijltypologieën ontwikkelen. De bedoeling van deze onderzoeken is om in eerste instantie inzichten te genereren in achterliggende factoren die consumentenvoorkeuren en -waardering bepalen en meer specifiek om drijfveren voor woningkeuzes te achterhalen. De bureaus leggen bestanden aan met gegevens van tienduizenden respondenten en organiseren focusgroepen om gericht bepaalde doelgroepen te benaderen. Op basis van de inzichten en data wordt de bevolking of een bepaalde klantgroep met behulp van statistische analyses ingedeeld in een aantal groepen die ook grafisch worden weergegeven.

HET ‘MENTALITY-MODEL’ VAN MOTIVACTION	HET ‘BSR-MODEL’ VAN SMARTAGENT COMPANY
Traditionele burgerij	Dynamisch individualisten
Gemaksgeoriënteerden	Ongebondenen
Moderne burgerij	Stille Luxe
Nieuwe conservatieven	Samenlevers
Kosmopolieten	Verankerden
Opwaarts mobielen	Terugtreiders
Postmaterialisten	
Postmoderne hedonisten	Rode Wereld
	Blauwe Wereld
	Gele Wereld
	Groene Wereld

Tabel 1 De leefstijlsegmenten van Motivaction en SmartAgent Company (eigen verwerking)

Elk bedrijf heeft zijn eigen methodiek en conceptuele invulling van het leefstijlbegrip uitgewerkt, wat impliceert dat elk bedrijf eigen leefstijlgroepen heeft gedefinieerd zoals geïllustreerd in bovenstaande tabel voor de leefstijlgroepen van SmartAgent Company en Motivaction. Motivaction selecteert een achttal consistente sociale milieus of leefstijlgroepen⁷, op basis van verschillende waarden en normen en verschillende socio-economische kenmerken van de respondenten. Motivaction hanteert een

tweedimensionaal ‘mentality-model’ waarin één dimensie wordt gevormd door de sociaal-economische status, weergegeven op de verticale as en de andere door een indeling in traditionele (‘behouden’), moderne (‘bezitten’ en ‘verwennen’) en postmoderne (‘ontplooien’ en ‘beleven’) waarden, weergegeven op de horizontale as. Deze operationalisering doet denken aan de culturele status van Bourdieu, maar ook aan Schulzes ideeën over een postmoderne belevenissamenleving. Deze analyse is domeinspecifiek voor het wonen en mede gebaseerd op vragen en stellingen die specifiek ingaan op de beleving en het gebruik van de woning, de woonomgeving en voorzieningen, en de houding ten aanzien van sociale relaties binnen de wijk. SmartAgent Company onderscheidde aanvankelijk zeven leefstijlgroepen maar evolueerde later naar vier meer globale ‘werelden’⁸. Drie verschillende dimensies liggen aan de basis van de opdeling: een sociologische dimensie (groep versus ego), een psychologische dimensie (introvert versus extrovert) en een culturele dimensie (normatief versus a-normatief). SmartAgent Company liet zich hierbij onder meer inspireren door Adler (The SmartAgent Company, 2004). Ook deze analyse is domeinspecifiek en dus gebaseerd op vragenlijsten met specifieke statements over het wonen. In 2004 voerde SmartAgent Company een onderzoek uit naar de woonbehoeften in Vlaanderen voor de doelgroep van Vooruitzicht (The SmartAgent Company, 2004). Ook in de Vlaamse context werd gebruik gemaakt van de vier leefstijlwerelden. Bij de verdere analyse van de woonvoorkeuren en de voorstelling van woonconcepten (‘Comfortabel’, ‘Hoogwaardig’, ‘Landelijk’, ‘Vernieuwend’, ‘Gezamenlijk’ en ‘Stedelijk’) werden de leefstijlgroepen, gebaseerd op psychologische-sociologische-culturele kenmerken, aangevuld met socio-demografische (leeftijd en type huishouden) en socio-economische (inkomen) kenmerken. Deze verbreding wordt gemotiveerd vanuit het zogenaamde BSRmodel (Schieven & Donze, 2003) ontwikkeld door SmartAgent Company waarbij de diverse drijfveren van consumenten schematisch worden voorgesteld. In de figuur is zichtbaar dat het concept ‘leefstijl’ enkel betrekking heeft op de meest centrale cirkel in de figuur, gerelateerd aan gevoelens, normen en waarden. Om de gehele consument te doorgronden en te begrijpen zijn ook de andere lagen: demografie, gedrag en attitude, belangrijk.

Figuur 15 Het BSRmodel van Smart Agent Company dat de drijfveren van de consument grafisch weergeeft (Bron: The SmartAgent Company)

2.4 Potenties en problemen van het leefstijlconcept

Zoals blijkt uit de voorgaande analyse en voorbeelden, biedt de leefstijlmethodiek heel wat **kansen** of mogelijkheden. De leefstijlmethodiek is in essentie een methodiek om segregaties of categorisering en te brengen in een grote groep individuen.

“Classificatie is een menselijke basisvaardigheid, cruciaal om tot een beter begrip van de zich omringende wereld te komen.” (Caen, 2009, pag. 1)

Deze segregatie of categorisering wordt gestuurd door consistente patronen: gedragspatronen, consumptiepatronen, patronen van attitudes, patronen van waarden en oriëntaties, bij maatschappelijke subgroepen (Van Diepen & Arnoldus, 2003). De leefstijlmethodiek vertrekt dus vanuit een **maatschappelijke diversiteit** (al of niet) aangestuurd door recente maatschappelijke processen zoals individualisering en detraditionalisering, die wordt gecommuniceerd door verschillen tussen relevante maatschappelijke groepen. Door te focussen op diverse leefstijlen kan het beeld van de gemiddelde Vlaming worden verlaten. Het benoemen van leefstijlen maakt de huidige maatschappelijke diversiteit bespreekbaar.

De leefstijl-insteek laat toe om subgroepen binnen de maatschappij niet enkel te benaderen op basis van harde variabelen (leeftijd, gezin, inkomen, opleiding, ...) maar ook meer **zachte variabelen**, zoals gedrag, attitude en normen en waarden toe te voegen. Specifiek met betrekking tot het woonvraagstuk betekent dit dat leefstijlonderzoeken aanvullend zijn ten opzichte van de klassieke demografische doelgroepenbenadering voor wonen (Coppens & Oosterlynck, 2008).

Maar net in deze diverse onderzoeksvariabelen schuilt één van de belangrijkste **beperkingen** van de leefstijlmethodiek. Heel wat auteurs wijzen op de verschillende invullingen van het leefstijlconcept of het **ontbreken van een eenduidige definitie** (Van Diepen & Arnoldus, 2003; Coppens & Oosterlynck, 2008). Hierdoor leidt elke leefstijlstudie tot een nieuwe typologie en een nieuwe terminologie (Ganzeboom, 1988) en is het erg moeilijk om resultaten te vergelijken. In grote lijnen kan een onderscheid worden gemaakt tussen manifeste (gedrag of consumptiepatroon), latente (gedragsbepalende factoren zoals voorkeuren, attitudes, normen en waarden) (Heijs et al., 2005) en gecombineerde leefstijlvariabelen (combinatie van latente en manifeste kenmerken). Voor latente variabelen zijn vaak geen datasets beschikbaar, bovendien zijn ze moeilijker meetbaar (Van Diepen & Arnoldus, 2003).

Deze uiteenlopende definities en operationalisering van het leefstijlconcept resulteren in heel **verschillende doelstellingen** van leefstijlonderzoeken. Vaak worden leefstijlanalyses gebruikt om een **maatschappelijke diversiteit** te **beschrijven** binnen een academische context. Soms proberen onderzoekers de leefstijlgroepen niet enkel te beschrijven maar ambiëren ze om door middel van onderscheiden leefstijlgroepen het **toekomstig gedrag** of de voorkeuren van de respondenten te **verklaren** of te **voorspellen**. Dit soort onderzoeken wordt eerder uitgevoerd door marketeers die vanuit een bepaald belang, het promoten van hun eigen product, onderzoek voeren. Wetenschappers bekritisieren de academische waarde van dergelijke onderzoeken, in eerste instantie omdat informatie over onderzoeksmethodiek en steekproeftrekking wordt geminimaliseerd maar meer aandacht gaat naar de onderzoeksresultaten, en in het bijzonder omdat het eigen belang van het onderzoek primeert boven een neutrale, analyserende en synthetiserende, wetenschappelijke onderzoeksattitude. Binnen het sociologisch onderzoek worden leefstijlonderzoeken vaak uitgevoerd om de **maatschappelijke diversiteit** te **verklaren** en worden causale verbanden onderzocht tussen bijvoorbeeld individuele

keuzes en individuele waardenoriëntaties en gedragspatronen en leefstijlen, of tussen meer structurele maatschappelijke posities en leefstijlen.

In principe zijn deze beide intenties: beschrijven en verklaren/voorspellen (van een maatschappelijke diversiteit of van een toekomstig gedrag), haalbaar binnen een academische context, maar het is duidelijk dat het onderzoeksmodel en de gebruikte –methodieken moeten aangepast zijn aan de beoogde doelstelling van het onderzoek. Een clusteranalyse bijvoorbeeld is vooral nuttig om een diversiteit te beschrijven of te exploreren maar biedt weinig meerwaarde voor het verklaren of voorspellen van gedrag of voorkeuren (Ganzeboom, 1988). De resultaten van een clusteranalyse zijn makkelijk communiceren naar de lezer of de opdrachtgever maar vergroten in essentie de verschillen tussen groepen uit. Terwijl er eigenlijk geleidelijke overgangen zijn, wordt de werkelijkheid gesimplificeerd en verdwijnen minderheidsgroepen uit de analyse (Heijs et al., 2005).

“Niemand wil graag in een (leefstijl)hokje worden gestopt, zeker niet als dat hokje garant staat voor stigmatisering of discriminatie.” (Reijndorp et al., 1997, pag. 14)

Binnen dit kader stellen sommige onderzoekers dat om leefstijlen te gebruiken als verklarende of voorspellende factoren een onderzoeksmodel nodig is waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen leefstijlfactoren, antecedente factoren (dienend om leefstijlen te voorspellen), consequente grootheden (die uit leefstijlen te voorspellen zijn) en factoren die in het onderzoek gecontroleerd moeten worden (omdat ze buiten de onderzochte relaties vallen) (Heijs et al., 2005).

“Men zou er goed aan doen om uit te gaan van gedegen modellen waarin de plaats van leefstijlen exact is aan te duiden.” (Heijs et al., 2005, pag. 26)

“Het begrip leefstijl is soms een allegaartje van allerlei soorten variabelen: sociale achtergrondvariabelen zoals levensfase en opleiding, verklarende variabelen zoals persoonlijke waarden en cognitieve vaardigheden, fysiek gedrag, tijdsbestedingen en consumptieve bestedingen, overtuigingen en waarderingen.” (Ganzeboom, 1988)

“Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen factoren die van invloed zijn op de leefstijl en factoren die een uiting van leefstijl zijn.” (Van Diepen & Arnoldus, 2003)

Het is evident dat bij het uitwerken van een academisch onderzoek over leefstijlen grondig moet worden nagedacht over de doelstelling van het onderzoek en de onderzoeksmethodiek moet worden aangepast. In hoofdlijnen kan er een onderscheid worden gemaakt tussen ‘beschrijvende’ onderzoeken en ‘verklarende’ of ‘voorspellende’ onderzoeken.

Het leefstijlonderzoek is in het verleden herhaaldelijk ingezet om inzichten te verwerven met betrekking tot het **wonen** (cf. Bourdieu, CACI...). Uiteraard zijn er nog diverse andere onderzoeksmethodieken om inzichten te verwerven in woonkeuzes of –voorkeuren zoals focussen op kenmerken van woonomgevingen, op economische of demografische factoren. De keuze voor de leefstijlmethode is niet gemotiveerd vanuit een negatieve evaluatie van andere onderzoeksmethodieken. Integendeel, deze onderzoeksmethoden hebben hun bruikbaarheid voor het woonvraagstuk zeker bewezen. De leefstijlmethodiek focust op de keuzes en de behoeften van de individuele burger, en past vanuit die optiek bij een **vraaggestuurde woningmarkt** (van der Wouden & Kulberg, 2002; Van Diepen & Arnoldus, 2003). De leefstijlmethodiek kan nieuwe inzichten bieden in de determinanten van de

woonvraag en de waaier aan woonvoorkeuren doordat het concept elementen als voorkeuren, waardepatronen en identiteit in beeld brengt. Kennis hierover is belangrijk in het kader van maatschappelijke evoluties zoals individualisering en detraditionalisering, waardoor de keuzevrijheid is toegenomen. (Reijndorp et al., 1997; van der Wouden & Kulberg, 2002; Van Diepen & Arnoldus, 2003; Coppens & Oosterlynck, 2008). Deze nieuwe inzichten moeten echter steeds in samenhang worden beschouwd met andere, aanvullende inzichten over het functioneren van de woningmarkt vanuit andere perspectieven.

Het leefstijlonderzoek in relatie tot wonen ontsnapt niet aan de sociologische discussies over het al of niet **oorzakelijk verband** tussen structurele **maatschappelijke verschillen** en 'woon'stijlen of tussen (bewuste of onbewuste) individuele keuzes en 'woon'stijlen. Volgens David Clapham (Clapham, 2005) vormen mensen in de hedendaagse maatschappij hun woonwensen op basis van een **zelfgekozen levensstijl**. Een kritische houding ten aanzien van deze stelling is echter noodzakelijk. Het is weinig waarschijnlijk dat elk individu over de volledige **vrijheid** beschikt om zijn of haar levensstijl zelf te kiezen aangezien individuen ageren binnen een maatschappelijke context met invloed van sociale groepen, diverse media, ... Woonkeuzes worden bovendien niet enkel beïnvloed door leefstijlen, maar ook door andere aspecten (familie, werk, recreatie, betaalbaarheid, bereikbaarheid, ...) (Heijs et al., 2005). Deze discussie heeft echter weinig invloed op dit onderzoek aangezien niet zal worden geanalyseerd op basis waarvan leefstijlen tot stand komen maar enkel welke leefstijlen kunnen worden geïdentificeerd binnen de huidige maatschappelijke context.

Voor het onderzoek van individuele woonvragen of -behoeften is het aantonen van een **oorzakelijk verband** tussen leefstijlen en keuzes of voorkeuren voor specifieke **woonomgevingen** enerzijds of woonomgevingen en impact op de leefstijlen van de bewoners anderzijds heel moeilijk. De focus op oorzaak-gevolg leidt tot een discussie die weinig nieuwe inzichten oplevert. Het aantonen van (statistische) relaties tussen leefstijlen en woonkeuzes of woonvoorkeuren in functie van het maken van voorspellingen van woonvragen of woonbehoeftes is dan weer wel interessant. Hierbij mag niet worden uit het oog verloren dat:

“Bewoningstypen die slechts enkele procenten van de huishoudenpopulatie omvatten, zijn moeilijk zichtbaar als vraagcategorie maar kunnen juist wel aanleiding geven tot een heel specifieke vraag naar woningen.” (Van Diepen & Arnoldus, 2003)

Specifiek met betrekking tot het woonvraagstuk is het belangrijk dat leefstijlen voldoende stabiel zijn in de **tijd** omdat ruimtelijke interventies ook op langere termijn doorwerken (van der Wouden & Kulberg, 2002; Coppens & Oosterlynck, 2008). Afhankelijk van de gekozen definitie kunnen leefstijlen (relatief) stabiel zijn (bijvoorbeeld door een koppeling met etniciteit), dan wel voortdurend aan verandering onderhevig zijn omdat ze het resultaat zijn van stijlexhibities en smaakpatronen die sterk onderhevig zijn aan veranderlijke modes en trends. Een leefstijldefinitie die **leefstijl als een voortdurend veranderend en evoluerend verschijnsel** beschouwt nodigt veel minder uit tot classificatie van een beperkt aantal typen dan een leefstijldefinitie die suggereert dat een leefstijl een onveranderlijk individueel kenmerk is (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Heel wat onderzoekers (Van Diepen & Arnoldus, 2003) wijzen op het verband tussen leefstijlen, woonvoorkeuren of -keuzes en leeftijd of gezinssituatie.

“Een leefstijl vormt een momentopname, een tussenstation in een voortgaand traject. Jongeren hebben een andere leefstijl dan ouderen, huishoudens met kinderen een andere dan huishoudens die daaraan nog moeten beginnen. Maar er is ook sprake van continuïteit bij

generaties (...) omdat deze bepaalde ervaringen met elkaar delen.” (Reijndorp et al., 1997, pag. 15)

Algemeen wordt aangenomen dat de woonplaatskeuze, ook in de huidige postmoderne maatschappij, minder vrijblijvend is en een meer permanent karakter heeft dan keuzes voor consumptiegoederen zoals auto's en kledij (Van Diepen & Arnoldus, 2003). Dit heeft gevolgen voor de bruikbaarheid van leefstijltypologieën over een langere periode. Indien woonplaatskeuzes erg trendgebonden zouden zijn, en leefstijltypologieën worden ontwikkeld op basis van deze tijdsgebonden inzichten zouden deze typologieën wellicht bruikbaar zijn voor private ontwikkelaars die deze inzichten meteen kunnen inzetten om bepaalde woonomgevingen of woontypes op de markt te brengen maar veel minder hanteerbaar voor de overheid. Deze overheid, die als één van haar taken heeft om een ruimtelijke planning of een ruimtelijk beleid uit te werken, ageert binnen een langer tijdsperspectief waarin voldoende tijd moet zijn voor ontwikkeling van ideeën, maar ook voor maatschappelijke consultatie, politieke besluitvorming, vertaling in beleidsplannen en –instrumenten, grondverwerving, ...

In ieder geval blijft de vertaling van de kennis van leefstijlen naar de **woningmarkt** niet evident. Sommigen argumenteren dat door deze aanpak meer aandacht komt voor differentiatie in het aanbod (van der Molen, 2005) en dat deze grotere verschillen door de consument nadrukkelijk gewenst zijn (Hagen, 2002). Anderen wijzen op de Nederlandse voorbeelden waar - in het bijzonder voor de minder sterke bewonersgroepen - de vrije woonkeuze komt te vervallen en wordt vervangen door een ideale toewijzing volgens leefstijl (Boer, 2005). De toewijzing van sociale woningen volgens leefstijlen is uiteindelijk ook wat werd voorgesteld door Bob Cools in zijn doctoraat enkele jaren geleden (Cools, 2003). Het argument dat hierdoor de vrije woonkeuze in het gedrag komt is in Vlaanderen echter niet geldig aangezien tot op vandaag bewoners hun sociale woning niet zelfstandig kiezen maar een woning worden toegewezen op basis van harde criteria zoals inkomen en gezinssituatie.

Uiteraard kan niet worden voorbijgegaan aan de discussie over **sociale mix en segregatie**. Indien uit dit onderzoek blijkt dat mensen ook in Vlaanderen effectief in de nabijheid van gelijken wensen te wonen zoals in Nederlands onderzoek als trend werd geïdentificeerd wat moeten we daar **beleidsmatig** mee aanvangen? In Nederland zijn de afgelopen jaren in ieder geval al voorbeeldwijken ontwikkeld voor heel specifieke leefstijlgroepen. De 'Sportwijk' is een exemplarisch voorbeeld van een wijk in Flevoland voor een leefstijlgroep van bewoners waarvoor sport de hoofdzaak van hun leven is. Dit resulteerde in specifieke elementen in de wijk: paden toegankelijk voor skaters, wielrijders of hardlopers, een trainingsveld, een ruimte voor een sportarts, fysiotherapeut en masseur, een lokale supermarkt met specifiek assortiment van voedingssupplementen en sportmaaltijden, een fitnesscentrum, sportzaal en sportcomplex (van der Land & Machielse, 2002). Le Médi in Bospolder is ontwikkeld als een buurt voor 'mediterrane wonen' voor een multiculturele doelgroep (Bouw, 2002). Deze voorbeelden tonen aan dat een directe introductie van de leefstijlinzichten in de ruimtelijke planning resulteert in een 'stedenbouw als marktoriëntatie' (Edens et al., 2010). Indien deze woonwensen strijdig zouden zijn met de intentie om te werken aan een duurzame, kwalitatieve maatschappij, kan de overheid zich niet beperken tot het faciliteren van deze woonwensen. Deze problematiek, die niet los kan worden gezien van een ideologische discussie over de toekomstige maatschappij wordt verder uitgediept in het laatste hoofdstuk van deze scriptie.

2.5 Conclusie

In de periode na WOII is het leefstijlconcept veelvuldig toegepast in de Westerse maatschappij. Om een inzicht te krijgen in de diversiteit is een onderscheid gemaakt tussen sociologische en marketingonderzoeken. In sociologisch onderzoek zijn de leefstijlen zelf het studieonderwerp en worden leefstijlen als instrumenten gezien om maatschappelijke processen te bestuderen. De identificatie van leefstijlgroepen is in een marketingperspectief gekoppeld aan een consumptieve context en aan private opdrachtgevers die vanuit hun eigen belang deze onderzoeken ondersteunen en/of beïnvloeden.

In tweede instantie werd op basis van de gebruikte onderzoeksmethodiek een onderscheid gemaakt tussen kwalitatief en kwantitatief leefstijlenonderzoek. Binnen het kwantitatief onderzoek worden diverse oriëntaties onderscheiden waarbij het begrip 'leefstijl' een andere inhoud krijgt afhankelijk van de gekozen oriëntatie. Het leefstijlconcept kan zowel betrekking hebben op het effectief gedrag van de respondenten (mechanistische benadering) als op verschillen in de persoonlijkheden van de respondenten (psychografische segmentatie). De gekozen oriëntatie heeft een impact op de te verzamelen data voor de analyse, op de beschikbaarheid van deze data en op het gekozen onderzoeksmodel. Een keuze voor leefstijlen op basis van persoonlijkheidskenmerken (psychografische segmentatie), gedeelde normen en waarden (culturalistische segmentatie) of meningen en attitudes (sociografische segmentatie) impliceert dat databestanden niet beschikbaar zijn en onderzoeksspecifieke bevragingen moeten worden georganiseerd. Sommige leefstijlbenaderingen, zoals de psychografische of de poststructuralistische benadering worden vooral gebruikt binnen een exploratief, verkennend onderzoek. Voor andere leefstijloriëntaties is het meer gebruikelijk dat er een hypothese wordt geformuleerd waarvan de geldigheid wordt getoetst. Het uiteindelijke onderzoeksresultaat is logischerwijs verschillend tussen de leefstijlbenaderingen. Het resultaat van een geografische of geodemografische benadering is fundamenteel anders aangezien geen leefstijltypologie maar eerder een beschrijving van geografische submarkten of buurten wordt bekomen.

In de tekst werden vier toonaangevende leefstijlonderzoeken toegelicht. Het onderzoek van Bourdieu is te situeren in de Franse context. In dit onderzoek werden door middel van correspondentieanalyse maatschappelijke groepen geïdentificeerd, weergegeven in de 'leefstijlruimte', en onderscheiden op basis van hun kapitaal. Mitchell experimenteerde met clusteranalyses om binnen de Amerikaanse context leefstijlgroepen te beschrijven. Hij maakte gebruik van diverse databronnen die inzichten geven in demografische, socio-economische, gedragsmatige maar ook persoonlijkheid- en attitudegebonden kenmerken van zijn respondenten. Zijn leefstijlgroepen zijn gerelateerd aan de hiërarchische behoeftepiramide van Maslow. In de schoot van het commercieel bedrijf CACI ontwikkelde Webber binnen het Verenigd Koninkrijk op basis van clustertechnieken een geodemografische buurttypologie, ACORN. Hij combineerde heel wat datalagen, inclusief data over woonomgevingkenmerken. De ACORNgroepen geven inzichten in sociaal-ruimtelijke verschillen tussen buurten. Tot slot is ook verwezen naar de leefstijlbenadering van Schulze als exponent van de postmoderne maatschappij in Duitsland. Hij maakte, net zoals Bourdieu, gebruik van correspondentieanalyses maar relateert de samenhang tussen leefstijlmilieus en demografische en sociale kenmerken. Hij vestigt de aandacht op de zogenaamde 'scènes', plaatsen waar een gespecialiseerd publiek verzamelt tijdens de vrije tijd.

In de literatuur zijn diverse leefstijlonderzoeken terug te vinden die gerelateerd zijn aan het woonvraagstuk. Uit deze onderzoeken blijkt dat het leefstijlconcept onder meer kan gebruikt worden om relaties tussen leefstijlgroepen en effectieve woonkeuzes aan te tonen (cf. De Wijs-Mulkens en Aero), of

om woonwensen te onderscheiden en op basis daarvan een ruimtelijk beleid naar omvorming en ontwikkeling van woonmilieus uit te werken (cf. The Smart AgentCompany).

Het leefstijlconcept heeft de potentie om een maatschappelijke diversiteit in beeld te brengen en tegelijkertijd inzichten te genereren in toekomstige verwachtingen. De implementatie van leefstijlen in een concreet onderzoeksmodel is echter niet makkelijk, het begrip is een containerbegrip dat verder moet worden opgeladen door een concrete definitie en een onderbouwde keuze van dimensies en analysemethodiek. Methodologisch is er een belangrijk onderscheid tussen causale en niet-causale onderzoeken. De causaliteit kan betrekking hebben op de maatschappelijke omgeving, of op de leefstijlen in relatie tot woongedrag of woonvoorkeuren. De vertaling van de bekomen inzichten naar de woningmarkt of naar een ruimtelijk beleid is een nog grotere uitdaging. Een rechtlijnige doorvertaling in een stedenbouw als marktorientatie is wellicht geen optie.

In hoofdstuk 3 worden deze inzichten in het leefstijlconcept gebruikt om een eigen definitie van het leefstijlconcept uit te werken die in hoofdstuk 4 wordt geplaatst in een voorstel van onderzoeksaanpak. Hoofdstuk 8 gaat dieper in op de vertaling van de inzichten naar de ruimtelijke planning in Vlaanderen.

Hoofdstuk 3 Conceptualisering kernbegrippen

In het voorgaande hoofdstuk werd duidelijk dat het begrip leefstijl een containerbegrip is dat verder moet worden geoperationaliseerd tot op een niveau waar dit kernbegrip kan worden 'waargenomen' of 'bevraagd' bij de respondenten (Billiet & Waage, 2006). In dit hoofdstuk is het verslag opgenomen van deze operationalisering. Ook de begrippen '(sociodemografische) doelgroepen' en 'woonomgeving' hebben een meer concrete vertaling gekregen in dit onderzoek.

3.1 Conceptualisering leefstijl

Uit de literatuurstudie in hoofdstuk 2 blijkt dat er heel wat manieren zijn om leefstijlen te gaan definiëren en operationaliseren. Het begrip leefstijl is doorheen de afgelopen jaren geëvolueerd en kent een specifieke invulling afhankelijk van de discipline waarin het wordt gebruikt. De voorbeelden in het voorgaande hoofdstuk illustreren de diversiteit van het begrip, van de gebruikte data en de onderzoeksmethodes. In het voorgaande hoofdstuk werden diverse oriëntaties onderscheiden: de demografische, psychografische, culturalistische, mechanistische, poststructuralistische en geografische segmentaties. Essentieel hierbij is dat het begrip 'leefstijl' een andere inhoud krijgt afhankelijk van de gekozen oriëntatie, die bepaalt de te verzamelen data voor de analyse (al of niet beschikbaar) en het onderzoeksmodel.

Om de onderzoeksdoelstellingen te kunnen bereiken en de vertaling te maken naar concrete onderzoeksvragen is een eigen afbakening van het leefstijlconcept noodzakelijk. Dit onderzoek heeft zowel een **sociologische** als een **economische** inslag.

In eerste instantie is het de bedoeling om, geïnspireerd door sociologische onderzoeken, de maatschappelijke complexiteit te beschrijven (inventarisatie). Deze beschrijving heeft echter niet tot doel om de maatschappelijke causaliteit te doorgronden. Dit onderzoek neemt uitdrukkelijk geen positie in de sociologische discussie over het totstandkomen van leefstijlen, als actieve constructie ten gevolge van bewuste individuele keuzes of als resultaat van structurele condities.

Deze verkenning is echter niet belangeloos, maar heeft tot doel om nieuwe inzichten op te leveren voor ruimtelijke planners in de toekomst (inspiratie). In die zin heeft het onderzoek een economische grondslag en kunnen de Vlaamse bewoners worden beschouwd als 'consumenten' waarvan het huidig of toekomstig woongedrag zal worden gedocumenteerd om het 'product', het ruimtelijk beleid of meer in het bijzonder de beleidsmatig vooropgestelde woonomgevingen, te gaan situeren of ontwerpen.

Een verkennend onderzoek heeft er alle belang bij om de te verkennen variabelen zo breed mogelijk te definiëren en dus zowel **klassieke demografische variabelen** als leeftijd, gezin, opleiding maar ook **manifeste leefstijlvariabelen**, zoals gedrag of consumptiepatroon en **latente leefstijlvariabelen**, gedragsbepalende factoren zoals voorkeuren, attitudes, normen en waarden, en persoonlijkheidsaspecten te onderzoeken.

"Attitudes of houdingen zijn bepaalde eigenschappen die een persoon bezit en uitdrukt doorheen zijn functioneren in organisaties. (vb. klantvriendelijkheid, initiatief, creativiteit, verantwoordelijkheidszin, ...)"(Desnerck et al., 2006, pag. 75)

"Een attitude is iemands blijvende positieve of negatieve beoordeling van, zijn emotionele gevoel bij of zijn neiging tot handelen ten aanzien van een bepaald object of idee. (...) Een

attitude zorgt ervoor dat mensen zich op een bepaalde, consistente manier gedragen ten opzichte van soortgelijke objecten. Omdat men door attitudes minder tijd en energie in nadenken hoeft te steken, zijn ze zeer moeilijk te veranderen.” (Kotler et al., 2006, pag. 172)

“Een waarde is een impliciete of expliciete opvatting (...) over het wenselijke. De waarden beïnvloeden de selectie van de beschikbare middelen, doeleinden en de concrete normen van menselijk sociaal handelen en de sociale interactie. Waarden zijn centrale, algemene opvattingen om het (...) gedrag te bepalen en te beoordelen. (...) Waarden zijn abstract, algemeen en laten geen concrete actie toe. Daarvoor moet ze geconcretiseerd worden door middel van normen en doeleinden.” (Desnerck et al., 2006, pag. 104)

“Op basis van waarden worden concrete normen uitgewerkt die het mogelijk maken om normerend en sanctionerend op te treden ten aanzien van de naleving van de centrale waarden in een samenleving of een ander sociaal systeem (organisatie, groep).” (Desnerck et al., 2006, pag. 105)

Omdat uit onderzoeken blijkt dat de impact van manifeste en latente leefstijlvariabelen mogelijk anders is, wordt bij de analyse een onderscheid gemaakt tussen deze verschillende soorten variabelen, hoewel beide deel uitmaken van het ruimere leefstijlconcept. Voor de klassieke demografische variabelen is een ander standpunt ingenomen. Gemotiveerd door de klassieke sociodemografische doelgroepenbenadering voor wonen, is geopteerd om de sociodemografische variabelen van de respondenten te verzamelen in het kader van dit onderzoek maar deze geen eigenlijk deel te laten uitmaken van het leefstijlconcept. Op deze manier worden de leefstijlgroepen geplaatst ten opzichte van de klassieke (sociodemografische) doelgroepen.

Deze brede operationalisering van het begrip ‘leefstijl’ strookt met het verkennend of exploratief karakter van de studie. Een vernauwing van het begrip tot een puur sociologische of economische invulling of tot een puur gedragsmatig of psychologisch gegeven op het theoretische niveau, zou een gemiste kans zijn om de mogelijkheden en de beperkingen van het concept in beeld te brengen.

Dit resulteert in een onderscheid tussen een latente leefstijl, een manifeste leefstijl en een (gecombineerde) leefstijl:

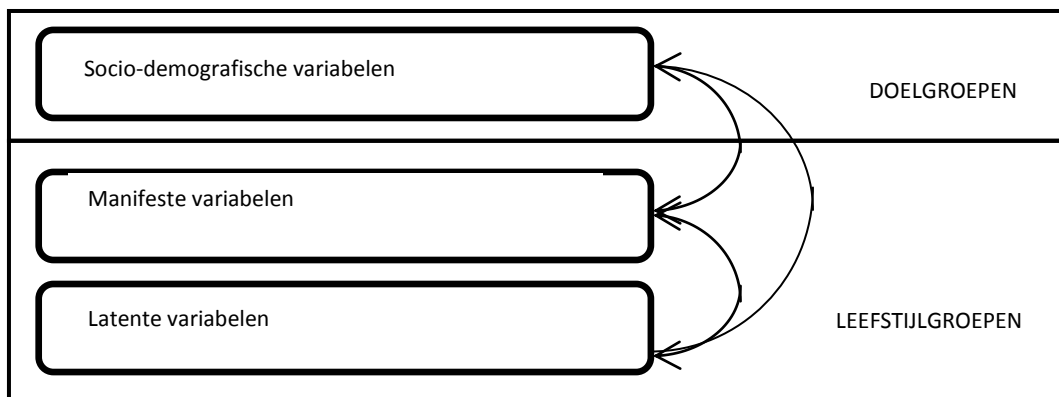
Een latente leefstijl is een geheel van samenhangende normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

Een manifeste leefstijl is een geheel van samenhangende gedragspatronen.

Een (gecombineerde) leefstijl is een specifieke combinatie van gedragspatronen en normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

In de definities is elke verwijzing naar causaliteit, tussen bijvoorbeeld normen en waarden enerzijds en gedragspatronen anderzijds, vermeden.

Een leefstijlgroep wordt, binnen dit kwantitatief en verkennend onderzoek, gedefinieerd als een groep van individuen gekenmerkt door sterke gelijkenissen op het vlak van latente variabelen: persoonlijkheidsaspecten, attitudes, voorkeuren, normen en waarden, én/of manifeste variabelen: gedragsaspecten en consumptiepatronen, maar niet noodzakelijk met dezelfde demografische kenmerken.

Figuur 16 Theoretisch concept leefstijlgroepen en doelgroepen

De brede definitie van het concept leefstijl, met name de opsplitsing van manifeste, latente en gecombineerde leefstijlen, impliceert dat er momenteel in Vlaanderen geen datasets beschikbaar zijn over al deze aspecten waardoor een eigen dataverzameling noodzakelijk is. Dit is niet evident, gelet op het beperkte tijds- en middelenbudget van dit onderzoek, maar biedt tegelijkertijd heel wat mogelijkheden voor een gerichte, heel specifieke bevraging van de Vlaamse bewoners. Gelet op de specifieke Vlaamse ruimtelijke en beleidscontext is het onmogelijk gebleken om een bestaande operationalisering uit een ander leefstijlonderzoek te herbruiken. De voorbeeldonderzoeken in de literatuurstudie hebben een buitenlandse ruimtelijke of beleidscontext, zijn slechts beperkt naar het wonen of de ruimtelijke planning vertaald of zijn opgemaakt vanuit een louter economisch perspectief. Ze kunnen echter wel allemaal bruikbare deelaspecten onthullen.

Via dit onderzoek wensen we nieuwe inzichten te verwerven in de diversiteit van de bewoners in Vlaanderen, meer bepaald met betrekking tot de manier waarop ze vandaag wonen of waarop ze willen wonen in de toekomst. De domeinspecifieke invulling van het concept leefstijl naar wonen in combinatie met een eigen te ontwikkelen bevraging creëert de opportuniteit voor een verdere operationalisering van het globale theoretische leefstijlconcept. De abstracte begrippen van de theoretische definitie van leefstijlgroepen zijn verder verfijnd naar verschillende dimensies die relevant zijn voor het woonvraagstuk. Uiteraard moet een betekenisverenging van het globale theoretische leefstijlconcept waardoor het operationele concept het theoretische concept slechts ten dele concretiseert vermeden worden (Billiet & Waage, 2006).

De operationalisering van het globale theoretische leefstijlconcept naar een domeinspecifiek leefstijlconcept is gebaseerd op literatuurstudie van leefstijlonderzoeken (zie hoofdstuk 2) in combinatie met diverse woonwensenonderzoeken in Vlaanderen (Van bourgognie & Goossens, 2000; Devogelaer,

2002; De Corte et al., 2003; Verhetsel et al., 2003; Devogelaer, 2004a; Pickery, 2004; De Decker, 2005a; Myncke & Vandekerckove, 2007; Vanneste et al., 2007a; Heylen & Winters, 2009; Stad Gent Dienst Wonen en Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2009). Vier dimensies staan centraal bij de operationalisering van het concept leefstijl: **een economische dimensie, een sociaal-culturele dimensie, een veiligheidsdimensie en een ecologische dimensie**. Deze dimensies zullen verder in de tekst worden toegelicht. Voor elke dimensie werden inzichten uit verwante onderzoeken verzameld om de verdere operationalisering te voeden. Deze inzichten kunnen heel verschillend zijn van aard. Soms betreft het inzichten over de globale inhoud en maatschappelijke relevantie van het concept. Waar mogelijk worden voorbeelden gegeven van een operationalisering van het concept in andere leefstijlonderzoeken. In concreto wordt het concept telkens gerelateerd aan de leefstijl van het individu. De leefstijl wordt opgebouwd aan de hand van manifeste (gedragmatige) en latente (persoons- en waardegerelateerde) variabelen.

Economische dimensie

De economische dimensie is één van de vier dimensies die werden verwerkt in het operationele domeinspecifieke leefstijlconcept. Deze dimensie verwijst in eerste instantie naar 'economisch kapitaal' en naar 'economische status'. Het begrip status wordt in het woordenboek Van Dale (1984) omschreven als 'maatschappelijk aanzien'. Binnen het vakgebied van de sociologie wordt 'status' volgens Van Dale algemeen beschouwd als de maatschappelijke waardering van een positie. In een sociologisch woordenboek wordt status als volgt gedefinieerd:

"A position in a social structure regulated by norms and usually ranked according to power and prestige. (...) A measure of a person's social standing or social honour in a community."
(Drislane & Parkinson, 2011)

Economische status verwijst naar het maatschappelijk aanzien binnen een sociale structuur, onder meer verkregen door macht en prestige. Statussymbolen, gedragskenmerken of materiële en immateriële uitingen van een persoon of een groep, worden gebruikt om (al dan niet met succes) een gewenste positie in een groep te bemachtigen (Stultiens & Stultiens, 2004).

Een vertaling van dit algemene begrip naar de leefstijlfocus van het onderzoek impliceert dat economische status wordt onderzocht vanuit het perspectief van het individu. Vanuit het aspect van de woonomgeving wordt verder gefocust op de statusaspecten die rechtstreeks zijn gekoppeld aan het actuele en ideale wonen van deze persoon.

De keuze voor de economische dimensie is uiteraard geïnspireerd door het leefstijlonderzoek van Bourdieu. In de publicatie 'La Distinction' (Bourdieu, 1979) maakte hij een analyse van een dertigtal verschillende surveys met allerlei aan leefstijlen gerelateerde onderwerpen. Op grond hiervan concludeert hij dat mensen zich onder meer met behulp van hun culturele smaak en consumptiegedrag van elkaar onderscheiden. Ze beschikken hierbij over twee soorten hulpbronnen, met name economisch en cultureel kapitaal. Hij toont met zijn onderzoek aan dat het streven naar economische status een drijfveer kan zijn voor een specifiek consumptie- en woongedrag. Ook het onderzoek van Elleke De Wijs-Mulders (De Wijs-Mulkens, 1999) motiveert de keuze voor de dimensie economisch kapitaal. Zij onderzocht de relatie tussen leefstijlen en woonomgevingen van de culturele en economische elite in Nederland in de jaren negentig en besluit dat lifestyle-aspecten gerelateerd zijn aan de woonkeuze, maar ook onder meer aan de auto en interieurinrichting. In het onderzoek wordt de verzameling

woonlandschappen als een sociaal-semiotisch systeem gezien, woonlandschappen als expressie van verschillen in de mix van middelen om status uit te drukken. Op basis van het adressenonderzoek wordt een tweedeling gevonden: de economische elite in Nederland woont in de dorpen, de culturele elite in de steden. Woonlandschappen voor de economische elite (in Nederland) hebben typische kenmerken:

“Een attractief woonlandschap voor mensen die zichzelf omhoog hebben gewerkt en/of als eerste generatie in de familie hogere opleidingen genoten (de zogenaamde nieuwkomers in de bovenlaag) lijkt eerder een gebied te zijn waarin het private groen (de tuin) gemaximaliseerd is (liefst de achtertuin), het huis goed zichtbaar is vanaf de openbare weg en de auto ervoor kan gestald worden.” (De Wijs-Mulkens, 1999, pag. 232)

Mogelijk uit een hoge status zich ook in de hoeveelheid ruimte die we benutten om te wonen, met grote percelen en exuberante woonoppervlaktes:

“We kunnen stellen dat ‘statushoogte’ parallel loopt met de hoeveelheid ruimte die we imaginair vullen. Dat vullen van de ruimte brengen we tot uitdrukking door letterlijk en figuurlijk te groeien of te krimpen.” (Stultiens & Stultiens, 2004, pag. 39)

In een Vlaams woonwensenonderzoek waarbij inwoners in twee Gentse buurten (stationsomgeving Gent-Sint-Pieters en de 19de eeuwse wijk Brugse Poort) werden bevestigd, wordt onder meer verwezen naar het belang van de woning als statussymbool voor sommige van de respondenten (De Decker, 2005a).

Als conclusie kunnen we stellen dat de economische dimensie vermoedelijk relevant is voor het onderscheiden van woonvoorkeuren en -keuzes. Deze dimensie is in ieder geval reeds in verschillende andere leefstijlonderzoeken voor wonen verkend. Ook in de Vlaamse context wordt ‘status’ als één van de drijfveren voor woonwensen aanvaard. De weerhouden subdimensies voor de economische dimensie zijn: eigendom, materiële welstand en woning, woonomgeving en wagen als statussymbool.

Sociaal-culturele dimensie

De tweede dimensie van het onderzoeksspecifiek leefstijlconcept, de sociaal-culturele dimensie is gerelateerd aan ‘cultureel kapitaal’ uit het kwantitatief sociologisch onderzoek van Bourdieu. Cultureel kapitaal (culturele kennis, cognitieve vaardigheden, opleiding) wordt volgens Bourdieu vooral doorgegeven via de familie hoewel ook via onderwijs en bewuste zelfontwikkeling cultureel kapitaal kan worden opgebouwd. Cultureel kapitaal verwijst naar

‘the dispositions we bring to our everyday practices, demonstrated by, for example, the goods we choose to consume’ (Bell & Hollows, 2006, pag. 10).

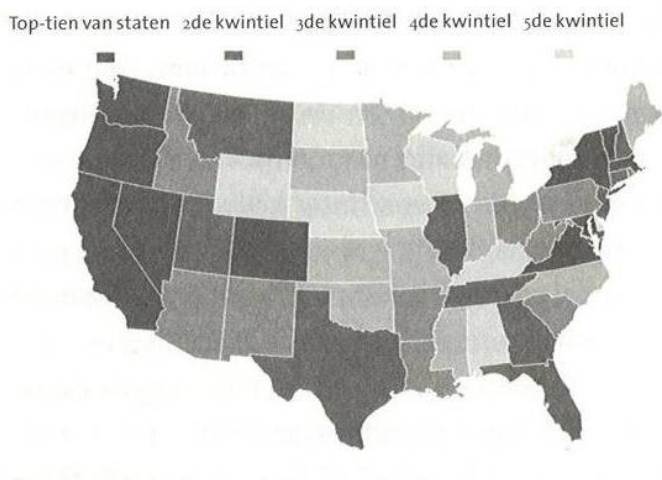
In het kader van dit onderzoek is de sociaal-culturele dimensie bewust ruimer opgevat dan de operationele invulling van Bourdieu. Er is inspiratie gevonden in het concept ‘openheid’, één van de vijf persoonlijkheidsdimensies van de Big Five uitgewerkt door Mc Crae en Costa (Mc Crae & Oliver, 1992). Tupes en Christal identificeerden vijf terugkerende factoren bij de analyse van persoonlijkheidskenmerken in verschillende onderzoeken in 1961. Deze vijf persoonlijkheidskenmerken: openheid, zorgvuldigheid, extraversie, inschikkelijkheid en neuroticisme (in het Engels openness, conscientiousness, extraversion, agreeableness en neuroticism, die samen het acroniem OCEAN opleveren) werden gedistilleerd uit taalanalyses (zowel in het Engels, Nederlands, Duits en Japans), uit

analyses van enquêtes en uit persoonlijkheidsbeschrijvingen (Gosling, 2008). De individuele score op elk van de persoonlijkheidskenmerken is achterhaalbaar via gestandaardiseerde tests en de verschillende scores veranderen nagenoeg niet meer na de leeftijd van 30 jaar (Plomp, 2007).

‘Mensen die hoog scoren op openheid zijn vaak: creatief, fantasierijk, abstract, nieuwsgierig, diepe denkers, vindingrijk, liefhebbers van kunst en esthetische ervaringen. Mensen die laag scoren op openheid zijn vaak: conventioneel, concreet, traditioneel, geven de voorkeur aan het bekende boven het onbekende. Facetten van openheid zijn: fantasie, artistieke belangstelling, emotionaliteit, avontuurlijkheid, intellect en psychologische progressiviteit.’ (Gosling, 2008, pag. 62)

Een vertaling van dit algemene begrip naar de leefstijlfocus van het onderzoek impliceert dat de sociaal-culturele dimensie wordt onderzocht vanuit het perspectief van het individu. Vanuit het domeinspecifieke aspect van het wonen wordt verder gefocust op de sociaal-culturele aspecten die rechtstreeks zijn gekoppeld aan het actuele en ideale wonen van deze persoon.

De dimensie cultureel kapitaal heeft een relevantie voor het wonen. Pierre Bourdieu toonde met zijn onderzoek aan dat cultureel kapitaal gekoppeld is aan woonplaatskeuzes door een onderscheid te maken tussen de bewoners van Rive Gauche (culturele elite) en Rive Droite (economische elite) in Parijs. Volgens Elleke De Wijs-Mulders woont de culturele elite in Nederland in de steden (en dus niet op het platteland). Algemeen wordt aangenomen dat mensen voor wie cultureel kapitaal belangrijk is, blijken te geven van een grote waardering voor de levendigheid en verscheidenheid van de stad (Metaal, 2002). Ook het begrip openheid heeft een zeker relevantie voor het wonen. Sam Gosling (Gosling, 2008) verrichtte onderzoek naar de relatie tussen persoonlijkheidskenmerken en de woon- of werkplaats van respondenten. De relatieve score op de openheid-dimensie van de Big Five is op de onderstaande kaart weergegeven voor de verschillende staten van de USA. Hoe donkerder de kleur, des te hoger scoren mensen op het openheidskenmerk. Uit de kaart blijkt dat bewoners die hoog scoren op het openheidskenmerk vooral wonen aan de westkust en in het noordoosten van de Verenigde Staten.

Figuur 17 Openheidskenmerk per staat (Gosling, 2008, pag. 178)

De processen die op landelijk niveau ten grondslag liggen aan deze geografische verschillen zijn volgens Gosling ook op veel kleinere schaal van invloed. Als voorbeeld verwijst hij naar concrete werkplekken binnen een kantoorgebouw: 'onaangename mensen komen op kantoren meestal in stille uithoeken terecht, op plekken waar anderen hen kunnen vermijden' (Gosling, 2008, pag. 180). Richard Florida betoogt in zijn boek *The Rise of the Creative Class* (Florida, 2002) dat mensen – vooral creatieve typen – niet alleen uit economische overwegingen, zoals de bestbetaalde baan en de gunstigste huizenprijs, door een woonomgeving worden aangetrokken maar ook door het idee dat ze daar in de gemeenschap passen. Zijn creatieve klasse wordt gevormd door die mensen voor wie hun werkzaamheden in de creatieve economie leiden tot een enorme vrijheid, namelijk de vrijheid om zelf de plek te kunnen kiezen waar ze willen wonen. Creatieve mensen trekken steeds meer naar de steden, waar ze op zoek gaan naar specifieke locaties met creatieve energie: spannende plaatsen, plaatsen waar dingen op straat gebeuren, (etnische) diversiteit en authenticiteit (Franke & Verhagen, 2005). Creativiteit is, binnen de Big Five persoonlijkheidsdimensies, één van de subdimensies van openheid. De SmartAgent Company, een Nederlands marketingbureau dat in opdracht van zowel private ontwikkelaars als besturen de laatste jaren heel wat kwantitatieve onderzoeken heeft gedaan naar woonvoorkeuren van Nederlanders, stelt dat vooral de culturele dimensie (normatief versus anormatief) en de psychologische dimensie (introvert versus extrovert) relevant zijn voor het onderscheiden van woonvoorkeuren (Hagen, 2002). Leefstijl en woonbeleving hebben binnen het onderzoek van SmartAgent Company te maken met de wijze waarop een burger als buurtbewoner het openbaar domein in zijn buurt tegemoet treedt, zowel in de sociale zin (burgerschap) als in de fysieke zin (openbare ruimte). De subdimensies zijn openbaarheid en privacy, insluitende of uitsluitende collectiviteit, de betekenis die men geeft aan het individuele en het collectieve, de aard en schaal van netwerken van interactie (Lengkeek, 2005). De culturele dimensie, zoals deze werd ontwikkeld door SmartAgent Company, is breder opgevat dan het begrip cultureel kapitaal bij Bourdieu en is nauw verwant met het persoonlijkheidskenmerk 'openheid' aangezien beiden verwijzen naar de progressiviteit van de respondenten. In de vragenlijsten vinden we bijvoorbeeld concrete vragen terug over de mate waarin bewoners of woningen van elkaar (mogen) verschillen of op elkaar lijken en de mate van anonimiteit in de buurt. SmartAgent Company onderscheidt vier consumentengroepen, die worden voorgesteld door vier kleurenvlakken: rood, blauw, geel en groen. De 'rode' consumenten van SmartAgent Company worden bijvoorbeeld gekenmerkt door een hoge progressiviteit. Zij hebben binnen de context van de woningmarkt vaak een stedelijke oriëntatie, maar wonen niet allemaal in of vlakbij het centrum. Sommigen wonen landelijker maar maken actief gebruik van het stadscentrum en voelen zich stedelijk. De 'groene' consumenten daarentegen zijn eerder conservatief en wonen het liefst in een gewone nieuwbouwwijk of in een degelijk, comfortabel (senioren)appartement in de buurt van voorzieningen. Sommigen zoeken de rust van het landelijk wonen op. In een recent Nederlands onderzoek naar sociaal-culturele trends in het wonen (VROM-raad, 2009) is een verwijzing naar de culturele dimensie terug te vinden. In deze studie is een toenemende mate van belangstelling voor het wonen met gelijkgestemden opgemerkt. Gelijkgestemden worden in deze studie gedefinieerd als mensen met een zelfde activiteiten- en waardepatroon, maar niet noodzakelijk met soortgelijke demografische en sociaaleconomische kenmerken. Wonen met gelijkgestemden geeft de bewoners het gevoel dat de omgeving controleerbaar en op orde is. Gelijkgestemden in de directe omgeving maken het bovendien makkelijker om praktische zaken, zoals kinderopvang, te regelen. In sommige gevallen resulteert deze trend in volledig afgeschermden gemeenschappen, de zogenaamde gated communities. Ook in Vlaamse woonwensenonderzoeken vinden we verwijzingen naar de sociaal-culturele dimensie terug. In het onderzoek naar de migratiebewegingen van de grote steden in de drie gewesten van België (De Corte et al., 2003) verwijzen de auteurs naar de globale impact van levensstijlen bij de keuze van

een nieuwe woonplaats. Meer specifiek beschouwen ze de graad van individualisme, van verdraagzaamheid, en het al dan niet openstaan voor diversiteit en etnocentrisme hierbij als bepalende deelaspecten om te kiezen voor een meer stedelijke of landelijke omgeving. In de woonstudie van de stad Gent (Stad Gent Dienst Wonen en Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2009) wordt de diversiteit van de stedelijke woonomgeving, met een stedelijke menging van verschillende woningtypes in mekaars nabijheid, als onderdeel van de stedelijke woonwens beschouwd. In een specifiek onderzoek naar wonen voor ouderen (Myncke & Vandekerckove, 2007) wordt gesteld dat de woonwens van ouderen heel divers is en dat dus het aanbod van woningen voor ouderen moet worden gerealiseerd, zowel in het buitengebied, in de kernen van het buitengebied en in het stedelijk gebied. De onderzoekers stellen ook dat ouderen gemengde woonomgevingen appreciëren:

“Ouderen willen niet alleen contact met leeftijdsgenoten, maar ook met mensen uit andere generaties. Ouderen willen daarom het liefst in een gemengde woonomgeving blijven wonen: een omgeving waar gespeeld, gewerkt, ontspannen, geleefd wordt. De woonomgeving moet de oudere echter ook voldoende rust bieden en het moet een garantie zijn dat het contact met de leeftijdsgenoten niet verloren wordt.”(Myncke & Vandekerckove, 2007, pag. 17)

Over de sociaal-culturele dimensie bestaat weinig discussie in leefstijlonderzoek. In dit onderzoek wordt ervoor geopteerd het begrip ruimer op te vatten dan het concept cultureel kapitaal van Bourdieu en de subdimensies openheid, sociale contacten, diversiteit en verweving, en levendigheid te onderzoeken.

Veiligheidsdimensie

De veiligheidsdimensie is de derde dimensie in het domeinspecifiek leefstijlconcept. Deze dimensie is niet volledig vergelijkbaar met de vorige, meer globale dimensies maar wordt verder verantwoord vanuit de specifieke focus op het woonvraagstuk. In zekere zin kan de veiligheidsdimensie als een subdimensie worden beschouwd van de sociaal-culturele dimensie (diversiteit en verdraagzaamheid worden vaak in één adem genoemd met angst of veiligheid). De veiligheidsdimensie is gerelateerd aan de idee van maatschappelijke individualisering en de risicomaatschappij. Dit idee van **angst**, komt ook bij heel wat recente auteurs terug. Lieven De Cauter benoemt verschillende angsten (De Cauter, 2005): demografische of ecologische angst (overbevolking van de wereld), dromofobie (versnellingsangst, angst om de vernieuwing niet te kunnen volgen), economische angst (angst om de welvaart te verliezen), xenofobie of angst voor migranten, migratieangst, agorafobie (angst voor het openbaar domein) en angst voor terreur. In het bijzonder de idee van migratieangst, met als meest extreme vorm de angst voor het veranderen van de eigen straat, stad of cultuur, verdient aandacht in relatie tot de rest van de thesis. Bakas (2006), een Nederlandse trendwatcher, signaleert zeven megatrends, waaronder de veiligheidsobsessie. Hij stelt dat het onveiligheidsgevoel in Nederland toeneemt ondanks het steeds veiliger worden van de samenleving.

Een vertaling van dit concept naar de leefstijlfocus van het onderzoek impliceert dat veiligheid wordt onderzocht vanuit het perspectief van het individu en dat veiligheidsaspecten rechtstreeks gekoppeld zijn aan het actuele en ideale wonen. Er is tot op vandaag geen leefstijlonderzoek bekend waarin deze dimensie expliciet werd meegenomen. Toch werd binnen dit onderzoek deze dimensie verder uitgewerkt omwille van de link met de sociaal-culturele dimensie, maar ook omwille van de huidige maatschappelijke discussie over veiligheid en het aanhalen van deze dimensie in diverse woonwensen- of migratieonderzoeken in Vlaanderen.

Figuur 18 Cartoon veiligheid in de woonomgeving (bron: De Morgen 8/1/2010)

Vlaamse jongeren in de banlieue ervaren hun woonomgeving bijvoorbeeld als veiliger dan jongeren uit de stadscentra en de negentiende-eeuwse wijken rond de stadscentra (Verhetsel et al., 2003). Deze landelijke 'veiligheid' wordt bovendien als pullfactor voor het wonen op het platteland geïdentificeerd (De Corte et al., 2003; Vanneste et al., 2007a). Het onderzoek naar de ruimtelijke spreiding van criminaliteit heeft haar theoretische oorsprong in de human ecology van Robert Ezra Park, één van de meest invloedrijke sociologen van de Chicago School (Pauwels, 2007). Wetenschappers die bij deze traditie aansluiten hebben meermaals aangetoond dat geografische verschillen in criminaliteit gerelateerd zijn met structurele buurtkenmerken zoals verstedelijking, economische achtergesteldheid van de buurt, etnische heterogeniteit en residentiële mobiliteit en dat in België slachtofferschap en angst voor criminaliteit vaker voorkomt in verstedelijkte gebieden (Pauwels, 2006; Hardyns et al., 2010).

Internationaal bestaat geen consensus over de wijze waarop onveiligheidsgevoelens dienen te worden gemeten (Elchardus et al., 2003). Het oudere en internationale vergelijkende onderzoek gebruikte vaak één uitspraak, ontleend aan de Amerikaanse National Crime Survey, om onveiligheidsgevoelens te gaan meten: How safe do you feel walking alone in your neighborhood after dark? (Carcach et al., 1995, geciteerd in Elchardus & Smits, 2003). Op het eerste zicht lijkt deze vraagstelling interessant aangezien er een directe link wordt gelegd met de woonomgeving van de respondenten. Het is echter evident dat deze ene vraag nooit het volledig begrip (on)veiligheid kan omvatten binnen dit onderzoek aangezien bijvoorbeeld geen informatie over het werkelijke gedrag of de achterliggende normen en waarden van het individu worden bevestigd. Tulloch ontwikkelde in 1998 een classificatie van misdaadpercepties (Elchardus et al., 2003). Ze onderscheidt verschillende types van percepties (horizontale as) en maakt een onderscheid tussen cognitieve aspecten (oordelen en waarden) en affectieve aspecten (emoties en gedragingen). Ook het referentieniveau is volgens Tulloch relevant. Misdaad kan worden gepercipieerd vanuit een gemeenschappelijk, een individueel of een persoonlijk referentieniveau. In relatie tot dit doctoraatsonderzoek is het onderscheid tussen gedragingen en waarden relevant.

FIGUUR 3: CLASSIFICATIE VAN MISDAADPERCEPTIE VOLGENS TULLOCH (1998)

	<i>Type van perceptie</i>			
	<i>Cognitief</i>		<i>Affectief</i>	
<u>Referentieniveau</u>	<u>Oordelen</u>	<u>Waarden</u>	<u>Emoties</u>	<u>Gedragingen</u>
<u>Gemeenschap</u> <u>Algemeen</u>	Publieke percepties van misdaad	“Law & order” als publieke focus: in de politiek, media en publieke opinie	Verontwaardiging over misdaden in media, publieke opinie	Beleidseisen: wapencontrole, strengere straffen, controle van sociale incivilities
<u>Individueel</u> <u>Algemeen</u>	Risicoperceptie gericht op de omgeving	Belang van misdaad als een thema	Angst voor, verontwaardiging over misdaden in de gemeenschap	Gemeenschapsacties, buurtwacht, protesten
<u>Persoonlijk</u>	Eigen risicoperceptie en die van significante anderen	Bezorgdheid over misdaad, vertrouwen, nood aan onafhankelijkheid, risicogerichtheid	Angst voor persoonlijke victimisatie en die van significante anderen	Copingstrategieën: beschermende en ontwijkende gedragingen.

Figuur 19 Schema classificatie van misdaadperceptie (Elchardus et al., 2003, pag. 10)

In België werd in 1996 op basis van literatuurstudie en gesprekken een schaal ontwikkeld om het onveiligheidsgevoel te meten (Elchardus & Smits, 2003), onder meer gebruikt in de APS-surveys (APS-Administratie Planning en Statistiek, nu SVR- Studiedienst van de Vlaamse Regering) van 1999, 2000 en 2002. De schaal bestaat uit acht items die verschillende soorten van bedreigingen en kwetsbaarheid weergeven. Diverse aspecten van veiligheid, met name angst, hulpeloosheid en preventief gedrag, worden bevraagd. De vragen peilen zowel naar gedragspatronen als naar achterliggende ideeën, emoties en normen en waarden. Het onderscheid gemaakt in de operationalisering van Elchardus, tussen feitelijk gedrag enerzijds en achterliggende normen en waarden anderzijds, is interessant aangezien deze tweedeling ook in dit doctoraatsonderzoek wordt meegenomen. Niet alle vragen zijn echter gerelateerd aan het wonen van de respondent, wat impliceert dat de schaal als geheel niet bruikbaar is. Een studie naar onveiligheid, uitgevoerd in opdracht van de Koning Boudewijnstichting (Albers & Teller, 2006) onderscheidt zes dimensies van onveiligheid in het onderzoek: (1) verloedering van de openbare ruimte: het effect van de gebroken ruit?, (2) criminaliteit: angst voor agressie, (3) de gevaren op de weg (drukker wordende wegen, overdreven snelheid en nonchalance van bepaalde chauffeurs), (4) overlast: kleine problemen zorgen voor ergernis, (5) drugs, (6) alleen 's avonds in de anonieme stad. Deze dimensies werden door de betrokken wetenschappers uit diverse Belgische universiteiten bepaald na luisterprocessen met focusgroepen en rondetafelgesprekken met experts, praktijkprofessionals en ervaringsdeskundigen. Ze zijn dus niet direct gekoppeld aan surveyonderzoek en niet alle dimensies zijn gekoppeld aan het wonen van de respondenten. De deelnemers aan de luisterprocessen legden duidelijk een verband tussen het verval van de woonomgeving (lege gebouwen, zwerfafval, graffiti, gebroken ruiten, ...) en het gevoel van onveiligheid. Nogal wat respondenten duiden hun eigen huis aan als dé veilige plaats bij uitstek, de anonieme onrustwekkende stad is de tegenpool. De globale onveiligheid in de stad wordt in deze studie vooral gerelateerd aan de hogere concentratie

van figuren wier aanwezigheid misschien niet echt onveiligheidsgevoelens opwekken maar toch als onaangenaam wordt beschouwd (Albers & Teller, 2006, pag. 81). Sinds 1997 organiseert de directie van de nationale gegevensbank van de federale politie een telefonische enquête, de resultaten worden gebundeld in de veiligheidsmonitor (Van den Bogaerde & Van den Steen, 2006). De vragenlijst 2006 bevat vijf modules met vragen over (1) de buurtproblemen, (2) het onveiligheidsgevoel, (3) het slachtofferschap en het aangiftegedrag, (4) de contacten tussen burgers / politiediensten en het politiefunctioneren, (5) de achtergrondkenmerken van de respondent. Vooral de eerste twee aspecten zijn relevant in relatie tot dit onderzoek. Uit het onderzoek blijkt dat het globale veiligheidsgevoel van de Belg relatief constant is. In 2006 voelden 9% van de bevraagde burgers zich 'altijd' of 'vaak' onveilig. Vooral buurtproblemen gerelateerd aan fiets-, autodiefstal en woninginbraak (55% is bezorgd over woningdiefstal, meer dan 1/3 over fiets- en autodiefstal en diefstal uit auto's), snelheid (61% van de respondenten) en geluidsoverlast door verkeer en rommel op straat (42% van de respondenten) worden als problematisch ervaren. 12% van de respondenten vermijdt bepaalde plaatsen in hun gemeente omdat ze deze niet veilig vinden.

Uit literatuurstudie blijkt dat de veiligheidsdimensie een ruimtelijke dimensie heeft, in België komt slachtofferschap en angst voor criminaliteit vaker voor in verstedelijkte gebieden. Er zijn geen leefstijlonderzoeken bekend waarin deze dimensie expliciet is meegenomen. Toch wordt deze dimensie verder geoperationaliseerd omwille van de huidige maatschappelijke discussie over veiligheid en het aanhalen ervan in diverse woonwensen- of migratieonderzoeken in Vlaanderen. De volgende subdimensies worden meegenomen: globale veiligheid, vertrouwen, verloedering van de buurt, gevaren op de weg, diefstal, contact met onbekenden.

Ecologische dimensie

In laatste instantie wordt de ecologische dimensie van het leefstijlconcept besproken. Onder leiding van het Federaal Wetenschapsbeleid wordt al jaren onderzoek verricht rond het globale concept van duurzame ontwikkeling en duurzame consumptie in het bijzonder. Binnen dit onderzoekskader wordt de volgende definitie gehanteerd voor ecologisch (leefbare) consumptie (Federaal Wetenschapsbeleid, 2007, pag. 10):

“Het gebruik van goederen en diensten die aan essentiële behoeften voldoen en bijdragen aan een verbetering van het leven, terwijl tegelijk minimale hoeveelheden natuurlijke hulpbronnen en giftige stoffen verbruikt worden en de hoeveelheid afvalstoffen en vervuilende stoffen tijdens de hele levenscyclus van het product of de dienst beperkt worden, zodanig dat de behoeften van de toekomstige generaties voldaan zullen kunnen worden.”

Een vertaling van dit algemene begrip naar de leefstijlfocus van het onderzoek impliceert dat het ecologische wordt onderzocht vanuit het perspectief van het individu. Zowel gedragspatronen, persoonskenmerken als de normen en waarden van dit individu, gerelateerd aan de ecologische dimensie maken deel uit van de leefstijl van het individu, hoewel specifiek voor het aspect 'ecologisch consumeren' de volgende bedenking kan worden gemaakt. Uit recente wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat de relatie tussen attitude, normen en waarden enerzijds en ecologisch gedrag anderzijds zeer beperkt is (Spaargaren, 2003; Federaal Wetenschapsbeleid, 2007). Een zeer hoog milieubesef vertaalt zich maar zeer ten dele in milieuvriendelijk gedrag. Bij personen met een hoog opleidingsniveau en vaak een hoog inkomen is bovendien een positievere houding tegenover duurzaam consumeren vastgesteld,

tegelijktijd hebben deze personen ook grotere consumptiehoeveelheden en dus een grotere milieu-impact (Federaal Wetenschapsbeleid, 2007).

De keuze voor deze ecologische dimensie kan in eerste instantie niet worden verklaard vanuit de literatuurstudie van leefstijlonderzoeken in het voorgaande hoofdstuk maar wordt vooral verantwoord vanuit de actuele maatschappelijke discussie over dit thema. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen werd reeds in 1997 een duurzame ruimtelijke ontwikkeling van Vlaanderen beoogd (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2004). Het jaarlijks studierapport van de Vlaamse Confederatie Bouw 2008/2009 was integraal gewijd aan het werken aan een groene bouweconomie (Vlaamse Confederatie Bouw, 2009) en in 2011 waren energieneutraal bouwen en energie-efficiënt renoveren de centrale thema's van Batibouw.

In 2007 organiseerde de Europese Commissie een kwantitatief onderzoek over de attitudes van de Europeanen in relatie tot milieuaspecten waarbij ongeveer 27.000 burgers face-to-face werden bevraagd in hun moedertaal en in hun eigen woning (Directorate General Communication, 2007). In België benaderde TNS Dimarso 1004 respondenten. In het onderzoek werd onder meer gepeild naar de globale attitude van de burgers ten overstaan van de milieuproblematiek en hun eigen gedrag. Ook in 1999, 2002 (The European Opinion Research Group (EORG), 2002) en in 2004 werden enquêtes georganiseerd over dit thema. Algemeen wordt aangenomen dat het globale bewustzijn over de milieuproblematiek constant toeneemt in Europa. Bijna 96% van de Europese burgers beweert dat het voor hen belangrijk is (in een gradatie van zeer belangrijk tot matig belangrijk) om het milieu te beschermen. Op basis van de volgende gedragsaspecten: milieuvriendelijk verplaatsingsgedrag (te voet, per fiets, met het openbaar vervoer), afval vermijden en afval sorteren, water- en energieconsumptie beperken, gelabelde milieuvriendelijke en lokale producten kopen, minder gebruik maken van de auto, worden milieu free-riders (geen ecologische acties), milieu-passieven (1-3 acties), milieu-actieve (4-6 acties) en milieu-pragmatische burgers (7-9 ecologische acties) onderscheiden. 64% van alle Europese burgers werden als milieu-passieven geïdentificeerd aangezien ze afval recycleerden en water en energie bespaarden (Directorate General Communication, 2007). In uitvoering van het SPSPDII project (Scientific Support Plan for a Sustainable Development Policy) van het federale wetenschapsbeleid werd een analyse verricht van houdingen, voorstellingen, gedrag en praktijken van gezinnen in verband met energie in het algemeen en in verband met energiebesparingen in het bijzonder (Wallenborn et al., 2006a; Wallenborn et al., 2006b; Federaal Wetenschapsbeleid, 2007). Tijdens het onderzoek werd onder meer gewerkt met focusgroepen, gesprekken met individuele bewoners en met deskundigen. In het onderzoek werden factoren onderzocht die het energieverbruik thuis kunnen bepalen: sociodemografische kenmerken, houdingen en voorstellingen, kenmerken van de betrokken woning en van de uitrustingen, marktopportunities en beleidsinstrumenten. Vooral in de factor 'houdingen en voorstellingen' zijn er linken met dit doctoraatsonderzoek. De onderzochte houdingen zijn algemeen (bezorgdheid om het milieu of de toekomst) of meer specifiek (ten overstaan van de verschillende energieverbruikende activiteiten). De voorstellingen hebben betrekking op sociale normen (comfort, zich onderscheiden van de anderen of erbij horen), op gedragingen (ervaren efficiëntie van de actie) of op het middel om een beslissing te evalueren (kosten/batenanalyse). Zes verschillende bewonersprofielen zijn onderscheiden: beheer, gezelligheid, nestgevoel, demonstratie, accessoires en transit, waarbij elk individu onder verschillende profielen kan worden ondergebracht maar vaak toch één van de profielen dominant is. Het onderzoek naar de betrokken woning en uitrusting geeft weinig aanknopingspunten aangezien er niet werd gefocust op kenmerken van de woonomgeving maar enkel van de woning zelf (vb. dubbel glas, dakisolatie) en op energieprestaties van de (huishoud)toestellen in

de woning. Uiteraard kan in deze literatuurstudie niet worden voorbijgegaan aan de talrijke onderzoeken naar de ecologische voetafdrukken van individuen, gezinnen, producten, landen, ... De ecologische voetafdruk werd tijdens de eerste helft van de jaren negentig als meetinstrument geïntroduceerd door prof. William Rees en dr. Mathis Wackernagel van de University of British Columbia (Canada) (Juffermans, 2006). Het uitgangspunt voor de ecologische of mondiale voetafdruk is dat elke consumptie kan worden omgerekend in een oppervlakte die voor de productie ervan nodig is. De ecologische voetafdruk maakt het mogelijk om feitelijke ruimtebehoeftes voor verschillende leefstijlen te gaan vergelijken. Een ecologische voetafdruk wordt bepaald aan de hand van een aantal vragen, handelend over feitelijk gedrag van de respondent (en niet het normen- of waardepatroon). Niet alle vragen zijn relevant vanuit het woonperspectief (www.ecolife.be). Uit Nederlands onderzoek (Juffermans, 2006) blijkt echter dat het beperken van het vervoer per auto en motor de belangrijkste prioriteit is voor de gemiddelde Nederlander om zijn/haar voetprint te gaan verkleinen. Dit aspect kan worden gekoppeld aan de bereikbaarheidskenmerken van de woonomgevingen van deze personen, hoewel de relatie tussen woonplaatskeuze, bereikbaarheidspatroon van de woonplaats en verplaatsingsgedrag van de bewoners niet mag worden overdreven zoals blijkt uit recente onderzoeken (Scheiner & Kasper, 2005; Schwanen et al., 2005).

In dit onderzoek zal worden onderzocht of deze maatschappelijke consensus over het belang van duurzaamheid betekenis heeft voor het actuele of toekomstige wonen van de bevolking van Vlaanderen. Uit een Nederlands onderzoek naar sociaal-culturele trends in het wonen blijkt dat steeds meer Nederlanders kiezen voor een meer duurzame leefstijl en een duurzame woonomgeving (VROM-raad, 2009). In 2008 organiseerde de Vlaamse Confederatie Bouw (VCB) samen met Living.be een enquête onder kandidaat-bouwers en verbouwers. De Grote (ver)Bouwenquête werd ingevuld door 3.513 respondenten, waarvan 33% bouwers en 67% kopers van een woning. De enquête bevatte heel wat expliciete vragen over energie en water. Uit deze enquête blijkt dat voor 25% van de ondervraagden energiebesparing het voornaamste doel was van de woningrenovatie. Deze trend is relatief nieuw want bij vorige ondervragingen door de VCB kwam dit aspect van energiebesparing nog veel minder aan bod. 93% van de bouwheren plaatst een installatie voor het gebruik van regenwater (Vermeulen, 2008). In een artikel, gebaseerd op exploratief onderzoek door middel van diepte-interviews, worden drie redenen aangegeven waarom mensen in Vlaanderen in de stad wonen (De Decker, 2005a). Ecologische motieven zijn er één van. Deze refereren aan de factor "afstand" en het vermijden van verplaatsingen met de auto. Stedelingen vinden niet-stedelijk wonen vanuit milieuoogpunt onverantwoord. Sommige respondenten vertaalden deze ecologische oriëntatie ook in daden door het plaatsen van zonnepanelen, het herbruiken van regenwater of het creëren van een wilde tuin.

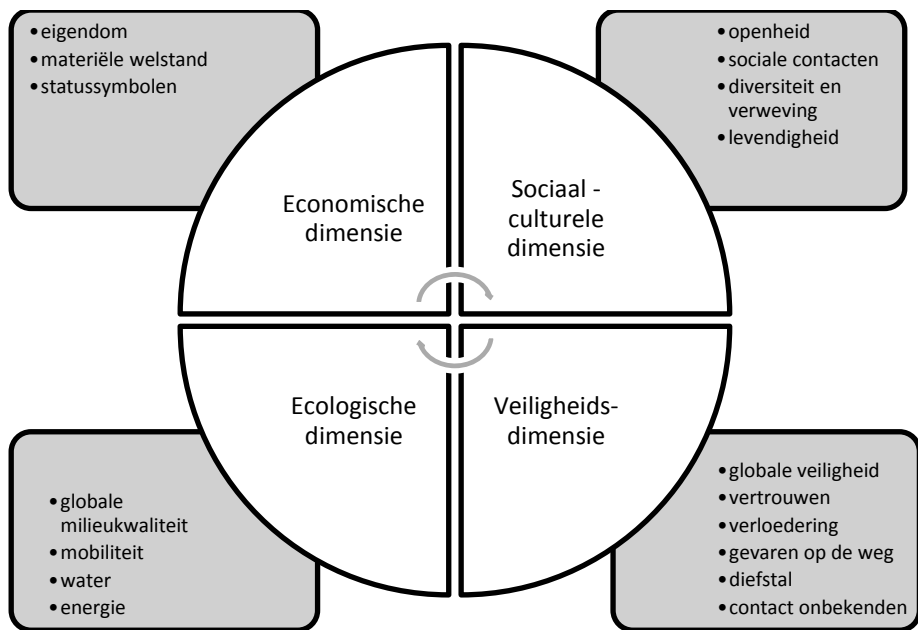
Niettegenstaande in de literatuurstudie geen expliciete ecologische dimensie werd teruggevonden, is deze dimensie in deze studie verder uitgewerkt gemotiveerd vanuit een globale maatschappelijke consensus over het thema. Deze blijkt uit diverse opinieonderzoeken maar voorsnog niet uit massale effectieve gedragwijzigingen. In dit onderzoek zal worden onderzocht of deze maatschappelijke consensus betekenis heeft voor het actuele of toekomstige wonen van de bevolking. Subdimensies voor de globale ecologische dimensie zijn: globale milieukwaliteit, mobiliteit, water- en energieconsumptie.

Waargenomen leefstijlconcept

In het kader van dit onderzoek is voor elke dimensie een operationaliseringvoorstel opgenomen waarin de dimensie wordt herleid tot subdimensies en variabelen. De keuze van subdimensies en variabelen is mede gestuurd door literatuurstudie maar uiteraard ook door praktische argumenten (waarnemingstechniek, budget, tijdbeperking). Voor elke dimensie zijn conform het theoretisch concept van de leefstijlgroepen subdimensies en/of vragen opgenomen die verwijzen naar zowel manifeste variabelen (gedrag) als naar latente variabelen (persoonlijkheidskenmerken, attitudes, normen en waarden, ...). Deze subdimensies zijn in één of meerdere onderdelen van de bevraging: 'uw woning en woonomgeving', 'uw leefstijl', 'uw ideale woonomgeving' en 'uw socio-economische achtergrond' opgenomen.

Dimensie	Subdimensie	Variabelen
Economische dimensie	eigendom	eigendomsstatuut van de woning
	materiële welstand	persoonlijk belang materiële welstand
	woning als statussymbool	type woning / buitenruimte
		grootte perceel
		zichtbaarheid woning / uitzicht van de gevel
		nieuwbouw / renovatie
	woonomgeving als statussymbool	chique buurt
		omgeving met vooral open bebouwing, mooie huizen en verzorgde tuinen
Sociaal-culturele dimensie	openheid	aantal wagens
		stalling van de wagen
	sociale contacten	persoonlijkheidskenmerken (big five)
		persoonlijk belang open staan voor andere culturen en sociale groepen
	diversiteit en verweving	mate / plaats / intensiteit contact
		familie
		bewoners / woningen
Veiligheids dimensie	levendigheid	centrumfuncties
		dagelijkse voorzieningen
	globale veiligheid	rustige / levendige buurt
		persoonlijk belang veiligheid
	vertrouwen	veilige / verkeersveilige / sociaal veilige buurt
		vertrouwen in mensen
	verloedering van de buurt	zwerfafval
		leegstand
		graffiti
		mijddedrag
	gevaaren op de weg	nonchalant rijgedrag
		overdreven snelheid
		drukke wegen
	diefstal	mijddedrag
		auto / fiets / woning
		woningbeveiliging
Ecologische dimensie	contact met onbekenden	aanwezigheid van onbekenden
		fysieke bedreiging
	globale milieukwaliteit	overlast van groepen jongeren
		mijddedrag
	mobiliteit	belang van milieubescherming
		acties om milieuredenen
		frequentie autogebruik / gebruik OV
		vervoersmiddel woon-werk/school verkeer
		verplaatsingstijd woon-werk/school
		goede openbaar vervoersontsluitingen
		nabijheid van werk/school
	water	nabijheid van oprit van snelweg
		besparende initiatieven
		regenwaterput nabij de woning
	energie	gebruik regenwater binnenshuis
		besparende initiatieven
		energieprestatie van de woning

Tabel 2 Dimensies, subdimensies en variabelen van de leefstijlen

Figuur 20 Domeinspecifiek leefstijlconcept

De vragenlijst van dit onderzoek is een eigen interpretatie van de subdimensies waarbij geen bestaande schalen of groepen van onderzoeksvragen werden overgenomen, met uitzondering van de vragen over de persoonlijkheidskarakteristiek ‘openheid’ en het ecologisch bewustzijn van de burger:

- De persoonlijkheidskarakteristiek ‘openheid’ werd beoordeeld met behulp van de bestaande operationalisering van het persoonlijkheidskenmerk van de Big Five waarbij alle persoonlijkheidskenmerken werden bevraagd en de berekeningsmethodiek voor ‘openheid’ werd behouden.

$$\text{openheidsscore} = 8 - (\text{score voor item 10}) + \text{score voor item 5}.$$

Aan de respondent wordt gevraagd hoe hij zichzelf ziet en dit voor 10 verschillende persoonlijkheidskenmerken. De respondent geeft telkens de score aan op een Lickertschaal van zeven punten (1=sterk oneens, tot 7=sterk eens). De scores voor de items 8, 10 en 5 zijn de waarden die horen bij de desbetreffende vragen.

- Voor de ecologische dimensie werd de vraagstelling uit de Europese barometer letterlijk overgenomen waardoor op basis van het aantal positieve antwoorden milieu free-riders (0), milieu-passieve (1-3), actieve (4-6) en pragmatische burgers (7-9) kunnen worden onderscheiden.

3.2 Conceptualisering (sociodemografische) doelgroepen

Om de leefstijlbenadering te kunnen plaatsen ten opzichte van meer courante analyses van doelgroepen in het woonvraagstuk is geopteerd om de zogenaamde sociodemografische kenmerken van de respondenten niet op te nemen in de leefstijlkenmerken maar deze apart te verzamelen, maar deze als achtergrondvariabelen te beschouwen.

Er werden vragen gesteld over de leeftijd, het samenlevingsverband en het opleidingsniveau.

Dimensie	Subdimensie	Bevraagde items
Sociodemografische dimensie	leeftijd	leeftijd
	opleidingsniveau	opleidingsniveau
	samenlevingsverband	samenwonend met ...
		leeftijd inwonende kinderen

Tabel 3 Dimensies, subdimensies en bevroagde items van de sociodemografische doelgroepen

3.3 Conceptualisering woonomgeving of woonplaats

In dit onderzoek worden enkel deze leefstijlaspecten uitgewerkt die een relevantie hebben voor het wonen van de respondenten. Het is de bedoeling om nieuwe inzichten te verwerven in de diversiteit van de bewoners in Vlaanderen in relatie tot hun woonomgeving. Het begrip woonomgeving werd in de bevraging niet exact gedefinieerd, en ‘buurt’ en ‘woonomgeving’ werden als synoniemen gehanteerd. Respondenten konden zelf bepalen wat ze beschouwden als ‘mijn woonomgeving’. In de enquête is de volgende vraag opgenomen om de achterliggende redenering van de respondenten over de afbakening van hun woonomgeving expliciet te maken:

“Als ik denk aan mijn woonomgeving dan denk ik vooral aan:
O Mijn eigen woning en de aanpalende woningen
O Mijn straat
O Mijn straat en aanpalende straten
O Mijn dorp of stadsdeel (ruimer dan de straat en aanpalende straten)
O Mijn gemeente of stad”

In academische termen bestuderen we zowel de ‘revealed preferences’, de huidige woonomgevingen of woonplaatsen, als de zogenaamde ‘stated preferences’ (Carson, 2007), de woonvoorkeuren. Dit onderscheid is belangrijk onder meer omdat hiermee de tijdsdimensie geïntroduceerd wordt. Woonkeuzes geven inzicht in de situatie nu, woonvoorkeuren geven inzichten in mogelijke toekomstige woonomgevingen of woonkeuzes waardoor relevante informatie wordt gegenereerd voor een toekomstig ruimtelijk beleid.

Bestaande woonomgeving of woonplaats– revealed preference

De respondenten worden bevroagd over hun eigenlijke woonplaats. Om de anonimiteit van de bevraging te behouden is niet gevraagd naar het volledig adres maar wordt enkel informatie verzameld over de postcode en de straat van de respondenten. Deze data kunnen worden gecombineerd en bewerkt door middel van GIS waardoor elke respondent aan een statistische sector in Vlaanderen kan worden toegewezen. De statistische sectoren zijn sinds de volkstelling van 1970 ingevoerd door het NIS. Ze zijn het resultaat van een indeling van de oude Belgische gemeenten in kleinere geografische

eenheden (Van Hecke et al., 2009). De diverse overheden verspreiden (omwille van evidente privacyredenen) geen data per adresniveau, maar bundelen datagegevens tot op het niveau van de statistische sector, of op het niveau van de gemeenten. Een toewijzing van een respondent aan een statistische sector maakt het mogelijk om beschikbare informatie (onder meer typologie en ouderdom van het woningbestand, leeftijd en inkomen van de officieel geregistreerde bevolking) te combineren met de verzamelde data van de individuele respondenten. In zeker zin wordt hierdoor de bestaande woonomgeving van de respondent gelijkgesteld met de statistische sector waarin de respondent resideert, wat niet volledig spoort met het perspectief van de respondent die zijn woonomgeving ervaart als 'de volledige gemeente' of 'de directe bureu'. Als alternatief werd overwogen om de respondenten effectief te bevragen over de statistische sector waarin ze wonen. Dit werd verworpen omdat de meeste respondenten geen besef hebben van de afbakening van hun 'sector', er bijgevolg een kaartbeeld zou moeten worden gegenereerd op basis van concrete adresgegevens, de respondenten vervolgens in staat moesten zijn om het kaartbeeld te interpreteren en deze afbakening consequent mee te nemen bij het beantwoorden van de diverse vragen. De ruimtelijke relatie tussen het concept 'woonomgeving' en de afbakening van de statistische sector wordt kritisch bevraagd in het caseonderzoek (hoofdstuk 7). In het laatste hoofdstuk wordt een inhoudelijke invulling van het begrip woonomgeving uitgewerkt in samenhang met het leefstijlconcept van dit onderzoek.

Een verdere operationalisering van de woonplaatskeuze om inzicht te krijgen in geografische kenmerken van de woonplaats van de respondenten is noodzakelijk om de voorgestelde methodiek van clusteranalyse te kunnen toepassen. Hiertoe werd de woonplaats van de respondenten bijkomend geanalyseerd in relatie tot enerzijds de stadsgewesten en anderzijds de afbakening van de NIS-woonkernen.

Het theoretisch concept "**stadsgewest**" ("metropolitan area" of "daily urban system") werd in 1925 geïntroduceerd door Burgess in zijn boek "The City" (Brand, 2002) op basis van de verstedelijking van Chicago gedurende de eerste decennia van de 20^e eeuw. Burgess onderscheidde concentrische ringen met een specifieke woontypologie en functies:

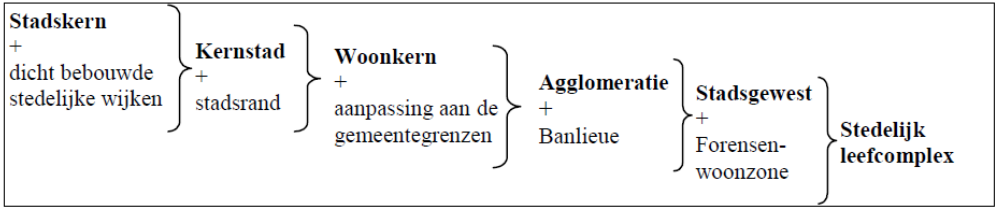
- het "central business district" in het hart van de stad;
- de "zone in transition", een gemengd gebied met woningen van lagere inkomensgroepen, commerciële activiteiten en lichte industrie;
- de "zone of workingmen's homes";
- de "zone of better residences" met middenklasse woningen;
- de "commuter's zone", buiten de eigenlijke stad, een ring van kleine nederzettingen en verspreide woongebieden van welgestelden.

Aanvankelijk werd dit concept in België geïntroduceerd gebruikmakend van de volkstellinggegevens van 1970. Nadien werden de stadsgewesten diverse malen geactualiseerd. Binnen de stadsgewesten anno 2011 (gebaseerd op data uit de socio-economische enquête van 2001) komen drie concentrische zones voor (Luyten & Van Hecke, 2007):

- de (historische) kernstad = de stadskern en de dichtbebouwde stedelijke wijken;
- de agglomeratie = de kernstad en de stadsrand, het aaneensluitend bebouwde landschapsdeel begrensd door landbouwgrond, bossen, braakliggende en woeste gronden en verspreide bebouwing;

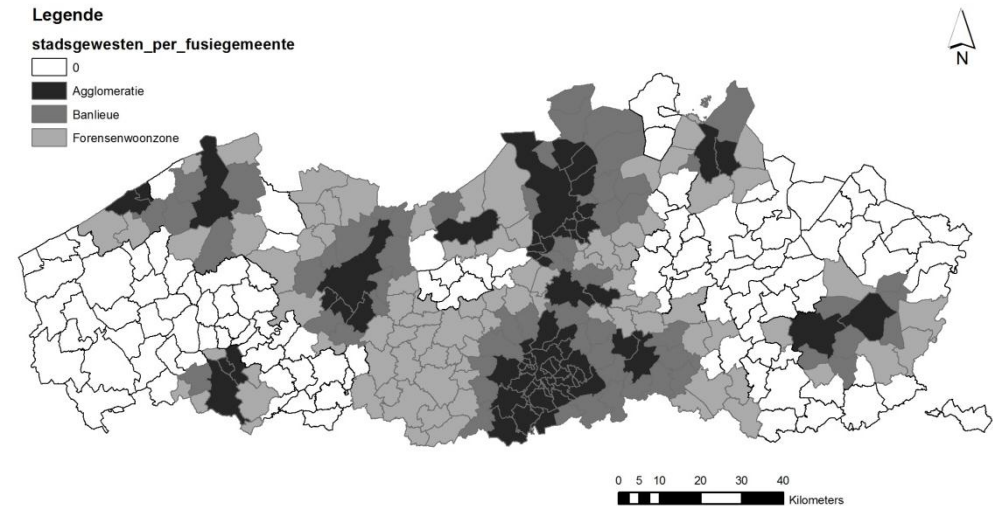
- de banlieue = de buitenste zone van de stadsgewesten, in belangrijke mate ontstaan door suburbanisatie vanuit het centrum en morfologisch gekenmerkt door een extensieve vorm van bodemgebruik.

Rond de stadsgewesten situeren zich de forenzenwoonzones, met actieve bevolking die voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid (min 15%) op het stadsgewest aangewezen zijn. De stadsgewesten vormen samen met de forenzenwoonzones de ‘stedelijke leefcomplexen’.

Figuur 21 Schematische opbouw van het stedelijk leefcomplex (Luyten & Van Hecke, 2007, pag. 4)

Op de onderstaande kaart zijn de stadsgewesten en forenzenwoonzones van Vlaanderen en Brussel weergegeven, geoperationaliseerd tot op het gemeenteniveau. De analyse van de stadsgewesten integreert fysieke aspecten van de woonomgeving (zoals bebouwingsdichtheid) met functionele aspecten (zoals pendel). In essentie wordt nagegaan in welke mate een gemeente georiënteerd is op een centraal nabijgelegen grote stad. Er worden stadsgewesten onderscheiden rondom Brussel, Antwerpen, Brugge, Genk, Gent, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Sint-Niklaas en Turnhout. De agglomeratie en de banlieu strekken zich uit over respectievelijk 14% en 17% van de oppervlakte van Vlaanderen (Pisman et al., 2010), wat impliceert dat ongeveer een derde van de Vlaamse oppervlakte behoort tot een stadsgewest. Omwille van het ontbreken van (meerdere) grote steden behoren grote delen van de provincies West-Vlaanderen en Limburg niet tot een stedelijk wooncomplex.

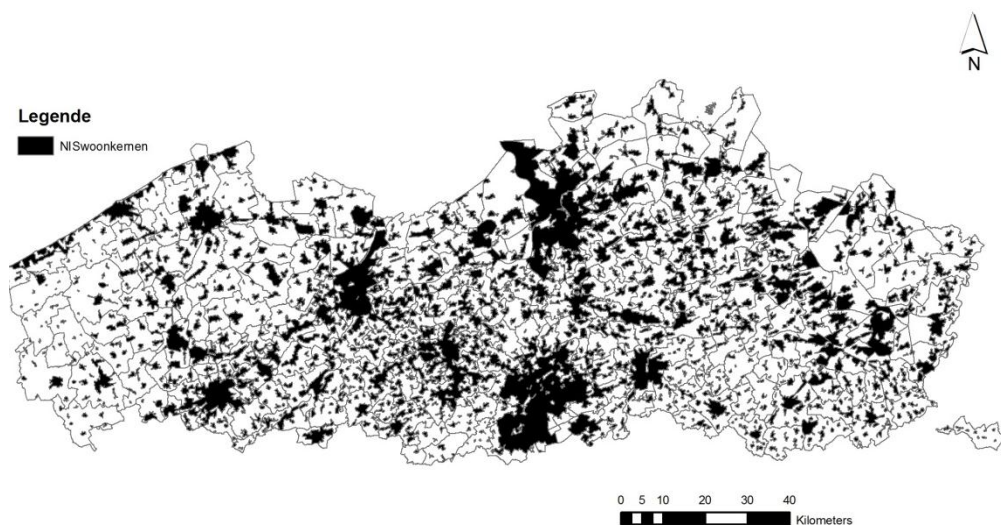

Figuur 22 Stadsgewesten in Vlaanderen en Brussel anno 2001 (eigen verwerking)

In tweede instantie is aan de dataset informatie toegevoegd over de woonplaats van de respondenten in relatie tot de situering van de **NIS-woonkernen**.

In 1970 bakende het toenmalige NIS de woonkernen af, tegelijkertijd met de afbakening van de statistische sectoren. De woonkernen (synoniem 'morfologische agglomeratie') bestonden uit één of meer aan elkaar grenzende sectoren met een zekere morfologische samenhang. Later werden deze afbakeningen herhaaldelijk geüpdatet waarbij onder meer ook gegevens in relatie tot de uitrustingsgraad en invloedssfeer van de woonkernen werden meegenomen. De laatste update is gebeurd naar aanleiding van de verwerking van de gegevens van de socio-economische enquête uit 2001. De woonkernen zijn momenteel afgebakend door de ADSEI, de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en zijn (combinaties van) dichtbebouwde sectoren met een bevolkingsdichtheid hoger dan 500 inwoners per vierkante kilometer die als werkgelegenheidssector worden beschouwd (Van Hecke et al., 2009).

Op de onderstaande kaart zijn de NIS-woonkernen van Vlaanderen en Brussel weergegeven. De kaart geeft een inzicht in de concentraties van het nederzettingspatroon van Vlaanderen, de verspreide bebouwing zoals de typische Vlaamse woonlinten zijn niet op de kaart weergegeven. De NIS-woonkernen zijn verspreid over heel Vlaanderen. De uitgestrekte, aaneengesloten woonkernen van de grote stedelijke gebieden vallen op. Maar ook de regionale verschillen tussen bijvoorbeeld de Westhoek, gekenmerkt door een beperkt aantal kleinere woonkernen, en het meer centrale deel van Vlaanderen met een veel hogere concentratie aan woonkernen zijn duidelijk zichtbaar. In totaal maakt 26% van de oppervlakte van Vlaanderen deel uit van een NIS-woonkern (Pisman et al., 2010).

Figuur 23 NIS-woonkernen in Vlaanderen en Brussel (eigen verwerking)

Ideale woonomgeving – stated preference

De woonwensen van de respondenten worden bevraagd vanuit het perspectief van 'ideale woonomgevingen' of woondromen. Een alternatief was om de respondenten een vraag voor te leggen als: waar denkt u in de toekomst te zullen wonen? Deze vraag suggereert dat de respondenten een eigen afweging maken tussen wat ze idealiter willen en wat in de toekomst vermoedelijk zal gebeuren. Bij een dergelijke afweging komen onder meer economische aspecten (wat kan ik betalen?), beleidsmatige aspecten (waar zal er nog ruimte zijn om te wonen?) en sociale aspecten (wat wenst mijn partner, mijn gezin?) mee in de afweging. Om het toekomstbeeld zo open mogelijk te houden, de impact van mogelijke beleidsaspecten te minimaliseren en het antwoord te laten formuleren vanuit het individu (zonder expliciete afwegingen naar een referentiegroep zoals familie, gezin...) is geopteerd voor het begrip 'ideale woonomgeving'.

De ideale woonomgeving is gekoppeld aan de woonwensen, en wordt daarom geanalyseerd vanuit de vier dimensies van het leefstijlconcept (geformuleerd mede op basis van literatuurstudie van woonwensenonderzoeken): de economische, de sociaalculturele, de veiligheids- en de ecologische dimensie. Tegelijkertijd wordt de woontevredenheid en de mogelijke verhuisdynamiek in beeld gebracht door de situering en de kenmerken van de bestaande woonomgeving te confronteren met de eigenschappen van de ideale woonomgeving. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen een meer stedelijke, een meer landelijke en een meer residentiële oriëntatie.

Er wordt verondersteld dat 'stated preferences', woonwensen, in een grotere vrijheid tot stand komen, dan 'revealed preferences', woonkeuzes, waardoor de relaties tussen woonkeuzes en leefstijlen enerzijds, en woonwensen en leefstijlen anderzijds differentiëren.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk werd de operationalisering voor het begrip 'leefstijl' verder toegelicht. Omdat de impact van manifeste en latente leefstijlvariabelen mogelijk anders is, wordt bij de analyse een latente, een manifeste leefstijl en een (gecombineerde) leefstijl onderscheiden.

Een latente leefstijl is een geheel van samenhangende normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

Een manifeste leefstijl is een geheel van samenhangende gedragspatronen.

Een (gecombineerde) leefstijl is een specifieke combinatie van gedragspatronen en normen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken.

Deze brede operationalisering van het begrip 'leefstijl' strookt met het verkennend of exploratief karakter van de studie. In de definities is elke verwijzing naar causaliteit vermeden aangezien dit onderzoek vooral wil inventariseren en niet verklaren op welke wijze leefstijlen tot stand komen.

In functie van de bruikbaarheid in de Vlaamse ruimtelijke en beleidsmatige context zijn deze theoretische definities verder opgeladen vanuit vier dimensies, gedistilleerd uit woonwensen-onderzoeken in Vlaanderen en uit inspirerende leefstijlonderzoeken. Voor de economische dimensie werden de subdimensies: eigendom, materiële welstand, woning-woon omgeving en auto als statussymbool weerhouden. De sociaal-culturele dimensie wordt verder benaderd vanuit de subdimensies: openheid, sociale contacten, diversiteit en verweving en levendigheid. De veiligheidsdimensie, die eventueel als onderdeel van de sociaal-culturele dimensie kan worden beschouwd maar omwille van het (hypothetische) belang voor het woonvraagstuk naar voor wordt gehaald, heeft globale veiligheid, vertrouwen, verloedering van de buurt, gevaren op de weg, diefstal en contact met onbekenden, als subdimensies. Finaal wordt ook de ecologische dimensie onderzocht. Subdimensies hiervoor zijn: globale milieukwaliteit, mobiliteit, water en energie.

Gemotiveerd door de klassieke sociodemografische doelgroepenbenadering voor wonen, is geopteerd om de sociodemografische variabelen van de respondenten te verzamelen in het kader van dit onderzoek maar deze geen eigenlijk deel te laten uitmaken van het leefstijlconcept. Op deze manier worden de leefstijlgroepen geplaatst ten opzichte van de klassieke (sociodemografische) doelgroepen en worden de sociodemografische kenmerken als achtergrondvariabelen beschouwd. De beschouwde subdimensies zijn: leeftijd, samenlevingsverband en opleidingsniveau.

Het wonen van de respondenten staat centraal in dit onderzoek. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de huidige woonomgeving of woonplaats van de respondenten en hun ideale woonomgeving. De huidige woonplaats wordt door middel van GISbewerkingen gesitueerd ten opzichte van de NISwoonkernen (wonend binnen of buiten een NISwoonkern) en ten opzichte van de stadsgewesten (wonend binnen de agglomeratie, de banlieue, de forenzenwoonzone of daarbuiten). De ideale woonomgeving, waarvan wordt aangenomen dat deze in een grotere vrijheid tot stand komt als de huidige woonomgeving, wordt gerelateerd aan de vier dimensies van het leefstijlonderzoek. De woontevredenheid en mogelijke verhuisdynamiek wordt in beeld gebracht door de confrontatie te maken tussen de huidige woonplaats en de ideale woonomgeving van de respondenten, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen een meer stedelijke, een meer landelijke en een meer residentiële oriëntatie.

Hoofdstuk 4 Onderzoeksontwerp

4.1 Doelstellingen

Dit doctoraatsonderzoek heeft tot doel om nieuwe inzichten en concepten te ontwikkelen voor het ruimtelijk woonbeleid in Vlaanderen en dit specifiek vanuit het perspectief van de individuele bewoner, vanuit de vraagzijde, waardoor het noodzakelijk is om vragen en individuele wensen van (toekomstige) bewoners te leren kennen. In hoofdstuk 2 werd het containerbegrip leefstijl onderzocht op basis van een literatuurstudie in diverse wetenschappelijke domeinen. Hieruit blijkt dat het leefstijlconcept een middel kan zijn om inzichten in de diversiteit van (het wonen van) bewoners te verwerven en te communiceren. Hoofdstuk 3 gaf onder meer het verslag van de operationalisering van het leefstijlconcept in dit onderzoek. Hierbij werden een manifeste, een latente en een (gecombineerde) leefstijl onderscheiden.

In dit hoofdstuk wordt de globale doelstelling van het doctoraatsonderzoek verder verfynd naar subdoelstellingen en onderzoeksvragen en worden de gehanteerde methodieken toegelicht.

In het globale onderzoek worden drie grote delen onderscheiden die aansluiten bij drie aspiraties van het onderzoek: inventariseren, inspireren en implementeren. Dit doctoraatsonderzoek is opgevat als een verkennend onderzoek dat beoogt om de bruikbaarheid en de meerwaarde van het concept 'leefstijl' voor het woonvraagstuk in de toekomst kritisch te onderzoeken. De academische discussie over de bruikbaarheid van leefstijlen zoals die in het vorige hoofdstuk werd toegelicht wordt niet uit de weg te gaan maar de onderzoeksfocus ligt eerder op een exploratieve toepassing van het concept in de Vlaamse context. Exploratief onderzoek is nuttig in het begin van een (markt)onderzoeksproject en maakt het mogelijk om op termijn meer precieze hypothesen te formuleren (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002). In lijn met de globale doelstelling en het exploratieve karakter van het onderzoek worden zowel het effectief gedrag van de gebruikers als de meer onderliggende sociaal-culturele stromingen onderzocht. In academische termen bestuderen we de 'revealed preferences' voor het wonen, de huidige woonomgevingen, in combinatie met de leefstijleigenschappen van de bewoners. Ter inspiratie van het toekomstig ruimtelijk beleid of toekomstige bouw- en ontwikkelingspraktijken worden inzichten verworven in de woningvraag of woonwensen, de zogenaamde 'stated preferences'.

4.2 Onderzoeksvragen

De volgende concrete onderzoeksvragen worden in dit onderzoek verder behandeld:

DOELSTELLING 1 (inventariseren) nieuwe inzichten verwerven in de diversiteit van de bewoners in Vlaanderen, gebruikmakend van het concept leefstijl

1.1 Hoe kunnen we het leefstijlbegrip omschrijven en welke concrete verschijnselen kunnen onder een leefstijl gerekend worden?

1.2 Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze), latente variabelen en de combinatie van beiden?

1.3 Welke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen (leeftijd, gezinssituatie) vinden we terug?

DOELSTELLING 2 (inspireren) nieuwe inzichten verwerven in de woningvraag, vanuit het perspectief van de actor, van de leefstijl van de individuele bewoner

2.1 Wat verwachten bewoners van Vlaanderen van hun ideale (woning en) woonomgeving?

2.2 In welke mate zijn woonvoorkeuren gerelateerd aan leefstijlkenmerken?

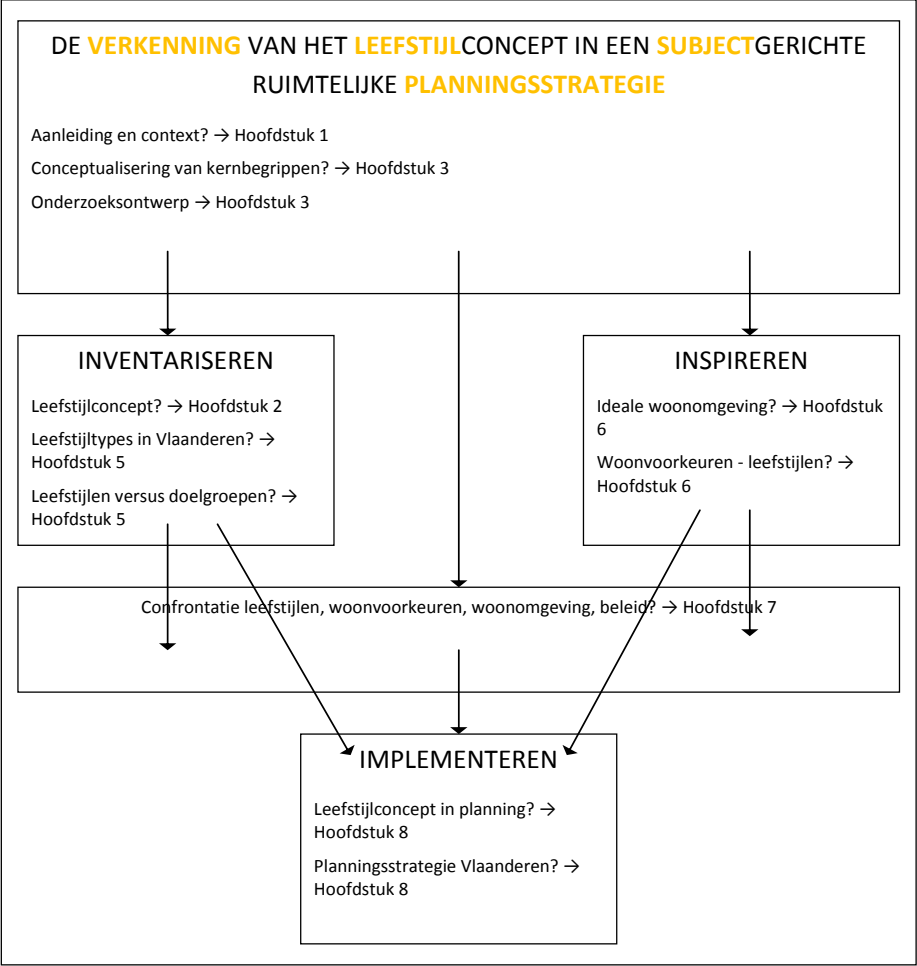
2.3 Hoe confronteren gedragsmatige leefstijlvariabelen, latente leefstijlvariabelen, woonaanbod en woonwensen zich binnen een selectie van deelgebieden in Vlaanderen? Wat kunnen we hieruit leren voor de ruimtelijke planning van deze woonomgevingen?

DOELSTELLING 3 de implementatie van het concept leefstijl in een duurzame planningspraktijk in Vlaanderen.

3.1 Wat zijn de potenties (en valkuilen) van het concept leefstijl bij de implementatie in de planningspraktijk?

3.2 Wat leren we vanuit dit leefstijlonderzoek over de concrete uitdagingen voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen, meer bepaald met betrekking tot de toekomstige woningvraag?

Het onderstaande schema geeft de relatie weer tussen de diverse doelstellingen van het onderzoek: inventariseren, inspireren en implementeren, de meer specifieke onderzoeksvragen en de hoofdstukken van het einddocument.

Figuur 24 Schematische weergave tussen onderzoeksdoelstellingen, -vragen en hoofdstukken document

4.3 Onderzoeksmethodieken

Drie verschillende onderzoeksmethodieken kunnen worden onderscheiden:

- literatuurstudie;
- surveyonderzoek door middel van een internetbevraging;
- caseonderzoek in vier gebieden in Vlaanderen.

4.3.1 Literatuurstudie: survey van wetenschappelijk onderzoek en documentanalyse

Dit doctoraatsonderzoek vertrekt uiteraard vanuit een uitgebreide literatuurstudie. Sleutelwoorden bij deze literatuurstudie zijn: leefstijlen, woonwensen, woonmilieus, woonomgevingen, ruimtelijke planning en ruimtelijk beleid.

De gehanteerde bronnen zijn erg divers, variërend van wetenschappelijke, historische werken over leefstijlen in verschillende beleidsdomeinen (sociologie, architectuur, stedenbouw en ruimtelijke planning, marketing, psychologie) tot meer populaire teksten, zoals krantenartikels en magazines om voeling te krijgen met hedendaagse trends en problematieken. Uiteraard werden ook diverse recente wetenschappelijke papers over leefstijlen en ruimtelijke planning geanalyseerd met bijzondere aandacht voor de onderzoeksaanpak en de outputs van voorbeeldleefstijlonderzoeken en zijn beleids(inspirerende) teksten over het ruimtelijk beleid in een Vlaamse en internationale context doorgenomen.

De verwerkingen van de literatuurstudie zijn terug te vinden doorheen de volledige dissertatie, en werden in het bijzonder gebruikt om antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen 1.1, 2.1 en 3.1.

4.3.2 Surveyonderzoek door middel van een internetbevraging

Na de literatuurstudie over leefstijlen en de conceptualisering van het leefstijlbegrip en in lijn met de exploratieve doelstelling van dit onderzoek werd beslist om een kwantitatieve analyse te maken van leefstijlgroepen in Vlaanderen en hiervoor een eigen bevraging te organiseren. Kwantitatieve leefstijlonderzoeken maken gebruik van een uitgebreide dataset, waarop statistische analyses worden uitgevoerd (onder meer van der Wouden & Kulberg, 2002; Kipnis, 2004a). Deze dataset is het resultaat van een eenmalige bevraging over de leefstijlkenmerken van een (representatieve en/of zo groot mogelijke) respondentengroep. De inhoud van de vragenlijst is gerelateerd aan de leefstijlconceptualisering en de onderzoeksdoelstellingen. De vragenlijst is het aangewezen meetinstrument wanneer een onderzoeker geïnteresseerd is in motieven, ervaringen, waarden en normen, voorkeuren, opinies of andere subjectieve fenomenen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Administratie Planning en Statistiek, 2001).

De resultaten van deze bevraging worden vooral gebruikt om antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen 1.2, 1.3, 2.1, 2.2.

Onderzoekseenheden

Aangezien het de bedoeling is om inzichten te krijgen in de leefstijldiversiteit, vormen de Vlaamse inwoners de subjecten die het voorwerp vormen van dit onderzoek, de onderzoekseenheden of de populatie (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002). Dit onderzoek is een verkennend onderzoek naar het wonen en de woonwensen van de globale Vlaming waarbij geen specifieke doelgroepen, zoals

stedelingen, plattelandsbewoners, jongeren, ouderen, minder kapitaalkrachtigen, worden geïdentificeerd. De intentie is om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de diversiteit van Vlaamse inwoners. De keuze voor het individu is een bewuste keuze, onder meer gebaseerd op de literatuurstudie in het voorgaande hoofdstuk. De meeste leefstijlonderzoeken vertrekken immers vanuit onderzoeksresultaten gekoppeld aan het individu, alhoewel specifiek voor leefstijlonderzoeken voor wonen heel wat onderzoekers (Van Diepen & Arnoldus, 2003) wijzen op het verband tussen leefstijlen, woonvoorkeuren of -keuzes en gezinssituatie. De mogelijke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen, onder meer de gezinssituatie, wordt evenwel specifiek onderzocht. Als leeftijdsgrens wordt gesteld dat de respondenten minimum 18 jaar moeten zijn, waardoor kinderen en jongeren van de bevraging worden uitgesloten.

Steekproefontwerp en methodiek dataverzameling

Het vinden van een geschikt steekproefkader en methodiek voor de dataverzameling waren, rekening houdend met de ruime onderzoekspopulatie (de Vlaamse inwoners met een minimale leeftijd van 18 jaar) en de ambitieuze doelstellingen van dit onderzoek, niet voor de hand liggend.

Idealiter werd, na toelating door de privacycommissie, een representatieve steekproef getrokken uit het databestand met de adressen van de totale onderzoekspopulatie en werden data verzameld via de traditionele methode van een schriftelijke enquête, waarbij personen via postcorrespondentie worden aangeschreven met de vraag om de vragenlijst in te vullen en terug te sturen. Deze manier van werken, die gericht is op het creëren van een dataset die representatief is voor de Vlaamse bevolking, is in het kader van dit doctoraatsonderzoek niet haalbaar, onder meer omwille van de kostprijs voor het trekken van de steekproef, maar ook omwille van de arbeidsintensieve verdeling en opvolging van de enquêtes en de verwerking van de verkregen gegevens. Bovendien is dit onderzoek opgevat als een verkennend of exploratief onderzoek en is representativiteit dus minder noodzakelijk.

"Bij het verkennend en explorerend onderzoek is het vooral van belang om zoveel mogelijk verscheidenheid te realiseren bij de selectie. (...). Het is niet nodig dat de spreiding van de onderzochte eenheden een volledig getrouwe afspiegeling is van de spreiding in de populatie waaruit de eenheden komen. Men moet ervoor zorgen dat kleine marginale types die bij een steekproef van een gegeven omvang weinig kans hebben om erin opgenomen te worden, toch in de exploratiesteekproef van maximale verscheidenheid aanwezig zijn." (Billiet & Waage, 2006, pag. 183)

Op basis hiervan werd beslist de onderzoeksgegevens te verzamelen met behulp van een schriftelijke vragenlijst die elektronisch via het web ter beschikking werd gesteld door het Nederlandse bedrijf NetQ. Zij ontwikkelden een applicatie voor online surveys, de NETQ Internet Surveys. Dit is een combinatie van een softwareprogramma om de vragenlijsten vorm te geven en een hardware ondersteuning, een server gebruikt tijdens de periode van het online onderzoek (NetQuestionnaires Nederland BV, 2007). In concreto werd gebruik gemaakt van de licentievorm 'Professional Edition' die toeliet om gedurende een jaar antwoorden van een gelimiteerd aantal respondenten te verzamelen.

De enquête is opgemaakt in het Nederlands. Dit impliceert dat anderstalige bewoners van Vlaanderen, niet werden bereikt. Elke respondent kon maximaal één keer aan de enquête deelnemen. De deelname aan de enquête werd niet verbonden aan een externe, materiële beloning. Een dergelijke beloning kan responsverhogend werken, maar heeft ook tal van nadelen, zoals: een beloning geven werkt

kostprijsverhogend, mensen nemen deel aan het onderzoek omwille van de beloning waardoor een (ongewenste) selectie optreedt, respondenten zijn niet geïnteresseerd in het onderzoek en maken er zich vlug van af, respondenten blijven niet langer anoniem aangezien hun naam en adres moeten worden doorgegeven om de beloning te kunnen bezorgen (Brinkman, 2000).

De enquête werd online verspreid via de sneeuwbalsteekproefmethode (snow ball sample) (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002) en in concreto doorgestuurd naar een beperkt aantal respondenten met de vraag om de mail verder door te sturen naar (een selectie van) hun mailcontacten. Op die manier wordt de steekproef steeds groter. De sneeuwbalsteekproefmethode wordt beschouwd als een niet-probabilistische steekproefprocedure of een steekproefprocedure die niet als een random procedure wordt beschouwd.

Voor- en nadelen van internetenquêtes

De data werden verzameld door middel van een internetbevraging. Deze manier van werken is niet onomstreden in wetenschappelijk onderzoek. Als algemene bedenking wordt vaak gewezen op de nog steeds selectieve toegankelijkheid van het internet. Zolang niet elke lid van de populatie toegang heeft tot het internet is een online-steekproef voor het bestuderen van een algemeen fenomeen per definitie een niet-probabilistische steekproef. Websurveys kampen dus m.b.t. de representativiteit van hun steekproeven met een analoog probleem als de telefonische enquêtering enkele tientallen jaren geleden (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002).

Meer specifiek kunnen zowel voor- als nadelen worden gevonden in het gebruik van internet bij enquêtering (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002; Paris, 2007; Bomans et al., 2009).

Voordelen zijn onder meer: goedkoper dan enquêtes per brief of telefonische enquêtes, grote steekproeven, snelle en hoge respons, snelle gegevensverwerking met minder kans op menselijke fouten, goede en makkelijke follow-up van respons, vragen met betrekking tot gevoelige onderwerpen zijn mogelijk door de gewaarborgde anonimiteit, diverse grafische en multimediale mogelijkheden, gebruiksvriendelijkheid voor de respondenten omwille van automatische filtervragen zodat enkel relevante vragen moeten worden beantwoord en 24 uur per dag beschikbaarheid.

Uiteraard zijn er ook een aantal nadelen verbonden aan het afnemen van internetenquêtes: de beperkte representativiteit, technische problemen, risico dat respondenten bepaalde vragen onbeantwoord laten of de bevraging vroegtijdig afsluiten. Om aan deze laatst vernoemde nadelen tegemoet te komen is de bevraging beperkt in lengte. De vermoedelijke duur nodig voor het invullen van de enquête (10 minuten) werd vermeld in de aankondiging, zodat iedereen hiervan op de hoogte was. In de bevraging zijn automatische filtervragen of 'jump-blocks' ingebouwd zodat respondenten enkel de vragen dienen te beantwoorden die in hun situatie relevant zijn. De bevraging werd uitgewerkt zodat het antwoorden tijdelijk kon worden onderbroken en na een periode weer worden hervat. Om het selectief of beperkt invullen van de vragen te vermijden moesten sommige vragen verplicht worden ingevuld, zoniet was het onmogelijk om de enquête af te werken. Technische problemen werden uitgesloten door de externe ondersteuning door NetQ en door pretesting van het systeem.

De beperkte representativiteit blijft het belangrijkste nadeel van de internetenquêtes. Dit kan ten dele worden opgevangen aan de hand van een aantal technieken (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002):

- gescreende steekproeven (quota over geslacht, inkomen, ... waaraan de respondenten moeten voldoen);
- gebruik van panels;
- aanpassen van online resultaten (wegingssystemen om de online onderzoeksresultaten aan te passen aan gekende demografische en geografische verschillen tussen de online steekproef en de samenstelling van de populatie);
- rekruteren op frequent bezochte sites;
- aanbieden van incentives in ruil voor deelname.

Uiteindelijk werd beslist om geen methodieken te gebruiken om de representativiteit te verhogen met het exploratieve karakter van het onderzoek als belangrijkste argument. Wel werd beslist om een getrapte onderzoeksbenadering uit te werken en naast de algemene representatieve survey ook in te zetten op een aantal cases waarin wel een representatieve bewonersgroep werd bevestigd.

Het testen en verspreiden van de enquête

De afgewerkte vragenlijst is verschillende malen getest door middel van het organiseren van pilootonderzoeken. In eerste instantie werd gewerkt aan een schriftelijke vragenlijst. 31 studenten van de eerste Master Stedenbouw en Ruimtelijke Planning van Artesis Hogeschool Antwerpen (academiejaar 2008-2009) testten deze schriftelijke vragenlijst samen met 8 respondenten in een zelf gekozen gemeente, in de maanden februari-april 2009. In deze fase werd vooral nagegaan of de respondent de bewoording ondubbelzinnig begreep en of de relevante antwoordcategorieën in meerkeuzevragen volledig waren. De reacties van de respondenten werden besproken en onduidelijkheden in de vraagstelling werden aangepast (onder meer bijkomende vragen over geluidsoverlast, kinderen in het gezin tussen 12 en 18, de job voorafgaand aan de pensionering; de toevoeging van 'ongeveer' bij de vraag naar de grootte van het perceel, de benoeming van alle antwoordcategorieën bij de vragen met meerdere antwoorden op een schaal van 'zeer belangrijk' naar 'zeer onbelangrijk', het weglaten van de vraag naar warmtepompen). In tweede instantie werd de digitale vragenlijst begin 2010 voorgelegd aan een kleine steekproef van de te onderzoeken populatie, in concreto een tiental vrienden/kennissen, met verschillende leeftijden en opleidingsniveaus. Het doel van deze test was vierledig: nogmaals de duidelijkheid en de volledigheid van de vragen checken, maar ook het technisch aspect van de bevraging controleren (loopt de vragenlijst niet vast, werken alle 'sprongen' in de vragenlijst,...), de invultijd nagaan en de mogelijkheden voor de kwantitatieve verwerking van de antwoorden verkennen.

De definitieve enquête werd begin februari 2010 afgewerkt en 'gepubliceerd' door middel van een aankondiging op de website van de Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning (www.planning.ugent.be) en door middel van mailberichten verspreid via de sneeuwbalmethode.

Onderstaand screenshot geeft een zicht op het verstuurde mailbericht.

Beste,

Iedereen heeft wel al eens nagedacht over waar of hoe je wil wonen. Sommigen wonen liever in een oud herenhuis in de stad, anderen verkiezen een nieuwbouwwoning in een residentiële wijk of een boerderijtje op 'den buiten'.

Enkele jaren geleden startte ik een doctoraatsonderzoek aan de Universiteit Gent en de Artesis Hogeschool Antwerpen over het wonen in Vlaanderen en meer bepaald over de relatie tussen de waarden en normen van mensen enerzijds en de plaats waar ze wonen of willen wonen anderzijds. Om de theorie te kunnen onderbouwen met realiteitsgetrouwe cijfers heb ik uw hulp nodig!

Via deze mail nodig ik u uit om deel te nemen aan de internetbevraging die ik heb opgesteld in het kader van mijn doctoraatsonderzoek. De vragen peilen naar kenmerken van uw bestaande woonomgeving, uw ideale woonomgeving en uzelf. Het invullen duurt ongeveer 10 minuten en gebeurt uiteraard volledig anoniem.

Ikzelf ben op zoek naar minstens 2000 personen van minstens 18 jaar die in Vlaanderen wonen en die hiervoor even tijd willen maken. Voor u biedt het invullen van deze bevraging een ideale gelegenheid om even stil te staan bij de manier waarop u woont of wat u belangrijk vindt in uw eigen woonomgeving.

U vindt de internetbevraging op http://respondents.netq.nl/nq_cfm?q=54fef0c8-a279-ee54-df53-d38490563be4.

Iedereen kan de vragen invullen. Hebt u in uw adresboek personen waarvan u vermoedt dat ze deze vragenlijst zouden willen invullen, mag ik u dan vriendelijk vragen om deze mail door te sturen, want 2000 mensen bereiken is niet evident...

Alvast bedankt,

Ann Pisman
Ingenieur-architect en ruimtelijk planner
Onderzoekster verbonden aan de Universiteit Gent-Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning en de Artesis Hogeschool Antwerpen-Departement Ontwerpwetenschappen.

Figuur 25 Mailbericht aankondiging webbevraging

De online-enquêtes werden ingevuld in de periode 2-2010 / 4-2010 door 2401 respondenten. Respondenten kregen op het eind van de enquête de mogelijkheid om verder op de hoogte te blijven van het onderzoek door hiervoor een mailbericht te sturen.

De opbouw van de enquête

De enquête werd opgesteld met behulp van de webinterface van NetQ. Zij ontwikkelden een programma waarmee verschillende vraagtypes kunnen worden gecombineerd. In deze enquête werd gebruik gemaakt van: enkele keuzevragen, meerkeuzevragen, matrixvragen en open vragen. Matrixvragen zijn vragen in de vorm van een tabel. In de rijen ziet de respondent bepaalde stellingen of subvragen. In de kolommen ziet de respondent de mogelijke antwoordmogelijkheden. Per rij kan de respondent aangeven welke antwoordmogelijkheid van toepassing is op de subvraag of stelling. In deze bevraging is steeds gewerkt met een rating schaal met vijf categorieën, waarbij omwille van de duidelijkheid voor de respondent steeds alle antwoordmogelijkheden zijn benoemd (dus geen aanduiding met cijfers of enkel een benoeming van de hoogste en de laagste waarde, vb. heel erg klein – heel erg groot). Uitzonderlijk werd bij de vraag die peilt naar de karakteriële openheid van de respondenten gescoord op een zevenpuntenschaal omdat voor deze specifieke vraag de exacte oorspronkelijke operationalisering behouden is (Mc Crae & Oliver, 1992). Voor één vraag (over favoriete woonsituaties) zijn foto's opgenomen om de antwoordmogelijkheden visueel te ondersteunen. Het aantal open vragen is beperkt gehouden omwille van de verwerking achteraf.

De enquête bevat in totaal 57 vragen en bestaat uit vier grote delen. In een eerste deel worden antwoorden verzameld over de actuele woonomgeving van de respondenten ('uw woning en woonomgeving'). Een tweede deel focust op de leefstijlen van de respondenten ('uw leefstijl'). Nadien worden vragen gesteld over de ideale woonomgeving ('uw ideale woning en woonomgeving') om finaal te eindigen met een aantal vragen over de persoonskenmerken van de respondenten ('uw socio-economische achtergrond').

De enquêtes werden anoniem verwerkt. Om die reden werd niet naar de exacte woonplaats van de respondenten gevraagd, maar werd gevraagd om straatnaam en postcode in te geven. Dit maakt het

mogelijk om, gebruikmakend van GISapplicaties, elke respondent toe te wijzen aan een bepaalde statistische sector in Vlaanderen.

46. Welke woonsituaties spreken u het meeste aan?
(u mag maximaal vier woonsituaties aankruisen)

 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
een nieuwbouwwijk	een historisch stadscentrum	mijn eigen woonomgeving	een beveiligd villapark
 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
een appartementsgebouw met conciërge	met zicht op zee	met zicht op de velden	in de bossen
 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
aan een plein	een boerderij	een loft	een moderne villa
 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
een appartement of huis met vrienden	mijn eigen woning	een ecologische woning	een oud gebouw met karakter

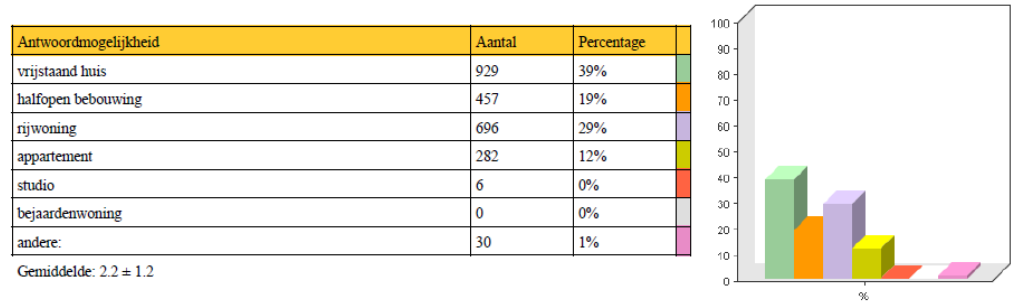
Figuur 26 Voorbeeld van meerkeuzevraag met visuele ondersteuning uit webbevraging

De volledige vragenlijst is te vinden in de bijlage bij dit onderzoek.

De resultaten werden door de respondenten zelf ingevoerd in een webinterface ontwikkeld door NetQ. Dit resulteerde in een databestand exporteerbaar in SPSS of Excell en in een PDF-bestand met een grafische weergave van de antwoorden.

Algemeen	
Vraag / variabele	In wat voor type woning woont u momenteel?
Type	Enkele-keuze
In vragenlijst	Leefstijlen en woonmilieus – internetbevraging
Taalinstelling	Nederlands
Filter	Geen filter Alleen afgeronde vragenlijsten
Beantwoord door	2400 (100%)

In wat voor type woning woont u momenteel?

Figuur 27 Voorbeeld van standaardweergave van de antwoorden door NetQ

Het exploreren van de data door clusteranalyse

Het SPSS-databestand werd gebruikt om antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen 1.2, 1.3, 2.1 en 2.2. Afhankelijk van de onderzoeksvraag werden andere statistische analysetechnieken gebruikt.

De onderzoeksvraag 1.2 m.b.t. het onderscheiden van domeinspecifieke leefstijltypes resulteert in de keuze voor een exploratieve multivariate analysemethode. Multivariate analysemethoden zijn onderzoeksmethoden waarin verschillende variabelen tegelijk worden geanalyseerd. Exploratieve technieken geven een beschrijving van een fenomeen, zonder dit fenomeen te verklaren (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002). De meest gehanteerde onderzoekstechnieken in het leefstijlonderzoek zijn correspondentieanalyse (onder andere gebruikt bij Bourdieu en Schulze) en diverse clustertechnieken (waaronder K-means clustering en latente klassen-clusteranalyse) (onder meer Ganzeboom, 1988; Otte, 2004; Caen, 2009; Heijs et al., 2009). Zowel correspondentie- als clusteranalyses zijn explorerende technieken die toelaten om bepaalde structuren of overeenkomsten in data te ontdekken of exploreren (Ganzeboom, 1988).

Correspondentieanalyse.

De correspondentieanalyse is een statistische methode om data te ordenen in een (meestal) twee- of driedimensionele ruimte, in dit geval om leefstijlvariabelen te ordenen. Het doel is niet om data te reduceren maar om samenhang tussen data grafisch voor te stellen. De uitkomst van een correspondentieanalyse omvat een grafische weergave van variabelen ten opzichte van een beperkt aantal assen. De techniek is toepasbaar met ordinale of zelfs nominale variabelen, waarbij elke categorie van variabele als een afzonderlijk kenmerk wordt gebruikt om afstand te definiëren (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002; Caen, 2009). Deze methodiek werd onder meer gebruikt door

Bourdieu en Schulze. Het belangrijkste nadeel is dat deze techniek niet toelaat om typologieën op te bouwen, de techniek is niet gericht op het reduceren van data. Bovendien is het aantal variabelen beperkt omwille van de interpreteerbaarheid van de grafische weergave.

Clustermethodieken.

De clusteranalyse is een exploratieve classificatiemethode om op een wetenschappelijk onderbouwde wijze te komen tot segmentering, in dit geval van leefstijlgroepen. Clusteranalyse wordt gebruikt om een mogelijke aanwezige doch niet bekende structuur in de gegevens bloot te leggen. Het doel van clusteranalyse is om in een grote groep cases (in casu respondenten) subgroepen te identificeren van cases met een grote mate van overeenkomst met cases uit dezelfde groep en een lage mate van overeenkomst met cases uit een andere groep (voor een specifieke set van variabelen), of m.a.w. subgroepen af te bakenen met een specifieke leefstijl. De clusteranalyse bepaalt de overeenkomst op basis van de waarde van elke respondent voor de gekozen variabelen. De uitkomst van een clusteranalyse heeft drie elementen:

- aantal clusters;
- omvang van de clusters;
- toewijzing van elke respondent aan één bepaalde cluster.

Indien het aantal variabelen zeer hoog is, kan men ervoor opteren eerst een factoranalyse uit te voeren. Factoranalyse is een techniek voor datareductie die door middel van multivariate statistische analyse voor een groot aantal geobserveerde variabelen een kleiner aantal achterliggende variabelen ('factoren') identificeert. De clusteranalyse kan dan verder worden uitgevoerd op basis van deze factoren. De klassieke hiërarchische clustermethode wordt afgeraden voor databestanden met meer dan 250 observaties. Geschikte methoden voor grote datasets zijn partitiemethoden zoals 'TwoStep' en 'K-means' (Le Roy et al., 2008). Partitiemethoden gaan uit van de verdeling van n individuen in k ($k < n$) a priori bepaalde clusters of partities (Wijnen et al., 2002).

Er zijn een aantal nadelen en beperkingen verbonden aan het gebruik van de clustermethodologie. In de eerste plaats stelt zich een beperking bij de selectie van de variabelen aangezien het enkel mogelijk is metrische variabelen op te nemen. Hierdoor kunnen bepaalde nominale variabelen, zoals het woning- of gezinstype, niet worden gebruikt. Ordinale variabelen kunnen opgenomen worden als quasimetrische variabelen onder de veronderstelling dat de afstand tussen de ordinale klassen gelijk is. Een ander nadeel is dat respondenten slechts aan een cluster kunnen worden toegekend wanneer ze op elk van de geselecteerde variabelen over een geldige waarde beschikken. Bovendien worden door clusteranalyses verschillen tussen cases benadrukt terwijl het mogelijk is dat de geanalyseerde data geen duidelijke clusters of verschilpunten vertonen. Tenslotte is het resultaat van de clusteranalyse erg afhankelijk van de gekozen variabelen, het weglaten of extra opnemen van één variabele kan een belangrijke impact hebben op het eindresultaat, en van de gekozen clustermethodiek. De selectie van de variabelen en methodiek, en een correcte weergave van de resultaten zijn dus erg belangrijk (Ganzeboom, 1988; Le Roy et al., 2008).

In dit onderzoek wordt geopteerd voor de methodiek van clusteranalyse, met als belangrijkste argumenten dat deze methodiek toelaat om de hoeveelheid aan data te structureren en een gangbare methodiek is bij onderzoeken naar leefstijlen. De selectie van relevante variabelen uit het databestand is cruciaal. Deze selectie zal verder worden toegelicht in hoofdstuk 5. Er wordt gebruikt gemaakt van de

partitiemethode K-means. K-means is een partitiemethode beschikbaar in SPSS die bruikbaar is voor continue data, waarbij elk individu wordt geheralloceerd naar de cluster waarvoor de afstand tot het centrum het kleinste is (Wijnen et al., 2002). De betrouwbaarheid van de verkregen clusters werd onderzocht door middel van een 'split-run procedure'. Hierbij wordt een clusteranalyse op de dataset uitgevoerd en een aantal clusters bepaald. Dan wordt de steekproef toevalsmatig in twee gesplitst, waarna dezelfde clusteranalyse op de deelsteekproef wordt herhaald. De clustersamenstelling voor de deelsteekproef wordt vergeleken met de clustersamenstelling uit de oorspronkelijke clusteranalyse, waarbij een grote overeenkomst tussen beide resultaten te verwachten is (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002). Aanvullend werd de betrouwbaarheid van de resultaten onderzocht door de homogeniteit van de clusters te checken door het nagaan van de binnenvariantie van de clusters. De binnenvariantie in elke cluster mag geen te hoge waarden aannemen, zoniet is de cluster onvoldoende homogeen (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002).

Variabele	Beschrijving variabele	Dimensie	Meetniveau
<i>Latente leefstijlclusters</i>			
waardC	belang open staan voor anderen	sociaal-cultureel	ordinaal
openEJ	persoonlijke openheidsscore	sociaal-cultureel	metrisch
waardB	belang verwerven materiële welstand	economisch	ordinaal
waardA	belang beschermen milieu	ecologisch	ordinaal
waardD	belang veiligheidsaspect	veiligheid	ordinaal
<i>Manifeste leefstijlclusters</i>			
openact	sociale contacten in de buurt	sociaal-cultureel	ordinaal
openact2	dagelijkse voorzieningen in de buurt	sociaal-cultureel	ordinaal
aantauto	aantal wagens	economisch	metrisch
parkautoT	stalling wagens	economisch	ordinaal
percnorm	perceelsgrootte	economisch	metrisch
eigewon	eigendomsstatuut woning	economisch	binominaal
enerwon2	fotovoltaïsche cellen	ecologisch	binominaal
ecolact	aantal milieuacties	ecologisch	metrisch
ecolwon	verminderen energie- of waterverbruik	ecologisch	binominaal
autogedr	autogedrag	ecologisch	ordinaal
ovgedr	gebruik openbaar vervoer	ecologisch	ordinaal
veilactB	mijddedrag verloedering	veiligheid	ordinaal
veilactC	mijddedrag fysieke bedreigingen	veiligheid	ordinaal
veilactD	mijddedrag onveilig verkeer	veiligheid	ordinaal
diefwon	woningbeveiliging	veiligheid	binominaal
stadsgew	woonplaats tov stadsgewesten	woonplaats	ordinaal
objectid_2	woonplaats tov NISwoonkernen	woonplaats	binominaal

Tabel 4 overzicht van de variabelen gebruikt bij de k-meansclustering van de latente en manifeste leefstijlclusters

Het onderzoeken van samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen

De sociodemografische kenmerken van de respondenten werden niet als inputvariabelen beschouwd bij de clusteranalyses. Deze vormen achtergrondvariabelen of beschrijvende variabelen die mede werden gebruikt om de bekomen leefstijlclusters te labelen of te beschrijven.

De volgende sociodemografische kenmerken werden onderzocht: leeftijd, gezinssituatie, inwonende kinderen: tussen 12 en 18, inwonende kinderen jonger dan 12 jaar, hoogste diploma.

Het meetniveau van deze variabelen (nominaal, ordinaal, interval of ratio), samen met het aantal clustergroepen, bepaalt de keuze van de analysetechniek:

- kruistabelanalyse met χ^2 toets voor nominale variabelen: gezinssituatie, hoogste diploma, inwonende kinderen;
- one way variantieanalyse voor de ratiovariabele leeftijd.

Het onderzoeken van samenhang tussen leefstijlen en woonidealen

In uitvoering van het onderzoeksluik 'inspiratie' en in het bijzonder om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag 2.2 werden statistische verbanden onderzocht tussen de leefstijlclusters en de geëxpliciteerde woonidealen. In concreto werden door middel van statistische toetsen voor nominale en ordinale variabelen, gerelateerd aan de woonwensen van de respondenten, verschillen tussen de leefstijlclusters onderzocht. Variabelen van een nominaal meetniveau werden aan een χ^2 toets en een independent samples t-test met een Bonferonni (of Tukey) correctie onderworpen om te weten welke clusters van elkaar verschillen. De ordinale variabelen werden door middel van een Anova onderling vergeleken.

De variabelen werden gegroepeerd in verschillende thema's of dimensies. De vier basisdimensies voor het onderscheiden van leefstijltypologieën: de economische, de sociaal-culturele, de ecologische en de veiligheidsdimensie, werden weerhouden. Specifiek voor het onderzoek naar woonwensen werden variabelen gebundeld gerelateerd aan de verhuisdynamiek, de verhuisrichting (stedelijke, landelijke en residentiële oriëntatie) en het ideale woningtype.

In de hiernavolgende tabel wordt een overzicht gegeven van de geteste variabelen.

Variabele	Beschrijving variabele	Dimensie	Meetniveau
openwoniA	morfologische diversiteit - prijs	sociaal-cultureel	ordinaal
openwoniB	morfologische diversiteit - bouwstijl	sociaal-cultureel	ordinaal
openwoniC	morfologische diversiteit - woningtype	sociaal-cultureel	ordinaal
openwoniD	morfologische diversiteit - ouderdom	sociaal-cultureel	ordinaal
openbewiA	sociale diversiteit -leeftijd	sociaal-cultureel	ordinaal
openbewiB	sociale diversiteit - etnische achtergrond	sociaal-cultureel	ordinaal
openbewiC	sociale diversiteit - gezinssituatie	sociaal-cultureel	ordinaal
openbewiD	sociale diversiteit - inkomen	sociaal-cultureel	ordinaal
openbewiE	sociale diversiteit - leefstijl	sociaal-cultureel	ordinaal
contwoni	contact met burens	sociaal-cultureel	ordinaal
sitwoni2E	nabijheid familie	sociaal-cultureel	ordinaal
fotoM	wonen met vrienden	sociaal-cultureel	binominaal
openwoniA	morfologische diversiteit - prijs	sociaal-cultureel	ordinaal
openwoniB	morfologische diversiteit - bouwstijl	sociaal-cultureel	ordinaal
sitwoni3D	klasse woning en woonomgeving	economisch	ordinaal
sitwoni3F	parkeren	economisch	ordinaal
sitwoni2H	goede openbaar vervoersontsluitingen	ecologisch	ordinaal
sitwoni2F	nabijheid van werk/school	ecologisch	ordinaal
sitwoni2G	nabijheid van oprit van snelweg	ecologisch	ordinaal
sitwoni3C	energieprestatie woning	ecologisch	ordinaal
fotoO	ecologische woning	ecologisch	binominaal
sitwoni3B	sociaal veilige buurt	veiligheid	ordinaal
sitwoni3A	verkeersveilige buurt	veiligheid	ordinaal
fotoE	appartement met conciërge	veiligheid	binominaal
fotoD	beveiligd villapark	veiligheid	binominaal
sitwoni1A	tevredenheid met gemeente	verhuisdynamiek	binominaal
fotoC	tevredenheid met woonomgeving	verhuisdynamiek	binominaal
fotoN	tevredenheid met woning	verhuisdynamiek	binominaal
sitwoni1D	ideale woning buitenland	verhuisdynamiek	binominaal
sitwoni1C	meer stedelijke gemeente	stedelijke oriëntatie	binominaal
fotoB	historisch stadscentrum	stedelijke oriëntatie	binominaal
sitwoni2A	nabijheid stadscentrum	stedelijke oriëntatie	ordinaal
fotoI	aan een plein	stedelijke oriëntatie	binominaal
sitwoni1B	meer landelijke gemeente	landelijke oriëntatie	binominaal
sitwoni2B	nabijheid dorpscentrum	landelijke oriëntatie	ordinaal
sitwoni2D	perifeer landelijk	landelijke oriëntatie	ordinaal
fotoH	in de bossen	landelijke oriëntatie	binominaal
fotoG	zicht op de velden	landelijke oriëntatie	binominaal
fotoJ	boerderij	landelijke oriëntatie	binominaal
sitwoni2C	suburbaan	residentiële oriëntatie	ordinaal
fotoA	nieuwbouwwijk	residentiële oriëntatie	binominaal
actwooni	rustig / levendig	residentiële oriëntatie	binominaal
sitwoni3G	omgevingslawaai	residentiële oriëntatie	ordinaal
typwoni	woningtype (vrijstaande woning, halfopen bebouwing, rijwoning, appartement of studio)	woning	nominaal
relwoni	nieuwbouw / renovatie / authentieke bestaande woning	woning	nominaal
fotoL	moderne villa	woning	binominaal
fotoK	loft	woning	binominaal
fotoP	oud gebouw met karakter	woning	binominaal

Tabel 5 overzicht van de variabelen gebruikt bij de analyse van de ideale woning en woonomgeving

4.3.3 Caseonderzoek

Aanvullend op het surveyonderzoek werd in vier casegebieden in Vlaanderen een caseonderzoek of gevalstudie gerealiseerd om een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag 2.3.

“Een gevalstudie heeft de volgende kenmerken.

a | Er is sprake van een onderzoekseenheid of van slechts enkele onderzoekseenheden.

b | De bestudering van het verschijnsel vindt plaats in zijn natuurlijke omgeving.

c | Het onderzoek strekt zich uit over een bepaalde periode, waarbij op diverse tijdstippen metingen worden gedaan, of waarbij achteraf informatie over ontwikkelingen in die periode wordt verzameld.

d | Er worden meestal diverse databronnen gebruikt, de belangrijkste zijn participerende observatie, interviewen van informanten en documenten.

e | De onderzoeker is gericht op de gedetailleerde beschrijving van tal van variabelen om daardoor verklaringen voor processen op het spoor te komen.

f | Die beschrijvingen en verklaringen worden getoetst aan de beschrijvingen en verklaringen die door de onderzochte personen zelf worden gegeven.” (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Administratie Planning en Statistiek, 2001, pag. 9)

Het terreinonderzoek voor dit caseonderzoek is uitgevoerd tijdens de maanden april en mei in 2009 in samenwerking met studenten van de tweede master Stedenbouw en Ruimtelijke Planning Universiteit Gent in het kader van het opleidingsonderdeel Bijzonder Vraagstuk Landschap. In totaal hebben 14 studenten meegewerkt, verdeeld in vier groepen.

Hun opdrachtomschrijving was de volgende:

Deelopdracht 1: analyse van de woonomgeving

Verken en analyseer de structuur en de kenmerken van het casegebied in beeld (kaarten, foto's, collages, tekeningen,...) en in tekst, refererend naar de economische, sociaal-culturele, veiligheids- of ecologische dimensie (zie begeleidende tekst)

Deelopdracht 2: interviews

Ontwikkel een methodiek om een representatieve steekproef (minstens 10 bewoners/ groepslid) te nemen van de bewoners in je casegebied. De respondenten moeten minstens 18 jaar oud zijn en wonen in dit gebied (het hebben van een kot of tweede woning buiten dit gebied is toegestaan).

Verzamel informatie over de leefstijl en de ideale woonomgeving van deze bewoners gebruikmakend van de enquête ontwikkeld in het kader van het doctoraatsonderzoek.

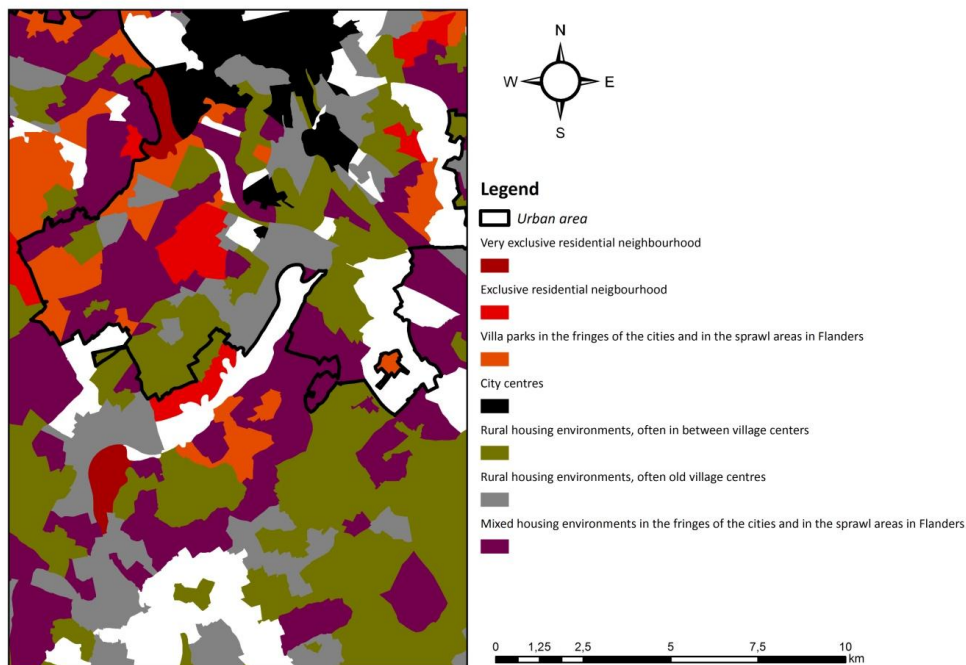
De gebieden waarin het terreinonderzoek plaatsvond zijn geselecteerd op basis van een clusteranalyse van diverse databestanden op niveau van de statistische sectoren voor heel Vlaanderen. De gebruikte databestanden bevatten data van de fysieke woonomgevingen en de bewoners, gerelateerd aan de economische, sociaal-culturele en ecologische dimensies. Meer concreet werden datalagen met informatie over de residentiële bebouwde oppervlakte per inwoner, het aantal wagens per huishouden, het gemiddeld inkomen en de interkwartiel coefficient van de inkomens, de niet-residentiële gebouwen, het percentage Belgen en het aanbod openbaar vervoer gebruikt.

Zeven verschillende clusters werden onderscheiden, waaruit finaal vier casegebieden (vijf statistische sectoren) werden gekozen, elk gelegen binnen een andere cluster.

In de onderstaande tabel worden de globale kenmerken van de clusters en hun situering in Vlaanderen weergegeven.

Label	#	kenmerken	Situering in Vlaanderen	Case-gebied
Zeer exclusieve residentiële woonomgevingen	28	Zeer hoge inkomens en grote huizen Relatief veel niet-Belgen Beperkt openbaar vervoer Residentieel	Aan de randen van de grootste Vlaamse steden en Brussel	
Exclusieve residentiële woonomgevingen	116	Hoge inkomens en grote huizen Relatief veel niet-Belgen Beperkt openbaar vervoer Residentieel	Aan de randen van de grootste Vlaamse steden en Brussel	
Villawijken aan de randen van de steden en verspreid over Vlaanderen	389	Relatief hoog inkomen en een hoog aantal wagens per huishouden Relatief grote huizen Beperkt multifunctioneel	Verspreid over het meest centrale, verstedelijkte deel van Vlaanderen, nabij de steden	Drie Sleutels
Stadscentra	981	Laagste inkomens, kleine huizen. Gedomineerd door niet-residentiële functies Zeer goed openbaar vervoer, weinig private wagens Relatief veel niet-Belgen	In de stadscentra	Galgenberg
Meer rurale woonomgevingen, vaak gesitueerd tussen dorpscentra	2186	Gemiddeld inkomen, lager dan de dorpscentra Kleinere huizen Goed openbaar vervoer Multifunctioneel Beperkt aantal wagens	Verspreid over heel Vlaanderen	Merelbeke station
Meer rurale woonomgevingen, oude dorpscentra	2342	Gemiddeld inkomen Goed openbaar vervoer Multifunctioneel Beperkt aantal wagens	Verspreid over heel Vlaanderen	Flora
Beperkt verweven woonomgevingen in de stadsrand en het centraal deel van Vlaanderen.	1160	Gemiddeld inkomen, hoger dan de dorpscentra Gemiddeld openbaar vervoer Overwegend residentieel, beperkt aantal andere functies	Verspreid over het centrale, meer verstedelijkte deel van Vlaanderen, nabij stadscentra en grotere dorpen	Verloren Brood

Tabel 6 Kenmerken en situering van de clusters van woonomgevingen in Vlaanderen

Figuur 28 Weergave van de verschillende clusters van woonomgevingen in de zuidelijke regio van Gent

Voor het terreinonderzoek werden vier case-gebieden vooropgesteld, omwille van praktische overwegingen in de nabijheid van Gent. Op de bovenstaande kaart is een uitsnede weergegeven van een kaart met de clusters van woonomgevingen op niveau Vlaanderen. De kaart situeert de verschillende clusters van woonomgevingen in de zuidelijke regio van Gent.

Op basis van de clusteranalyse, kaartanalyse en terreinkennis werden vier concrete case-gebieden gekozen. De vier case-gebieden situeren zich in de (zuidelijke) Gentse regio en variëren van een binnenstedelijk gebied, Galgenberg, tot meer randstedelijke gebieden: Merelbeke-Flora, Verloren Brood en Drie Sleutels. De vier case-gebieden behoren elk tot een andere cluster. Galgenberg wordt gesitueerd in de cluster van de 'stadscentra'. Drie Sleutels behoort tot de cluster van de 'villawijken aan de rand van de stedelijke centra'. Het case-gebied Verloren Brood maakt deel uit van de cluster van de 'beperkt verweven woonomgevingen in de stadsrand en het centraal deel van Vlaanderen'. Het case-gebied Merelbeke Station-Flora bestaat eigenlijk uit twee statistische sectoren, die elk tot een andere cluster behoren. De statistische sector Flora (grondgebied Gent) behoort tot de cluster 'oude dorpscentra', terwijl de statistische sector Merelbeke Station (grondgebied Merelbeke) behoort tot de cluster 'meer rurale woonomgeving, vaak gesitueerd tussen oude dorpscentra'. Op basis van terreinkennis werd beslist om dit gebied als één case-gebied te onderzoeken, de grens tussen de statistische sectoren wordt waarschijnlijk verklaard vanuit de gemeentegrenzen maar heeft op het terrein geen betekenis. De beide statistische sectoren zijn ruimtelijk niet te scheiden van mekaar. Het inhoudelijk onderscheid tussen de clustergroepen is bovendien beperkt.

In deze casegebieden werd een representatieve groep van 30 tot 40 inwoners bevestigd, gebruikmakend van dezelfde enquête als de onlinebevestiging. Bij de enquête werd een begeleidende brief gevoegd waarin het doel van het onderzoek, de uitvoerder en opdrachtgever werden vermeld. Uit onderzoek blijkt dat dit de respons aanzienlijk verhoogt (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002).

Enkel inwoners van de casegebieden (ook studenten) ouder dan 18 jaar, werden opgenomen in de respondentengroep. De representativiteit werd bekomen door het gebruik van de random walk methode. Onderzoekers doorkruisen het onderzoeksgebied en proberen hierbij om op basis van een vooraf bedachte methodiek bewoners verspreid over het gehele gebied te bereiken.

“Deze methode is geschikt in een situatie waarin de populatie weliswaar goed omschreven is, maar een steekproefkader zelfs bij benadering niet kan worden samengesteld, en men toch een steekproef verlangt die zo dicht mogelijk aanleunt bij een toevalstrekking. (...) De voordelen zijn evident. Een zekere vorm van representativiteit, ook geografisch, wordt gewaarborgd, en bepaalde interviewvertekeningen worden vermeden. Nochtans is deze procedure geen toevalssteekproef. Het is een variant die het beste de toevalstrekking op een kostenefficiënte manier benadert.” (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2002, pag. 107-108)

Een alternatieve aanpak voor de representativiteit was om, bijvoorbeeld in samenspraak met de gemeente of stad, adressenbestanden van de inwoners op te vragen en hieruit een steekproeftrekking te organiseren. Deze manier van werken is bewust niet gebruikt. De belangrijkste reden hiervoor was dat we de echte inwoners van de gebieden wensten te bereiken en niet enkel degenen die officieel verbleven in de geselecteerde casegebieden. We vermoedden dat, in het bijzonder in de centrumstedelijke gebieden, onder meer de studentenpopulatie maar ook illegale inwoners niet zouden bereikt worden op basis van de officiële adreslijsten.

De representativiteit werd concreet gerealiseerd door:

- in de statistische sector Flora één enquête per straat af te nemen en de woning in de straat te kiezen op basis van een random lijst van huisnummers. Indien de bewoners niet aanwezig waren, werden volgende pogingen ondernomen op verschillende momenten van de dag, gaande van ’s morgens 10u tot ’s avonds 20u.
- in de statistische sectoren Verloren Brood en Drie Sleutels bewoonde percelen (waaraan een identificatienummer werd toegekend) te selecteren door middel van een rekenbladprogramma. De persoon die de deur opende trad op als respondent. De sites werden op verschillende tijdstippen bezocht. In de buurt Drie Sleutels werden introductiebrieven opgesteld die werden achtergelaten indien de respondenten niet thuis waren.
- in de statistische sector Galgenberg random dertig straten te selecteren, per straat één enquête af te nemen door bij het zevende huis aan te bellen (niet-woningen zoals schoolgebouwen en begijnhoven werden niet meegeteld). Als de zevende woonst een appartement of studentenkot bleek te zijn, werd de derde bel gekozen. Ook hier werden de enquêtes op verschillende tijdstippen, verspreid over de dag, afgenomen om diverse bewonersgroepen te bereiken.

Deze casegebieden maken het mogelijk om het onderzoek op een statistisch representatieve manier voor een kleinere groep mensen te herhalen, om meer diepgaande kaart- en terreinanalyses uit te voeren en om de nieuwe inzichten over woonwensen op het terrein te gaan toetsen.

De statistisch representatieve steekproef van de respondenten uit de casegebieden werd kwantitatief geanalyseerd om een inzicht te krijgen in verschillen tussen de leefstijlen van de respondentengroepen. Hiertoe werd de analyse opgesplitst in twee fasen (Walker & Li, 2007), waarbij de data in eerste instantie werden geanalyseerd door middel van factoranalyse (met Varimax rotatie) om de verschillende variabelen te reduceren tot een beperkt aantal factoren per dimensie. In de tabel hieronder wordt een overzicht gegeven van de gebruikte variabelen, de overeenkomstige onderzoeksdimensies en de resulterende factoren. Vervolgens is een Anova analyse uitgevoerd om betekenisvolle verschillen tussen de factorscores in de vier gebieden te verkennen en zijn gemiddelde scores en standaarddeviaties berekend in functie van de inhoudelijke interpretatie. Op deze manier werd berekend voor welke factoren en dimensies de buurten significant verschillend zijn van mekaar. De waarden van de factoren leveren inhoudelijke informatie aan over de respondenten, over hun gedrag en hun normen en waarden of persoonlijkheden.

Variabele	Beschrijving variabele	Dimensie	Factor
waardC	belang open staan voor anderen	sociaal-cultureel	1 waarden en persoonlijkheid
openEJ	persoonlijke openheidsscore	sociaal-cultureel	1 waarden en persoonlijkheid
openact	sociale contacten in de buurt	sociaal-cultureel	2 sociale contacten
openact2	dagelijkse voorzieningen in de buurt	sociaal-cultureel	3 dagelijkse voorzieningen
waardB	belang verwerven materiële welstand	economisch	3 waarden
eigewon	eigendomsstatuut woning	economisch	2 statusgedrag
aantaauto	aantal wagens	economisch	2 statusgedrag
parkautoT	stalling wagens	economisch	2 statusgedrag
diploma	opleidingsniveau	economisch	1 status
arbsit	aard tewerkstelling	economisch	1 status
statarb	tewerkstellingsgraad/ gezin	economisch	1 status
waardA	belang beschermen milieu	ecologisch	2 waarden
ecolact	aantal milieuoacties	ecologisch	1 milieuvriendelijk gedrag
ecolwon	verminderen energie- of waterverbruik	ecologisch	1 milieuvriendelijk gedrag
ovgedr	gebruik openbaar vervoer	ecologisch	3 openbaar vervoer
waardD	belang veiligheidsaspect	veiligheid	2 waarden
veilactA	onveiligheidsgevoel in eigen buurt	veiligheid	1 onveiligheidsgevoel en -gedrag
veilactB	mijddgedrag verloedering	veiligheid	1 onveiligheidsgevoel en -gedrag
veilactC	mijddgedrag fysieke bedreigingen	veiligheid	1 onveiligheidsgevoel en -gedrag
veilactD	mijddgedrag onveilig verkeer	veiligheid	1 onveiligheidsgevoel en -gedrag
diefwon	woningbeveiliging	veiligheid	3 woningbeveiliging
veilwa	vertrouwen in de mensen	veiligheid	2 waarden

Tabel 7 overzicht van de variabelen gebruikt bij de factoranalyse van de leefstijldimensies in de casegebieden

In de tweede fase werden de respondenten van de cases a posteriori toegewezen aan de manifeste en latente leefstijlgroepen, bepaald op basis van de internetbevraging. Hiertoe werd een discriminantanalyse uitgevoerd, waarbij elke respondent uit de internetbevraging én uit de cases werd toegewezen aan een manifeste en een latente leefstijlcluster.

Deze beide analyses maken het mogelijk om te reflecteren over overeenkomsten tussen eigenschappen van de respondenten en eigenschappen van hun woonomgeving. Tegelijkertijd worden inzichten verkregen in de interne diversiteit van de buurten en in verschillen tussen de populaties van de vier buurten.

De vier casegebieden werden op het terrein geanalyseerd en relevant kaartmateriaal werd verzameld en verwerkt. In functie van het verwerven van bijkomende (beleidsmatige) informatie over de casegebieden in Merelbeke vonden op 4 oktober 2011 interviews plaats met achtereenvolgens Maaïke Bockstal (Dienst Ruimtelijk Beleid - Stedenbouw), Joachim Van Praet (Dienst Ruimtelijk Beleid - Mobiliteit) en Geert Van Hoecke (Lokale Politie) van de gemeente Merelbeke.

4.5 Conclusie

Hoofdstuk 4 genereerde inzichten in de onderzoeksvragen en de onderzoeksmethodieken en vormt hiermee de basis voor de verdere uitwerking en inhoud van het onderzoek.

Het exploratief onderzoek ontwikkelt nieuwe inzichten en concepten voor het ruimtelijk woonbeleid in Vlaanderen en dit specifiek vanuit het perspectief van de individuele bewoner. Concreet willen we zowel inventariseren ('welke leefstijlgroepen zijn er in Vlaanderen?'), inspireren ('hoe willen we in de toekomst wonen?') als implementeren ('wat betekent dit voor het ruimtelijk beleid?').

In dit doctoraatsonderzoek worden verschillende onderzoeksmethodieken gecombineerd: survey van wetenschappelijk onderzoek, documentanalyse, surveyonderzoek door middel van een internetbevraging en caseonderzoek.

Het leefstijlconcept wordt inhoudelijk opgeladen op basis van een surveyonderzoek en een kwantitatieve data-analyse. De internetbevraging, die nieuwe data opleverde, peilde zowel naar leefstijlkenmerken, naar het huidige wonen en de woonomgeving, naar het ideale wonen als naar sociodemografische kenmerken van de respondenten. Deze vierdeling in de bevraging weerspiegelt de diverse doelstellingen van het onderzoek én de operationalisering van het leefstijlconcept. De data over de leefstijlkenmerken en het huidige wonen van de respondenten worden aan een k-means clusteranalyse onderworpen met de bedoeling om manifeste, latente en (gecombineerde) clustergroepen te onderscheiden. De antwoorden van de respondenten over hun ideale woonomgeving worden beschreven en door middel van statistische toetsen worden relaties tussen de leefstijlclusters en de verschillende oriëntaties voor de ideale woonomgeving onderzocht.

Aanvullend op het surveyonderzoek wordt een caseonderzoek in een beperkt aantal buurten in Vlaanderen uitgevoerd. Dit caseonderzoek laat toe om de data over leefstijlen (van een representatieve bewonersgroep van 30 tot 40 bewoners per casegebied) te combineren met terrein- en beleidsanalyses en zodoende inzichten te genereren voor de implementatie van het leefstijlconcept in Vlaanderen.

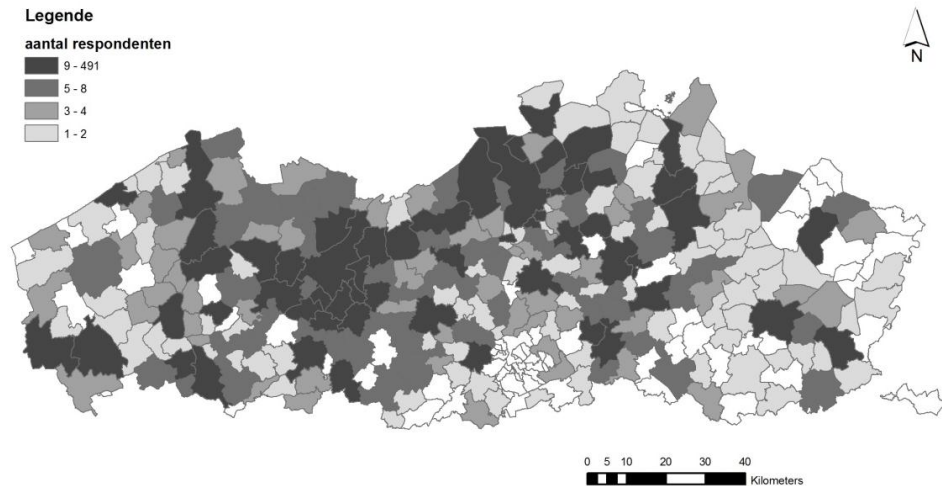
Het laatste hoofdstuk van dit document is voorbehouden voor de implementatie en verhaalt op basis van de gecombineerde inzichten uit de literatuurstudie, de kwantitatieve analyses en het terreinonderzoek, op welke manier het leefstijlconcept nu en concreet in Vlaanderen inhoud kan krijgen in een meer subjectgericht ruimtelijk beleid.

Hoofdstuk 5 Inventarisatie van leefstijlen in Vlaanderen

5.1 Respondentenprofiel van de internetbevraging

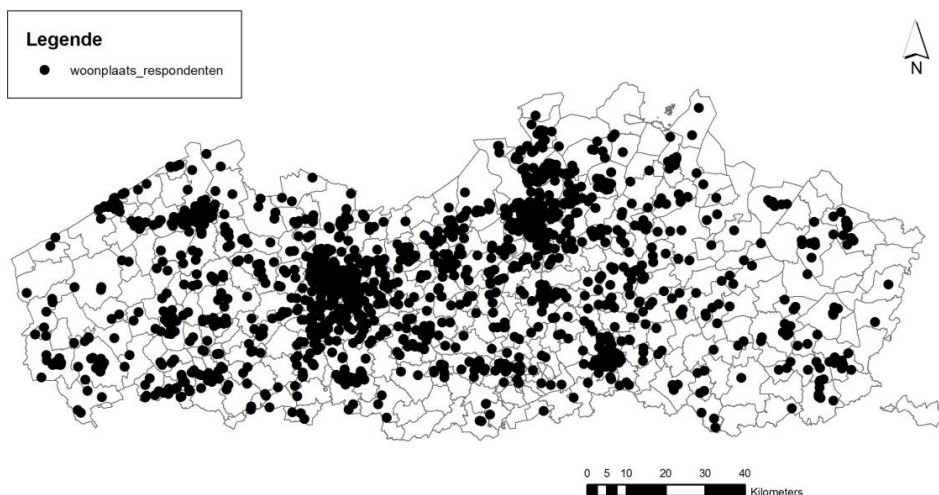
In functie van het luik ‘inventarisatie’ werd tijdens de eerste maanden van 2010 een internetbevraging georganiseerd om gericht informatie te verzamelen over de leefstijlen van de bewoners van Vlaanderen. In totaal vulden meer dan 2400 personen de webenquête in. Zoals eerder besproken vormen deze geen representatieve afspiegeling van de Vlaamse diversiteit aan leefstijlen. In de bijlage 2 bij dit proefschrift worden de socio-economische situatie van de respondenten en een selectie van antwoorden met betrekking tot hun huidige woonsituatie weergegeven. Waar mogelijk zijn deze antwoorden vergeleken met cijfers voor heel Vlaanderen om de resultaten te kaderen binnen een meer globaal ruimtelijk en maatschappelijk perspectief. Een overzicht van alle antwoorden uit de onlinebevraging is terug te vinden in de bijlage 3.

Onderstaande figuren geven inzicht in de geografische spreiding van de woonplaats van de respondenten. Beide kaarten visualiseren de ruimtelijke spreiding van de respons, met respondenten wonend over heel Vlaanderen. De verhouding tussen het aandeel stedelijke en landelijke respondenten (n=2339) bedraagt 73/27. Voor heel Vlaanderen bedraagt de verhouding van stedelijke versus landelijke inwoners, ouder dan 17 (naar analogie met de doelgroep van de bevraging), anno 2010 65/35. Dit betekent dat er met de onlinebevraging relatief meer stedelijke respondenten bereikt zijn.

Figuur 29 Spreiding van de respons over Vlaanderen - aantal respondenten per gemeente (n=2339, 2010) (internetbevraging 2010)

De tweede kaart geeft een overzicht van de woonplaatsen van de respondenten, vertaald naar het zwaartepunt van de straat waarin de respondent woont. De enquête bevroeg immers niet het exacte adres van de respondenten, enkel de straatnaam en de woongemeente werden verzameld. Op basis van beide gegevens werden respondenten GIS-matig toegewezen aan een woonplaats in Vlaanderen. Door de bewerking (fout gespelde of onbestaande straatnamen, combinaties van straten en gemeenten die niet blijken te bestaan, ontbrekende straatnamen) werd het aantal respondenten herleid tot 1744.

Figuur 30 Spreiding van de respons over Vlaanderen - weergave van de woonplaats van de respondenten (n=1744, 2010) (internetbevraging 2010)

In de enquête werd onder meer gevraagd naar het geboortjaar, geslacht, opleidingsniveau, naar de gezins- en de arbeidssituatie van de respondenten. Concluderend kan worden gesteld dat de steekproef een brede leeftijdsgroep heeft bereikt hoewel de participatie minder groot is bij de leeftijdsgroep van 18 tot 25 en bij 60-plussers. Wat betreft het socio-economisch profiel van de respondenten zijn het hoge opleidingsniveau en de hoge arbeidsparticipatie opvallend. De gezinssituatie, meer bepaald de grootte van het gezin waarin de respondent verblijft, is daarentegen erg gelijklopend met de Vlaamse situatie.

In het kader van dit onderzoek is in het bijzonder de huidige woonsituatie van de respondenten belangrijk. Deze is, niettegenstaande de beperkte oververtegenwoordiging van stedelingen en het hogere economische profiel van de respondenten, gelijklopend met de Vlaamse gemiddelden in het bijzonder wat betreft het woningtype van de respondenten, de gemiddelde perceelsgrootte en het eigendomspercentage.

5.2 Domeinspecifieke leefstijltypes bij de respondenten

5.2.1 Methodiek

Vanuit de doelstelling om nieuwe inzichten te verwerven in de diversiteit van de bewoners in Vlaanderen, worden in deze dissertatie domeinspecifieke (=woonspecifieke) leefstijlgroepen en –types geïnventariseerd. In de internetbevraging werden vragen opgenomen over de bestaande woning en woonomgeving, de leefstijl, de ideale woonomgeving en de socio-economische achtergrond van de respondenten. Voor dit onderdeel van het onderzoek, met name de inventarisatie van de domeinspecifieke leefstijltypes, worden in het bijzonder de antwoorden met betrekking tot de bestaande woning en woonomgeving en de leefstijl van de respondent gebruikt. In totaal werden antwoorden verzameld van 2339 Vlaamse inwoners. Deze vormen evenwel geen volledig representatief staal van de Vlaamse bevolking (cf. hoofdstuk 4). Dit impliceert dat de verder geïnventariseerde leefstijlgroepen en –types moeten worden geïnterpreteerd als ‘illustraties’ van de diversiteit van de bewoners in Vlaanderen, zonder er echter een volledige afspiegeling van te zijn.

Een kritische literatuurstudie van het concept leefstijl resulteerde in de beslissing om exploratief om te gaan met het leefstijlconcept. Hiermee wordt bedoeld dat vanuit verschillende betekenissen of operationele definities van 'leefstijlen' zal worden gewerkt.

In concreto wordt in dit hoofdstuk een antwoord geformuleerd op de onderstaande onderzoeksvragen:

1.2 Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze) en latente variabelen, en de combinatie van beiden?

1.3 Welke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen (leeftijd, opleidingsniveau, gezinssituatie) vinden we terug?

In de inventarisatie van domeinspecifieke leefstijltypes worden logischerwijs de volgende subonderzoeksvragen onderscheiden:

1.2a Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze)?

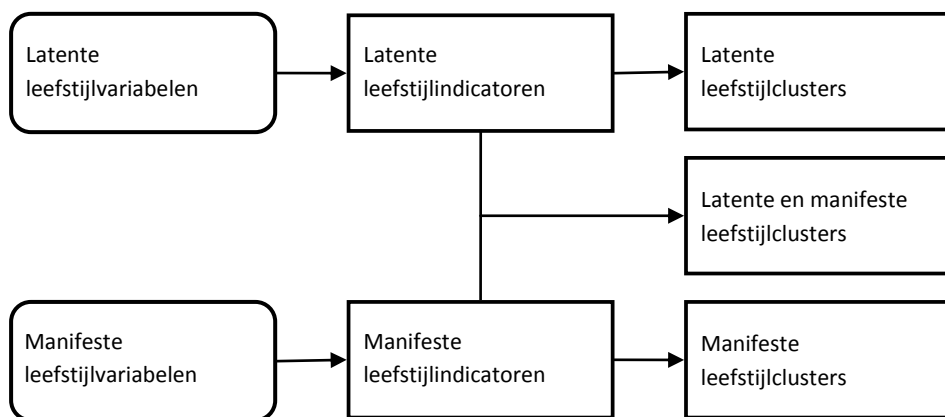
1.2b Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van latente variabelen?

1.2c Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van de combinatie van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze) en latente variabelen?

In dit onderzoek werd geopteerd voor de methodiek van clusteranalyse, met als belangrijkste argument dat deze methodiek toelaat om de hoeveelheid aan data te structureren. Als resultaat van de analyses beogen we leefstijlclusters op basis van latente aspecten, van manifeste aspecten én finaal van een combinatie van latente en manifeste aspecten. De analyse wordt uitgevoerd in het statistisch softwarepakket SPSS, veel gebruikt in de sociale wetenschappen en met een gebruiksvriendelijke interface (Mortelmans & Dehertogh, 2008). De selectie van relevante variabelen uit het databestand is determinerend voor het bekomen resultaat. In functie van de input van deze variabelen in een clusteranalyse, is voor een aantal variabelen een hercodering (waarden tussen 0 en 100) noodzakelijk. Enkele nieuwe variabelen werden berekend op basis van de basisdata van de enquête. Op basis van de K-meansclustering worden voor de latente, de manifeste en de combinatie van latente en manifeste variabelen clusters bekomen, waarbij het aantal clusters varieert tussen 3 en 7. De resultaten van deze clusteranalyses worden vergeleken op basis van de gemiddelde scores. Bijkomend wordt de clusterstructuur geanalyseerd door het vergelijken van de varianties, waarbij gestreefd wordt naar een beperkte variantie per cluster. Tenslotte wordt een ad random sample gemaakt van de respondentengroep (50% van de respondenten) en worden de clusteranalyses herhaald voor deze sample. Indien de resultaten van de clusteranalyse van de sample vergelijkbaar zijn met de volledige respondentengroep kan de clusteranalyse als stabiel worden beschouwd (cf. hoofdstuk 4). De syntax van deze statistische analyses is opgenomen in bijlage bij dit document.

De sociodemografische kenmerken van de respondenten worden niet als inputvariabelen beschouwd bij de clusteranalyses omwille van het conceptueel onderscheid tussen leefstijlgroepen, op basis van manifeste en latente variabelen, en de klassieke doelgroepenbenadering, op basis van

sociodemografische kenmerken van de respondenten. De sociodemografische kenmerken vormen achtergrondvariabelen die, indien er samenhang met leefstijlkenmerken wordt gevonden, mede worden gebruikt om de bekomen leefstijlclusters te beschrijven.

Figuur 31 Analysestappen voor het bepalen van de leefstijlclusters

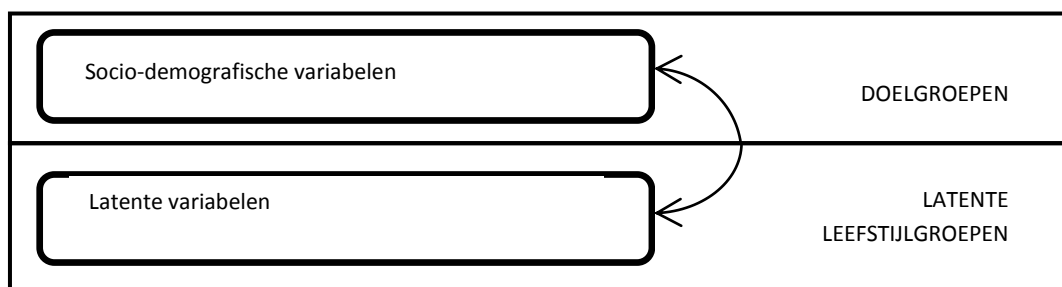
5.2.2 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van latente variabelen

Zoals eerder gesteld kan het begrip leefstijl op verschillende manieren worden ingevuld. In hoofdstuk 2 werd een onderscheid gemaakt tussen demografische segmentatie, psychografische marketing segmentatie (een combinatie van psychografische, sociografische en culturalistische segmentatie), mechanistische segmentatie, poststructuralistische segmentatie en geografische segmentatie. De domeinspecifieke leefstijltypes op basis van latente variabelen zijn nauw verwant met de psychografische marketing segmentatie. Dit impliceert dat data worden gecombineerd die betrekking hebben op persoonlijkheidskenmerken, normen en waarden en attitudes.

De centrale onderzoeksvragen voor dit deelaspect van het onderzoek luiden:

1.2b Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van latente variabelen?

1.3 Welke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen (leeftijd, opleidingsniveau, gezinssituatie) vinden we terug?

Figuur 32 Theoretisch concept latente leefstijlgroepen en doelgroepen

Omwille van het exploratieve karakter van dit onderzoek is niet vertrokken vanuit een te toetsen empirisch of theoretisch model, zoals wel het geval is bij sociografische en culturalistische segmenteringen, maar worden de data exploratief onderzocht.

In het onderzoek naar de exploratie van latente leefstijlclusters zijn de volgende stappen gezet en resultaten bekomen:

Selectie van relevante variabelen uit het databestand en bewerking van deze variabelen

De volgende leefstijlvariabelen zijn meegenomen in de analyse van latente leefstijlgroepen: persoonlijk belang materiële welstand, openstaan voor anderen, milieubescherming, veiligheid en het persoonlijkheidskenmerk openheid. Uiteraard zijn deze variabelen verbonden met de vier centrale dimensies van het onderzoek, met name de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie. Sommige variabelen kunnen direct worden meegenomen in de clusteranalyse, voor anderen zijn (meerdere) bewerkingen nodig. De vier variabelen m.b.t. de waardering van de respondenten van de economische dimensie (= materiële welstand), de sociaal-culturele dimensie (=openstaan voor anderen), de ecologische dimensie (= milieubescherming) en de veiligheidsdimensie (=veiligheid) werden gehercodeerd naar waarden tussen 0 en 100. De variabele 'openheid' is één van de vijf persoonlijkheidsdimensies van de Big Five (Mc Crae & Oliver, 1992) en werd berekend op basis van de scores van de respondenten op vragen over hun persoonlijkheid en eveneens gehercodeerd naar waarden tussen 0 en 100.

Dit resulteert in de volgende latente variabelen:

- waardA = variabele die aangeeft hoe belangrijk de respondent het vindt om het milieu te beschermen (heel belangrijk = 100)
- waardB = variabele die aangeeft hoe belangrijk de respondent het vindt om materiële welstand te verwerven (heel belangrijk = 100)
- waardC = variabele die aangeeft hoe belangrijk de respondent het vindt om open te staan voor anderen (heel belangrijk = 100)
- waardD = variabele die aangeeft hoe belangrijk de respondent het aspect veiligheid vindt in onze maatschappij (heel belangrijk = 100)
- openheid = variabele die inzicht geeft in de karakteriële 'openheid' van de respondent (zeer open = 100)

De clusters werden bepaald op basis van de vijf berekende en/of gehercodeerde variabelen. De resultaten met 3, 4 en 5 clusters werden vergeleken op basis van de verschillen in gemiddelde waarden voor de verschillende variabelen. De clusteranalyse met drie clusters is niet verder geanalyseerd omdat hierdoor een erg grote cluster ontstaat die op alle variabelen hoog scoort, en omdat de bevraging in relatie tot het veiligheidsaspect niet discriminerend werkt tussen de clusters. Voor de clusteroplossing met vier en vijf clusters werden de varianties binnen de bekomen clusters geanalyseerd en een test-clusteranalyse uitgevoerd op de helft van de respondenten.

De clusteroplossing met vier oplossingen is finaal gekozen omdat de variantie binnen elke cluster voor deze oplossingen globaal lager ligt dan voor 5 clusters, en de testcase met de helft van de respondenten resulteerde in nagenoeg dezelfde clustergroepen (qua grootteorde én qua kenmerken) als de clusteranalyse.

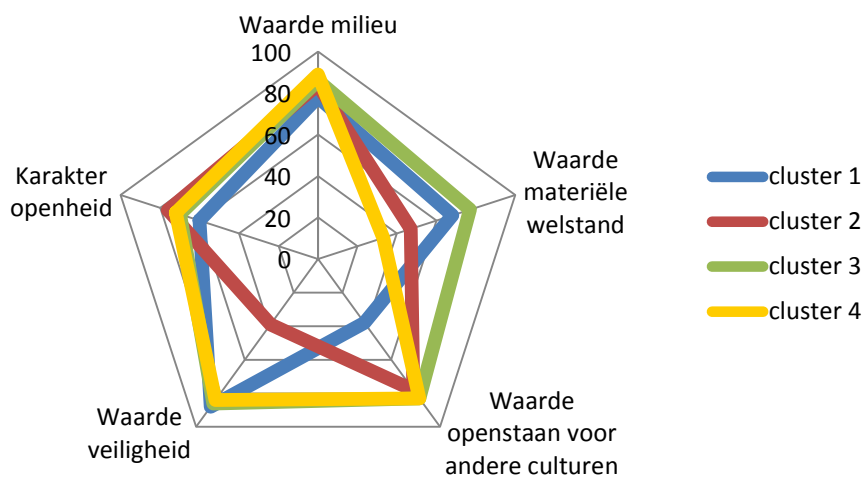
Vier latente leefstijlclusters

De 1744 respondenten die door middel van de GIS-analyse aan een concrete statistische cluster zijn gekoppeld zijn in de analyse meegenomen. Voor 29 respondenten zijn de antwoorden niet volledig, waardoor ze niet aan een cluster konden worden toegewezen. De clusteranalyse resulteert in vier groepen, waarvan groep 3 veruit de meest omvangrijke groep is (n=798) en cluster 2 het minst aantal respondenten telt (n=173). Cluster 1 en 4 tellen respectievelijk 281 en 463 respondenten.

De totale groep van respondenten (n=1715) wordt gekenmerkt door een diversiteit wat betreft de waarde die ze respectievelijk hechten aan materiële welstand, aan het openstaan voor andere culturen en aan veiligheid. Wat betreft het belang dat wordt gehecht aan materiële welstand is een duidelijke hiërarchie terug te vinden bij de clustergroepen: zeer belangrijk – cluster 3, belangrijk – cluster 1, minder belangrijk – cluster 2 en eerder onbelangrijk – cluster 4. Drie van de vier clusters vinden het openstaan voor andere culturen erg belangrijk, enkel cluster 1 denkt hier gemiddeld anders over. Een zelfde patroon vinden we terug voor het aspect veiligheid, een consensus tussen de clusters 1, 3 en 4 over het belang van veiligheid, terwijl de respondenten in cluster 2 dit net onbelangrijk vinden. Er zijn twee aspecten waarvoor het onderscheid tussen de clusters veel minder uitgesproken is, met name de karaktereigenschap openheid en de waardering van het belang van het milieu. Alle clusters scoren erg hoog voor dit laatste aspect, wat uiteraard betekent dat er onder de respondenten een consensus heerst dat het belangrijk is om het milieu te beschermen. Dit was verwacht aangezien uit onderzoek in het kader van de eurobarometer (The European Opinion Research Group (EORG), 2002; Directorate General Communication, 2007) blijkt dat het globale milieubewustzijn toeneemt in Europa en dat het voor nagenoeg 96% van de Europeanen belangrijk is om het milieu te beschermen. Ook voor de karaktereigenschap openheid is het onderscheid tussen de gemiddelde waarden van de clusters eerder beperkt.

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Cluster 4
N (1715 valid / 29 missing)	281	173	798	463
Waarde milieu	78	84	86	89
Waarde materiële welstand	68	47	77	33
Waarde openstaan voor anderen	38	78	83	83
Waarde veiligheid	88	39	86	84
Karakter openheid	60	76	70	72

Tabel 8 Gemiddelde scores van de latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

Figuur 33 Radarvoorstelling van de vier latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

In de voorbeeldleefstijlonderzoeken die werden besproken in hoofdstuk 2 van dit onderzoek worden vaak typerende namen gezocht voor de verschillende clusters. Dit maakt het makkelijker om te communiceren over de gevonden clusters maar tegelijkertijd riskeert men om één bepaald aspect van de cluster uit te vergroten en de complexiteit en gelaagdheid te verliezen. In eerste instantie wordt ervoor geopteerd om in dit onderzoek de clusters niet eenduidig te ‘labelen’ maar de clusters enkel vanuit hun eigenschappen te gaan differentiëren. De clusters worden beschreven in afnemende grootteorde.

Cluster 3

De respondenten in cluster 3 scoorden het hoogst op alle vragen gerelateerd aan normen / waarden, attitudes of persoonlijkheidskenmerken, en vinden dus alle dimensies van het onderzoek (de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie) erg belangrijk.

Cluster 4

Deze respondenten scoren hoog op de sociaal-culturele dimensie, de veiligheidsdimensie en de ecologische dimensie. In tegenstelling tot de respondenten uit cluster 3 vinden ze het niet belangrijk om materiële welstand te verwerven, waardoor ze de laagste score hebben van alle clustergroepen op de economische dimensie.

Cluster 1

De respondenten van cluster 1 onderscheiden zich vooral van de anderen door hun lage score op de sociaal-culturele dimensie. Ze vinden het niet belangrijk om open te staan voor anderen en hun gemiddelde score op de persoonlijkheidsdimensie 'openheid' is het laagst van alle clustergroepen. Ook het milieuaspect wordt gemiddeld minder belangrijk gequoteerd (ecologische dimensie), terwijl het bereiken van materiële welstand (economische dimensie) en de globale veiligheid dan weer wel hoog worden ingeschat.

Cluster 2

Cluster 2 vormt de kleinste groep uit de bevraging. De respondenten uit cluster 2 scoren het hoogst voor hun karakteriële openheid. Cluster 2 scoort opmerkelijk lager dan de andere clusters voor de veiligheidsdimensie. Ook het bereiken van materiële welstand (de economische dimensie) is voor hen minder belangrijk. Voor de ecologische en sociaal-culturele dimensie scoren ze gemiddeld.

Samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen

In een volgende analysestap worden de sociodemografische kenmerken van de respondenten (leeftijd, gezinssituatie, inwonende kinderen en hoogste diploma) onder de loep genomen. Deze werden niet als inputvariabelen beschouwd bij de clusteranalyses maar vormen achtergrondvariabelen. Indien relevante statistische relaties kunnen worden aangetoond tussen deze achtergrondvariabelen en de leefstijlgroepen kunnen de sociodemografische kenmerken mede worden gebruikt om de leefstijlgroepen te beschrijven. Het meetniveau van deze variabelen (nominaal, ordinaal, interval of ratio), samen met het aantal clustergroepen, bepaalt de keuze van de analysetechniek. Voor de nominale variabelen: diploma, gezinssituatie, inwonende kinderen werd een kruistabelanalyse met χ^2 toets uitgevoerd.

De variabele ‘**diploma**’ werd gehercodeerd omdat het aantal observaties in de lagere opleidingsgroepen te laag ligt. Dit resulteert in vier groepen: universitair onderwijs, hoger niet-universitair onderwijs, algemeen secundair onderwijs, beroeps/technisch onderwijs of lager. Voor deze groepen werd een kruistabelanalyse opgemaakt met de clusters als afhankelijke variabele en het opleidingsniveau als onafhankelijke variabele. De vier clusters zijn verschillend m.b.t. het ‘hoogste diploma’ ($\chi^2 128.392$, $p < .001$). het significante verband (Cramer’s V .158) is niet zo sterk. De respondenten in cluster 1 hebben een lager opleidingsniveau. De respondenten in de clusters 2 en 3 hebben het hoogste opleidingsniveau.

Clusters	ASO	BSO / TSO	Niet-universitair	Universitair
1	14%	20%	46%	20%
2	2%	6%	34%	58%
3	5%	8%	37%	50%
4	7%	9%	44%	40%
totaal	7%	10%	40%	43%

Tabel 9 Opleidingsniveau per latente leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Voor de **gezinssituatie** werd een kruistabelanalyse opgemaakt met de clusters als afhankelijke variabele en de gezinssituatie als onafhankelijke variabele. De clusters zijn niet significant verschillend m.b.t. de gezinssituatie van de respondenten ($\chi^2 32;645$, $p = .005$). Dit betekent dat het niet relevant is om de clusters te beschrijven op basis van de gezinssituatie van de respondenten. Ook met de variabelen ‘inwonende kinderen jonger dan 12’ en ‘inwonende kinderen jonger dan 18’ worden geen significante verbanden gevonden.

Voor de ratiovariabele **leeftijd** werd een One way variantieanalyse uitgevoerd met de clusters als afhankelijke variabele en de leeftijd als onafhankelijke. Hieruit blijkt dat de clusters niet significant verschillend zijn wat betreft de leeftijd van de respondenten ($p = .089$).

Relatie met huidig wonen van de respondenten?

De vragen die aan de basis liggen van de clusters zijn niet expliciet gerelateerd aan de huidige woonkeuzes en het woongedrag van de respondenten. Toch werd onderzocht of de respondenten van de verschillende clustergroepen van elkaar verschillen wat betreft hun woonsituatie. Meer in het bijzonder werd gecheckt op verschillen tussen de woningtypes en de woonplaats (situering in stadsgewest en situering t.o.v. de NIS-woonkernen).

Voor de **woonplaats** werd een kruistabelanalyse opgemaakt met de clusters als afhankelijke variabele en respectievelijk de woonplaats in relatie tot de stadsgewesten en de NIS-woonkernen als onafhankelijke variabele. De clusters zijn niet significant verschillend m.b.t. de woonplaats van de respondenten (respectievelijk $\chi^2 26;714$, $p = .002$ en $\chi^2 2,720$, $p = .440$). Dit betekent dat het niet relevant is om de clusters te beschrijven op basis van de woonplaats van de respondenten. Wat betreft het **woningtype** wordt wel een significant verschil gevonden tussen de verschillende clusters ($\chi^2 43,317$, $p < .001$). Het significante verband (Cramer’s V .096) is niet zo sterk. De respondenten van cluster 1 wonen vooral in vrijstaande en halfopen woningen, terwijl bijna de helft van de respondenten van cluster 2 in een rijwoning of appartement woont. De woontypologische verdeling van cluster 3 is nagenoeg gelijk aan de globale verdeling van de steekproef. Cluster 4 telt relatief meer rijwoningen en minder vrijstaande woningen.

clusters	vrijstaande woning	halfopen bebouwing	rijwoning	appartement / studio
1	50%	23%	19%	7%
2	27%	24%	34%	15%
3	43%	17%	28%	12%
4	37%	19%	34%	9%
totaal	41%	19%	29%	11%

Tabel 10 Woningtype per latente leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Conclusie latente leefstijlclusters

Op basis van alle informatie werd de volgende latente leefstijltypering uitgewerkt, waarbij uiteraard de verschillpunten tussen de groepen worden benadrukt. Het labelen van de leefstijlgroepen was niet evident, mede omwille van de abstracte, latente kenmerken die aan de basis liggen van de clustergroepen. In de beschrijving van de groepen wordt niet enkel verwezen naar de latente leefstijlkenmerken, maar ook naar de sociodemografische kenmerken van de respondenten per clustergroep en naar hun huidige woonsituatie, op voorwaarde dat deze statistisch verschillend zijn tussen de leefstijlgroepen. Deze sociodemografische en woonkenmerken liggen echter niet mee aan de basis van de latente clustergroepen.

De **(hoogopgeleide) waardenzoekers (cluster 3)** vinden alle dimensies van het onderzoek (de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie) erg belangrijk en wonen (vooral) in vrijstaande woningen of appartementen.

De **minimalisten (cluster 4)** vinden het niet belangrijk om materiële welstand te verwerven en wonen vaker in een rijwoning. Ze scoren wel hoog op de sociaal-culturele, de ecologische en de veiligheidsdimensie

De **(laag opgeleide) materialisten (cluster 1)** schatten het bereiken van materiële welstand en de globale veiligheid hoog in. Ze wonen dan ook vooral in vrijstaande of halfopen woningen. Het milieu en openstaan voor anderen, behoren niet tot hun prioriteiten.

De **toleranten (cluster 2)** hebben de hoogste persoonlijke openheidsscore van alle leefstijlgroepen. Ze scoren gemiddeld voor de ecologische en sociaal-culturele dimensie maar opmerkelijk lager voor de veiligheids- en de economische dimensie. Nagenoeg de helft woont in een rijwoning of appartement.

De analyse van de latente leefstijlclusters resulteert in vier leefstijltypes: de (hoogopgeleide) waardenzoekers, de minimalisten, de (laag opgeleide) materialisten en de tolerantanten. De verschillen tussen de leefstijlgroepen worden bepaald door leefstijltypisch gebonden scores op de economische dimensie, de veiligheidsdimensie en de sociaal-culturele dimensie. De latente leefstijlclusters hebben maar een beperkte betekenis voor het huidige wonen van de respondenten en voor hun socio-demografische kenmerken aangezien de clusters zich enkel onderscheiden van elkaar voor wat betreft het gemiddeld opleidingsniveau en het woningtype. De clustergroepen, die vooral gebaseerd zijn op verschillen in normen en waarden, hebben geen geografische component wat concreet betekent dat de latente clustergroepen niet kunnen worden geïnterpreteerd als groeperingen van bijvoorbeeld stedelijke of landelijke bewoners. De latente leefstijlgroepen zijn niet gekoppeld aan de gezinssituatie

en de leeftijd van de respondenten. Dit spoort met de verwachtingen aangezien werd verwacht dat normen, waarden en de karaktereigenschappen betrekkelijk stabiele kenmerken zijn en dus slechts beperkt variëren in de tijd en beperkt afhankelijk zijn van de levensfase van de respondenten. Dit impliceert dat de latente leefstijlclusters complementaire inzichten genereren ten opzichte van de klassieke doelgroepenbenadering gerelateerd aan leefstijl (jongeren, ouderen, ...) of aan gezinssituatie (gezinnen met kinderen, alleenstaanden, ...).

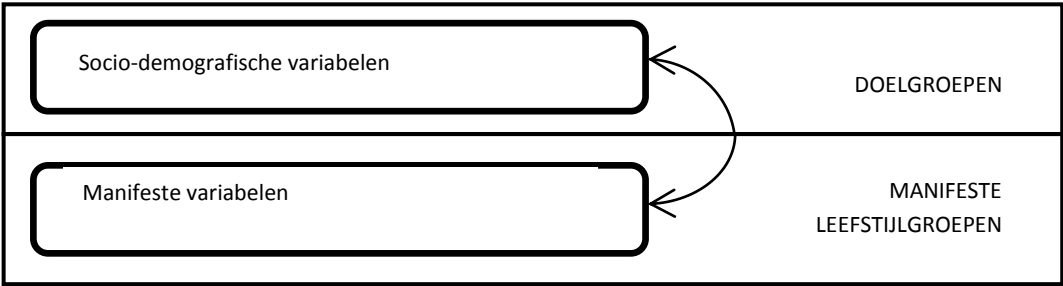
5.2.3 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van gedragsmatige variabelen

In dit onderzoek worden niet alleen latente leefstijltypes onderzocht maar wordt ook dieper ingegaan op de zogenaamde manifeste leefstijltypes. Deze leefstijltypes zijn gebaseerd op gedragsmatige verschillen tussen de respondenten en zijn verwant met de mechanistische leefstijlanalyses uit hoofdstuk 2. Centraal in de mechanistische benadering staat het leefstijlconcept als ‘een manier van leven’, waardoor de focus van het onderzoek ligt op het gedrag van de respondenten. Het leefstijlconcept wordt binnen deze traditie totaal verschillend ingevuld dan bij de voorgaande psychografische benadering die eerder poogde om achterliggende motieven voor een bepaald gedrag in beeld te brengen. De nadruk op het exploratieve karakter van het onderzoek blijft echter dezelfde. In de hiernavolgende tekst wordt geen ‘erkend’ leefstijlmodel op zijn geldigheid getoetst maar worden nieuw verzamelde data gecombineerd en geëxploreerd om de bruikbaarheid van het leefstijlconcept te toetsen.

De centrale onderzoeksvragen voor dit deelaspect van het onderzoek luiden:

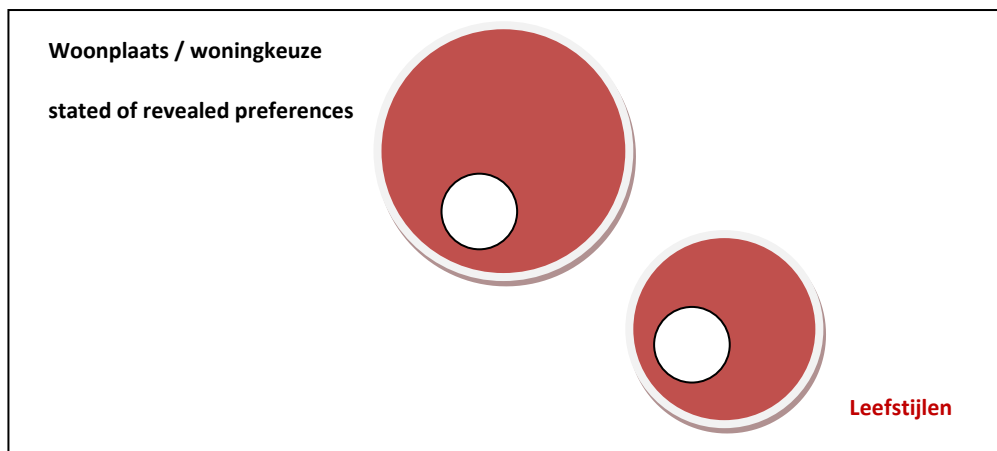
1.2a Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze)?

1.3 Welke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen (leeftijd, opleidingsniveau, gezinssituatie) vinden we terug?

Figuur 34 Theoretisch concept manifeste leefstijlgroepen en doelgroepen

Vanuit de domeinspecifieke invalshoek van dit onderzoek, leefstijlen met een relevantie voor het wonen en voor de ruimtelijke planning, worden de huidige woonplaats- en woningkeuze beschouwd als gedragscomponenten. Deze interpretatie van leefstijlen is geïnspireerd door heel wat verwante onderzoeken van leefstijltypologieën waarin een ruimtelijke component zit besloten, waardoor de leefstijl op zichzelf als een soort ruimtelijk fenomeen wordt gezien (zie hoofdstuk 2).

Figuur 35 Relatie tussen omgevingsvariabelen en leefstijlen

Selectie van relevante variabelen uit het databestand en bewerking van deze variabelen

De hiernavolgende gedragsitems uit de bevraging zijn meegenomen in de analyse van manifeste leefstijlgroepen. Deze items zijn gerelateerd aan de vier dimensies van het onderzoek: de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie en zijn allen te beschouwen als handelingen van de respondenten.

- Items gerelateerd aan verplaatsingsgedrag en autobezit: aantal wagens, autogebruik, stalling van de wagens, gebruik openbaar vervoer, vervoersmiddel;
- items gerelateerd aan het veiligheidsthema: mijddgedrag, diefstalbeveiliging;
- items gerelateerd aan ecologische aspecten: variabelen eurobarometer, installatie van fotovoltaïsche cellen, energie- en waterbesparende maatregelen,
- items gerelateerd aan het gedrag in de woonomgeving: sociale contacten, gebruik van dagelijkse voorzieningen.

Vanuit het domeinspecifieke karakter van het onderzoek (relatie met het wonen) werd ook informatie over de perceelsgrootte en het eigendomsstatuut van de woning meegenomen.

In functie van een verwerking van de antwoorden in een clusteranalyse werden de antwoorden over eigendomsstatuut, mijddgedrag, diefstalbeveiliging van de woning, sociale contacten, dagelijkse voorzieningen, wijzigingen aan de woning, fotovoltaïsche cellen, aantal wagens, openbaar vervoer en autogedrag gehercodeerd in waarden tussen 0 en 100. Voor de perceelsgrootte wordt een nieuwe waarde berekend, zodat alle waarden zich situeren tussen 0 en 100 (de perceelsgrootte van de respondenten wonende in een appartement of studio wordt gehercodeerd van missing value naar waarde 0, outliers -percelen groter dan 10.000 m² - worden aangepast tot waarde 10.000 m²). In navolging van de Eurobarometer waarbij de analyse van gedragspatronen van de Europeanen in relatie tot milieuaspecten leidde tot een onderscheid tussen milieu-actieve, milieu-pragmatische burgers en burgers die kunnen worden getypeerd als milieu free-riders, werd een globale waarde voor ecologisch gedrag berekend op basis van het aantal positieve antwoorden op de vraag over ondernomen acties omwille van milieuredenen. De bekomen positieve antwoorden werden gesommeerd en gehercodeerd. In relatie tot het parkeren werd een nieuwe variabele gecreëerd door het berekenen van een

parkeerscore voor respectievelijk de respondenten met één, met twee en met drie wagens, en vervolgens deze waarden te combineren tot één waarde die een inzicht geeft in het parkeergedrag.

Dit resulteert in de volgende variabelen:

- veilactB = waarde die inzicht geeft in het mijddedrag omwille van verloedering van de woonomgeving (altijd = 100)
- veilactC = waarde die inzicht geeft in het mijddedrag omwille van fysieke bedreigingen (altijd = 100)
- veilactD = waarde die inzicht geeft in het mijddedrag omwille van de onveilige verkeerssituatie (altijd = 100)
- diefwon = waarde die verwijst naar extra beveiliging van de woning (beveiliging = 100)
- openact = waarde die verwijst naar het al niet hebben van sociale contacten in de eigen buurt (eigen buurt = 100)
- openact2 = waarde die verwijst naar het gebruiken van dagelijkse voorzieningen in de eigen buurt (eigen buurt = 100)
- enerwon2 = waarde die verwijst naar de installatie van fotovoltaïsche cellen (= 100)
- ecolact = geeft weer hoeveel verschillende acties de respondenten hebben ondernomen omwille van milieuredenen (9 acties is de hoogste score, gelijkgesteld met waarde 100)
- ecolwon = geeft aan of de respondent de afgelopen jaren wijzigingen heeft gedaan aan de woning om het energie- of waterverbruik te verminderen (wijzigingen = 100)
- autogedr = waarde die verwijst naar het autogedrag van de respondenten (vaak en grote afstanden = 100)
- ovgedr = waarde die verwijst naar het trein-tram-busgedrag van de respondenten (vaak én voor grote afstanden = 100)
- aantauto = waarde die verwijst naar het aantal wagens van de respondent (meer dan 2 auto's = 100)
- parkautoT = waarde die verwijst naar de manier waarop de wagens worden gestald (stalling van alle wagens zichtbaar op het private domein = 100)
- percnorm = waarde die verwijst naar de perceelsgrootte (grootste percelen gecorrigeerd naar 10.000 m² = waarde 100)
- eigewon = waarde die verwijst naar het eigendomsstatuut van de woongelegenheid (eigenaar = 100)

Aanvulling met variabelen over de woonplaats van de respondenten

In deze manifeste leefstijlanalyse worden gedragsmatige aspecten van de respondenten onderzocht. In relatie tot het wonen wordt het kiezen van een welbepaalde woonomgeving als 'gedrag' beschouwd. Het databestand laat toe de respondenten te georefereren tot op (deel)gemeenteniveau of tot op het niveau van de statistische sector. Deze verwerking verbindt respondenten aan een concrete locatie met een naam en een georeferentie zonder echter een 'waarde' aan deze plek toe te kennen. Concreet woont respondent X bijvoorbeeld in de gemeente Gent, deelgemeente Gentbrugge (postcode 9050) en in de statistische sector Gentbrugge-centrum. Een verdere operationalisering van de woonplaatskeuze, met als voornaamste doel inzicht te krijgen in geografische kenmerken van de woonplaats van de respondenten en deze kenmerken minimaal van een nominaal naar een ordinaal meetniveau te brengen is noodzakelijk om de voorgestelde methodiek van clusteranalyse te kunnen toepassen. Om dit

te bereiken werd de woonplaats van de respondenten bijkomend geanalyseerd in relatie tot enerzijds de stadsgewesten en anderzijds de afbakening van de NIS-woonkernen. In functie van de aanvulling van het databestand met ordinale variabelen voor de bestaande woonplaats van de respondenten, is voor elke respondent door middel van GIS nagegaan in welke deelzone van een stedelijk leefcomplex hij of zij woont. Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen de agglomeratie (kernstad en stadsrand), de banlieue, de forenzenwoonzone of de zone buiten de stedelijke leefcomplexen, op de kaart het 'landelijk gebied' genoemd. Deze waarden werden geïntegreerd in het SPSS-bestand en gehercodeerd naar waarden tussen 100 en 0. In tweede instantie is aan de dataset informatie toegevoegd over de woonplaats van de respondenten in relatie tot de situering van de NIS-woonkernen. Hiervoor is voor elke respondent nagegaan of hij of zij woont in een NIS-woonkern. Wonen in een woonkern impliceert dat de actuele woonplaats van de respondent gekenmerkt wordt door dichtere bebouwing en een bepaalde werkgelegenheid, wat in grote lijnen overeenkomt met de dorpskernen of stadscentra. Dit moet echter worden genuanceerd aangezien deze afbakening gebeurd is tot op het niveau van de statistische sector en de bebouwingsdichtheid en werkgelegenheid niet gelijkmatig verspreid hoeven te zijn over deze sector. Het is dus mogelijk dat een afgebakende NIS-woonkern gekenmerkt wordt door een dichtbebouwd centrum met werkgelegenheid (handelszaken, dienstverlening, ...) maar aan de randen nog onbebouwde delen bevat. Ook deze GIS-gegevens werden geïntegreerd in het SPSS-databestand en gehercodeerd naar waarden tussen 100 en 0.

Finaal worden naast de bovenvermelde 15 gedragsmatige variabelen de volgende data meegenomen in de berekening van de manifeste leefstijlclusters:

- stadsgewes = waarde die inzicht geeft in de woonplaats van de respondent t.o.v. de stadsgewesten (meest stedelijke locatie = 100)
- objectid_2 = waarde die inzicht geeft in de woonplaats van de respondent t.o.v. de NIS-woonkern (kern = 100)

Berekening en toetsing van de clusters

Omdat er voor de manifeste leefstijlclusters 17 variabelen werden gebruikt, en er mogelijk sterke correlaties zijn tussen bepaalde variabelen waardoor variabelen kunnen worden uitgesloten van de verdere analyse, werden de correlaties tussen de 17 variabelen specifiek onderzocht. De correlaties zijn beperkt zodat alle variabelen behouden blijven voor de verdere clusteranalyse. De clusters werden bepaald op basis van de 17 berekende en/of gehercodeerde variabelen. Doordat een deel van de respondenten geen antwoord gaf op de vraag over hun perceelsgrootte (326 missing values), werden er finaal 1388 respondenten opgenomen in de clusteranalyse voor de manifeste leefstijlvariabelen. De resultaten van clusteranalyses met 3, 4, 5, 6 en 7 clusters werden in eerste instantie vergeleken op basis van de verschillen in gemiddelde waarden. De grootte van de clusters is in alle varianten gelijkmatig verdeeld, in geen enkele variant ontstaat een zeer grote of zeer kleine cluster. Voor deze clusteroplossingen werden de varianties binnen de bekomen clusters geanalyseerd en een test-clusteranalyse uitgevoerd op de helft van de respondenten. De variantie is hoog voor heel wat items bij alle clustermogelijkheden. De clustermogelijkheid met 3 clusters wordt niet verder onderzocht omwille van de beperkte samenhang of erg hoge variantie binnen elke cluster voor nagenoeg elk item van het onderzoek.

De clusteroplossing met zes oplossingen werd finaal weerhouden, vooral omdat de testcase met de helft van de respondenten resulteerde in nagenoeg dezelfde clustergroepen (qua grootteorde én qua kenmerken) als de clusteranalyse. De varianties bleven in elk van de clustermogelijkheden hoog voor enkele variabelen (wisselend over de variabelen).

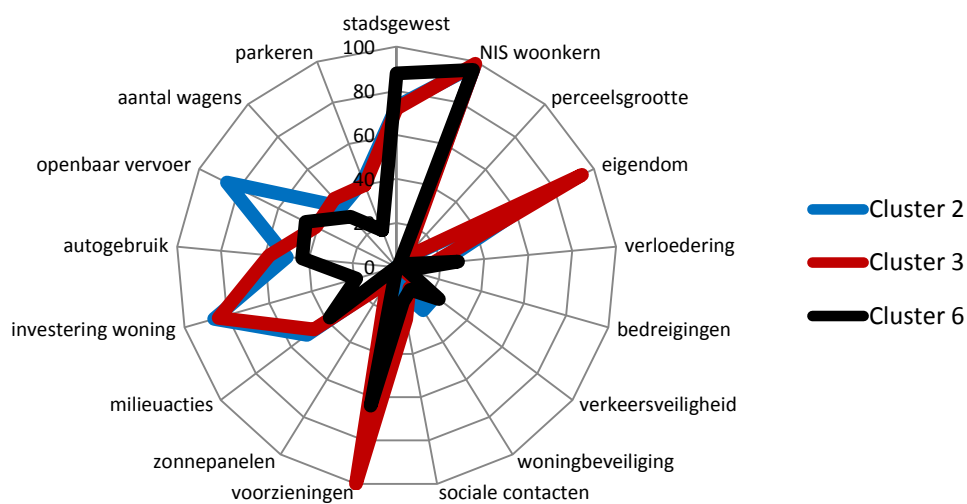
Zes manifeste leefstijlclusters

De clusteranalyse resulteert in zes clustergroepen, waarvan cluster 3 en 5 de grootste groepen zijn met respectievelijk 321 en 344 respondenten. De andere groepen zijn ongeveer even groot: cluster 1 telt 193 respondenten, cluster 2 196, cluster 4 164 en cluster 6 170 respondenten.

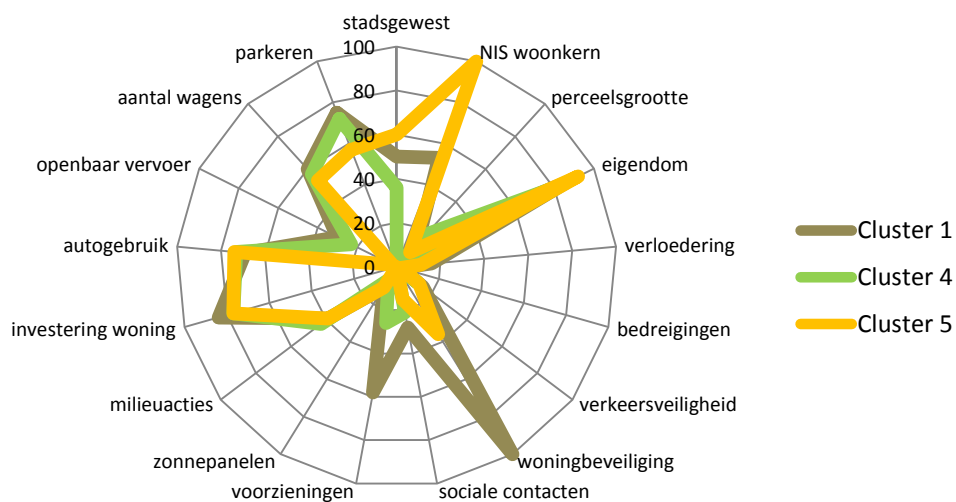
De resultaten van de clusteranalyse worden weergegeven op twee radardiagrammen waarbij de meer stedelijke (clusters 2, 3 en 6) en de eerder landelijke profielen (clusters 1, 4 en 5) onderling vergeleken werden. Het label ‘stedelijk’ of ‘landelijk’ wordt afgeleid uit de gemiddelde score op de variabele ‘stadsgewest’, waarbij een hoge score duidt op een woonplaats in de agglomeratie of de banlieue en een lagere score op een woonomgeving in de forenzenwoonzone van de stadsgewesten of buiten de stadsgewesten.

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Cluster 4	Cluster 5	Cluster 6
N (1388 total / 356 missing)	193	196	321	164	344	170
stadsgewest	50	73	72	36	60	88
NIS woonkern	53	98	99	0	100	96
perceelsgrootte	14	5	6	20	9	2
eigendom	86	77	94	82	92	3
verloedering	16	20	16	8	11	28
bedreigingen	2	2	2	2	2	5
verkeers-onveiligheid	15	22	22	12	13	24
woningbeveiliging	100	23	11	0	36	12
sociale contacten buurt	28	11	24	21	15	16
dagelijkse voorzieningen buurt	58	0	100	26	0	64
zonnepanelen	11	7	8	7	11	0
milieuacties	39	51	47	43	39	38
investering verbruik woning	84	86	84	77	77	19
autogebruik	69	50	58	73	74	43
openbaar vervoer	30	86	41	23	2	46
aantal wagens	60	37	42	57	53	31
parkeren	75	42	40	72	57	18

Tabel 11 Gemiddelde scores van de manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

Figuur 36 Radarvoorstelling van de drie stedelijke manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

Figuur 37 Radarvoorstelling van de drie landelijke manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

De gemiddelde waarden voor de verschillende variabelen vormen de basis voor de bespreking van de clusters. De stedelijke clusters 3, 2 en 6 worden in afnemende grootteorde besproken, nadien volgen de meer landelijke clusters 5, 1 en 3. De bespreking wordt telkens aangevat met de specifieke woonaspecten (situering woonomgeving, perceelsgrootte en eigendomssituatie) daarna komen meer algemene gedragsaspecten aan bod.

Cluster 3

De respondenten in cluster 3 wonen (gemiddeld) in het centrale deel van een stadsgewest en in een NIS-woonkern, ze zijn nagenoeg allen eigenaar van hun woning gesitueerd op een perceel van gemiddeld 600 m². Typerend voor deze cluster is dat de respondenten erg actief zijn in de buurt: iedereen is voor zijn dagelijkse voorzieningen vooral gericht op de eigen buurt en een kwart van de respondenten heeft vooral in de eigen buurt sociale contacten. Hierdoor scoren ze hoog op de sociaal-culturele dimensie. Veiligheid is een minder belangrijk thema, met uitzondering van de verkeersveiligheid, waar toch een betrekkelijk hoge score wordt genoteerd. Ecologisch scoren ze redelijk hoog: ze worden beschouwd als milieu-actieven en het merendeel heeft geïnvesteerd in de woning om energie- of waterverbruik te verminderen. Ook het aantal wagens is relatief beperkt (maar hoger dan de andere stedelijke clusters). Het openbaar vervoer wordt minder vaak gebruikt dan de andere stedelijke clusters.

Cluster 2

De respondenten in cluster 2 wonen (gemiddeld) in het centrale deel van een stadsgewest en in een NIS-woonkern. In deze leefstijlgroep zitten zowel eigenaars als huurders, hun percelen zijn gemiddeld 500 m². Deze respondenten scoren erg laag voor hun sociale contacten in de buurt en het gebruik van lokale voorzieningen (sociaal-culturele dimensie). Ook veiligheid, met uitzondering van verkeersveiligheid, is niet echt een thema voor deze groep. Ecologisch scoren ze erg hoog: ze worden net zoals cluster 3 beschouwd als milieu-actieven en het merendeel heeft geïnvesteerd in de woning om energie- of waterverbruik te verminderen. Dit is de leefstijlcluster die het meest intensief gebruik maakt van het openbaar vervoer, het aantal wagens is relatief beperkt en deze worden zelden gebruikt.

Cluster 6

Deze respondenten wonen meest stedelijk. Dit is de enige cluster die nagenoeg enkel uit huurders bestaat. Hun woning is gesitueerd op een bescheiden perceel van gemiddeld 200 m². Deze leefstijlgroep vertoont mijddedrag om diverse redenen: verloedering, vermijden van fysieke bedreigingen en verkeersonveiligheid (veiligheidsdimensie). Sociaal-cultureel hebben ze een onduidelijk profiel doordat ze intensief gebruik maken van de dagelijkse voorzieningen in hun buurt, maar hun sociale contacten zich zowel binnen als buiten de buurt situeren. Ook ecologisch zijn ze moeilijk te beoordelen. Hun binnenstedelijke woonkeuze is logisch gerelateerd aan een hoger openbaar vervoergebruik en een beperkt autobezit en -gebruik, maar ze worden voor hun algemeen ecologisch gedrag eerder beschouwd als milieupassief. Hun huurderprofiel verklaart mogelijk waarom ze het minst investeerden in hun woning (energie- en waterverbruik en diefstalbeveiliging).

cluster 5

De respondenten van cluster 5 wonen allemaal binnen een NIS-woonkern, gemiddeld gesitueerd aan de randen van een stadsgewest of in de forenzenwoonzone. In de cluster situeren zich overwegend eigenaars van een perceel van gemiddeld 900 m². Tegen de verwachting in vertaalt het wonen in een NIS-woonkern zich niet in het gebruik van lokale dagelijkse voorzieningen en ook de sociale contacten in de buurt zijn eerder beperkt (sociaal-culturele dimensie). Deze milieu-passieven maken intensief gebruik van hun talrijke wagens, gestald in de eigen garage. Opvallend is het erg beperkte gebruik van het openbaar vervoer, wat resulteert in het minst 'groene' profiel van alle leefstijlgroepen (ecologische dimensie). Hun gedrag wordt slechts minimaal beïnvloedt door veiligheidsthema's (veiligheidsdimensie).

cluster 1

Deze mix van eigenaars en huurders wonen gemiddeld iets landelijker dan de respondenten uit cluster 5. 50% woont in, 50% woont buiten een NIS-woonkern. Hun gemiddelde perceelsgrootte bedraagt 1400 m². Opvallend is dat iedereen uit deze cluster de woning heeft beveiligd tegen diefstal, ook het mijddgedrag van deze respondenten (verkeersonveiligheid en verloedering) scoort hoger dan dit van de andere landelijke clustergroepen (veiligheidsdimensie). Deze groep maakt regelmatig gebruik van de lokale voorzieningen en heeft gemiddeld het meeste sociale contacten in de eigen buurt (sociaal-culturele dimensie). Ecologisch zijn ze geen hoogvliegers door hun profiel als milieupassievelingen, hun hoge aantal wagens en intensief autogebruik. Maar toch investeerden ze in hun woning door het plaatsen van zonnepanelen en investeringen om het energie- en waterverbruik te verminderen.

cluster 4

Deze (weinig omvangrijke) leefstijlgroep woont het meest landelijk, buiten de stedelijke leefcomplexen of in de forenzenwoonzone én buiten de NIS-woonkernen. Deze landelijke woonplaats vertaalt zich in de grootte van hun percelen (met een gemiddelde van 2000 m² wat een onderschatting is omwille van het verwijderen van de outliers). Deze groep bevat zowel eigenaars als huurders. Niemand van deze groep heeft de woning extra beveiligd tegen diefstal en ook het mijddgedrag is minimaal (veiligheidsdimensie). Kenmerkend is vooral het hoge aantal wagens per gezin, het intensieve autogebruik en het beperkte gebruik van het openbaar vervoer. Qua ecologische acties scoort deze cluster het hoogst van alle landelijke clusters, wat resulteert in een label als milieu-actieven. Dit resulteert in een onduidelijk ECOlogisch profiel. Sociale contacten en dagelijkse voorzieningen vinden plaats zowel binnen als buiten de buurt.

Samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen

De sociodemografische kenmerken van de respondenten (leeftijd, gezinssituatie, inwonende kinderen en hoogste diploma) werden ook bij de manifeste clusteranalyse niet als inputvariabelen beschouwd maar vormen achtergrondvariabelen die mede kunnen worden gebruikt bij de beschrijving van leefstijlgroepen. Voor de nominale variabelen: gezinssituatie, hoogste diploma, inwonende kinderen werd terug een kruistabelanalyse met χ^2 test uitgevoerd. Voor de ratiovariabele leeftijd werd een One way variantieanalyse uitgevoerd met de clusters als afhankelijke variabele en de leeftijd als onafhankelijke.

Net zoals bij de latente clusteranalyse zijn de clusters significant verschillend m.b.t. het ‘hoogste diploma’ (χ^2 49.189, $p < .05$). Het significante verband (Cramer’s V .109) is echter niet zo sterk. Cluster 1 heeft het laagste opleidingsniveau, ook cluster 4 heeft een gemiddeld lager opleidingsniveau. Cluster 2 telt het meeste universitair, cluster 3 heeft relatief het meest hoger opgeleiden.

clusters	ASO	BSO/TSO	niet-universitair	universitair
1	9%	13%	48%	30%
2	9%	8%	29%	55%
3	5%	7%	39%	49%
4	6%	12%	42%	40%
5	5%	11%	48%	37%
6	8%	8%	36%	48%
Totaal	7%	10%	41%	43%

Tabel 12 Opleidingsniveau per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

In tegenstelling tot de leefstijlclusters resulterend uit de analyse met latente variabelen zijn de manifeste leefstijlclusters significant verschillend ten opzichte van elkaar met betrekking tot de gezinssituatie (χ^2 206.315, $p < .05$, Cramer’s V .173), de inwonende kinderen, jonger dan 12 jaar of tussen 12 en 18 jaar (met respectievelijk χ^2 13.967, $p < .05$ en χ^2 19.181, $p < .05$).

clusters	ouders	partner	Partner + kinderen	kinderen	vrienden	alleen
1	11%	30%	52%	4%	1%	2%
2	5%	28%	46%	3%	4%	14%
3	3%	26%	55%	7%	0%	9%
4	9%	25%	52%	5%	0%	9%
5	3%	31%	50%	4%	1%	11%
6	9%	39%	10%	8%	9%	25%
totaal	6%	30%	46%	5%	2%	11%

Tabel 13 Gezinssituatie per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

clusters	inwonende kinderen tussen 12 en 18		inwonende kinderen jonger dan 12	
	ja	neen	ja	neen
1	32%	68%	54%	46%
2	28%	72%	62%	38%
3	22%	78%	72%	28%
4	43%	57%	60%	40%
5	34%	66%	63%	37%
6	15%	85%	52%	48%
totaal	30%	70%	63%	37%

Tabel 14 Inwonende kinderen per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

De enquête bereikte heel wat gezinnen met kinderen en dit reflecteert zich in de gezinssamenstelling van de leefstijlclusters. In nagenoeg alle clusters vormen de gezinnen met kinderen meer dan de helft van het totale aantal gezinnen. Cluster 2 vormt samen met cluster 6 de uitzondering. Cluster 2 telt bovendien een relatief hoog aantal alleenstaanden (14%) en 4% respondenten die samenwonen met vrienden of verwanten. Cluster 6 heeft een uitgesproken (stedelijke) demografisch profiel: 1/4 van de respondenten woont alleen, slechts 1/5 van de respondenten maakt deel uit van een gezin met kinderen, ongeveer 1/10 van de respondenten woont samen met vrienden of verwanten. Clusters 1, 3 en 4 tellen relatief het meest gezinnen met kinderen, waarbij de kinderen in cluster 3 gemiddeld jonger zijn (onder de 12 jaar) dan de kinderen in clusters 1 en 4 (meer kinderen tussen 12 en 18).

Ook met betrekking tot de leeftijd van de respondenten vinden we een significant (maar beperkt) verschil tussen de leefstijlgroepen ($p < .05$). In de onderstaande tabel is onder meer de gemiddelde, minimale en maximale leeftijd per cluster weergegeven.

Clusters	N	Gemiddelde	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
1	193	44,20	13,506	,972	19	83
2	196	41,63	13,144	,939	19	79
3	321	40,29	10,247	,572	21	82
4	164	40,27	11,426	,892	19	71
5	341	43,99	11,804	,639	21	79
6	169	33,28	11,301	,869	20	88
Totaal	1384	41,08	12,259	,330	19	88

Tabel 15 Leeftijdsverdeling per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Uit analyse blijkt dat in het bijzonder cluster 6 gekenmerkt wordt door een jongere populatie, de overige verschillen zijn beperkt.

Samenhang tussen leefstijlen en de woonsituatie van de respondenten

De woonsituatie van de respondenten is meegenomen in de analyse van de manifeste clustergroepen, door het in rekening brengen van de woonplaats van de respondent (binnen/buiten NIS-woonkern en situering binnen een stadsgewest) en de eigendomssituatie van de woongelegenhed (eigenaar / huurder). Het in rekening brengen van het woningtype van de respondenten was niet mogelijk omdat deze variabele een nominale variabele is. Omdat dit een interessant gegeven is werd alsnog onderzocht of de clusters significant van elkaar verschillen wat betreft de woningtypologie van de respondenten. Hieruit blijkt dat het woningtype significant verschillend is tussen de verschillende manifeste clustergroepen (χ^2 582.866, $p < .05$, Cramer's V .375). De woontypologische verschillen tussen de leefstijlclusters zijn erg uitgesproken. De respondenten in cluster 6 wonen vooral in appartementen of studio's ($\pm 60\%$) of in rijwoningen ($\pm 30\%$). Ook de andere meer stedelijke clusters 2 en 3 worden gekenmerkt door stedelijke woontypologieën. De bouwtypologische verschillen tussen cluster 2 en 3 zijn eerder beperkt, met beiden ongeveer 10% studio's of appartementen en iets meer dan 40% rijwoningen. De respondenten uit de leefstijlclusters 1 en 4 wonen overwegend in vrijstaande woningen. Cluster 5 heeft een gemengd woontypologisch profiel, met zowel een aanzienlijk aandeel vrijstaande woningen maar ook heel wat rijwoningen en zelfs een aandeel appartementen vergelijkbaar met de meer stedelijke leefstijlclusters 2 en 3. Deze cijfers weerspiegelen de verappartementisering in de landelijke dorpskernen. Het is opvallend dat het aandeel respondenten woonachtig in halfopen woningen in de clusters 1, 2, 3, 4 en 5 ongeveer constant is, en dus niet wezenlijk verschilt tussen de (meeste) stedelijke of landelijke leefstijlclusters.

clusters	vrijstaand	halfopen	rijwoning	appartement / studio
1	72%	15%	9%	4%
2	30%	18%	42%	10%
3	25%	21%	45%	9%
4	72%	21%	5%	2%
5	46%	23%	23%	8%
6	8%	6%	28%	59%
totaal	41%	18%	27%	14%

Tabel 16 Woningtypes per manifeste leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Conclusie manifeste leefstijlclusters

Op basis van de significante verbanden tussen de klassieke doelgroepvariabelen en de manifeste leefstijlvariabelen is een labeling uitgewerkt waarbij de leefstijlgroepen worden beschreven op basis van de gevonden manifeste leefstijlkenmerken én hun sociodemografische kenmerken. Verschillen worden uitvergroot in functie van de communicatie over de leefstijlgroepen.

De analyse resulteert in zes groepen, die grotendeels aansluiten bij (kwantitatief ongefundeerde) verwachtingen ten aanzien van de maatschappelijke en ruimtelijke differentiatie.

Niettegenstaande slechts twee variabelen verwijzen naar de meer stedelijke of landelijke situering van de woonplaats van de respondenten is toch een ruimtelijke component terug te vinden in de clustering die blijkbaar samen voorkomt met bepaalde activiteitenpatroon en die resulteert in drie meer stedelijke leefstijlgroepen en drie meer landelijke leefstijlgroepen. Uit de clusteranalyse komt een kernstedelijke respondentengroep naar voren, wonende in appartementen en rijwoningen in de kernstad en met een erg verscheiden gezinssituatie. Ook een landelijke respondentengroep werd gevonden, wonende buiten de NIS-woonkernen en buiten de stadsgewesten. In het randstedelijk gebied worden leefstijlgroepen onderscheiden op basis van sociaal-culturele aspecten, in concreto met meer of minder contacten in de buurt. Dit resulteert in een verwacht onderscheid tussen dorpsbewoners en bewoners van verkavelingen. Minder verwacht waren de private woningbeveiliging en het mijddgedrag van de socio randstedelingen. In het stedelijk gebied worden leefstijlgroepen onderscheiden op basis van hun ecologisch profiel, verrassend en interessant om mee te nemen bij het nadenken over de vertaling van deze leefstijlconcepten naar ruimtelijke woonomgevingen.

De **kernstedelingen (cluster 6)** zijn iets jongere respondenten die centraal in de stad wonen in gehuurde appartementen, studio's of rijwoningen. Ze wonen alleen, samen met vrienden of met een partner en maken graag gebruik van de stedelijke voorzieningen en het openbaar vervoer, maar hebben hun sociale contacten niet noodzakelijk in hun eigen buurt. Ze worden (soms) geconfronteerd met verloedering in hun woonomgeving, met fysieke bedreigingen en verkeersonveiligheid en pasten hun gedrag daar beperkt op aan.

De **sociostedelingen (cluster 3)** wonen in een (rand)stedelijke woonomgeving vooral gekenmerkt door rijwoningen en appartementen maar ook door vrijstaande en halfopen bebouwing. Deze personen hebben hun woning gekocht en zijn erg actief zijn in de buurt. Tot de sociostedelingen behoren heel wat gezinnen met (vooral jonge) kinderen. Ecologisch scoren ze redelijk hoog hoewel ze minder vaak gebruik maken van het openbaar vervoer dan de andere stedelijke leefstijlgroepen.

De **ecostedelingen (cluster 2)** wonen in dezelfde (rand)stedelijke woonomgeving als de sociostedelingen. Ze zijn niet noodzakelijk eigenaar van hun huidige woning en vormen wat betreft hun gezinssituatie een gemengde groep van gezinnen met kinderen, alleenstaanden en samenwonende vrienden of verwanten. Deze milieu-actieven maken intensief gebruik van het openbaar vervoer en gaan bewust om met hun energie- of waterverbruik. Indien ze beschikken over een wagen wordt deze minimaal gebruikt. De lokale binding met hun buurt is beperkt.

De **anonieme randstedelingen of dorpsbewoners (cluster 5)** wonen binnen een NIS-woonkern met een gemengd woontypologisch profiel (zowel vrijstaande woningen als rijwoningen of appartementen). Niettegenstaande zij wonen in of nabij een dorpscentrum, maken ze geen gebruik van de lokale dagelijkse voorzieningen en ook hun sociale contacten in de buurt zijn eerder beperkt. Deze groep heeft het minst 'groene' profiel van alle leefstijlgroepen. De groep bestaat uit koppels, gezinnen met kinderen en alleenstaanden.

De **socio randstedelingen of dorpsbewoners (cluster 1)**, een mix van eigenaars en huurders, wonen relatief landelijk en hoofdzakelijk in vrijstaande woningen, de helft woont zelfs buiten een NIS-woonkern. Deze respondenten hechten (van alle leefstijlgroepen) het meeste belang aan hun sociale buurt. Hun opleidingsniveau is gemiddeld iets lager en hun leeftijd iets hoger. Het onveiligheidsthema is belangrijk voor deze respondenten, ze beveiligden hun woning tegen diefstal en vermijden verloederde en verkeersonveilige plaatsen in hun buurt. De groep bestaat zowel uit koppels, als uit gezinnen met kinderen.

De **buitenbewoners (cluster 4)** wonen het meest landelijk, buiten de stadsgewesten én buiten de NIS-woonkernen, en het meest ruim, in vrijstaande woningen op grote percelen. De groep bestaat vooral uit gezinnen met (iets oudere) kinderen, zowel eigenaars als huurders. Onveilig voelen ze zich niet. Kenmerkend is vooral hun autogestuurd verplaatsingspatroon, maar toch zijn ze te beschouwen als milieu-actieven (doordat ze bijvoorbeeld afval recyclen, lokale of bioproducten consumeren, ...). Sociale contacten en dagelijkse voorzieningen vinden plaats zowel binnen als buiten de buurt.

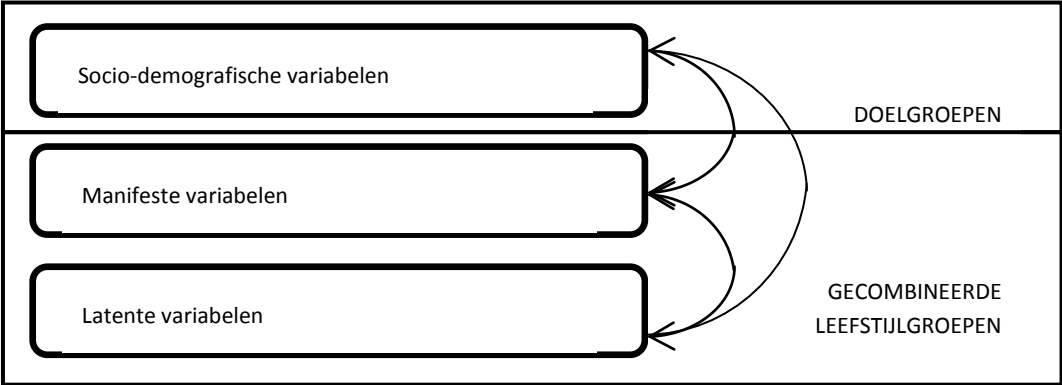
5.2.4 Domeinspecifieke leefstijltypes op basis van gedragsmatige en latente variabelen

Tenslotte wordt bij wijze van experiment, een leefstijltypologie ontwikkeld op basis van een combinatie van manifeste en latente variabelen. Dit maakt het onder meer mogelijk om de relatie tussen manifeste en latente variabelen van eenzelfde dimensie kritisch te bekijken. Is het zo dat respondenten die het milieu belangrijk vinden ook hoog scoren wat betreft hun milieuacties? Met andere woorden, is er een relatie tussen gedragspatronen en onderliggende normen en waarden, voor welke dimensies wel en voor welke niet? Het combineren van manifeste en latente variabelen sluit niet aan bij de leefstijlclassificatie zoals deze werd uitgewerkt in hoofdstuk 2, maar is eerder geïnspireerd door de commerciële leefstijlonderzoeken van Motivaction, SmartAgent Company, TNS NIPO,... Mede doordat deze bureaus hun onderzoeksmodel niet prijs geven, lijkt het alsof hun leefstijltypologieën zijn opgebouwd op basis van een allegaartje van verschillende variabelen zonder een systematisch onderscheid te maken tussen bijvoorbeeld gedragsmatige variabelen en achterliggende variabelen zoals normen en waarden van de respondenten. Het onderscheid tussen leefstijl- en sociodemografische variabelen, wat bij de commerciële voorbeelden ook soms lijkt te verdwijnen, blijft in dit doctoraatsonderzoek overeind. De sociodemografische variabelen worden niet gehanteerd om de leefstijlclusters af te bakenen, enkel om deze te beschrijven (indien er relevante verschillen worden gevonden tussen de leefstijlclusters).

De centrale onderzoeksvragen voor dit deelaspect van het onderzoek luiden:

1.2c Welke domeinspecifieke leefstijltypes kunnen we onderscheiden in Vlaanderen op basis van de combinatie van gedragsmatige-manifeste variabelen (inclusief woonplaatskeuze) en latente variabelen?

1.3 Welke samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen (leeftijd, opleidingsniveau, gezinssituatie) vinden we terug?

Figuur 38 Theoretisch concept gecombineerde leefstijlgroepen en doelgroepen

Deze analyse combineert de items uit de vorige analyses van respectievelijk de manifeste leefstijlclusters, gerelateerd aan gedragsaspecten en consumptiepatronen, en de latente leefstijlclusters, gerelateerd aan persoonlijkheidsaspecten, attitudes, voorkeuren, normen en waarden. Dit betekent dat in totaal 22 variabelen zijn betrokken in de analyse. Deze variabelen zijn gerelateerd aan de vier dimensies van het onderzoek: de economische dimensie, de sociaal-culturele dimensie, de ecologische dimensie en de veiligheidsdimensie.

Berekening en toetsing van de clusters

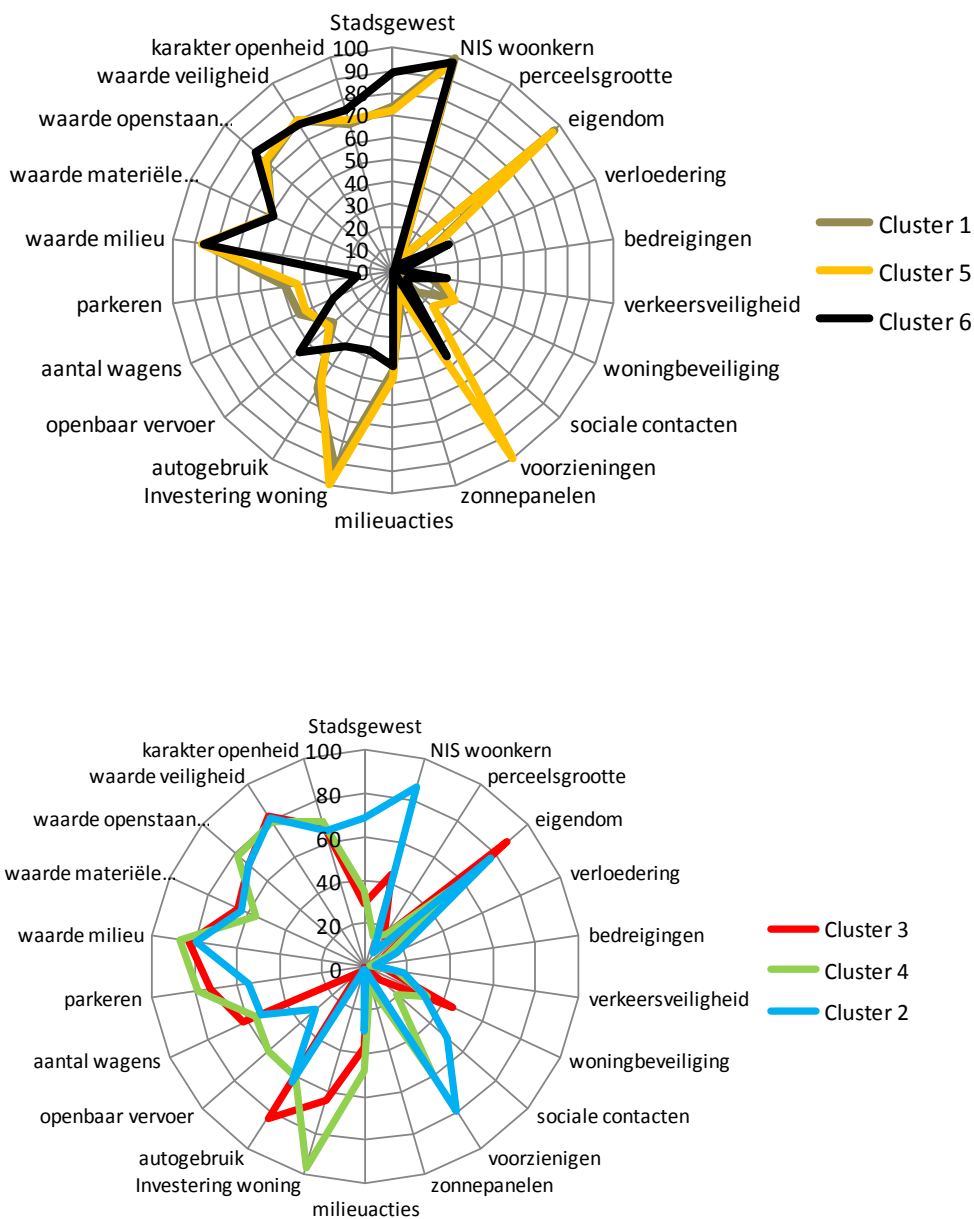
De clusteroplossingen met 3, 4, 5, 6 en 7 clusters werden berekend en vergeleken met betrekking tot hun gemiddelde waarden en de stabiliteit van de 50% sample. De sample met 3 clusters is het meest stabiel t.o.v. het totale respondentenbestand, maar omdat deze clustering resulteert in slechts één stedelijke groep en twee randstedelijke groepen die onderling weinig verschillen werd deze analyse niet verder weerhouden. De 50% samples van de clusteroplossingen met 4, 5, 6 en 7 clusters zijn weinig stabiel. Finaal wordt de optie met zes clusters verder geanalyseerd, in het bijzonder omdat deze clusteroplossing de opportuniteit biedt om kritisch na te gaan in hoeverre de extra variabelen gerelateerd aan de normen en waarden en karaktereigenschappen van de respondenten gezorgd hebben voor een verschuiving t.o.v. de oorspronkelijke clustergroepen en/of verantwoordelijk zijn voor een uitvergroting of afzwakking van de onderlinge verschillen tussen de clusters.

Zes leefstijlclusters

De clusteranalyse resulteert in zes groepen, waarvan groepen 2 en 4 de minst omvangrijke groepen zijn (n=126 en 116) en clusters 1 en 5 de grootste groepen (n=380 en 327). Cluster 3 en 6 tellen respectievelijk 241 en 187 respondenten. De resultaten van de clusteranalyse worden weergegeven op twee radardiagrammen waarbij de meer stedelijke (clusters 1, 5 en 6) en de eerder landelijke profielen (clusters 2, 3 en 4) onderling vergeleken werden. Het label 'stedelijk' of 'landelijk' wordt afgeleid uit de gemiddelde score op de variabele 'stadsgewest', waarbij een hoge score duidt op een woonplaats in de agglomeratie of de banlieue en een lagere score op een woonomgeving in de forenzenwoonzone van de stadsgewesten of buiten de stadsgewesten.

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Cluster 4	Cluster 5	Cluster 6
N (1377 / 377 missing)	380	126	241	116	327	187
Stadsgewest	74	69	29	35	72	89
NIS woonkern	99	86	44	15	98	98
perceelsgrootte	7	8	17	18	7	2
eigendom	97	77	88	59	95	4
verloedering	15	16	9	11	17	28
bedreiging	2	5	2	2	2	4
verkeers-onveiligheid	17	18	10	15	22	25
woningbeveiliging	30	30	45	32	31	7
sociale contacten buurt	15	51	10	20	24	10
dagelijkse voorzieningen	0	79	0	59	100	45
zonnepanelen	14	2	4	9	10	0
milieuacties	45	30	37	48	48	43
Investering verbruik woning	92	1	64	97	100	37
autogebruik	63	63	83	60	59	40
openbaar vervoer	35	30	4	59	38	56
aantal wagens	46	53	62	56	43	29
parkeren	49	55	72	78	43	16
waarde milieu	86	79	83	87	87	86
waarde materiële welstand	60	63	65	56	60	59
waarde openstaan voor anderen	74	72	71	78	76	81
waarde veiligheid	80	82	83	80	80	78
openheid	69	65	67	70	70	75

Tabel 17 Gemiddelde scores van de gecombineerde leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

Figuur 39 Radarvoorstelling van de gecombineerde leefstijlclusters variabelen (internetbevraging 2010)

Een eerste analyse leert dat de verschillen tussen de leefstijlgroepen wat betreft de latente leefstijlvariabelen afgezwakt zijn. Bijvoorbeeld waar de latente leefstijlclusters voor de waardering van de materiële welstand (gemiddeld) clusterwaarden scoren tussen 33 en 77, wordt dit voor de gecombineerde leefstijlanalyse herleid tot scores tussen 56 en 65 (0=niet belangrijk, 100=zeer belangrijk). Idem voor het belang dat de respondenten hechten aan het aspect veiligheid en aan het openstaan voor anderen. In de latente leefstijlclusters was telkens één cluster gekenmerkt door een veel lagere score dan de rest voor één van deze variabelen. Dit is nu niet meer het geval aangezien de respondenten van de latente leefstijlclusters verdeeld zijn over de nieuw bekomen clusters wat resulteert in gemiddelde scores die slechts beperkt verschillen van elkaar. De nominatieve vergelijking van de vier latente leefstijlclusters met de zes gecombineerde clusters weergegeven in de onderstaande tabel toont in welke mate de respondenten uit de oorspronkelijk vier leefstijlgroepen verdeeld werden over de nieuwe clusters. Opvallend is dat er geen enkele van de vier latente leefstijlclusters: de laag opgeleide materialisten, de hoogopgeleide waardenzoekers, de minimalisten of de tolerantanten, een duidelijke relatie heeft met één van de zes nieuw bekomen clusters. Zelfs indien een onderscheid wordt gemaakt tussen de meer landelijke clusters (2, 3 en 4) en de meer stedelijke clusters (1, 5 en 6) is er geen duidelijke relatie te vinden tussen de latente leefstijlclusters en de nieuw bekomen meer stedelijke of meer landelijke gemengde clustertypes.

	gecombineerde leefstijlclusters					
latente leefstijlclusters	1	2	3	4	5	6
1 – laag opgeleide materialisten	65	27	53	11	52	14
2 - tolerantanten	40	12	20	9	34	29
3 – hoogopgeleide waardenzoekers	171	60	124	55	156	85
4 - minimalisten	104	27	44	41	85	59

Tabel 18 Relatie tussen latente leefstijlclusters en gecombineerde clusters (internetbevraging 2010)

Voor de manifeste leefstijlvariabelen is het veel minder het geval dat de gemiddelde waarden van de manifeste variabelen werden afgevlakt in de nieuwe situatie. Voor heel wat leefstijlclusters vinden we exact dezelfde waarden terug als bij de analyse van de manifeste leefstijlclusters.

De nominatieve vergelijking van de manifeste leefstijlclusters met de gecombineerde leefstijlclusters in de onderstaande tabel toont dat voor sommige clusters de groepering van respondenten nagenoeg ongewijzigd is gebleven. Dit is zeker het geval voor de kernstedelingen (cluster 6/6) en iets minder voor de sociostedelingen (cluster 3/5). De ecostedelingen en de anonieme randstedelingen of dorpsbewoners zijn nagenoeg allen samengebracht in cluster 1. De buitenbewoners zijn verdeeld over de drie meer landelijke clusters. De socio randstedelingen of dorpsbewoners zijn verdeeld over de drie meer landelijke clusters, hoewel ook een grote groep samen met de sociostedelingen in de meer stedelijke cluster 5 is terechtgekomen.

	gecombineerde clusters					
manifeste leefstijlclusters	1	2	3	4	5	6
1 – socio randstedelingen of dorpsbewoners	11	19	54	35	70	0
2 - ecostedelingen	142	5	0	6	0	42
3 - sociostedelingen	0	52	0	11	256	0
4 - buitenbewoners	3	10	88	62	0	0
5 – anonieme randstedelingen of dorpsbewoners	224	13	99	0	0	5
6 - kernstedelingen	0	27	0	2	1	140

Tabel 19 Relatie tussen manifeste clusters en gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Cluster 1

In cluster 1 zijn de ecostedelingen samengebracht met een deel van de anonieme randstedelingen. Cluster 1 scoort hoog voor de latente kenmerken van de ecologische en gemiddeld voor de veiligheids-, de sociaal-culturele en de economische dimensie. De respondenten maken geen gebruik van lokale voorzieningen en hebben slechts beperkte lokale contacten.

Cluster 2

Cluster 2 heeft geen duidelijke link met één van de manifeste cluster groepen. Cluster 2 is een (rand)stedelijke cluster met respondenten die laag scoren voor de latente aspecten van de ecologische en de sociaal-culturele en hoog voor de veiligheids- en de economische dimensie. Gedragmatig onderscheiden ze zich door de vele sociale contacten in de buurt, het frequent gebruik van lokale voorzieningen, hun ervaringen met fysieke bedreigingen en het hoge aantal huurders.

Cluster 3

De respondenten in cluster 3 wonen landelijk, nagenoeg de helft buiten de NIS-woonkernen. De groep is samengesteld uit buitenbewoners, socio en anonieme dorpsbewoners. Deze cluster wordt gekenmerkt door woningbeveiliging, minimale lokale sociale contacten en het niet gebruiken van lokale voorzieningen en van openbaar vervoer. Het bereiken van materiële welstand en maatschappelijke veiligheid worden erg hoog ingeschat, sociaal-culturele en ecologische aspecten zijn minder belangrijk.

Cluster 4

Ook cluster 4 is een uitgesproken landelijke cluster, vooral samengesteld uit buitenbewoners en socio dorpsbewoners, merendeels wonend buiten de NIS-woonkernen. In vergelijking met de andere lokale cluster heeft cluster 4 meer sociale contacten in de buurt en maken ze intensiever gebruik van lokale voorzieningen. De wagen wordt minder gebruikt, bus of trein des te meer. Sociaal-culturele en ecologische aspecten zijn belangrijk, economische en veiligheidsaspecten veel minder.

Cluster 5

Cluster 5 bevat nagenoeg alle sociostedelingen, aangevuld met een deel van de socio randstedelingen. De respondenten in cluster 5 scoren hoog voor de latente aspecten van de ecologische en sociaal-culturele dimensie en eerder gemiddeld voor de economische en veiligheidsdimensie. Cluster 5 heeft heel wat gelijkenissen met cluster 1, maar de respondenten van cluster 5 zijn lokaal meer actief (sociale contacten in de buurt en gebruik van lokale voorzieningen).

Cluster 6

Deze respondentengroep bevat nagenoeg alle kernstedelingen, aangevuld met een deel van de ecostedelingen. Deze personen vinden het belangrijk om open te staan voor anderen, hebben een open karakter en vinden het milieu belangrijk. Materiële welstand verwerven en de maatschappelijke veiligheid zijn minder cruciaal.

Samenhang tussen latente en manifeste kenmerken

De combinatie van gedragsmatige variabelen en latente variabelen laat toe om kritisch stil te staan bij de relaties tussen gedrag en waarden. Uit literatuurstudie (cf. hoofdstuk 3) blijkt dat, specifiek voor ecologische aspecten, de relatie tussen attitude, normen en waarden en ecologisch gedrag zeer beperkt is (Spaargaren, 2003; Federaal Wetenschapsbeleid, 2007). Er werd reeds eerder besproken dat de latente leefstijlverschillen tussen de verschillende clusters door de analyse werden afgezwakt, waardoor de leefstijlgroepen niet extreem van elkaar verschillen wat betreft hun normen, waarden of karaktereigenschappen. Dit heeft uiteraard een effect op de analyse van gedrag versus onderliggende normen/waarden of karaktereigenschappen, waarbij gevonden relaties moeten worden genuanceerd aangezien de gerapporteerde waardeverschillen tussen de leefstijlgroepen eerder beperkt zijn. De vier dimensies zullen één voor één worden besproken:

Economische dimensie

De landelijke cluster 3 scoort het hoogst op de vraag naar het belang van materiële welstand, dit is tegelijkertijd de cluster met de hoogste graad van woningbeveiliging, de op één na grootste percelen en het hoogste aantal wagens in combinatie met een intensief autogebruik. Deze respondenten wonen in het meest landelijke deel van Vlaanderen. De respondenten in cluster 6 (de kernstedelingen) hechten het minste belang aan materiële welstand. Zij wonen centraalstedelijk, hebben hun woningen het minst beveiligd, wonen op de kleinste percelen en beschikken het minst over een wagen (die bovendien slechts uitzonderlijk wordt gebruikt).

Voor alle andere clusters, de landelijke cluster 4 en de (rand)stedelijke clusters 1, 2 en 5 zijn de relaties minder eenduidig. De landelijke cluster 4 wordt gekenmerkt door ruime percelen en een hoog wagenbezit, maar scoort relatief laag op de economische latente dimensie. De randstedelijke clusters 1, 2 en 5 hebben identieke gemiddelde perceelsgroottes en een vergelijkbaar wagenbezit, hoewel de respondenten van cluster 2 het bereiken van materiële welstand belangrijker vinden dan de andere (rand)stedelijke respondenten.

Voor de economische dimensie worden de verwachte relaties tussen waarden en gedrag grotendeels teruggevonden bij de uiterste leefstijlgroepen. Uit de analyse blijkt dat (bij een deel van de landelijke respondenten) de waardering van materiële welstand samen voorkomt met gedragsmatige aspecten als perifeer wonen op grote percelen, beveiliging van de woning, autobezit en intensief autogebruik. De kernstedelingen vinden het bereiken van economische welstand minder belangrijk en wonen op kleinere percelen, hebben minder wagens ter beschikking... Voor de andere respondentengroepen is de relatie minder eenduidig. De clusteranalyse heeft één (rand)stedelijke cluster geïdentificeerd waarvoor het bereiken van economische welstand belangrijk is (cluster 2), maar dit uit zich vooralsnog niet in het huidige woon- of activiteitenpatroon van deze respondenten.

Sociaal-culturele dimensie

De landelijke cluster 3 en de kernstedelingen uit cluster 6 nemen terug de uiterste posities in met betrekking tot het belang dat zij hechten aan het openstaan voor anderen, met de hoogste score voor cluster 6 en de laagste score voor cluster 3. De respondenten in cluster 2 hebben het minst 'open' karakter (maar ook de respondenten van cluster 3 scoren laag). Meer algemeen zijn de scores voor de variabelen 'openstaan voor anderen' en de karaktereigenschap 'openheid' voor elke leefstijlgroep gelijklopend, ofwel scoort een leefstijlgroep hoog op beide variabelen, ofwel worden eerder lage scores genoteerd. Conceptueel werd deze dimensie gekoppeld aan gedragspatronen voor sociale contacten en dagelijkse voorzieningen in de buurt. Cluster 3 scoort hiervoor het laagst, wat klopt met de verwachtingen. De hoogste scores worden echter teruggevonden bij de clusters 2 en 5 (waarin de sociostedelingen en een deel van de socio randstedelingen of dorpsbewoners zijn bijeengebracht), en niet bij de centraalstedelijke cluster 6. Vooral de positie van cluster 2 is opmerkelijk. In deze cluster zijn respondenten bijeengebracht die erg laag scoren voor hun karakteriële openheid en voor hun waardering voor het openstaan voor anderen. Tegelijkertijd maken deze respondenten intensief gebruik van voorzieningen in hun buurt en hebben ze heel wat lokale sociale contacten.

Voor de sociaal-culturele dimensie worden de verwachtingen over relaties tussen gedrag en achterliggende latente aspecten niet ingelost. Voor de landelijke cluster 3 is een lage score voor de latente aspecten (waarde openstaan voor anderen en karaktereigenschap openheid) gerelateerd aan een beperkt gebruik van lokale voorzieningen en aan minimale sociale contacten in de buurt (en aan een landelijke woonomgeving); de (rand)stedelijke cluster 2, die nagenoeg identiek scoort voor de latente sociaal-economische dimensie heeft net heel wat lokale contacten.

Veiligheidsdimensie

Ook voor de latente aspecten van de veiligheidsdimensie nemen de landelijke cluster 3 en de kernstedelijke cluster 6 de uiterste posities in. De landelijke respondenten uit cluster 3 vinden veiligheid belangrijker dan de kernstedelijke respondenten uit cluster 6. Dit vertaalt zich in hun woningbeveiliging, maar voorsnog niet in hun mijsgedrag. Ook de respondenten uit cluster 2 vinden veiligheid belangrijk, zij vermijden (het vaakst) bepaalde plekken in hun woonomgeving omwille van de angst voor fysieke bedreigingen. De stedelijke respondenten uit cluster 6 hebben hun globale gedrag het meest aangepast in functie van de verloederings en de verkeersonveiligheid in hun woonomgeving.

De veiligheidsdimensie is de dimensie die het minst discriminerend werkt tussen de leefstijlgroepen voor de waardendiscussie. Nagenoeg alle leefstijlclusters vinden het aspect veiligheid in de maatschappij even belangrijk. Uit literatuurstudie (Elchardus & Smits, 2003) bleek dat veiligheid een diffuus begrip is. In dit onderzoek werden verschillende subdimensies onderscheiden. Normen, waarden en gedrag met betrekking tot het maatschappelijke veiligheidsaspect lopen niet volledig samen voor alle subdimensies van veiligheid. Het vermijden van plekken omwille van verloederings of verkeersonveilige situaties komt relatief meer voor in een (rand)stedelijke setting.

Ecologische dimensie

Het is opvallend dat voor de waardendiscussie over de ecologische dimensie niet de meest stedelijke (cluster 6) en de meest landelijke (cluster 3) de extreme waarden scoren. De (rand)stedelijke cluster 2

vindt het milieuaspect het minst belangrijk, de clusters 4 (landelijk) en 5 (randstedelijk) vinden dit het belangrijkste.

Conceptueel werd verwacht dat de installatie van zonnepanelen, het ondernemen van allerlei acties in functie van het milieu, investeringen om het water- en energieverbruik van de woning te doen dalen (en in mindere mate auto- en openbaar vervoergebruik) uitingen zouden zijn van een milieubewustzijn. In eerste instantie kunnen kritische bedenkingen worden gemaakt bij de installatie van zonnepanelen, die volgens de analyse niet gerelateerd zijn aan de ecologische waardering, maar mogelijk mede wordt gedreven door economische aspecten (eigendom, financiële mogelijkheden). Voor de milieufacties, de woningaanpassingen i.f.v. het water- en energieverbruik en het gebruik van het openbaar vervoer worden wel logische relaties teruggevonden. De respondenten in cluster 2 zijn te beschouwen als milieu-passieven die niet investeerden in hun woning om het energie- of waterverbruik te beperken en slechts sporadisch gebruik van het openbaar vervoer. De personen in de landelijke leefstijlcluster 4 scoren het hoogst voor hun ecologische gedrags- en consumptiepatroon, ze maken zelfs meer frequent gebruik van het openbaar vervoer dan de kernstedelingen uit cluster 6. Het autobezit en –gebruik zijn echter niet gerelateerd aan de ecologische dimensie.

Concluderend kan worden gesteld dat voor de ecologische dimensie in tegenstelling tot eerdere inzichten uit de literatuurstudie (Spaargaren et al., 2002) logische verbanden worden teruggevonden tussen een maatschappelijke waardering van het milieu en het individuele handelen wat betreft het gebruik van het openbaar vervoer, diverse milieufacties en investeringen aan de woning. Opvallend is dat de ecologische dimensie geen eenduidig stad-platteland patroon vertoont, zowel in als buiten de stad wonen respondenten met een hoog of laag milieubewustzijn.

Samenhang tussen leefstijlen en sociodemografische eigenschappen

De sociodemografische kenmerken van de respondenten (leeftijd, gezinssituatie, inwonende kinderen en hoogste diploma) vormen achtergrondvariabelen die mede kunnen worden gebruikt bij de beschrijving van leefstijlgroepen. Voor de nominale variabelen: gezinssituatie, hoogste diploma, inwonende kinderen werd een kruistabelanalyse met χ^2 toets en voor de ratiovariabele leeftijd een One way variantieanalyse uitgevoerd.

Net zoals bij de latente en de manifeste clusteranalyse zijn de gecombineerde clusters significant verschillend m.b.t. het ‘hoogste diploma’ (χ^2 45.624, $p < .05$, Cramer’s V . 105). De respondenten in cluster 2 zijn gemiddeld lager opgeleid, de (rand)stedelijke clusters 1, 5 en 6 zijn hoger opgeleid waarbij de respondenten van de clusters 5 en 6 veelal over een universitair diploma beschikken, terwijl de respondenten van cluster 1 eerder niet-universitair hoger onderwijs hebben afgewerkt.

clusters	ASO	BSO / TSO	niet-universitair	universitair
1	6%	9%	46%	40%
2	13%	17%	37%	33%
3	6%	14%	44%	36%
4	7%	9%	41%	43%
5	6%	7%	38%	49%
6	6%	6%	34%	53%
totaal	7%	10%	41%	43%

Tabel 20 Opleidingsniveau per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Ook met betrekking tot de gezinssituatie zijn de clusters verschillend (χ^2 276.500, $p < .05$, (Cramer's V .201). Aangezien de kernstedelijke cluster nagenoeg ongewijzigd is gebleven vinden we voor de gecombineerde leefstijlcluster 6 dezelfde typisch stedelijke gezinskenmerken terug als bij de manifeste leefstijlanalyse: relatief veel alleenstaanden en respondenten samenwonend met vrienden of verwanten en relatief weinig gezinnen met kinderen (19%). Leefstijlclusters 3 en 5 tellen het meeste gezinnen met kinderen (60 en 62%). In cluster 4 zijn opvallend veel respondenten samengebracht die wonen bij hun ouders, waardoor deze cluster relatief weinig gezinnen met kinderen telt. Indien deze respondenten zouden beschouwd worden als deel uitmakend van een gezin met oudere kinderen, dan telt cluster 4 66% gezinnen met kinderen, de hoogste score. Clusters 1 en 2 worden iets minder bewoond door gezinnen met (oudere of jongere) kinderen.

clusters	ouders	partner2	partner + kinderen	kinderen	vrienden	alleen
1	2%	29%	52%	4%	1%	13%
2	12%	32%	41%	6%	1%	8%
3	6%	28%	56%	4%	1%	5%
4	22%	29%	40%	4%	0%	5%
5	3%	26%	55%	7%	0%	8%
6	6%	37%	14%	5%	11%	27%
totaal	6%	30%	46%	5%	2%	11%

Tabel 21 Gezinssituatie per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

De clusters zijn niet significant verschillend voor (de leeftijd van) de inwonende kinderen. Met betrekking tot de leeftijd van de respondenten vinden we wel een significant verschil tussen de gecombineerde leefstijlgroepen ($p < .05$), waarbij de gemiddelde leeftijd in de clusters 6 en 4 lager is.

	N	Gemiddelde	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
1	378	43,47	11,334	,583	25	73
2	126	42,08	13,768	1,227	21	83
3	240	43,60	12,227	,789	23	79
4	116	36,59	11,589	1,076	19	67
5	327	41,34	10,657	,589	21	74
6	186	34,24	12,561	,921	19	88
Totaal	1373	41,02	12,205	,329	19	88

Tabel 22 Leeftijdverdeling per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Samenhang tussen leefstijlen en de woonsituatie van de respondenten

clusters	vrijstaande woning	halfopen bebouwing	rijwoning	appartement / studio
1	35%	22%	34%	9%
2	47%	20%	18%	15%
3	70%	21%	6%	2%
4	72%	22%	5%	2%
5	31%	17%	43%	8%
6	8%	5%	34%	52%
totaal	41%	18%	28%	13%

Tabel 23 Woningtypes per gecombineerde leefstijlcluster (internetbevraging 2010)

Het woningtype is significant verschillend tussen de verschillende manifeste clustergroepen (χ^2 522.739, $p < .05$, Cramer's V .356). De binnenstedelijke leefstijlcluster 6 is manifest anders door het hoge aandeel appartementen en rijwoningen. Ook de (rand)stedelijke clusters 1 en 5 tellen relatief veel rijwoningen. De respondenten uit de clusters 3 en 4 wonen overwegend in vrijstaande of in halfopen woningen. Leefstijlcluster 2 valt op door een zeer divers woningpatrimonium van appartementen (15%) en rijwoningen (18%), maar ook van vrijstaande woningen (47%).

Conclusie gecombineerde leefstijlclusters

De analyse op basis van de latente én manifeste variabelen resulteert in zes groepen waarvan twee landelijke clusters, één kernstedelijke cluster en drie (rand)stedelijke clusters. Uit de analyse van de gecombineerde leefstijlclusters is gebleken dat deze leefstijlclusters wat betreft hun latente kenmerken, de normen en waarden en karaktereigenschappen van de respondenten, slechts beperkt verschillen ten opzichte van elkaar. De oorspronkelijke latente leefstijlgroepen werden gelijkmatig verdeeld over de gecombineerde clusters. De gecombineerde leefstijlclusters hebben in beperkte mate overeenkomsten met de manifeste leefstijlgroepen. De kernstedelijke cluster is nagenoeg ongewijzigd gebleven. Het onderscheid tussen stedelijke en landelijke clusters is enigszins vervaagd doordat er drie (rand)stedelijke clusters zijn gevormd waarin de eco- en sociostedelingen en de socio en anonieme randstedelingen die centraler wonen in de stadsgewesten, in specifieke verhoudingen zijn samengebracht. De landelijke clusters 3 en 4 vormen combinaties van de meer perifeer wonende randstedelingen en de voormalige buitenbewoners.

De gecombineerde leefstijlgroepen maken het mogelijk om relaties te onderzoeken tussen manifeste variabelen, het handelen van de respondenten, en latente variabelen, het 'zijn' of 'waarderen' van de respondenten. Niet voor alle dimensies werden eenduidige relaties teruggevonden. Voor de economische dimensie kwam bij een deel van de landelijke respondenten de waardering van materiële welstand samen voor met gedragsmatige aspecten als perifeer wonen op grote percelen, beveiliging van de woning, autobezit en intensief autogebruik. De kernstedelingen vinden het bereiken van economische welstand minder belangrijk en wonen op kleinere percelen, hebben minder wagens ter beschikking. Voor de sociaal-culturele dimensie worden de verwachtingen over relaties tussen gedrag en achterliggende latente aspecten niet ingelost. De veiligheidsdimensie is de dimensie die het minst discriminerend werkt tussen de leefstijlgroepen voor de waardendiscussie. Nagenoeg alle leefstijlclusters vinden het aspect veiligheid in de maatschappij even belangrijk niettegenstaande er gedragsmatige verschillen zijn tussen de leefstijlgroepen. In tegenstelling tot eerdere inzichten uit de literatuurstudie werden voor de ecologische dimensie logische verbanden teruggevonden tussen een maatschappelijke waardering van het milieu en het individuele handelen wat betreft het gebruik van het openbaar vervoer, diverse milieuacties en investeringen aan de woning. Opvallend is dat de ecologische dimensie geen eenduidig stad-platteland patroon vertoont, zowel in als buiten de stad wonen respondenten met een hoog of laag milieubewustzijn. De gecombineerde clusters zijn significant verschillend voor verschillende klassieke doelgroepvariabelen zoals leeftijd en gezinssituatie, maar ook voor het opleidingsniveau en de woningtypologie.

Omwille van de nivellering van de latente leefstijlverschillen tussen de gecombineerde clusters en het complexe verband tussen latente en manifeste kenmerken is er, specifiek voor het domeinspecifieke aspect wonen, weinig meerwaarde gevonden in het samen beschouwen van manifeste en latente variabelen.

5.3 Conclusie

In dit hoofdstuk werd het onlinedatabestand gebruikt om het leefstijlconcept te exploreren en een zicht te krijgen op deelgroepen binnen de grote groep van respondenten. Finaal werden gebruikmakend van kwantitatieve analysetechnieken latente, manifeste en gecombineerde leefstijltypes onderscheiden op basis van het huidige wonen van de respondenten en een selectie van latente en/of manifeste kenmerken. Deze kenmerken zijn verbonden aan de vier dimensies van het onderzoek: de economische, sociaal-culturele, ecologische en milieudimensie.

Uiteraard weerspiegelen deze leefstijltypes de niet-representatieve respondentengroep van de onlinebevraging. Enkele voorbeelden. Het aantal hoogopgeleiden in de steekproef was erg hoog, waardoor meerdere manifeste (stedelijke) leefstijlclusters een hoogopgeleid profiel hebben meegekregen. De ouderen zijn relatief minder vertegenwoordigd waardoor ze in de leefstijlclusters ook minder zichtbaar zijn en de leeftijdsverschillen tussen de clusters beperkt zijn. Dit impliceert dat deze leefstijlclusters, zoals eerder gesteld, geen volledig beeld geven van de maatschappelijke differentiatie in Vlaanderen anno 2010.

De verschillende benaderingen illustreren het containerbegrip 'leefstijl' en de veelzijdige toepassingsmogelijkheden van het begrip voor het beleidsdomein Wonen. Op basis van de latente variabelen werden vier latente leefstijlgroepen onderscheiden: waardenzoekers, minimalisten, materialisten en tolerantanten. De clusteranalyse van manifeste variabelen leidde tot zes manifeste leefstijltypes: kernstedelingen, socio- en ecostedelingen, anonieme en socio randstedelingen en buitenbewoners. De combinatie van latente en manifeste variabelen resulteerde in zes gecombineerde leefstijlgroepen, één kernstedelijke, drie (rand)stedelijke en twee landelijke die niet verder werden gelabeld. De latente leefstijlgroepen hebben geen betekenis voor de huidige woonkeuzes van de respondenten. In het volgende hoofdstuk werd onderzocht of de (latente) leefstijlgroepen een betekenis hebben voor de woonidealen van de respondenten, waardoor ze mogelijks richtinggevend kunnen zijn voor toekomstige woonbeslissingen. De manifeste leefstijlgroepen zijn mede gebaseerd op de huidige woonkeuzes. De woon- en woonomgevingskenmerken zijn erg bepalend gebleken bij het vormen van clustergroepen. Uit de analyse zijn groepen gekomen die intuïtief herkenbaar zijn binnen de maatschappelijke en ruimtelijke context van Vlaanderen. Ook de gecombineerde leefstijlen zijn mede gebaseerd op het huidige wonen van de respondenten.

Conceptmatig werd ervoor geopteerd om leefstijlen te onderscheiden van doelgroepen en per leefstijltypologie de relatie met sociodemografische kenmerken van de respondenten na te gaan. De latente leefstijlclusters zijn enkel voor het opleidingsniveau en de woningtypologie onderling verschillend. Dit betekent dat deze leefstijltypologie het meest verschillend is van de klassieke doelgroepenbenadering. De manifeste en gecombineerde leefstijlen verschillen onderling voor het merendeel van de sociodemografische kenmerken, hoewel de verschillen telkens beperkt zijn. Een clustering op basis van sociodemografische kenmerken zou ongetwijfeld geresulteerd hebben in totaal andere maatschappelijke subgroepen.

Hoofdstuk 6 Inspiratie door inzichten in het ‘ideale wonen’

6.1 Inleiding

Dit onderzoek heeft de doelstelling om het concept leefstijl niet enkel in te zetten om inzichten te generen over hoe we op vandaag wonen, maar ook inspirerend te werken voor het ruimtelijk beleid in de toekomst. In essentie willen we het antwoord kennen op de vraag: hoe wonen we straks?

Door middel van een survey werden antwoorden verzameld en werden woonwensen in beeld gebracht. Het is belangrijk te beseffen dat deze woonwensen of -idealen zijn beïnvloed door tal van factoren zoals de effectieve behoefte aan een bepaalde woonoppervlakte of aan een specifiek aantal slaapkamers omwille van een bepaalde gezinssamenstelling. Woonwensen worden ook beïnvloed door meer persoonlijke aspecten zoals door positieve of negatieve woonervaringen in het verleden (nostalgie naar onze eigen kindertijd of naar het huis met zwembad van de burens), door het ambitieniveau (sommigen van ons dromen van een oud kasteeltje, anderen houden het iets meer bescheiden) en door de beperkte kennis van de woonmogelijkheden (wat we niet kennen, kunnen we ook niet kiezen). Algemeen wordt verondersteld dat woonwensen evolueren in de tijd, waardoor een bevraging naar woonwensen een inzicht geeft in de woonwensen van de respondenten op een bepaald moment, maar diezelfde vragen 5 jaar later tot andere antwoorden zullen leiden zelfs bij dezelfde respondenten. Dit is ontegensprekelijk correct, maar de impact van het aspect 'tijd' kan toch specifiek voor de Vlaamse context worden genuanceerd. België wordt immers gekenmerkt door een beperkt dynamische, een statische woningmarkt (Winters & Elsinga, 2011) waar particulieren een grote rol spelen in de woningbouw en veranderende woonwensen eerder leiden tot verbouwing dan tot verhuizing en woonomgeving en woningtype eerder vaste kenmerken zijn. In andere Europese landen zoals Engeland, Nederland en Ierland is het normaal om frequent te verhuizen waardoor een 'doorstroommarkt' ontstaat. Een markt waar professionele bouwers woningen ontwikkelen voor de beter gegoeden, waardoor verhuisketens ontstaan en uiteindelijk woningen vrijkomen voor zogenaamde starters. In een dynamische woningmarkt zijn woning- en woonomgevingkeuzes minder definitief maar evolueren ze in de tijd. In het laatste hoofdstuk van dit onderzoek wordt uitgebreider stilgestaan bij de maatschappelijke impact en de 'maakbaarheid' van leefstijlen en woonwensen.

Even belangrijk is het om stil te staan bij het vaak enorme verschil tussen hoe we zouden willen wonen en de manier waarop we effectief wonen. Onze effectieve woonplaatskeuze komt immers tot stand in een maatschappelijke context waarin zaken als betaalbaarheid en beschikbaarheid een belangrijke rol spelen, maar ook in een sociale context waarin familie, partners en kinderen mee gaan beslissen. Sommige gezinnen hebben een duidelijk beeld van hoe en waar ze willen wonen en ontwikkelen een proactieve strategie om dit finaal doel te bereiken, anderen beslissen meer ad hoc, reagerend op externe toevalligheden (Clapham, 2005) zoals de erfenis van een perceel of woning, de opportuniteit van een woning die te koop wordt aangeboden in de buurt, fysieke beperkingen waardoor een verhuizing zich opeens opdringt, ... Kipnis ontwikkelde het 'Value Stretch Model' (Kipnis, 2004b) om de spanning of frictie tussen leefstijlen, effectieve woonplaatskeuzes en woonwensen of -idealen te beoordelen. In dit onderzoek worden zowel effectieve woonsituaties (als indicator van een manifeste leefstijl, cf. hoofdstuk 3) en woonwensen in beeld gebracht. In het onderzoek 'jongeren en wonen in Vlaanderen' (Verhetsel et al., 2003) wordt gesteld dat de reële woonbehoeften de mismatch zijn tussen de woonwensen en de woonsituatie. Uit onderzoek (Heylen & Winters, 2009) blijkt inderdaad dat woontevredenheid een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van een verhuishwens. Het negatieve effect is het sterkst voor tevredenheid met de woning, maar ook de woonomgeving draagt duidelijk bij tot het vormen van een verhuishwens. Op basis van verschillen tussen bestaande woonsituatie, huidig

leefstijltype en woonwensen worden in het laatste hoofdstuk van dit onderzoek beleidssuggesties geformuleerd voor een meer subjectgerichte ruimtelijke planning.

6.2 Resultaten van de internetbevraging m.b.t. het ‘ideale wonen’ van de respondenten

6.2.1 Methodiek

Dit doctoraatsonderzoek inventariseert niet enkel welke leefstijlen Vlaamse inwoners op vandaag hebben, maar kijkt ook vooruit naar de toekomst. Vanuit de intentie om ‘te inspireren’ worden vanuit het perspectief van de actor nieuwe inzichten verworven in de woningvraag. Deze inzichten kunnen inspirerend werken voor een toekomstig ruimtelijk beleid ten aanzien van het wonen in Vlaanderen.

De volgende onderzoeksvraag staat centraal:

2.1 Wat verwachten bewoners van Vlaanderen van hun ideale (woning en) woonomgeving?

In concreto wordt onderzocht *Waar? Hoe?* en *Met wie?* de bewoners in de toekomst willen wonen. De basisinformatie voor het beantwoorden van deze onderzoeksvragen is verzameld in de onlinebevraging waarin heel wat vragen over de ideale woning en woonomgeving zijn opgenomen (zie bijlagen voor het vraagformulier en een overzicht van alle antwoorden).

De basisdata voor het beantwoorden van deze onderzoeksvragen zijn momenteel in Vlaanderen niet beschikbaar. Sinds het midden van de negentiende eeuw organiseert de Belgische overheid om de tien jaar een volkstelling om kennis te verzamelen over de bevolking, de huishoudens en de huisvesting. De meest recente volkstelling dateert van 2001, de algemene Socio-Economische Enquête 2001 (SEE 2001). De gegevens zijn beschikbaar tot op het niveau van de gemeenten en veelal zelfs tot op dat van de statistische sectoren, en werden verwerkt in diverse monografieën (Vanneste et al., 2007b; Deboosere et al., 2009; Van Hecke et al., 2009). In 2011 werd echter geen nieuwe volkstelling georganiseerd, waardoor recente inzichten ontbreken. De data uit de vorige volkstellingen laten niet toe om alle aspecten van de onderzoeksvraag te beantwoorden aangezien eerder werd gefocust op de huidige situatie van het wonen en minder op het verwerven van inzichten over woonwensen en –verwachtingen. Sindsdien werden er verschillende initiatieven genomen om data in verband met het wonen in Vlaanderen te verzamelen, telkens vanuit specifieke invalshoeken en met een eigen doelgroep. In het kader van een onderzoek naar woonsituaties, woonwensen en –behoeften van jongeren werd in 2001 een schriftelijke enquête georganiseerd bij meer dan 4000 jongeren (12- en 18-jarigen) (Verhetsel et al., 2003) waarbij de antwoorden geanalyseerd werden in samenhang met de resultaten van de SEE 1991. In 2006 werd door de onderzoekers van het Steunpunt Wonen de eerste grootschalige woonsurvey en (uitwendige) woningschouwing afgerond (Heylen et al., 2007), een onderzoek naar de woningkwaliteit en de woonsituatie van huishoudens in Vlaanderen waarbij een vijfduizendtal bewoners werden bevraagd over hun woonsituatie en -behoeften. Daarnaast beschikken we over data verzameld in het kader van EUSILC, een survey in opdracht van de Europese Unie. Deze jaarlijkse bevraging is vooral bedoeld om indicatoren rond armoede en sociale uitsluiting te monitoren en genereert ook inzichten over type woning, eigendomsstatuut en inkomen (Heylen et al., 2010), maar levert geen interessante informatie op over woonwensen. Heel recent, in mei 2011, organiseerde de Vlaamse overheid, Departement Ruimte Wonen en Onroerend Erfgoed, een bevraging naar ‘ruimtelijke voorkeuren voor de directe leefomgeving’ bij een representatieve steekproef van 1050 inwoners

(Departement RWO, 2011). Dit initiatief kadert in de voorbereiding van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, de opvolger van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, het beleidskader voor ruimtelijke planning in Vlaanderen dat al dateert van 1997.

De databeschikbaarheid in Vlaanderen is hierdoor fundamenteel verschillend van de Nederlandse situatie waar de overheid sinds 1964 systematisch en geregeld woningbehoefteonderzoeken organiseert, waarin gegevens worden verzameld over onder meer de huishoudentypes, de huidige en gewenste woonsituatie, de tevredenheid met de woonsituatie en woonomgeving, de leefbaarheid van de woonomgeving en de woon-werkafstand (Ministerie van VROM, 2007; Ministerie van VROM en het Centraal Bureau van de Statistiek, 2010).

In dit hoofdstuk is een beschrijvende analyse gemaakt van de belangrijkste antwoorden. Waar relevant werden deze antwoorden gerelateerd aan andere inzichten uit literatuurstudie en andere datasets.

6.2.2 Waar? Hoe? Met wie? willen de bewoners van Vlaanderen in de toekomst wonen

Waar willen de respondenten in de toekomst wonen?

Vlamingen zijn traditioneel bekend als ‘honkvaste’ mensen. Uit de woonsurvey (Heylen et al., 2007) blijkt dat 55% van de huishoudens zeker niet zou verhuizen uit hun woning indien ze over de mogelijkheid zouden beschikken. Nog meer huishoudens houden vast aan hun eigen woonomgeving (65% wenst die niet te verlaten). De verhuisgeneigdheid is groter in stedelijk gebied dan in buitengebied. Twee derde van de eigenaars uit de woonsurvey, georganiseerd door het Steunpunt Wonen, meent dat hun woning dé definitieve woning is waarin ze oud willen worden. De cijfers uit de onlinebevraging (2010) suggereren een iets grotere verhuisdynamiek in de toekomst: 60% van alle respondenten situeert zijn of haar ideale woning in de eigen gemeente, maar amper 29% beschouwt zijn eigen woonomgeving als ideaal en voor 26% kan de eigen woning niet worden verbeterd. Dit betekent dat de respondenten in eerste instantie dromen van een andere woning en in iets mindere mate van een andere woonomgeving die in meer dan de helft van de gevallen in de eigen gemeente is gesitueerd. In de meest recente bevraging uit 2011, georganiseerd door de Vlaamse Overheid, departement RWO, is die verhuisbereidheid toegenomen. 63% van de bevroegden meent dat mensen in 2050 naar een kleinere woning zullen verhuizen nadat de kinderen het huis uit zijn en 57% denkt dat mensen meermaals zullen verhuizen tijdens hun leven en dit naar een ‘woning die het best bij een bepaalde levensfase past’ (Departement RWO, 2011).

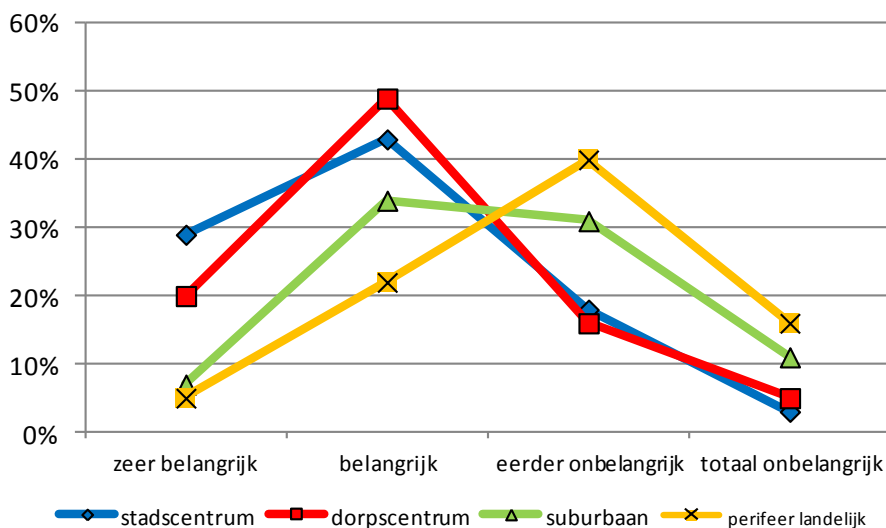
In een poging om inzichten te verwerven in de ideale migratierichting, naar de stad toe of verder weg van de stad, werd aan de respondenten de mogelijkheid gegeven om te kiezen voor een (meer) landelijke of een (meer) stedelijke gemeente. De conclusie is duidelijk, 34% kiest (meer) landelijk, slechts 21% (meer) stedelijk. Dit toont aan dat er zowel een wens is om meer stedelijk te gaan wonen, als een wens om meer landelijk te wonen, maar dat de balans overhelt in de richting van het platteland. Dit impliceert dat, indien de ideale woonwensen van de respondenten zouden worden verwezenlijkt, Vlaanderen ook de komende jaren verder suburbaniseert of peri-urbaniseert waarbij peri-urbane zones worden gedefinieerd als zones met een gemengd landbouw en residentieel gebruik (Devogelaer, 2002). Dit strookt met de resultaten van een bevraging naar de woonwensen van Vlaamse jongeren (12 en 18-jarigen) georganiseerd in 2001 (Verhetsel et al., 2003). De jongeren konden kiezen tussen een landelijke omgeving, een dorpscentrum of een stadscentrum. De landelijke omgeving blijkt het meest populair (40% ‘wil dit graag’), terwijl dorps- en stadscentra veel minder gekeerd zijn (slechts 11% ‘wil dit graag’).

75% van de Vlamingen is van mening dat het verschil tussen stad en platteland moet behouden blijven (in 2050) (Departement RWO, 2011).

Een verdere concretisering van de ideale woonsituatie, waarbij de respondenten verschillende woonsituaties konden aankruisen met keuzes tussen de volgende woonomgevingen: nieuwbouwwijk, historisch stadscentrum, mijn eigen woonomgeving, beveiligd villapark, zicht op zee, zicht op de velden, in de bossen, aan een plein, geeft meer inzichten. Niet minder dan 40% van de respondenten zou graag wonen 'met zicht op de velden', een woonkwaliteit die wordt gegenereerd in de Vlaamse woonlinten of in de zogenaamde woonkorrels, ruimtelijk solitaire woningen op het platteland (Pisman et al., 2009). Door het realiseren van verkavelingen sinds ruwweg de jaren zestig werden op veel plaatsen in Vlaanderen de mazen tussen de woonlinten ingenomen, waardoor het zicht op de velden op heel wat plaatsen verdwenen is en de verhouding tussen woning en open ruimte werd verengd tot 'woning-tuin' in plaats van 'woning-landschap' (Ryckewaert & De Meulder, 2009), een evolutie die blijkbaar door heel wat bewoners wordt betreurd. 19% van de respondenten wenst in de bossen te wonen, niet evident in de bosarme regio Vlaanderen. Wonen in een nieuwbouwwijk, nochtans een woonvorm die de afgelopen decennia massaal werd gerealiseerd, is minder gegeerd. Slechts 16% van de respondenten beschouwt dit als ideaal. Ongeveer één op drie respondenten wenst te wonen in het historisch stadscentrum (33%), praktisch niet haalbaar aangezien onze historische stadscentra deze wooncapaciteit niet hebben, maar een indicatie dat een historische woonomgeving wordt gewaardeerd.

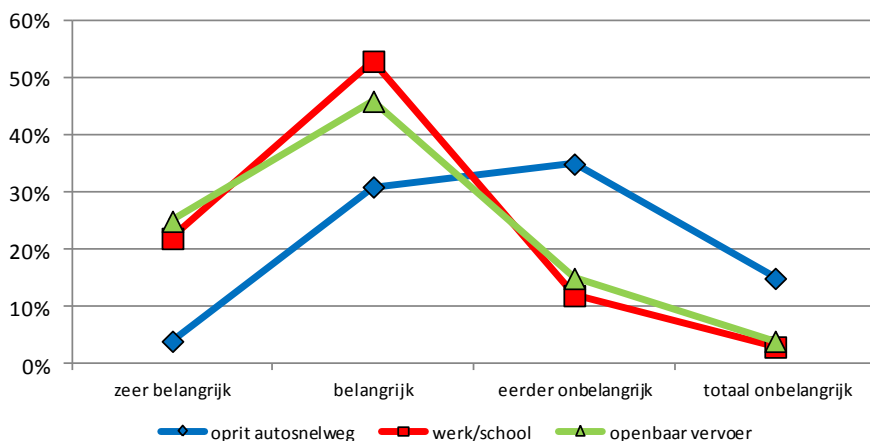
De voorkeuren voor bossen en velden zijn gerelateerd aan de wens van heel wat respondenten om in een rustige omgeving te wonen, een woning waar vooral wordt gewoond (58%). Levendige buurten, met allerhande activiteiten, passanten, ontmoetingen, worden door 42% van de respondenten gewaardeerd. De respondenten zijn bovendien allemaal op zoek naar een woonomgeving zonder (of met weinig) omgevingslawaai. Uit onderzoek (Winters & Elsinga, 2011) blijkt dat 17% van de totale bevolking in het Vlaamse Gewest last heeft van lawaai van de burens of van de straat en de woonsurvey toont aan dat rust en stilte in de woonomgeving het aspect is dat door het grootste aantal huishoudens (33%) als meest positief wordt beschouwd (Heylen et al., 2007). Ook het ideaal van een verkeersveilige en sociaal veilige woonomgeving is algemeen aanvaard. 16% van de totale Vlaamse bevolking heeft in de buurt te maken met vandalisme of criminaliteit (Winters & Elsinga, 2011).

Aan de respondenten werd gevraagd in welke mate ze het belangrijk vonden om nabij een stadscentrum, dorpscentrum, een suburbane of perifeer landelijke setting te wonen. De antwoorden op deze vragen zijn weergegeven in de onderstaande figuur. Hieruit blijkt dat niettegenstaande de wens om rustig te wonen, met zicht op de velden of bossen, de nabijheid van de stad of het dorp toch als belangrijk wordt aanzien.

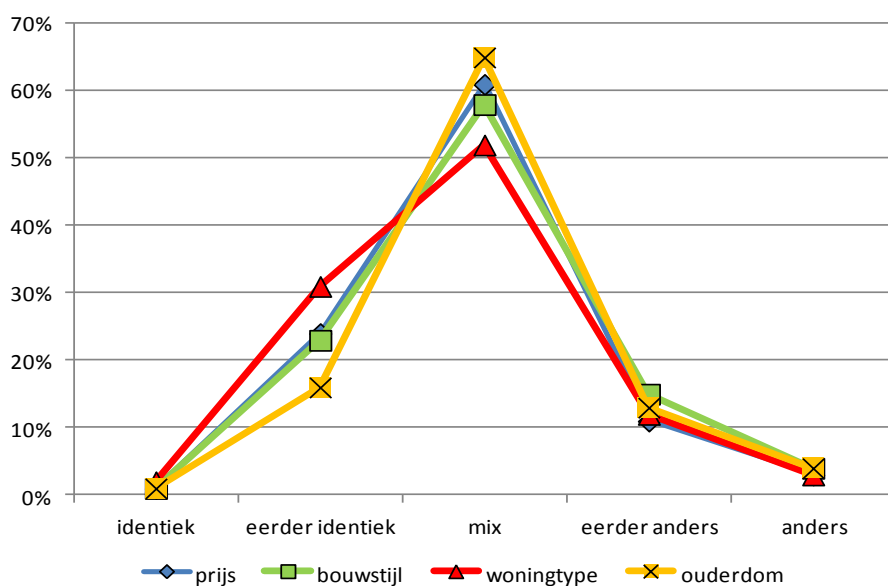
Figuur 40 "In welke mate is het belangrijk om in een stadscentrum /.... te wonen?" (internetbevraging 2010)

Meer specifieke vragen naar de nabijheid van werk of school, of de beschikbaarheid van verschillende vervoersmodi genereren de volgende figuur. Hieruit blijkt dat de nabijheid van school of werk voor het merendeel van de respondenten (heel) belangrijk is, idem voor de nabijheid van openbaar vervoer. Dit blijkt ook uit de recente bevraging van RWO (Departement RWO, 2011), waarin 77% van de respondenten verklaart dat in 2050 winkels, werk, sport en scholen op wandel- of fietsafstand van de woning moeten gelegen zijn. De nabijheid van een op- en afrit van de autosnelweg wordt minder gewaardeerd, alhoewel toch 35% van de respondenten van de eigen bevraging dit (zeer) belangrijk vonden en dit soort locaties uiteraard beperkt voorkomen in Vlaanderen.

Figuur 41 "In welke mate zijn het mobiliteitsprofiel of de aanwezige modi van de woonomgeving belangrijk?" (internetbevraging 2010)

De beperkte populariteit van de nieuwbouwverkevelingen, in veel gevallen gekenmerkt door een zekere morfologische uniformiteit en een korte realisatiefase, kan worden gerelateerd aan de vraag naar de ideale diversiteit in de woningprijzen, bouwstijlen, woningtypes en ouderdom van de woningen. Uit onderstaande figuur blijkt dat de respondenten een (beperkte) diversiteit in hun ideale woonomgeving appreciëren en dus niet op zoek zijn naar woonomgevingen met woningen uit dezelfde prijsklasse, van hetzelfde woningtype, met dezelfde bouwstijl of in dezelfde periode opgericht. Een vergelijking tussen de verschillende deelaspecten leert dat de respondenten een zekere uniformiteit in de woningtypologie (bijvoorbeeld allemaal vrijstaande woningen, rijwoningen of appartement) belangrijker vinden dan een woonomgeving die in een korte periode is gerealiseerd. Dit pleit (vanuit het perspectief van de individuele bewoner) voor woonomgevingen die gefaseerd worden gerealiseerd, maar toch met een eerder dominant woningtype.

Figuur 42 “In welke mate is het belangrijk dat de woningen in de ideale woonomgeving gelijk of verschillend zijn?” (internetbevraging 2010)

Hoe willen de respondenten in de toekomst wonen?

Dé basisvraag in relatie tot het ‘hoe’ is in welk type woning de respondenten willen wonen. De antwoorden op deze vraag zijn vanuit een duurzaam perspectief op het eerste zicht ontvullend: 65% van de respondenten verkiest een vrijstaande woning, een minderheid kiest (vrijwillig) voor een halfopen bebouwing (12%), een rijwoning (14%) of een appartement of studio (10%). Deze cijfers stroken niet met de huidige woningvoorraad van Vlaanderen die in 2005 slechts voor 34% uit vrijstaande woningen bestond, noch met de bestaande woningen van de respondenten aangezien slechts 39% op vandaag in een vrijstaande woning woont, noch met de huidige woningproductie aangezien momenteel 60% van alle nieuwe woongelegenheden appartementen zijn (De Decker et al., 2010a). De ideale gemiddelde kavelgrootte van de respondenten bedraagt 1407 m². Deze grote kavels

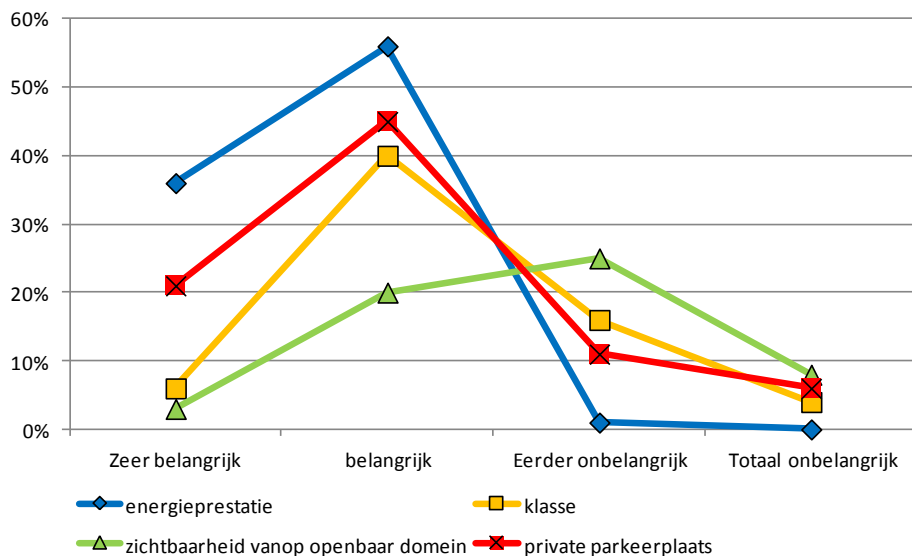
zijn gerelateerd aan de gedeelde wens om over een privé-tuin te beschikken bij de woning (88% van de respondenten).

Over de vraag of de respondenten in de toekomst een nieuwe woning wensen te bouwen of eerder opteren voor een bestaande woning die al dan niet zal worden verbouwd, zijn de meningen verdeeld. 44% droomt van een nieuwbouwwoning naar eigen ontwerp, 43% wenst een bestaande woning te verbouwen en 13% verkiest een authentieke bestaande woning. Dit strookt met de algemene tendens waarbij anno 2011 meer huishoudens dan voorheen eigenaar worden door middel van de aankoop van een bestaande woning dan door nieuwbouw (Heylen et al., 2007; De Decker et al., 2010a).

Ook over de vormgeving van de woning zijn de meningen verdeeld. De respondenten konden kiezen tussen: mijn eigen woning, een ecologische woning, een oud gebouw met karakter, een boerderij, een moderne villa, een loft, een appartement of huis met vrienden en een appartement in een appartementsgebouw met conciërge (meerdere keuzes waren mogelijk). De wens tot nieuwbouw is uiteraard veelal gerelateerd aan de wens om een moderne villa te realiseren (31% van de respondenten). De tevredenheid met de bestaande woonsituatie blijkt nogmaals uit de keuze voor de eigen woning (26%). De voorkeur tot aankoop van een bestaand pand hangt samen met de keuze voor een loft (27%), een oud gebouw met karakter (25%) of een boerderij (21%).

Opvallend is de hoogste score voor de ecologische woning. Niet minder dan één op drie respondenten (35%) duidt de ecologische woning aan als een ideale woonwens, die zowel te combineren is met de wens voor een nieuwbouwwoning (cf. de opmars van de passiefwoningen) als met een verbouwing van een bestaand pand, waarbij energiebesparende renovatiewerken momenteel erg gebruikelijk zijn (Vermeulen, 2008). Het toenemend belang van het ecologische aspect voor het wonen blijkt onder meer uit de antwoorden van de respondenten naar de gewenste energieprestatie van hun ideale woning. 91% van de respondenten vindt dit een (zeer) belangrijk thema. Uit de bevraging van RWO blijkt dat respectievelijk 62% en 43% van de Vlamingen gelooft dat hun energie in 2050 zal worden opgewekt door kleinschalige gemeenschappelijke energievoorzieningen op wijkniveau of door individuele installaties.

De meerderheid van de respondenten (66%) wenst een parkeerplaats op privaat terrein, een woonwens die moeilijk verzoenbaar is met het woningtype van de rijwoning of met een eerder stedelijke context met hogere woningdichtheid. In haar doctoraatsonderzoek over woonpraktijken in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw stelt Els De Vos (2008) dat een auto als een statussymbool kan worden beschouwd, als uitdrukking van maatschappelijk succes of macht. Uit interviews blijkt dat niet alleen de auto voor de garagepoort, maar ook de poort of de garage zelf, in de beschouwde periode een publieke uitstraling hadden en dat bewoners dachten dat een garage de waarde van hun huis flink verhoogde. De typologie van de garage gaat volgens De Vos onder meer terug op het koetshuis van de adel en burgerij, die omwille van de statusuitstraling soms enkel een koetspoort in de façade van hun negentiende-eeuwse middenklassehuizen toevoegden zonder dat deze effectief toegang verleende tot een achtergelegen koetshuis. Uit een recent onderzoek (Touring, 2011) blijkt dat de garage door heel wat inwoners niet wordt gebruikt om de wagen te stallen, maar eerder dienst doet als extra bergruimte voor de fietsen, ruimte voor het sorteren en recycleren van afval of als polyvalente ruimte voor alle leden van het gezin (speelruimte, hobbyruimte, wasruimte, experimenteeruimte, ...).

Figuur 43 “In welke mate zijn de energieprestatie / klasse / zichtbaarheid en het beschikken over een private parkeerplaats belangrijk?” (internetbevraging 2010)

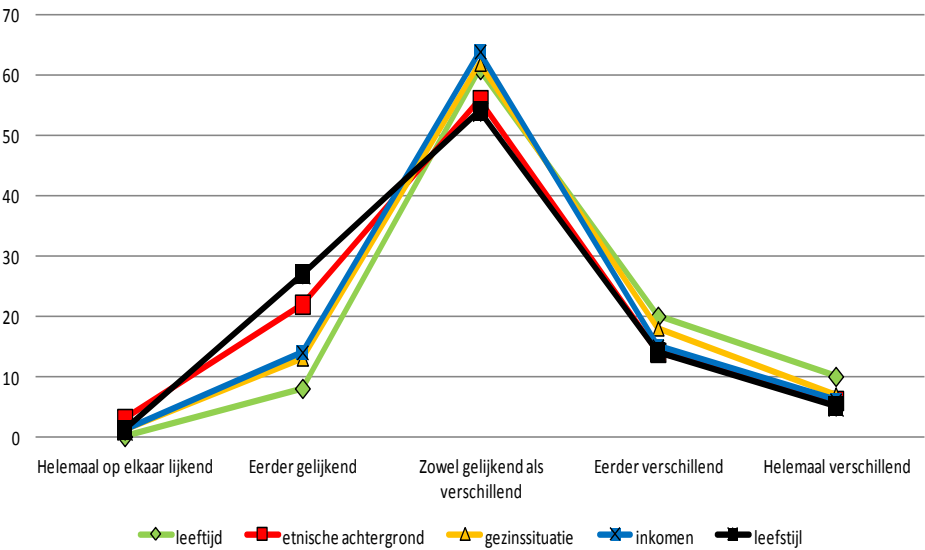
Met wie willen de respondenten in de toekomst wonen?

Uit onderzoeken op basis van kwalitatieve onderzoeksmethoden in Noord-Amerika (Bishop, 2009) en Nederland (VROM-raad, 2009) blijkt dat mensen in toenemende mate op zoek gaan naar woonomgevingen met gelijkgestemden. Mensen zoeken een buurt waarvan ze verwachten dat de bewoners bij hen passen, die veiligheid en geborgenheid biedt. Bewoners willen zich kunnen identificeren met de buurt om zich er thuis te kunnen voelen. De identificatie met een buurt neemt toe als er meer mensen met dezelfde leefstijl wonen.

In de onlinebevraging zijn diverse vragen opgenomen die peilen naar de (sociale) diversiteit van de ideale woonomgeving. Aan de respondenten is onder meer gevraagd of ze het belangrijk vinden om te wonen nabij gelijkgestemden, in concreto mensen met eenzelfde leeftijd, etnische achtergrond, gezinssituatie, inkomen en leefstijl. Uit deze bevraging blijkt dat voor de respondenten anno 2010 het wonen met gelijkgestemden (voor de vijf bevroegde items) geen cruciaal thema is, het merendeel verkiest een woonomgeving met een zekere diversiteit, een woonomgeving met bewoners met verschillende leeftijden, verschillende etnische achtergronden, verschillende inkomens... We merken wel verschillen tussen de bevroegde items: gelijkenissen in leeftijd (demografisch kenmerk) zijn net zoals in de Nederlandse context onbelangrijk, terwijl gelijkenissen in leefstijl (gerelateerd aan activiteiten- en waardepatroon) en etnische achtergrond belangrijker worden geacht. Deze resultaten gaan in tegen de eerder vermelde bevindingen uit literatuurstudie, maar worden wel bevestigd in een gelijkaardig onderzoek, recent uitgevoerd in Nederland (Heijs et al., 2011). In dit onderzoek, dat eveneens gebruik maakte van een survey waarin sociale diversiteit vanuit verschillende thema's werd bevroegd (leeftijd, opleidingsniveau, inkomen, gezinssamenstelling, globale waarden en culturele achtergrond) en waarin de resultaten kwantitatief werden geanalyseerd kwamen onderzoekers, in tegenstelling tot meer trendmatige kwalitatieve onderzoeken in Eindhoven in Nederland, tot een

gelijkaardige vaststelling over de hoge mate van tolerantie ten aanzien van ‘anderen’ in de eigen woonomgeving. Het enige significante verband dat werd vastgesteld tussen leefstijlgroepen en de voorkeur voor homogene woonomgevingen, is een verband tussen ‘rustige’ inwoners en woonomgevingen met leeftijdsgenoten. Dit significant verband wordt echter veroorzaakt door de leeftijd (en niet door de leefstijl), meer in het bijzonder de 65-plussers wensen in een buurt te wonen met leeftijdsgenoten. Mogelijks bepaalt, voor een dergelijk maatschappelijk gevoelig thema, de onderzoeksmethodiek mede het resultaat en zijn bewoners bijvoorbeeld bij het individueel invullen van een schriftelijke vragenlijst meer geneigd om ‘sociaal wenselijke’ antwoorden te geven.

Ook de nabijheid van vertrouwde familieleden wordt gewaardeerd: 48% van de respondenten vindt het (zeer) belangrijk om nabij familie te wonen.

Figuur 44 “In welke mate moeten de bewoners in uw ideale woonomgeving op elkaar gelijken?” (internetbevraging 2010)

Heel wat respondenten vindt het trouwens belangrijk om in zijn of haar ideale woonbuurt contact te hebben met de burens (af en toe: 67%, vaak: 25%).

6.3 Relatie tussen woonidealen en leefstijlen

6.3.1 Methodiek

Uit de globale beschrijving van de ideale woning en woonomgeving kan al heel wat beleidsmatig relevante informatie of inspiratie worden gehaald. Aangezien dit onderzoek specifiek focust op het concept leefstijl, worden de woonidealen ook vanuit dit perspectief verder toegelicht.

De centrale onderzoeksvraag voor dit deelaspect van het onderzoek luidt:

2.2 In welke mate zijn woonvoorkeuren gerelateerd aan (manifeste of latente) leefstijlkenmerken?

Statistische verbanden werden onderzocht tussen respectievelijk de vier latente leefstijlclusters, de zes manifeste leefstijlclusters en de geëxpliciteerde woonidealen. De intentie is om te onderzoeken of deze leefstijlclusters, die gebaseerd zijn op huidige verschillen tussen de respondenten, ook nuttig zijn om inzichten te krijgen in de idealen van de respondenten, in hun intentioneel toekomstig woongedrag. Dit is het geval indien kan worden aangetoond dat de woonidealen van de leefstijlclusters manifest verschillen. In concreto zijn de latente leefstijlclusters en de manifeste leefstijlclusters te beschouwen als respectievelijk 4 en 6 onafhankelijke steekproeven. Door middel van statistische toetsen werden voor nominale en ordinale variabelen gerelateerd aan de woonwensen van de respondenten verschillen tussen de leefstijlclusters onderzocht. De keuze van de statistische toets wordt bepaald door het meetniveau van de variabele waarvoor het significant verschil moet worden nagegaan. Variabelen van een nominaal meetniveau werden aan een χ^2 toets en een independent samples t-test met een Bonferonni (of Tukey) correctie onderworpen om te weten welke clusters van elkaar verschillen. De ordinale variabelen werden door middel van een Anova onderling vergeleken. Enkel voor clusters met een significante homogene variatie ($p > 0,05$) werden de significante verschillen tussen de groepen verder beschouwd (ANOVA $p < 0,05$).

6.3.2 Relatie tussen latente leefstijlclusters en woonwensen

	latente cluster 1 materialis- ten	latente cluster 2 toleranten	latente cluster 3 waarden- zoekers	latente cluster 4 minimalis- ten	P Homoge- niteit variantie	P ANO VA
stedelijke oriëntatie						
nabij stadscentrum	2,04 _a	1,81 _b	1,75 _b	1,92 _{b,a}	0,076 [*]	,000 ^{**}
landelijke oriëntatie						
nabij dorpscentrum	1,77 _a	1,89 _a	1,83 _a	1,92 _a	0,128 [*]	,137
perifeer landelijk	2,00 _a	2,42 _b	2,32 _b	2,37 _b	0,657 [*]	,000 ^{**}
residentiële oriëntatie						
suburbaan	1,83	2,44	2,01	2,30	0,000	,000 ^{**}
omgevingslawaaï	1,50 _a	1,74 _b	1,57 _a	1,62 _{b,a}	0,616 [*]	,008 ^{**}
economische dimensie						
klasse	1,44	1,41	1,42	1,52	0,000	,584
parkeren	1,45	2,01	1,56	1,76	0,000	,000 ^{**}
sociaal-culturele dimensie						
morfologische diversiteit - prijs	2,74	3,16	2,85	3,03	0,027 [*]	,000 ^{**}
morfologische diversiteit - bouwstijl	2,89 _a	2,98 _{a,b}	2,93 _{a,b}	3,05 _b	0,344 [*]	,011
morfologische diversiteit - woningtype	2,68 _a	2,94 _b	2,75 _a	2,93 _b	0,071 [*]	,000 ^{**}
morfologische diversiteit - ouderdom	2,95	3,10	3,00	3,13	0,001	,001 ^{**}
sociale diversiteit - leeftijd	3,04	3,57	3,23	3,42	0,000	,000 ^{**}
sociale diversiteit - etnische achtergrond	2,35	3,38	2,96	3,18	0,000	,000 ^{**}
sociale diversiteit - gezinssituatie	2,83	3,45	3,12	3,33	0,000	,000 ^{**}
sociale diversiteit - inkomen	2,83	3,36	3,05	3,26	0,000	,000 ^{**}
sociale diversiteit - leefstijl	2,67 _a	3,23 _c	2,86 _b	3,10 _c	0,193 [*]	,000 ^{**}
contact met bureu	2,95	3,19	3,18	3,21	0,049	,000 ^{**}
nabijheid familie	1,84	1,87	2,03	2,10	0,000	,007 ^{**}
veiligheidsdimensie						
sociaal veilige buurt	1,42	1,57	1,46	1,54	0,000	,010 ^{**}
verkeersveilige buurt	1,49 _a	1,56 _a	1,47 _a	1,52 _a	0,087 [*]	,299
ecologische dimensie						
goede openbaar	1,88	1,69	1,79	1,67	0,000	,020 ^{**}

vervoersontsluitingen						
werk/school	1,67	1,79	1,79	1,75	0,003	,242
oprit snelweg	2,26 _{a, b}	2,49 _{b, c}	2,16 _a	2,52 _c	0,266	,000**
energieprestatie woning	1,50	1,43	1,51	1,56	0,000	,153

*. The variance is significant at the 0.05 level. **. The anova statistic is significant below the 0.05 level.

Tabel 24 Woonidealen van de latente leefstijlclusters, ANOVA-analyse voor de ordinale variabelen (internetbevraging 2010)

(% cluster)	latente cluster 1 materialis- ten	latente cluster 2 toleranten	latente cluster 3 waarden- zoekers	latente cluster 4 minimalis- ten	χ ²	P
verhuisdynamiek						
mijn eigen gemeente	62 _a	61 _a	60 _a	53 _a	8,707	,033*
mijn eigen woonomgeving	32 _a	31 _a	29 _a	31 _a	1,006	,800
mijn eigen woning	29 _a	18 _b	26 _{a, b}	25 _{a, b}	7,262	,064
buitenland	10 _a	20 _b	12 _a	14 _{a, b}	11,684	,009*
stedelijke oriëntatie						
(meer) stedelijke gemeente	10 _a	21 _b	22 _b	25 _b	24,738	,000*
historisch stadscentrum	17 _a	38 _b	35 _b	36 _b	39,525	,000*
aan een plein	8 _a	28 _b	21 _b	23 _b	36,276	,000*
landelijke oriëntatie						
(meer) landelijke gemeente	42 _a	33 _b	33 _b	33 _b	9,261	,026*
in de bossen	19 _{a, b}	23 _{a, b}	17 _a	26 _b	17,252	,001*
zicht op de velden	41 _a	33 _a	41 _a	41 _a	4,337	,227
boerderij	25 _a	17 _a	20 _a	25 _a	8,368	,039
residentiële oriëntatie						
nieuwbouwwijk	28 _a	6 _b	17 _c	8 _b	64,420	,000*
levendig	22 _a	53 _b	42 _b	50 _b	65,616	,000*
rustig	78 _a	47 _b	58 _b	50 _b	65,616	,000*
sociaal-culturele dimensie						
wonen met vrienden	2 _a	8 _c	4 _b	8 _c	16,787	,001*
veiligheidsdimensie						
appartementsgedouw met conciërge	3 _a	2 _a	3 _a	2 _a	1,969	,579
beveiligd villapark	4 _a	1 _b	1 _b	0 ⁱ	19,948	,000*,a
ecologische dimensie						
ecologische woning	19 _a	44 _b	33 _c	44 _b	54,715	,000*
woning						
vrijstaande woning	82 _a	52 _b	70 _c	62 _b	78,690	,000*
halfopen bebouwing	10 _a	15 _a	11 _a	16 _a	78,690	,000*
rijwoning	3 _a	29 _b	14 _c	17 _c	78,690	,000*
appartement / studio	6 _a	5 _a	5 _a	6 _a	78,690	,000*
nieuwgebouwd	64 _a	27 _b	45 _c	35 _b	93,921	,000*
renovatie	28 _a	52 _b	45 _b	48 _b	93,921	,000*
authentieke woning	8 _a	21 _b	10 _a	17 _b	93,921	,000*
moderne villa	36 _a	23 _b	36 _a	20 _b	42,970	,000*
loft	22 _a	29 _a	29 _a	24 _a	8,105	,044*
oud gebouw met karakter	14 _a	38 _b	26 _c	27 _c	35,323	,000*

a. More than 20% of cells in this subtable have expected cell counts less than 5. χ² results may be invalid. *. The χ² statistic is significant at the 0.05 level.

Tabel 25 Woonidealen van de latente leefstijlclusters, χ² toets voor de nominale variabelen (internetbevraging 2010)

In hoofdstuk 5 werden vier latente leefstijlclusters onderscheiden: de materialisten, de tolerantanten, de waardenzoekers en de minimalisten. Deze leefstijlgroepen hebben onderling verschillende normen, waarden en karaktereigenschappen. De latente leefstijlgroepen zijn echter niet verschillend voor wat betreft hun huidige woonplaats, maar wel voor hun woningtype. De materialisten wonen vooral in vrijstaande en halfopen woningen, terwijl nagenoeg de helft van de tolerantanten in een rijwoning of appartement wonen. De minimalisten prefereren opvallend vaker een rijwoning en de waardenzoekers wonen ofwel in een vrijstaande woning of in een appartement.

In de voorgaande tabellen werden de relaties weergegeven tussen de latente leefstijlclusters en hun woonwensen of -idealen. Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen: de vier dimensies van het onderzoek, het woningtype en andere aspecten verbonden aan de ideale woonomgeving. Met dit deelonderzoek wilden we nagaan in hoeverre de latente leefstijlclusters een betekenis hebben voor het ideale wonen. De verwachting was dat significante verschillen zouden worden gevonden voor de vier basisdimensies (aangezien deze aan de basis liggen van de clustering) en voor de woningtypes (aangezien ook al in de bestaande toestand relevante verschillen werden gevonden).

De tabellen tonen aan dat voor heel wat nominale variabelen significante verschillen werden gevonden tussen de leefstijlclusters (24 verschillen), maar in mindere mate voor de ordinale verschillen (7).

De latente leefstijltypen zijn verschillend van mekaar voor heel wat thema's van de ideale woonomgeving. Er werden geen significante verschillen gevonden voor de economische dimensie, m.b.t. de verhuisdynamiek en de veiligheidsdimensie zijn de verschillen tussen de groepen beperkt.

In relatie tot de verhuisrichting of de situering van de ideale woonomgeving in een stad/plattelandperspectief is een duidelijke tweedeling te merken tussen de materialisten en de andere groepen. De materialisten zijn minder stedelijk georiënteerd, kiezen minder vaak voor het wonen aan een plein en hebben een uitgesproken voorkeur voor perifeer landelijk wonen met zicht op het groen en voor het wonen in een nieuwbouwwijk in een rustige omgeving.

Voor de sociaal-culturele en ecologische dimensies van het onderzoek zijn de resultaten complexer te interpreteren aangezien de clustergroepen vaak alle significant verschillen ten opzichte van elkaar. De materialisten willen het minst vaak samen wonen met vrienden, zoeken een woonomgeving met bewoners met (min of meer) dezelfde leefstijl, met woningen van (min of meer) hetzelfde woningtype en bouwstijl (sociaal-culturele dimensie) en zijn minder op zoek naar een ecologische woning. De minimalisten en de tolerantanten vormen de opponente groep voor deze items, de waardenzoekers positioneren zich tussen beide groepen, alhoewel zij ook veel belang hechten aan morfologische homogeniteit in hun woonomgeving.

De latente leefstijlclusters hebben een uitgesproken betekenis voor de ideale woningtypes van de respondenten. De materialisten prefereren, in overeenstemming met hun minder stedelijke oriëntatie, een vrijstaande, nieuwgebouwde woning en ze scoren significant lager voor rijwoningen, renovaties en 'gebouwen met karakter'. De minimalisten en de tolerantanten kiezen voor authentieke woningen en het minst voor vrijstaande woningen, nieuwbouw en moderne villa's. De waardenzoekers nemen voor een aantal items in relatie tot de woningtypologie een tussenpositie in: ze scoren relatief hoog voor vrijstaande woningen en nieuwbouw, maar appreciëren ook een gerenoveerde woning of een gebouw met karakter en hebben een uitgesproken voorkeur voor snelweglocaties. De tolerantanten hebben de meest uitgesproken voorkeur voor rijwoningen en voor oude gebouwen met karakter.

	<i>belangrijker</i>		<i>minder belangrijk</i>
<i>stedelijke voorkeur</i>	waardenzoekers toleranten	minimalisten	materialisten
<i>landelijke voorkeur</i>	materialisten		waardenzoekers toleranten minimalisten
<i>in de bossen</i>		toleranten minimalisten materialisten	waardenzoekers
<i>nieuwbouwwijk</i>	materialisten	waardenzoekers	toleranten minimalisten
<i>rustig</i>	materialisten		waardenzoekers toleranten minimalisten
<i>omgevingslawaaï</i>	materialisten waardenzoekers	minimalisten	toleranten
<i>wonen met vrienden</i>	minimalisten toleranten	waardenzoekers	materialisten
<i>diverse woningtypes</i>	minimalisten toleranten		materialisten waardenzoekers
<i>diverse leefstijltypes</i>	minimalisten toleranten	waardenzoekers	materialisten
<i>ecologische woning</i>	minimalisten toleranten	waardenzoekers	materialisten
<i>oprit snelweg</i>	minimalisten toleranten	materialisten	waardenzoekers
<i>woningtype –open</i>	materialisten	waardenzoekers	toleranten minimalisten
<i>woningtype –rijwoning</i>	toleranten	minimalisten waardenzoekers	materialisten
<i>nieuwgebouwd</i>	materialisten	waardenzoekers	toleranten minimalisten
<i>renovatie</i>	waardenzoekers toleranten minimalisten		materialisten
<i>authentieke woning</i>	toleranten minimalisten		materialisten waardenzoekers
<i>moderne villa</i>	materialisten waardenzoekers		toleranten minimalisten
<i>oud gebouw met karakter</i>	toleranten	minimalisten waardenzoekers	materialisten

Tabel 26 Significante verschillen tussen de latente leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

6.3.3 Relatie tussen manifeste leefstijlclusters en woonwensen

	manifeste cluster 1	manifeste cluster 2	manifeste cluster 3	manifeste cluster 4	manifeste cluster 5	manifeste cluster 6	p Homogeniteit variantie	p ANOVA
	socio rand-stedelingen	eco-stedelingen	socio-stedelingen	buiten-bewoners	anonieme rand-stedelingen	kern-stedelingen		
stedelijke oriëntatie								
nabij stadscentrum	1,96 _b	1,72 _{a,b}	1,75 _{a,b}	2,33 _c	1,85 _b	1,56 _a	0,108 [*]	,000 ^{**}
landelijke oriëntatie								
nabij dorpscentrum	1,86	2,02	1,80	1,84	1,84	1,84	0,008	,235
perifeer landelijk	2,07 _{a,b}	2,52 _c	2,48 _c	1,84 _a	2,30 _{b,c}	2,45 _c	0,137 [*]	,000 ^{**}
residentiële oriëntatie								
suburbaan	1,85	2,30	2,26	2,10	1,96	2,17	0,000	,000 ^{**}
omgevingslawaaï	1,57	1,52	1,62	1,52	1,62	1,59	0,000	,491
economische dimensie								
klasse	1,53	1,39	1,48	1,44	1,47	1,45	0,010	,917
parkeren	1,50	1,67	1,79	1,49	1,57	1,69	0,000	,012 ^{**}
sociaal-culturele dimensie								
morfologische diversiteit - prijs	2,87	3,05	2,87	2,95	2,83	2,96	0,013	,011 ^{**}
morfologische diversiteit - bouwstijl	2,95	3,01	2,92	3,01	2,99	3,02	0,004	,680
morfologische diversiteit - woningtype	2,70	2,89	2,82	2,75	2,74	2,92	0,001	,035 ^{**}
morfologische diversiteit - ouderdom	3,03	3,10	3,05	3,08	2,99	2,96	0,023	,361
sociale diversiteit - leeftijd	3,19	3,40	3,36	3,22	3,22	3,31	0,001	,013 ^{**}
sociale diversiteit - etnische achtergrond	2,76	3,15	3,13	2,85	2,81	3,13	0,007	,000 ^{**}
sociale diversiteit - gezinssituatie	3,08	3,26	3,24	3,07	3,07	3,31	0,000	,000 ^{**}
sociale diversiteit - inkomen	3,03	3,21	3,16	3,08	3,00	3,13	0,000	,007 ^{**}

sociale diversiteit - leefstijl	2,86 _a	3,09 _b	3,02 _{a,b}	2,85 _a	2,85 _a	2,89 _{a,b}	0,240 [*]	,001 ^{**}
contact met buren	3,10	3,18	3,21	3,16	3,10	3,12	0,000	,117
nabijheid familie	1,93 _a	2,06 _a	2,01 _a	2,05 _a	1,92 _a	1,91 _a	0,077 [*]	,559
veiligheidsdimensie								
sociaal veilige buurt	1,43 _{a, b}	1,44 _{a,b, c}	1,56 _{b, c}	1,38 _a	1,45 _{a,b, c}	1,61 _c	0,215 [*]	,002 ^{**}
verkeersveilige buurt	1,42 _a	1,49 _{a, b}	1,45 _a	1,53 _{a, b}	1,45 _{a, b}	1,62 _b	0,087 [*]	,024 ^{**}
ecologische dimensie								
goede openbaar vervoersontsluitingen	1,88	1,51	1,68	1,81	2,00	1,62	0,000	,000 ^{**}
werk/school	1,86 _a	1,80 _{a, b}	1,66 _{a, b}	1,90 _a	1,74 _{a, b}	1,60 _b	0,224 [*]	,006 ^{**}
oprit snelweg	2,25	2,43	2,33	2,32	2,10	2,29	0,021	,040 ^{**}
energieprestatie woning	1,53 _a	1,45 _a	1,49 _a	1,40 _a	1,49 _a	1,55 _a	0,728 [*]	,383

*. The variance is significant at the 0.05 level.

**. The anova statistic is significant below the 0.05 level.

Tabel 27 Woonidealen van de manifeste leefstijlclusters, ANOVA-analyse voor de ordinale variabelen (internetbevraging 2010)

(% cluster)	manifeste cluster 1 socio – randstedelingen	manifeste cluster 2 eco- stedelingen	manifeste cluster 3 socio- stedelingen	manifeste cluster 4 buitenbewoners	manifeste cluster 5 anonieme randstedelingen	manifeste cluster 6 kernstedelingen	χ^2	P
Verhuisdynamiek								
mijn eigen gemeente	58 _a	54 _a	64 _a	54 _a	64 _a	52 _a	14,294	,014 [*]
mijn eigen woonomgeving	27 _{a,b,c}	24 _{a,c}	39 _b	36 _{a,b}	32 _{a,b}	18 _c	30,715	,000 [*]
mijn eigen woning	33 _a	20 _{a,b}	30 _a	24 _{a,b}	28 _a	12 _b	30,094	,000 [*]
buitenland	12 _a	14 _a	11 _a	13 _a	13 _a	24 _a	1,337	,931
stedelijke oriëntatie								
(meer) stedelijke gemeente	16 _a	29 _b	22 _{a,b}	16 _{a,b}	17 _a	30 _b	23,892	,000 [*]
historisch stadscentrum	20 _{a,c}	45 _b	37 _{b,d}	17 _a	31 _{c,d}	46 _b	64,529	,000 [*]
aan een plein	6 _a	32 _b	26 _b	8 _a	14 _a	34 _b	90,265	,000 [*]
landelijke oriëntatie								
(meer) landelijke gemeente	44 _a	30 _{a,b}	28 _b	45 _a	33 _{a,b}	31 _{a,b}	24,812	,000 [*]

in de bossen	24 _a	18 _a	18 _a	26 _a	19 _a	15 _a	9,358	,096
zicht op de velden	52 _{a,c}	30 _b	32 _b	61 _a	44 _c	28 _b	69,422	,000*
boerderij	26 _{a,c,d,e}	22 _{a,c,d,e}	18 _{a,b}	35 _c	19 _{b,d}	19 _{b,e}	24,112	,000*
residentiële oriëntatie								
nieuwbouwwijk	20 _a	14 _{a,b}	11 _b	13 _{a,b}	19 _a	15 _{a,b}	13,756	,017*
levendig	31 _a	49 _{b,d,e}	53 _{b,c}	37 _{a,d}	31 _a	59 _{c,e}	64,928	,000*
rustig	69 _a	51 _{b,d,e}	47 _{b,c}	63 _{a,d}	69 _a	41 _{c,e}	64,928	,000*
sociaal-culturele dimensie								
wonen met vrienden	3 _{a,b}	9 _{a,c}	6 _{a,b}	0 ¹	2 _b	15 _c	52,913	,000*
veiligheidsdimensie								
appartementgebouw met conciërge	2 _a	4 _{a,b}	3 _{a,b}	2 _{a,b}	3 _{a,b}	8 _b	17,001	,004*
beveiligd villapark	2 _a	2 _a	1 _a	0 ¹	2 _a	2 _a	5,232	,388 ^a
ecologische dimensie								
ecologische woning	33 _a	41 _a	40 _a	36 _a	32 _a	34 _a	8,692	,122
woning								
vrijstaande woning	86 _a	56 _b	54 _b	87 _a	77 _a	45 _b	172,79	,000*
halfopen bebouwing	8 _a	15 _{a,b}	18 _b	7 _a	9 _a	14 _{a,b}	172,79	,000*
rijwoning	2 _a	21 _b	23 _b	4 _{a,c}	9 _c	27 _b	172,79	,000*
appartement / studio	3 _a	7 _{a,b}	6 _a	2 _a	5 _a	15 _b	172,79	,000*
nieuwgebouwd	61 _a	32 _{b,c}	35 _{b,c}	47 _{a,b}	57 _a	29 _c	88,295	,000*
renovatie	31 _a	52 _b	54 _b	41 _{a,b}	32 _a	56 _b	88,295	,000*
authentieke woning	8 _a	16 _a	11 _a	12 _a	11 _a	15 _a	88,295	,000*
moderne villa	38 _a	26 _{a,b}	27 _{a,b}	29 _{a,b}	35 _a	21 _b	21,514	,001*
loft	23 _{a,b}	30 _a	27 _{a,b}	16 _b	24 _{a,b}	45 _c	40,922	,000*
oud gebouw met karakter	15 _a	30 _{b,c}	26 _{b,c}	29 _{b,c}	22 _{a,b}	37 _c	28,502	,000*

*. The χ^2 statistic is significant at the 0.05 level.

a. More than 20% of cells in this subtable have expected cell counts less than 5. χ^2 results may be invalid.

Tabel 28 Woonidealen van de manifeste leefstijlclusters, χ^2 toets voor de nominale variabelen (internetbevraging 2010)

De analyse van relaties tussen woonidealen en manifeste leefstijlclusters genereert gedeeltelijk andere inzichten. In hoofdstuk 5 werden 6 manifeste leefstijlgroepen geïdentificeerd op basis van de onlinebevraging: kernstedelingen, sociostedelingen, ecostedelingen, anonieme randstedelingen of dorpsbewoners, socio randstedelingen of dorpsbewoners en buitenbewoners. Deze leefstijlgroepen verschillen onderling voor hun activiteitenpatroon, inclusief hun gerealiseerde woonkeuzes.

De voorgaande tabellen geven inzicht in de relaties of verschillen tussen de manifeste leefstijlclusters en de woonwensen of –idealen van de respondenten. Significante verschillen tussen de leefstijlclusters zijn indicaties dat leefstijlclusters op basis van actueel gedrag bruikbaar zijn om inzichten te verwerven in woonwensen of –idealen. Deze inzichten in woonwensen of –idealen kunnen inputmateriaal zijn voor het formuleren van een toekomstig ruimtelijk beleid voor het wonen.

Net als bij de analyse van de latente variabelen, worden meer significante verschillen gevonden tussen de leefstijlgroepen voor de nominale variabelen (24 significant verschillende items) en slechts een beperkt aantal (6) voor de ordinale variabelen.

In de onderstaande tabel is een overzicht gegeven van de variabelen waarvoor de manifeste leefstijltypes significant verschillen van elkaar.

	<i>belangrijker</i>		<i>minder belangrijk</i>
<i>eigen woonomgeving</i>	sociostedelingen	buitenbewoners socio randstedelingen anonieme randstedelingen	ecostedelingen kernstedelingen
<i>eigen woning</i>	sociostedelingen socio randstedelingen anonieme randstedelingen	ecostedelingen buitenbewoners	kernstedelingen
<i>stedelijke voorkeur</i>	ecostedelingen kernstedelingen	sociostedelingen	buitenbewoners socio randstedelingen anonieme randstedelingen
<i>aan een plein</i>	ecostedelingen kernstedelingen sociostedelingen		buitenbewoners socio randstedelingen anonieme randstedelingen
<i>landelijk</i>	buitenbewoners socio randstedelingen	ecostedelingen kernstedelingen anonieme randstedelingen	sociostedelingen
<i>zicht op de velden</i>	buitenbewoners	anonieme randstedelingen socio randstedelingen	ecostedelingen kernstedelingen sociostedelingen
<i>boerderij</i>	buitenbewoners	socio randstedelingen ecostedelingen	kernstedelingen sociostedelingen anonieme randstedelingen
<i>nieuwbouwwijk</i>	anonieme randstedelingen socio randstedelingen	ecostedelingen kernstedelingen buitenbewoners	sociostedelingen
<i>rustig</i>	anonieme randstedelingen socio randstedelingen buitenbewoners	ecostedelingen sociostedelingen	kernstedelingen
<i>gelijkende leefstijltypes</i>	anonieme randstedelingen	sociostedelingen kernstedelingen	ecostedelingen

	socio randstedelingen buitenbewoners		
<i>wonen met vrienden</i>	kernstedelingen	socio randstedelingen ecostedelingen sociostedelingen	anonieme randstedelingen
<i>nabijheid werk/school</i>	kernstedelingen	ecostedelingen sociostedelingen anonieme randstedelingen	buitenbewoners socio randstedelingen
<i>sociaal veilig</i>	buitenbewoners socio randstedelingen	ecostedelingen anonieme randstedelingen	sociostedelingen kernstedelingen
<i>verkeersveilig</i>	socio randstedelingen sociostedelingen	ecostedelingen buitenbewoners anonieme randstedelingen	kernstedelingen
<i>woningtype –open</i>	anonieme randstedelingen socio randstedelingen buitenbewoners		sociostedelingen kernstedelingen ecostedelingen
<i>woningtype – halfopen</i>	sociostedelingen	kernstedelingen ecostedelingen	anonieme randstedelingen socio randstedelingen buitenbewoners
<i>woningtype – rijwoning</i>	sociostedelingen kernstedelingen ecostedelingen	anonieme randstedelingen	socio randstedelingen buitenbewoners
<i>woningtype – appartement</i>	kernstedelingen	ecostedelingen	sociostedelingen anonieme randstedelingen socio randstedelingen buitenbewoners
<i>nieuwgebouwd</i>	anonieme randstedelingen socio randstedelingen	ecostedelingen sociostedelingen buitenbewoners	kernstedelingen
<i>renovatie</i>	sociostedelingen kernstedelingen ecostedelingen	buitenbewoners	anonieme randstedelingen socio randstedelingen
<i>loft</i>	kernstedelingen	anonieme randstedelingen socio randstedelingen ecostedelingen sociostedelingen	buitenbewoners
<i>moderne villa</i>	anonieme randstedelingen socio randstedelingen	ecostedelingen sociostedelingen buitenbewoners	kernstedelingen
<i>oud gebouw met karakter</i>	kernstedelingen	ecostedelingen sociostedelingen buitenbewoners anonieme randstedelingen	socio randstedelingen

Tabel 29 Significante verschillen tussen de manifeste leefstijlclusters (internetbevraging 2010)

De kern- en ecostedelingen dromen het meest over een andere woning en over een andere woonomgeving dan hun eigen (stedelijke) woonomgeving, waarmee ze uitdrukking geven aan hun actuele woonontevredenheid. Dit betekent echter niet dat ze massaal hun stedelijke gemeente wensen te verlaten, aangezien iets meer dan de helft hun eigen gemeente als ideale gemeente ziet. Wellicht zoeken ze een woning in een andere buurt en beschouwen ze hun huidige woonsituatie nog niet als ideaal. De meest uitgesproken positieve overeenkomsten tussen de huidige en de ideale woning vinden we terug bij de socio- en de randstedelingen. De sociostedelingen scoren bovendien ook het hoogst voor hun eigen woonomgeving, wat doet besluiten dat zij het meest tevreden zijn met hun wonen.

In het onderzoek werd gepeild naar respectievelijk de stedelijke, landelijke of meer residentiële oriëntatie van de respondenten. De kern- en de ecostedelingen scoren (niet onverwacht) het meest stedelijk: een grote groep van hen wenst ook in de toekomst in een (meer) stedelijke gemeente te wonen, nabij een stadscentrum en indien mogelijk aan een plein. De buitenbewoners en de socio randstedelingen dromen het meest landelijk. De buitenbewoners prefereren een woning met zicht op de velden en één op de drie wenst in een boerderij te wonen. De randstedelingen hebben de meest uitgesproken voorkeur voor een puur residentiële nieuwbouwwijk. De stedelijke leefstijlclusters scoren significant hoger voor een levendige woonomgeving waar niet alleen wordt gewoond maar waar ook nog andere activiteiten en passanten zijn; toch opteert ongeveer de helft van hen voor een eerder rustige, residentiële woonomgeving (in een stedelijke setting).

In de bevraging waren vragen opgenomen specifiek geïnspireerd vanuit de vier dimensies van het onderzoek. Voor heel wat items werden geen significante verschillen teruggevonden tussen de leefstijlclusters of is de variantie binnen de leefstijlclusters te groot waardoor geen correct uitspraken kunnen worden gedaan. Voorbeelden hiervan zijn: wonen in een ecologische woning (voor 30 tot 40% van de respondenten van toepassing) of het belang van de energieprestatie van de woning (voor alle respondenten belangrijk), parkeren bij de woning op privaat domein (te grote variantie) of het belang van goede openbaar vervoersvoorzieningen (te grote variantie). Voor de items die toelaten om significante verschillen te identificeren tussen de leefstijlclusters zijn de verschillen soms minder stereotiep vanuit het stedelijk versus landelijk perspectief te interpreteren. M.b.t. de economische dimensie werden geen verschillen gevonden tussen de manifeste leefstijlgroepen. In relatie tot de veiligheidsdimensie van het onderzoek werden significante verschillen vastgesteld voor de sociale en de verkeersveiligheid van de woonomgeving. De sociale veiligheid van de woonomgeving is een belangrijk item voor de buitenbewoners en de socio randstedelingen. De socio leefstijlgroepen zijn vooral bezorgd om de verkeersveiligheid van hun buurt. Vragen over de ideale diversiteit in de woonomgeving, gerelateerd aan de sociaal culturele dimensie, leren dat de buitenbewoners en randstedelingen minder open staan voor diverse leefstijlen in hun woonomgeving, ecostedelingen zijn het meest tolerant. Vooral de kernstedelingen wensen in de toekomst samen te wonen met vrienden. Een vraag over de nabijheid van werk en school, gerelateerd aan de ecologische dimensie, onthult dat vooral kernstedelingen het belangrijk vinden om verplaatsingen naar werk en school in afstand te beperken, buitenbewoners en socio randstedelingen vinden dit het minst prioritair.

In relatie tot de ideale woningtypologie van de leefstijlclusters scoren de leefstijlgroepen volgens de verwachtingen: de randstedelingen en buitenbewoners kiezen significant meer voor vrijstaande woningen, terwijl alle stedelijke clusters meer kiezen voor halfopen woningen en rijwoningen. De kernstedelingen kiezen significant meer voor een appartement of studio. Uit de internetbevraging blijkt dat de stedelingen, randstedelingen en buitenbewoners significant van mening verschillen over renovatie of nieuwbouw. De randstedelingen (of dorpsbewoners) kiezen het meest voor nieuwbouw. De stedelijke clusters opteren eerder voor renovatie, en de buitenbewoners situeren zich tussen de beide groepen in. Bij een meer specifieke vraagstelling over voorkeuren voor een moderne villa of een oud gebouw met karakter vormen zich drie significant verschillende groepen. De randstedelingen opteren eerder voor een moderne villa, de kernstedelingen voor een oud gebouw met karakter. De buitenbewoners en de eco- en sociostedelingen vormen de middengroep waarvan ongeveer 1 op 3 kiest voor een moderne villa en 1 op 3 voor een oud gebouw met karakter.

6.4 Conclusie

In de internetbevraging werden heel wat vragen opgenomen over de ideale woonsituatie van de respondenten. De antwoorden zijn deels verwacht, maar toch af en toe ook verrassend. Niettegenstaande uit eerdere onderzoeken werd verondersteld dat de Vlaamse bevolking relatief weinig verhuist, dromen 74% van de respondenten van een andere woning en 71% van een andere woonomgeving (die toch voor 60% in de eigen gemeente is gesitueerd). We identificeerden zowel een wens om meer stedelijk als meer landelijk te gaan wonen, hoewel de balans overhelt in de richting van het platteland. Dit impliceert dat indien de ideale woonwensen van de respondenten zouden worden verwezenlijkt, Vlaanderen ook de komende jaren verder suburbaniseert of periurbaniseert. Opvallend is dat de ideale woonsituatie van heel wat respondenten niet of moeilijk realiseerbaar is binnen een duurzaam planningskader. Een marktgestuurde planning waarbij voorkeuren voor vrijstaande woningen (65%) op ruime percelen met ruimte voor het stallen van de eigen wagen, wonen met zicht op de velden (40%) en nabij een op- en afrit (35%) letterlijk worden gerealiseerd zou resulteren in nieuwe woonlinten met vrijstaande woningen, niet noodzakelijk nabij bestaande centra maar wel nabij goede auto-ontsloten plaatsen. Vanuit een meer duurzaam perspectief is het uiteraard even belangrijk om te wijzen op de respondenten die de energieprestatie van hun ideale woning belangrijk vinden (91%), die niet noodzakelijk een nieuwe woning willen bouwen maar op zoek gaan naar een bestaande woning die al of niet moet worden verbouwd (56%) en die op zoek zijn naar contacten (67%) met 'anderen' in hun woonomgeving. Opvallend was de beperkte waardering van de nieuwbouwverkaveling en de appartementen, die nochtans samen een behoorlijk deel vormen van de nieuwe woningmarkt. Dit geeft aan dat de huidige bouwpraktijk niet volledig aansluit bij de verwachtingen van de bewoners van Vlaanderen.

In het hoofdstuk 8 van dit onderzoek wordt verder ingegaan op de problemen bij de introductie van deze woonwensen in een ruimtelijke planningsstrategie.

De identificatie van leefstijlclusters is een manier om zicht te krijgen op deelgroepen binnen de grote groep van respondenten. De leefstijlclusters zijn samengesteld op basis van antwoorden van de respondenten in relatie tot hun huidige woonsituatie, hun huidig activiteitenpatroon en hun latente kenmerken. In dit hoofdstuk werd onderzocht of de leefstijlclusters ook een relevantie hadden voor het wonen in de toekomst. Uit de analyses blijkt dat zowel de manifeste als de latente kenmerken van de respondenten informatie kunnen genereren over de manier waarop deze respondenten in de toekomst willen wonen. Verwacht werd dat vooral de manifeste leefstijlclusters inspirerend zouden werken voor het ideale wonen van de respondenten aangezien deze gerelateerd zijn aan de huidige woningkeuze en de huidige (stedelijke, landelijke of residentiële) woonplaats, maar deze verwachting werd op basis van de analyse bijgesteld. De manifeste en de latente kenmerken resulteerden in nagenoeg evenveel significante verschillen tussen de leefstijlclusters, wat betekent dat zowel de manifeste als de latente leefstijlclusters inspirerend kunnen werken voor het inschatten van de woonidealen van de respondenten. Heel wat van de verschillen in woonwensen kunnen worden gerelateerd aan het bestaande activiteitenpatroon en de huidige woonplaats van de respondenten. Belangrijk is evenwel dat zowel binnen de stedelijke bewoners als bij de randstedelijke of landelijke bewoners diverse profielen zijn teruggevonden die anders denken over hun ideale woonomgeving, waardoor nuanceringen kunnen worden aangebracht in het typische stedelijke, randstedelijke of landelijke ideaalbeeld voor het wonen. Voor items als verkeersveiligheid, sociale veiligheid en het wonen met gelijken zijn de typische stedelijke-landelijke tegenstellingen minder duidelijk terug te vinden. Ook de waardenoriëntatie van de respondenten is richtinggevend voor hun ideale woning en woonomgeving,

met een evident onderscheid tussen respondenten die veel waarde hechten aan materiële zaken, en respondenten voor wie dit minder belangrijk is. Deze verschillen hangen niet samen met de bestaande woonplaats van de respondenten, maar werken wel ruimtelijk uitsortierend voor het ideale wonen.

De leefstijlspecifieke woonwensen maken het mogelijk om de globale (minder duurzame) woonwens van de respondenten uit de onlinebevraging te differentiëren. Dit betekent dat de leefstijltypologie kan worden ingezet om de verwachtingen over de ideale woonomgeving, zoals die in het eerste deel van dit hoofdstuk in globo werden besproken, te specificeren naar verschillende maatschappelijke groepen met specifieke wensen over woningtypes, landelijke / residentiële / stedelijke woonomgevingen, veiligheids- of ecologische kenmerken van hun woonomgevingen... In het laatste hoofdstuk van dit onderzoek wordt deze informatie gebruikt om specifieke beleidsvoorstellen te formuleren voor een gedifferentieerde ruimtelijke planningsstrategie voor Vlaanderen.

Hoofdstuk 7 Casestudy

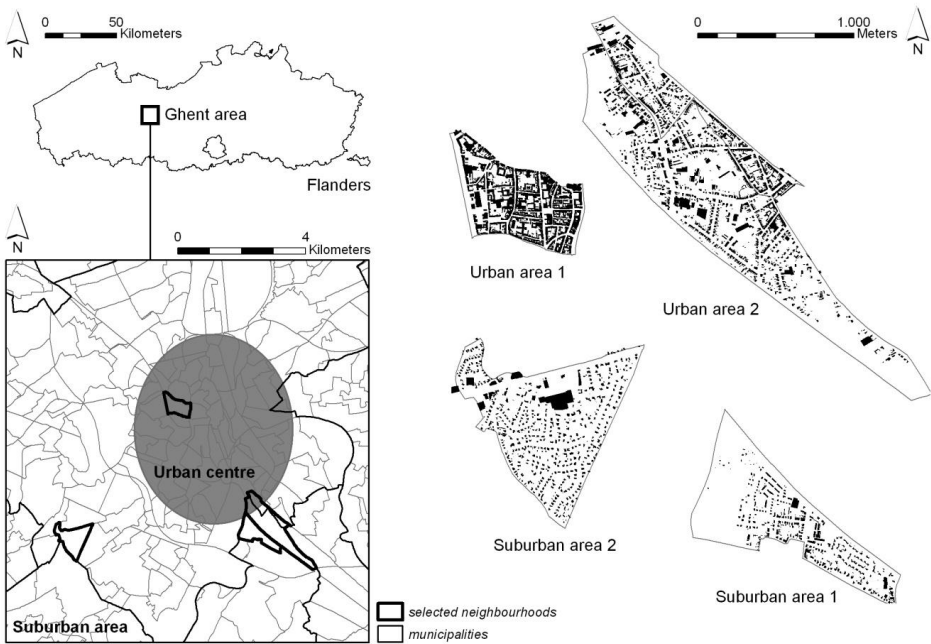
7.1 Doelstellingen

Aanvullend op de internetbevraging is een caseonderzoek uitgewerkt in vier casegebieden in de Gentse regio. In dit caseonderzoek wordt een onderzoek gezocht op de onderzoeksvraag 2.3.

2.3 Hoe confronteren gedragsmatige leefstijlvariabelen, latente leefstijlvariabelen, woonaanbod en woonwensen zich binnen een selectie van deelgebieden in Vlaanderen? Wat kunnen we hieruit leren voor de ruimtelijke planning van deze woonomgevingen?

Dit caseonderzoek biedt de mogelijkheid om de statistische analyses aan te vullen met meer diepgaande kaart- en terreinanalyses van gerealiseerde woonomgevingen, waarbij verschillende informatiebronnen worden gecombineerd: terreinobservaties, kaartmateriaal, beleidsdocumenten, ... Bovendien werd in de casegebieden (door middel van een random walkmethode) een statistisch representatieve bewonersgroep bevraagd over hun leefstijlen en ideale woonomgevingen wat toelaat om, in tegenstelling tot de toevalsteekproef van de internetbevraging, meer veralgemenende uitspraken te doen over leefstijlprofielen en woonwensen van dé bewoners van deze buurten.

In hoofdstuk 4 is aangegeven op welke manier deze casegebieden werden geselecteerd en hoe het onderzoek concreet verliep. Op de onderstaande figuur is de situering van de vier casegebieden weergegeven.

Figuur 45 Situering van de vier casegebieden

De vier casegebieden situeren zich allen in de Gentse regio. Urban area 1, de statistische sector Galgenberg, is een binnenstedelijke historische woonwijk. De Galgenbergbuurt grenst aan de zogenaamde Gentse Kuip, het historisch stadscentrum. Urban area 2, de statistische sectoren Flora en Merelbeke station, bevinden zich deels op grondgebied Merelbeke, deels op grondgebied Gent, ten zuiden van het historisch stadscentrum. De buurt is vanaf de tweede helft van de 19de eeuw ontwikkeld rondom het spoorwegstation van Merelbeke. De wijk Flora beschikt over een eigen parochiekerk en lokale voorzieningen. Net ten zuiden van Flora is de statistische sector Verloren Brood gesitueerd, suburban area 1, ook op Merelbeeks grondgebied. Dit is een eerder residentiële buurt ontwikkeld vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw. De Ringvaart scheidt Flora en Verloren Brood van het centrum van Merelbeke. Tenslotte zijn ook terreinanalyses en enquêtes verricht in de statistische sector Drie Sleutels, suburban area 2, een statistische sector gesitueerd in het meest zuidelijke deel van Gent nabij het centrum van de deelgemeente Sint-Denijs-Westrem, een voormalige landelijke woonkern aan de rand van het Gentse stadscentrum. Tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw werden ten zuiden van Gent heel wat grootschalige infrastructuren gerealiseerd onder meer de snelweg E40 van Brussel naar Oostende, de ringvaart met de stedelijke ringweg R4 en de handelssite Flanders Expo en nam de residentiële bebouwing in de statistische sector Drie Sleutels toe.

Deze gevalstudie is op te delen in verschillende subdelen en -onderzoeksvragen:

2.3a Welke zijn de ruimtelijke kenmerken van deze deelgebieden in relatie tot het woonvraagstuk en de vier dimensies van dit doctoraatsonderzoek: de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie?

2.3b Wat is kenmerkend voor (de leefstijlen van) de respondenten in de vier casegebieden?

2.3c Welke woonwensen hebben de respondenten in de vier casegebieden?

2.3d Hoe confronteren gedragsmatige leefstijlvariabelen, latente leefstijlvariabelen, woonaanbod en woonwensen zich binnen een selectie van deelgebieden in Vlaanderen?

7.2 Ruimtelijke kenmerken van de casegebieden

Dit deelonderzoek focust op de ruimtelijke kenmerken van de casegebieden. Deze zijn geselecteerd op basis van een clusteranalyse, uitgevoerd op beschikbare data gerelateerd aan de economische en sociaal-culturele dimensie op niveau van de statistische sectoren (zie hoofdstuk 4). De casegebieden behoren allen tot een andere clustergroep, waardoor kan worden verondersteld dat de gebieden in zekere zin verschillen van elkaar. Hoe dit verschil zich concreet uitdrukt in de ruimte wordt verder onderzocht in dit deel van het onderzoek. Gelet op de finaliteit van het onderzoek om inspiratie te leveren voor een subjectgerichte planningsstrategie, wordt in eerste instantie stilgestaan bij de planningscontext van de vier casegebieden. Ook de assumptie dat woonbuurten en statistische sectoren ruimtelijk uitwisselbaar zijn, wordt kritisch onderzocht.

7.2.1 Planningscontext

Statistische sector Drie Sleutels

De statistische sector Drie Sleutels is grotendeels als woongebied bestemd in het Gewestplan Gentse en Kanaalzone (13/05/1997), enkel het perceel van de Carrefour kreeg de bestemming KMO (gebied voor Kleine en Middelgrote Ondernemingen).

Het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan voor de stad Gent (Stad Gent Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2003b) is goedgekeurd in 2003. Hierin wordt het grondgebied van de stad opgedeeld in 7 deelruimten. Conform de visie van de stad Gent maakt de statistische sector Drie Sleutels deel uit van het deelgebied van de Zuidelijke mozaïek waarin vooral de grote monofunctionele entiteiten zoals Flanders Expo structuurbepalend zijn. In het document wordt aangegeven dat ‘een verscheidenheid van wonen’ aanwezig is in het gebied, ‘zoals elders in het stedelijk gebied’, maar specifieke beleidsstrategieën ten aanzien van het wonen zijn niet terug te vinden. De stad wil langsheen de Kortrijksesteenweg tot aan de Carrefour en het dorp van Sint-Denijs-Westrem een tramverbinding realiseren, hoewel hier momenteel nog geen concrete plannen voor zijn. In de woonstudie van de stad Gent (Stad Gent Dienst Wonen en Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2009) wordt voorgesteld om in de toekomst ‘dichter’ te gaan bouwen in de randstad.

Voor het gebied is nooit een Bijzonder Plan van Aanleg (BPA) of Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) goedgekeurd. Deze buurt is dus met een minimale overheidssturing en een maximaal privaat initiatief gerealiseerd op basis van individuele stedenbouwkundige en verkavelingsvergunningen.

Statistische sector Verloren Brood / Statistische sector Flora – Merelbeke Station

De statistische sectoren Verloren Brood, Flora en Merelbeke station werden in het gewestplan Gentse en Kanaalzone (13/05/1997) hoofdzakelijk bestemd als woongebied. De zone langsheen de Schelde kreeg zachtere, aangepaste bestemmingen zoals buffergebied, agrarisch gebied en recreatiegebied.

Het Gentse deel van deze buurt behoort, conform de visie van de stad Gent uitgewerkt in het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan (Stad Gent Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2003b), tot het deelgebied van de ‘randstad met vier lobben’. De stad zet onder meer in op het realiseren van kwaliteitsvolle woonomgevingen in dit deelgebied. Aandachtspunten zijn: ontwikkeling van nieuwe kwaliteitsvolle woontypologieën, afscherming van externe negatieve invloeden, behouden of versterken van groenelementen en basisvoorzieningen en het realiseren van een aangepaste ontsluiting. Op het grondgebied van de stad Gent werden geen bijzondere plannen van aanleg of gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen opgemaakt.

Het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan van Merelbeke (Gemeente Merelbeke, 2006) werd goedgekeurd door de Bestendige Deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen op 16 maart 2006. In het richtinggevend gedeelte van het structuurplan is voor de wijken Verloren Brood, Flora en Merelbeke Station opgenomen dat deze deel uitmaken van de ‘gemengde stedelijke woonomgeving’. In de visie wordt een onderscheid gemaakt tussen het centrum van Flora, waar een menging van wonen, handel en gemeenschapsvoorzieningen wenselijk is, en de meer uitgesproken residentiële wijken waaronder de woonwijken in de statistische sector Verloren Brood met een hoofdzakelijk residentiële invulling. Eengezinswoningen worden vooral ondergebracht in zijstraten en rustige woonstraten, appartementen worden bij voorkeur opgericht langsheen de grotere wegen (bv. Hundelgemsesteenweg) en in

Merelbeke centrum en Flora. In het bindend gedeelte verbindt de gemeente zich om een stedenbouwkundige verordening op te maken in verband met woningdichtheden, meergezinswoningen en bouwverplichtingen. Deze is ondertussen opgemaakt (Gemeente Merelbeke, 2010), aangenomen door de gemeenteraad maar van goedkeuring onthouden door de Bestendige Deputatie. De gemeente hanteert de visie uit de verordening evenwel bij de advisering van stedenbouwkundige vergunningen. De verordening bevat heel wat elementen die de woonkwaliteit beïnvloeden zoals: de verplichting tot realiseren van voldoende auto- en fietsstaanplaatsen bij elke woongelegenheden (behalve voor rijwoningen met een perceelsbreedte minder dan 8m) en de verplichting tot realisatie van voldoende openbare groene ruimte bij dossiers met wegeaanleg (in concreto voor de casegebieden gesitueerd in het stedelijk gebiedgedeelte van de gemeente min 15% van de totale oppervlakte).

Momenteel zijn voor een deel van de statistische sector Merelbeke station het BPA stationswijk (Gemeente Merelbeke, 1994a) (22/09/1994) en het BPA Koestraat (Gemeente Merelbeke, 2005) (09/09/05) van kracht. Beide BPA's zijn klassieke bestemmingsplannen die een juridische bevestiging geven van de bestaande toestand, aangezien de wijk in 1995 grotendeels was ontwikkeld. In de plannen werden onder meer bouw- en tuinzones en zones voor wegenis afgebakend. In relatie tot de woonproblematiek werd een onderscheid gemaakt tussen zones voor gesloten bebouwing, half open bebouwing en open bebouwing. De hoofdbestemming in deze zones is telkens wonen, maar nevenbestemmingen zoals horeca, detailhandel en diensten zijn mogelijk. De multifunctionaliteit van dit gebied blijkt ook uit de bestemmingszones voor openbaar nut, in concreto voor de school, begraafplaats, jeugdclub, kerk... Langs de Hundelgemsesteenweg wordt in het BPA Koestraat een intensieve verweving tussen wonen en winkels bevestigd en/of mogelijk gemaakt. In de voorschriften zijn geen specifieke bepalingen over appartementsontwikkeling opgenomen, appartementen kunnen in alle woonzones worden opgericht. De gemeente Merelbeke bereidt het gemeentelijk ruimtelijk uitvoeringsplan Merelbeke Station voor, dat gedeeltelijk overlapt met het BPA stationswijk. Het is de bedoeling om op basis van dit plan bepaalde inbreidingsgebieden te kunnen ontwikkelen, het stationsplein en het plein aan Flora Kerk te kunnen heraanleggen en stedenbouwkundig afwerken, en langs de Hundelgemsesteenweg een multifunctioneel gebied te bevestigen met mogelijkheden voor appartementen.

Het plangebied langs de Schelde, ten westen van de Hundelgemsesteenweg, wordt verder verfijnd in het BPA Liedermeerspark (Gemeente Merelbeke, 1994b) (30/05/1994) en het RUP 1 Liedermeers (Gemeente Merelbeke, 2008) (15/05/2008). Het BPA Liedermeerspark is een klassiek BPA met ingetekende bouwzones, zones voor wegenis en zones voor koeren en hoveningen, waardoor de ruimtelijke configuratie van het gebied gedetailleerd wordt vastgelegd. Ten aanzien van wonen wordt een onderscheid gemaakt tussen zones voor eensgezinswoningen, waarin zowel open bebouwing, koppelbouw als gegroepeerde bouw mogelijk is afhankelijk van de perceelsbreedtes, en een zone voor meergezinswoningen, gesitueerd aansluitend bij het Liedermeerspark langs de Schelde. Dit BPA is opgemaakt vooraleer het gebied effectief werd ontwikkeld en heeft dus sturend gewerkt voor de realisatie van de wijk. De appartementen zijn momenteel in opbouw, de overige delen werden de afgelopen jaren gerealiseerd door projectontwikkelaars. Het RUP Liedermeers is minder gedetailleerd dan de BPA's alhoewel ook in dit bestemmingsplan alle wegenis en 'te bebouwen' zones werden afgebakend. De beperkte detaillering en grotere flexibiliteit van het plan blijken onder meer uit de mogelijkheid om beperkt af te wijken van de voorschriften in bepaalde bestemmingszones op basis van een omgevingsrapport en uit het niet specificeren van tuinzones of achteruitbouwzones op de plandocumenten. De wijk, die reeds ontwikkeld was op het moment van de goedkeuring van het plan,

wordt in hoofdzaak bestemd als 'woonzone', de strook langsheen de Hundelgemsesteenweg is bestemd als 'zone voor wonen en winkels met ateliers'. Appartementen kunnen enkel worden opgericht langsheen de Hundelgemsesteenweg. In de woonzone zijn nevenbestemmingen als kleinhandel, gemeenschaps- en openbare nutsvoorzieningen vergunbaar. Voor het deelgebied ten oosten van de Hundelgemsesteenweg werd geen gemeentelijk bestemmingsplan opgemaakt.

Statistische sector Galgenberg

De statistische sector Galgenberg is in het gewestplan Gentse en Kanaalzone (13/05/1997) hoofdzakelijk bestemd als woongebied met culturele, historische en/of esthetische waarde. De Veeartsenijsite langs de Coupure Rechts en de instituten van Sint Amandus en Sint Lucas aan de Oude Houtlei zijn bestemd als gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen. Deze gewestplanbestemmingen zijn echter weinig relevant aangezien voor de volledige sector meer gedetailleerde bestemmingsplannen werden opgemaakt.

De wijk Galgenberg is volgens het richtinggevend gedeelte van het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan Gent gelegen op de rand van de deelgebieden 'binnenstad' en 'kernstad'. In de binnenstad wil de stad het wonen beschermen, opwaarderen en kwantitatief opvoeren. Het beleid in de kernstad focust op het structureel vernieuwen, verluchten en vergroenen van het bestaande weefsel.

De bestemming en inrichting van de volledige statistische sector is verder vastgelegd in verschillende bestemmingsplannen. Voor het plangebied zijn de volgende bestemmingsplannen van kracht: BPA binnenstad 115 – deel Sint-Michiels (5/6/2003), BPA binnenstad 116 – deel Coupure (6/6/1988) en RUP 138 Zwartzusterstraat (05/02/2009). Het overgrote deel van de statistische sector is opgenomen in het BPA Binnenstad deel Sint-Michiels (Stad Gent, 2003), een herziening van het BPA 115 uit 1989, waarin de stedelijke overheid onder meer de ruimtelijke samenhang van het stedelijk weefsel wil versterken, groen- en natuurelementen wenst te beschermen en de woonkwaliteit poogt te verhogen. Concreet worden met betrekking tot het wonen bestemmingsvoorschriften voorzien die het opdelen en realiseren van kamerwoningen en meersgezinswoningen in bepaalde gebieden onmogelijk maken en worden gebiedsspecifieke regels uitgewerkt die de mate van verweving van wonen met andere functies sturen. In het plan zijn zogenaamde verwevings- en centrumzones voorzien (rondom de noordelijke as van de Hoogstraat en rondom de Sint-Michielsparking) waar kleinschalige functies geïntegreerd kunnen worden en wonen een verplichte bestemming vormt voor minimaal 30% van de bruto terreinoppervlakte (BVO). In de zones voor woningen en tuinen is wonen de hoofdbestemming maar zijn bepaalde nevenbestemmingen toegelaten. De grote onderwijs- en cultuurcampussen binnen het gebied werden bestemd als zone voor gemeenschapsvoorzieningen. Het plan legt de openbare ruimte vast in zones voor openbare ruimten en in zones met verblijfskarakter (pleinen). Het Ruimtelijk uitvoeringsplan Zwartzusterstraat (Stad Gent, 2009) heeft een erg beperkte oppervlakte en maakt het mogelijk om aan het Sint-Lucasinstituut een openbaar plein te realiseren. Het meest zuidelijke deel van de statistische sector Galgenberg is gesitueerd in het BPA 116 (Stad Gent, 1987), het betreft de bouwblokken ten zuiden van de Annonciadenstraat, bestemd als zone voor wonen met hoge stadslandschappelijke waarde.

Het mobiliteitsplan identificeert binnen de wijk een hiërarchisch wegennet, in hoofdzaak bepaald door de functie van de weg binnen de globale structuur en in mindere mate door het huidige uitzicht van de weg. De straten binnen het plangebied worden als volgt geselecteerd (Stad Gent Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2003a):

- lokale ontsluitingswegen - bedieningswegen centrum, verbindingswegen tussen de stedelijke ring en de bestemmingsring: Annonciadenstraat, Brugsepoortstraat, Hoogstraat, Papegaaistraat;
- lokale ontsluitingswegen - verdeelwegen centrum: Burgstraat, Gebroeders Vandeveldestraat, Onderbergen, Oude Houtlei, Peperstraat, Sint Michielsstraat
- wijkverzamelwegen: Coupure Rechts;
- voetgangersstraten, ingericht met prioriteit voor voetgangers en langzaam verkeer: Drabstraat, Gruuthuusestraat, Hof van Fiennes, Jakobijnenstraat, Jan Breydelstraat, Ravensteinstraat, Zwarteustersstraat.

In uitvoering van het fietsbeleidsplan is doorheen het plangebied een deel van de oost-west fietsroute van Sint-Amandsberg naar Mariakerke gerealiseerd (Stad Gent Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2003a).

In de woonstudie van de stad Gent (Stad Gent Dienst Wonen en Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, 2009) worden vooral algemene bepalingen over het toekomstig woonbeleid opgenomen. Specifiek naar het wonen in de Kernstad of Binnenstad wordt het realiseren van speel- en ontmoetingsmogelijkheden in een groene ruimte vooropgesteld.

7.2.2 De statistische sector als aanname voor woonomgeving

De ruimtelijke analyse van de woonomgevingen op schaal van Vlaanderen is uitgevoerd op basis van de afbakening van statistische sectoren, gemotiveerd vanuit de beschikbaarheid van datareeksen op dit niveau. In concreto werden de woonomgevingen gesitueerd ten opzichte van de stadsgewesten en de NIS-woonkernen. De cases worden gebruikt om op het terrein te toetsen of de statistische sectoren op het terrein kunnen worden beschouwd als ruimtelijk samenhangende woonomgevingen.

Statistische sector Drie Sleutels

De statistische sector Drie Sleutels heeft ten zuidoosten een erg duidelijke grens door de spoorlijn die ter hoogte van de wijk nergens oversteekbaar. Het achterliggend gebied is onbebouwd en in agrarisch gebruik. Ook in het zuidwesten is de begrenzing op het terrein erg logisch doordat de Hemelrijkstraat, de verbindingsweg tussen Sint-Denijs-Westrem en De Pinte, grotendeels slechts aan één zijde is bebouwd en de overgang maakt tussen de bebouwde wijk en het open, omliggende agrarische gebied. In het noorden fungeert de Kortrijksesteenweg, die de steden Gent en Deinze verbindt, als grens voor het gebied. Hierlangs hebben zich de afgelopen dertig jaar diverse grootschalige activiteiten gevestigd. In het casegebied Drie Sleutels situeert zich een grootschalige commerciële ontwikkeling aan de Carrefour en een beperktere commerciële knoop aan het kruispunt Kortrijksesteenweg/Hemelrijkstraat, beiden geënt op de passantenstroom van de Kortrijksesteenweg. Ten noorden van de Kortrijksesteenweg bevindt zich nog een klein woongebied, Schuttershof en Wallekensstraat. Dit is vanuit de bewoners een erg onlogische afbakening doordat het commercieel lint langs de steenweg een sterke breuk vormt waardoor deze woonstraten niet worden ervaren als een deel van de grotere woonwijk ten zuiden van de Carrefour.

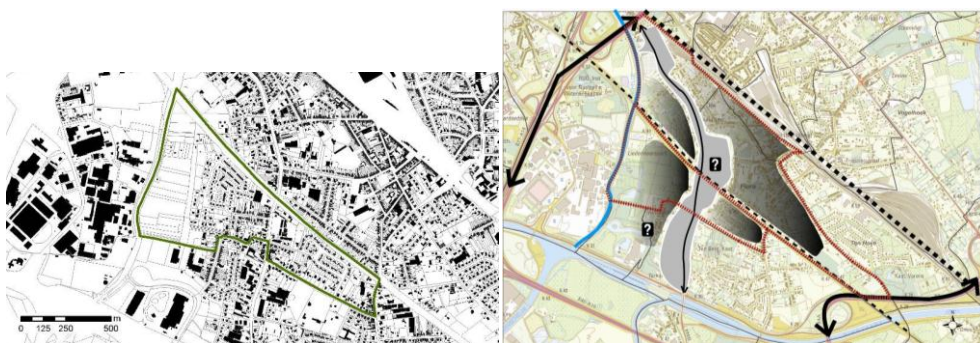
Op de hiernavolgende figuur zijn de grenzen en de deelgebieden van het studiegebied weergegeven. De statistische sector 'Drie Sleutels' is logisch begrensd maar bestaat uit verschillende deelgebieden, met name een grootschalige woonwijk ten zuiden van de steenweg, de steenweg met de bijhorende typische steenwegontwikkeling en een rest-woongebied ten noorden van de steenweg.

Figuur 46 Afbakening en ruimtelijke analyse van de afbakening en samenhang van de statistische sector 'Drie Sleutels' (eigen verwerking)

Statistische sector Verloren Brood

De statistische sector Verloren Brood bevindt zich op het grondgebied van de gemeente Merelbeke, een zuidelijke deelgemeente van Gent. De statistische sector Verloren Brood heeft harde grenzen in het noorden en het westen van het gebied, respectievelijk de spoorlijn en de Schelde. De Hundelgemsesteenweg doorkruist het gebied van noord naar zuid. Langsheen deze steenweg hebben zich, net zoals langsheen de Kortrijksesteenweg in Drie Sleutels, diverse activiteiten ontwikkeld met weliswaar een beperktere schaal. Toch vormt de Hundelgemsesteenweg een breuk binnen dit casegebied en dit omwille van de doorgaande verkeersfunctie en de lintbebouwing, die functioneel (diverse functies) en morfologisch (grote korrel of historische lintbebouwing) verschillend is van de bebouwing in de achterliggende gebieden. Zowel ten oosten als ten westen van de Hundelgemsesteenweg bevinden zich eerder monofunctionele woonwijken, waarbij de oostelijke wijk, een voormalige sociale woonwijk ontworpen volgens het tuinwijkprincipe, een sterk geheel vormt, morfologisch coherent en verschillend van het omliggend woonweefsel. De woonwijk ten westen van de Hundelgemsesteenweg is minder samenhangend doordat er verschillende woningtypes voorkomen en de wijk in verschillende fasen is gerealiseerd. Op basis van de ruimtelijke patronen is het logischer de begrenzing iets zuidelijker te nemen ter hoogte van de Ringvaart.

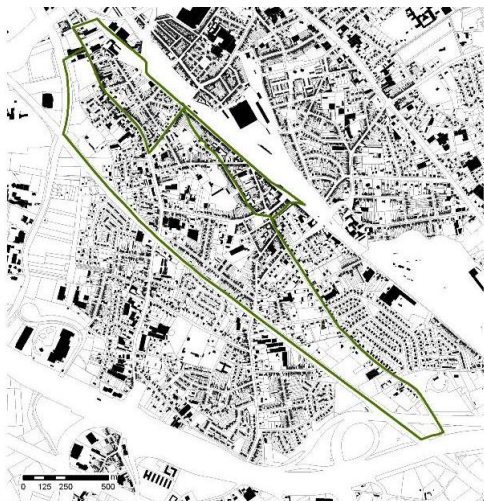
Figuur 47 Afbakening van de statistische sector 'Verloren Brood' en ruimtelijke analyse van de afbakening en samenhang van de statistische sectoren 'Drie Sleutels' en 'Merelbeke Station + Flora' (eigen verwerking)

De statistische sector Verloren Brood heeft duidelijke grenzen, met uitzondering van een deel van de zuidelijke grens waar een uitbreiding van de sector tot aan de Ringvaart ruimtelijk kan worden

verdedigd. De sector valt uiteen in drie verschillende deelgebieden: een centrale multifunctionele en grootschalige steenwegontwikkeling, een tuinwijk ten oosten en een meer heterogene woonwijk ten westen van de steenweg.

Statistische sector Flora – Merelbeke Station

De ruimtelijk aanpalende statistische sectoren Flora en Merelbeke-Station worden samen geanalyseerd omdat ze tot dezelfde cluster behoren, waardoor kan worden verondersteld dat de ruimtelijke verschillen beperkt zijn. Focussend op de grenzen van deze sectoren valt terug de impact van harde grenzen en infrastructuur op. Zowel de noordelijke als de zuidelijke grens worden gevormd door een spoorlijn. De westelijke grens valt samen met de Schelde en de Scheldevallei. De Gontrode Heirweg, de verbinding tussen Merelbeke Station en Melle, vormt de oostelijke grens van het casegebied. In het casegebied kunnen drie deelgebieden worden onderscheiden: een steenwegontwikkeling langs de centrale Hundelgemsesteenweg, een westelijke monofunctionele woonlob en een oostelijk gebied rondom Merelbeke Station. Dit oostelijke gebied bevat een historische kern (Merelbeke-Flora) met dichtere bebouwing en een meer multifunctioneel karakter.

Figuur 48 Afbakening van de statistische sectoren 'Flora' en 'Merelbeke Station' (eigen verwerking)

Statistische sector Galgenberg

De statistische sector Galgenberg maakt deel uit van de zogenaamde historische kuip van Gent. De oostelijke en westelijke grenzen van de sector zijn heel sterk aanwezig op het terrein, doordat ze worden gevormd door waterlopen, de Coupure en de Leie. Hierlangs heeft zich een historisch waterfront ontwikkeld met karakteristieke iets hogere gebouwen, tegelijkertijd is het aantal bruggen over de waterlopen beperkt zodat deze grenzen als de logische grenzen van een woonwijk worden ervaren. De noordelijke grens wordt gevormd door de Hoogstraat-Sint-Michielselling. Deze straat vormt een deel van een oost-westas doorheen het stadscentrum, langs de historische torenrij en de Korenmarkt, heeft een breder straatprofiel en kan worden beschouwd als een grenslijn in het stadsweefsel. De zuidelijke grens daarentegen, die grotendeels samenvalt met de Papegaaienstraat, is veel minder duidelijk op het terrein. De Papegaaienstraat heeft geen erg breed gabariet, maar door het

realiseren van een trambedding in de straat heeft de straat wel een belangrijke doorgaande functie verworven. Noord-zuidstratenpatronen lopen door tot aan de Coupure, die terug een duidelijke grens stelt aan de zuidelijk gesitueerde statische sector Pekelharing.

Figuur 49 Afbakening van de statistische sector ‘Galgenberg’ (eigen verwerking)

De statistische sector ‘Galgenberg’ wordt ervaren als een samenhangende woonwijk met sterke grenzen ten noorden, oosten en westen. De zuidelijke grens is op het terrein het minst sterk aanwezig. De statistische sector Pekelharing, net ten zuiden van het casegebied, kan worden beschouwd als een logische uitbreiding van de woonomgeving ‘Galgenberg’.

7.2.3 Ruimtelijke verschillen

In functie van het formuleren van het antwoord op de onderzoeksvraag 2.3a (*Welke zijn de ruimtelijke kenmerken van deze deelgebieden in relatie tot het woonvraagstuk en de vier dimensies van dit doctoraatsonderzoek: de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie?*) werden terrein-, data- en kaartanalyses uitgevoerd voor de vier statistische sectoren. De verschillen tussen de vier buurten blijken onder meer uit het onderstaande overzicht van data uit de sociaal-economische enquête van 2001 en eigen dataverwerking.

	Galgenberg	Flora + Merelbeke station	Verloren Brood	Drie Sleutels
Woningen met garage	24%	49%	51%	86%
Woningen met tuin	17%	74%	91%	96%
Aandeel open bebouwing	1%	14%	32%	78%
Aandeel halfopen bebouwing	2%	28%	41%	18%
Aandeel gesloten bebouwing	26%	38%	24%	2%
Aandeel appartementen	68%	18%	3%	1,5%
Aandeel bebouwing <1919	31%	9%	3%	5%
Aandeel bebouwing 1919<1945	16%	17%	15%	9%
Aandeel bebouwing 1945<1980	34%	54%	41%	71%
Aandeel bebouwing >1980	14%	15%	37%	14%
V/T	0,48	0,18	0,09	0,16
woningdichtheid	33 won/ha	11 won/ha	6 won/ha	7 won/ha
% eigenaars	37%	68%	73%	84%

Tabel 30 Ruimtelijke en sociodemografische verschillen tussen de casegebieden (bron: data SEE2001 – eigen verwerking)

Statistische sector Drie Sleutels

De statistische sector Drie Sleutels omvat drie onderscheiden delen: de steenwegontwikkeling langsheen de Kortrijksesteenweg, een omvangrijke residentiële woonwijk achter de Carrefour en een beperkte residentiële ontwikkeling ten noorden van de steenweg. Langsheen de Kortrijksesteenweg situeren zich diverse grootschalige handelszaken en enkele kleinschalige kantoorgebouwen.

Het woonpatrimonium in de statistische sector Drie Sleutels is qua typologie erg homogeen met in hoofdzaak vrijstaande woningen (78%) met private tuinen (96%) en garages (86%). De wijk is vooral gerealiseerd in de periode 1945-1980 ten gevolge van de Gentse suburbanisatie alhoewel er tot op vandaag nog vrijliggende loten worden ingevuld. De brutowoondichtheid van deze wijk is 7 won/ha.

Figuur 50 Luchtfoto van een deel van Drie Sleutels (bron www.bing.com)

De woonwijk is in hoofdzaak residentiële maar bevat ook een beperkt aantal vrije beroepen, een lokale tenniscub gesitueerd aan de ingang van de zuidelijke wijk en een kleinschalige dansacademie. Deze buurt wordt als geheel beschouwd als een buurt met een hoge economische status door de vrijstaande woningen op ruime percelen en het groene karakter. Het openbaar domein in de buurt is minimaal (maximalisering van de verkoopbare oppervlakte), met beperkte wegbreedtes zonder fietspaden en verharde voetpaden, maar oogt toch erg verzorgd. De architectuur van de woningen is tijdsgebonden maar divers.

In het verleden kreeg de zuidelijke woonwijk te maken met heel wat sluipverkeer, automobilisten probeerden het kruispunt Kortrijksesteenweg-Jean Baptiste de Gleylaan te vermijden en vonden een alternatieve route via de Belgiëlaan of de James Ensorlaan, doorheen de woonwijk. Als reactie hierop

werden nagenoeg alle toegangswegen tot de wijk afgesloten met houten paaltjes. De wijk is op vandaag enkel toegankelijk via de Schoonzichtstraat, ter hoogte van de Carrefour waardoor de wijk volledig afgesloten is voor doorgaand verkeer. De woonstraten hebben uitsluitend een verblijfs- of erffunctie. In de wijk geldt momenteel een zone 30-regime en hier en daar zijn verkeersdrempels geïnstalleerd.

Figuur 51 Concepttekening ontsluitingspatroon van de zuidelijke woonlob Drie Sleutels (eigen verwerking)

In het stratenpatroon zijn heel wat ‘pijpekoppen’ en semiprivate toegangswegen tot woningen, opgericht in de tweede bouwlijn, terug te vinden waardoor straten een semipubliek tot semiprivaat karakter krijgen en nagenoeg afgescheiden ‘wooncellen’ ontstaan. De relatie tussen de straat (publieke ruimte) en de woningen (private ruimte) is beperkt, tuinen zijn visueel afgesloten door hagen en tuinafsluitingen en percelen zijn ontoegankelijk door toegangspoorten die een maximale privacy garanderen aan de bewoners. Diverse woningen zijn uitgerust met private beveiligingsinstallaties, goed zichtbaar opgehangen aan de gevels. In de buurt Drie Sleutels manifesteren zich twee verschillende aspecten van onveiligheid: verkeersonveiligheid en de angst voor diefstal in en rondom de woning. De beveiliging wordt privaat georganiseerd alhoewel ook het beperken van de toegangen tot de wijk een effect kan hebben op het voorkomen van diefstallen in de wijk en op de verkeersveiligheid.

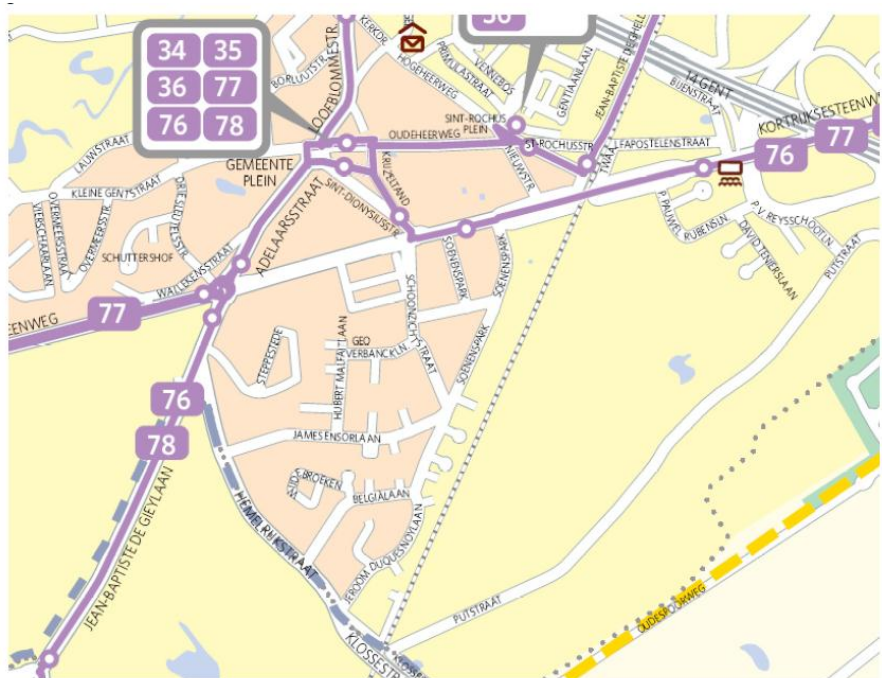
Figuur 52 Foto's Drie Sleutels (eigen materiaal)

Er zijn enkele kleinschalige groene pleintjes ingericht in de wijk, maar deze worden niet intensief gebruikt en functioneren eerder als restruimtes, gerealiseerd omwille van verkavelingsregels die een minimaal percentage publiek groen oplegden. Gelet op het sterke private karakter van de wijk, worden hier geen buitenstaanders verwacht maar zijn dit groene ruimtes ontworpen in functie van de buurtbewoners (die echter allemaal over een eigen private groenruimte beschikken).

Figuur 53 Foto's Drie Sleutels (eigen materiaal)

In de nabijheid van de wijk, langsheen de Kortrijksesteenweg, zijn twee bushaltes gesitueerd. De bussen rijden zeer frequent en geven verbinding met het Sint-Pietersstation (reistijd ongeveer 13 minuten), maar er is geen openbaar vervoersaanbod in de wijk zelf.

Figuur 54 Openbaar vervoer in de omgeving van Drie Sleutels (bron www.delijn.be)

Slechts vier respondenten maken regelmatig gebruik van het openbaar vervoer. Mogelijke redenen voor het beperkte openbaar vervoergebruik zijn: de loopafstand binnen de wijk tot aan de bushaltes die oploopt tot ongeveer 1000 meter en de beperkte oversteekbaarheid van de Kortrijksesteenweg ter hoogte van de bushaltes. Deze vormt niet enkel voor de potentiële openbaarvervoergebruikers een barrière, ook voor de fietsers is dit een moeilijk oversteekbare weg. Fietsers die vanuit de woonwijken naar het centrum van de stad willen, komen automatisch op de steenweg terecht, die aangelegd is in functie van een vlotte afwikkeling van het autoverkeer (2 x 2 rijstroken zonder middenberm) en een optimale bereikbaarheid van de handelszaken met de wagen (langsparkeren en erftoegangen naar private parkeervoorzieningen). Het merendeel van de respondenten (14) maakt intensief gebruik van de auto om zich te verplaatsen naar school of werk. Het op- en afrittencomplex van de E40 bevindt zich net ten noorden van de wijk, waardoor andere steden als Brugge en Brussel vlot kunnen worden bereikt. De wijk wordt ervaren als een eiland en een typische autolocatie, zowel door de aanleg van het openbaar domein waarin geen ruimte werd gegeven aan zwakke weggebruikers als door de situering van de wijk nabij een autogerichte steenweg en een op- en afrittencomplex voor de E40. De steenweg maakt de wijk nagenoeg ontoegankelijk voor fietsers en voetgangers.

Statistische sector Verloren Brood

De Hundelgemsesteenweg doorkruist de buurt en zorgt ervoor dat deze wordt ervaren als de optelsom van drie deelgebieden: een oudere sociale woonwijk in het oosten en een recentere woonwijk in het westen van het gebied en de steenweg met wonen en (eerder kleinschalige) voorzieningen.

In de statistische sector Verloren Brood situeren zich vooral woningen met tuin (91%), waarvan de helft beschikt over een eigen garage (51%). Kenmerkend zijn de voortuinstroken die op heel wat plaatsen ingenomen worden door wagens. Het aantal geparkeerde wagens op het openbaar domein, langsheen de straten, is eerder beperkt. In de buurt zijn nagenoeg geen appartementen gerealiseerd, open (32%) en halfopen (41%) bebouwingstypes overheersen. 37% van het aantal woningen is gerealiseerd na 1980, deze recente woningen situeren zich vooral in het westelijke deel van de buurt. De sociale tuinwijk, de 'Witte Wijk', ten oosten van de Hundelgemsesteenweg dateert van de periode vlak na de tweede wereldoorlog en omvat heel wat sociale huurwoningen beheerd door de Merelbeekse Sociale Woning (MSW). De buurt wordt ervaren als een buurt met een eerder hoge economische status, hoewel er toch lokale verschillen op te merken zijn vooral gekoppeld aan de woningtypes en de ouderdom van de woningen. De voormalige sociale woonwijk, met heel wat halfopen woningen in een identieke bouwstijl en een onaantrekkelijk, grotendeels verhard, openbaar domein, is de buurt met de laagste economische status. De Bergstraat, met meer recente woningen in open bebouwing en meerdere vrije beroepen, heeft de hoogste economische status van de buurt. De recente woonwijk in het westelijk deel van de buurt situeert zich zowat tussenin. Ook hier hebben zich enkele vrije beroepen gevestigd.

De tuingroottes variëren van eerder kleinere tuinen in de oudere tuinwijk en in het westelijk deel, tot grotere tuinen aan de randen van het gebied. De brutowoondichtheid van deze wijk is 6 won/ha. Deze relatief lage woondichtheid is niet direct te verklaren vanuit grote private kavels maar wordt beïnvloed door het Liedermeerspark, gesitueerd in de Scheldevallei. Het Liedermeerspark wordt gebruikt door de buurt maar ook door bezoekers uit de hele regio die (per fiets of te voet) genieten van de Scheldevallei ten zuiden van Gent. Vanuit de westelijke woonwijk is er een toegang voor zwakke weggebruikers naar dit park. De eigenlijke hoofdtoegang interfereert niet met de woonstraten van de wijken. Het openbaar groen in de wijk is beperkt tot enkele kleinere parkjes of pleintjes.

Figuur 55 Foto's Verloren Brood (eigen materiaal)

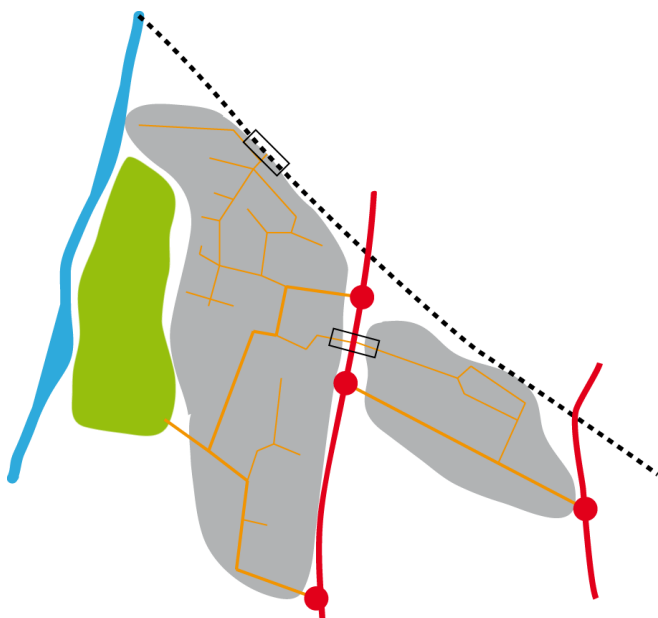

Figuur 56 Luchtfoto van het westelijk deel van de statistische sector Verloren Brood (bron www.bing.com)

In de wijken zijn nagenoeg enkel residentiële gebouwen opgericht, de Hundelgemsesteenweg en de Fraterstraat in het oosten zijn dragers van een aantal voorzieningen – gaande van een krantenwinkel tot een supermarkt – die zowel de mensen uit de buurt bedienen als de passanten die er een korte stop maken om nog snel even een brood uit de automaat te halen.

De figuur met het ontsluitingspatroon van de wijk toont aan dat, net zoals eerder bij de buurt Drie Sleutels, dit studiegebied een erg gesloten karakter kent onder meer veroorzaakt door de harde, quasi ondoordringbare grenzen van het gebied (de Schelde, Ringvaart en spoorweg) maar ook door de aanleg

van het stratenpatroon. De tuinwijk in het oosten en de nieuwe verkaveling in het westen van de steenweg zijn slechts op twee plaatsen toegankelijk vanop de bovenlokale steenwegen. De andere dwarsstraten zijn eenrichtingsverkeer, enkel toegelaten om de wijk uit te rijden (aanduiding met kader op figuur). De straten van de tuinwijk vormen samen een lus die enkel de bewoners van de wijk bedient. Een gelijkaardig fenomeen is zichtbaar in de nieuwe verkaveling, met een centrale weg waar diverse doodlopende straten op aantakken. Weliswaar heeft de westelijke zijde van de wijk recent te maken met sluipverkeer van de Sluisweg naar de Hundelgemsesteenweg, richting Gent Centrum (bron: dhr. Van Praet, mobiliteitsambtenaar Merelbeke). Binnen de straten is geen hiërarchie aanwezig waardoor het voor buitenstaanders moeilijk is zich te oriënteren. De wijken zijn dan ook sterk op zichzelf terug getrokken en hebben enkel een verblijfsfunctie. De Bergstraat vormt een uitzondering in het stratenpatroon van de wijken, aangezien hier wel een duidelijke verbindingsmogelijkheid is tussen de bovenlokale doorgaande wegen.

Figuur 57 Concepttekening ontsluitingspatroon van de statistische sector Verloren Brood (eigen verwerking)

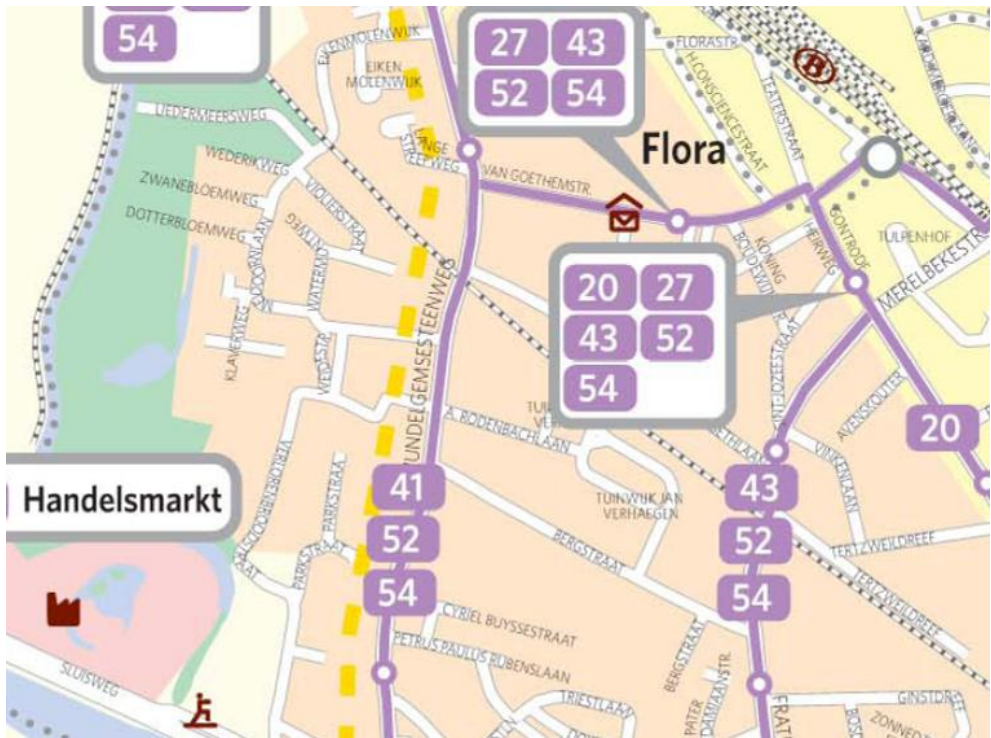
In de woonwijk ten westen van de Hundelgemsesteenweg is een Buurtinformatienetwerk (BIN) opgericht. Borden zichtbaar opgesteld bij het betreden van de wijk communiceren dit naar de bezoekers van de wijk. Een buurtinformatienetwerk heeft als globaal doel het verhogen en bewaren van de veiligheid ter bevordering van de leefkwaliteit van de buurt en is steeds een samenwerkingsverband tussen de bewoners en de lokale politie zodat er een wederzijdse informatie-uitwisseling kan ontstaan. Burgers melden abnormale feiten of gedragingen aan de politie, deze is permanent aanspreekbaar zodat er onmiddellijk ingegrepen kan worden. Het initiatief voor het opzetten van dergelijke netwerken, kan zowel bij burgers, overheid als politie liggen. Het BIN Liederneerswijk is opgericht in 1998 naar aanleiding van diverse inbraken in de wijk (Politiezone "Regio Rhode & Schelde", 2006). Mogelijk zijn deze inbraken gerelateerd aan de situering van de wijk nabij de op- en afrit van de R4 (bron: dhr. Van Hoecke, lokale politie). Ook in de overige delen van de wijk is een onveiligheidsgevoel zichtbaar, in de

omgeving van de Bergstraat en de Liedermeersweg zijn heel wat woningen individueel beveiligd door middel van poorten en alarminstallaties.

Figuur 58 Foto's Verloren Brood (eigen materiaal)

Deze sector is minder goed ontsloten met trein-tram-bus dan de noordelijk gelegen buurt rondom Merelbeke station. Het openbaar vervoersaanbod is beperkt tot de diverse buslijnen die de statistische sector Verloren Brood doorkruisen ter hoogte van de steenwegen. Het station van Merelbeke is met de fiets bereikbaar, en ook het centrum van Gent is in principe bereikbaar via het fietspad in de Scheldevallei (afstand circa 6 km).

Figuur 59 Openbaar vervoer in de omgeving van Verloren Brood (bron www.delijn.be)

Statistische sector Flora – Merelbeke Station

De sectoren Flora – Merelbeke Station omvatten drie onderscheiden delen: de steenwegontwikkeling langsheen de Hundelgemsesteenweg, een westelijke monofunctionele woonlob en een oostelijk multifunctioneel gebied rondom Merelbeke station. De steenwegontwikkeling wordt gekenmerkt door een doorgaande verkeersfunctie en een verwevenheid van wonen, kleinere handelszaken en bedrijvigheid. De schaal van deze ontwikkelingen is echter beperkt gebleven waardoor er geen sprake is van een breuk met het omliggend woonweefsel.

Figuur 60 Luchtfoto van een deel van Flora – Merelbeke station (bron www.bing.com)

Figuur 61 Foto's Flora –Merelbeke station (eigen materiaal)

Het woonpatrimonium in de statistische sectoren Flora – Merelbeke Station is qua typologie erg divers, we vinden zowel gesloten bebouwing (38%), halfopen bebouwing (28%), appartementen (18%) als open bebouwing (14%) terug. Slechts de helft van de woningen beschikt over een private garage en heel wat wagens van de buurtbewoners staan op het openbaar domein gestald. Nagenoeg een vierde van de woningen is gerealiseerd voor 1945, maar het omvangrijkste deel van het woningpatrimonium dateert uit de periode 1945-1980. De brutowoondichtheid van deze buurt is 11 won/ha.

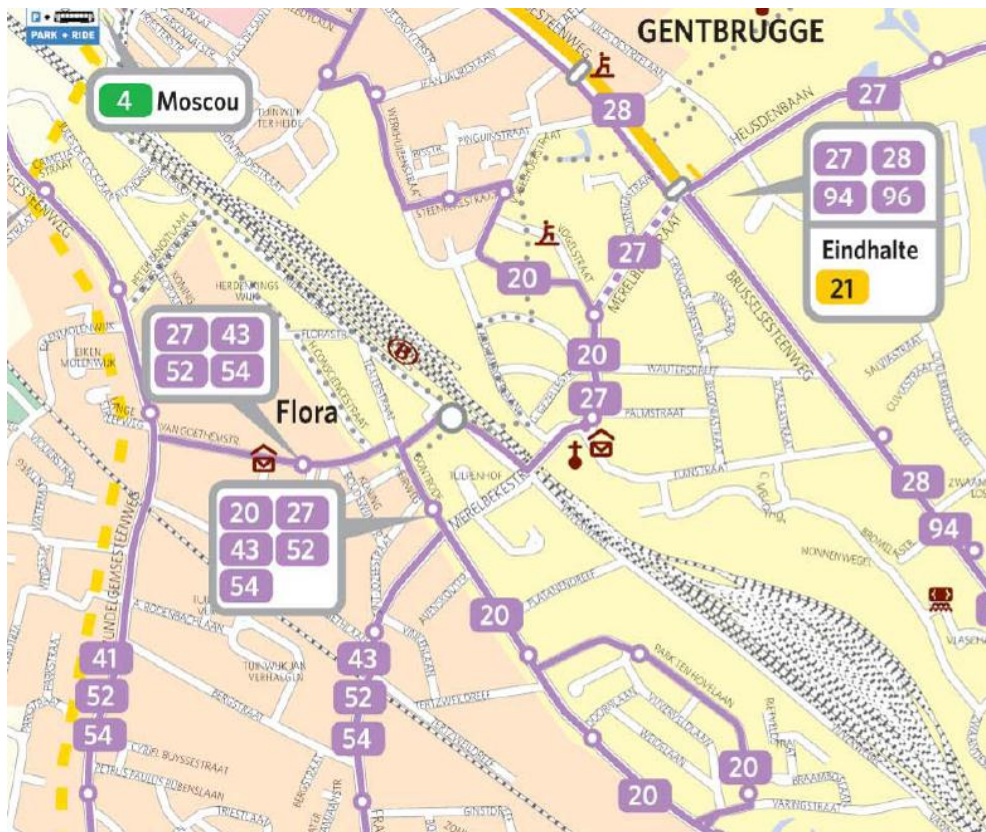
Ten oosten van de steenweg, in Merelbeke Flora zijn er heel wat voorzieningen op buurtniveau. Zo is er de omgeving van het Floraplein met de kerk, bakkerij, apotheek, kledingwinkel, buurtcentrum, het stationsplein met horecavoorzieningen, de lokale school en jeugdbeweging. Dit deel functioneert als een voormalig dorpscentrum voor buurtbewoners maar ook voor een iets ruimer publiek in de omliggende woonstraten. Het station en het stationsplein hebben een (beperkte) bovenlokale aantrekkingskracht als openbaarvervoersknooppunt in de gemeente Merelbeke.

De woonstraten in de buurt rondom het station en de kerk hebben naast hun verblijfsfunctie te maken met doorgaand verkeer naar het station of naar omliggende dorpen in de zuidoostelijke rand van Gent zoals Gentbrugge of Heusden. In deze buurt situeren zich vooral rijwoningen, appartementen en halfopen bebouwingen. De wijken in de randen van het gebied, onder meer het gebied ten westen van de Hundelgemsesteenweg, zijn te typeren als residentiële woonwijken, met grotere vrijstaande woningen en zonder doorgaand verkeer. Vrije beroepen zijn niet opvallend aanwezig in deze buurt.

De verkeersveiligheid is belangrijk in deze wijk. In het bijzonder de Hundelgemsesteenweg, die een belangrijke verbindingsweg vormt vanuit de zuidelijke regio van Gent naar het stadscentrum zorgt voor heel wat verkeersoverlast. In de woonstraten zorgen de geparkeerde wagens in combinatie met het oudere wegenpatroon met beperkte profielbreedtes en het ontbreken van voet en/of fietspaden soms voor onveilige of onduidelijke situaties. In het recente verleden werden verschillende maatregelen genomen om onveilige situaties te vermijden zoals verkeersborden die waarschuwen voor spelende kinderen, snelheidsremmende asverschuivingen en verkeersremmers, extra doorsteken voor zwakke weggebruikers, realisatie van eenrichtingsstraten en vrijliggende fietspaden.

De buurt rondom Merelbeke Flora is zowel met de bus als met de trein ontsloten op het openbaar vervoersnetwerk. Vanuit het station Merelbeke vertrekken treinen richting Gent centrum of naar andere bestemmingen (onder meer Brussel Centraal). Diverse buslijnen met een regelmatige frequentie doorkruisen het gebied. De eindhalte voor tramlijn 21 bevindt zich op 1,3 km ten oosten van Merelbeke station. Ten noorden van het gebied, op een gelijkaardige afstand, situeert zich de eindhalte voor Tram 4. Hierdoor is de buurt niet meer echt opgenomen in het stedelijk openbaarvervoersnetwerk maar situeert zich eerder op de rand daarvan.

Het gebruik van de fiets is opvallend zichtbaar in de buurt, onder meer door de aanwezigheid van heel wat fietsen en fietsvoorzieningen in de voortuinen van de woningen. In het westelijk deel van het gebied, nabij de Schelde, is een fietspad gerealiseerd dat zowel recreatief als functioneel intensief wordt gebruikt en is opgenomen in het fietsknooppuntennetwerk van de provincie Oost-Vlaanderen.

Figuur 62 Openbaar vervoer in de omgeving van Flora – Merelbeke station (bron www.delijn.be)

Statistische sector Galgenberg

De statistische sector Galgenberg werd geanalyseerd als een sterk morfologisch samenhangende omgeving waarvan enkel de zuidelijke artificiële begrenzing van de statistische sector op het terrein minder duidelijk wordt ervaren. Het volledige gebied wordt gekenmerkt door een sterke verweving van functies. In de wijk wordt gewoond, inclusief diverse buurtwinkels en –voorzieningen die dit wonen ondersteunen, maar er bevinden zich ook heel wat bovenlokale functies zoals scholen en kantoren.

Het woonpatrimonium in de statistische sector Galgenberg is typisch binnenstedelijk met een belangrijk aandeel appartementen (68%) en gesloten bebouwing (26%). Ongeveer de helft van het aantal woningen werd gerealiseerd voor 1945. De meer recente ontwikkelingen situeren zich eerder in het westelijk deel van de buurt langs de Coupure, waar in de jaren zeventig en tachtig heel wat rijwoningen werden vervangen door middelhoogbouw met appartementen. Deze ‘verappartementisering’ gaat ook op vandaag nog her en der in het gebied door. Het aandeel woningen met tuin (17%) en met private garage (24%) is zeer beperkt.

Figuur 63 Luchtfoto van een deel van de statistische sector Galgenberg (bron www.bing.com)

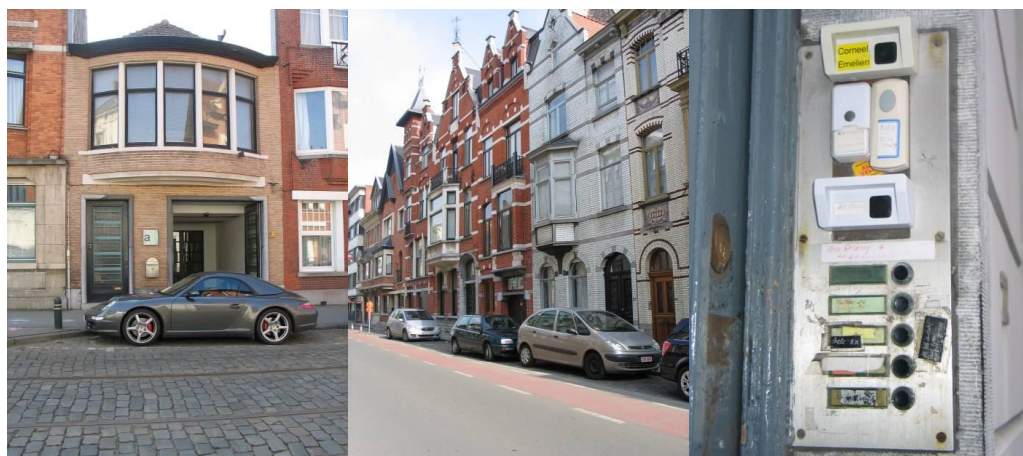
De brutowoondichtheid van deze wijk is 33 won/ha. De V/T-factor (Vloeroppervlakte / Terreinoppervlakte) bedraagt 0,48 wat betekent dat er in de buurt, met uitzondering van de wegenis, maar sporadisch onbebouwde ruimtes te vinden zijn. De buurt Galgenberg is nagenoeg volledig verhard en bevat slechts een beperkt aantal private, begroende zones verscholen in bouwblokken en vaak deel uitmakend van kloosters en scholen. In de buurt situeren zich heel wat bovenlokale functies zoals de secundaire en hogeschool Sint-Lucas, de Arteveldehogeschool, de secundaire school Wispelberg, diverse kloosters en een universitaire conferentieruimte. Verspreid over de buurt zijn heel wat studentenkoten gerealiseerd. Dit impliceert dat studenten heel aanwezig zijn in de buurt, ook op het openbaar domein. Onder meer door hun aanwezigheid is dit een stadsbuurt die zowel overdag als 's nachts leeft. De handelszaken zijn erg verscheiden met dagelijkse detailhandel in de Hoogstraat en verspreid over het gebied en meer exclusieve detailhandel, onder meer een champagnebar, designmeubelzaken, galerijen en restaurants in het oostelijke deel (Ajuinlei, Jacobijnenstraat en Onderbergen) nabij Sint-Lucas en op de grens met het historisch centrum. De westelijke grens van het gebied wordt gevormd door de Coupure, een waterfront dat een mix vormt tussen oudere en meer recente appartementscomplexen in middelhoogbouw en statusrijke herenhuizen.

De buurt is op te delen in twee buurten met een verschillende economische status. De oost-, westkant en een deel van het zuiden worden gekenmerkt door verzorgde herenhuizen, goed aangelegd en onderhouden openbaar domein (het Casinoplein en de waterfronten langsheen de Leie en de Coupure) en meer exclusieve voorzieningen. Aan de Coupure en in het hele zuidelijke deel van de buurt is de aanwezigheid van vrije beroepen opvallend: dokters, kinesisten, architecten, psychologen, advocaten... , waardoor het niet steeds duidelijk is of het patrimonium louter wordt gebruikt als kantoorruimte of ook

dienst doet als woning. In de noordelijke buurt, nabij de Hoogstraat en de Holstraat, verblijven nogal wat migranten met beperkte financiële mogelijkheden in kleinere, eerder verwaarloosde panden, studio's of opgedeelde woningen. In deze buurt vinden we lokale voorzieningen gericht op deze doelgroep (nachtwinkels, kleine buurtwinkels, pittabars, ...). De diversiteit aan bewoners in het gebied is onder meer zichtbaar door de specifieke affiches die op heel wat plaatsen voor de ramen zijn opgehangen. In de andere casegebieden werd er veel minder op deze manier 'gecommuniceerd' tussen bewoners en passanten. Heel populair is de affiche 'zonder haatstraat'.

Figuur 64 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)

Figuur 65 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)

Het verkeersstatuut van de straten is onduidelijk. Enerzijds hebben heel wat van de oost-weststraten een erg smal gabariet, soms maar enkele meters breed, waardoor ze worden ervaren als erf- of

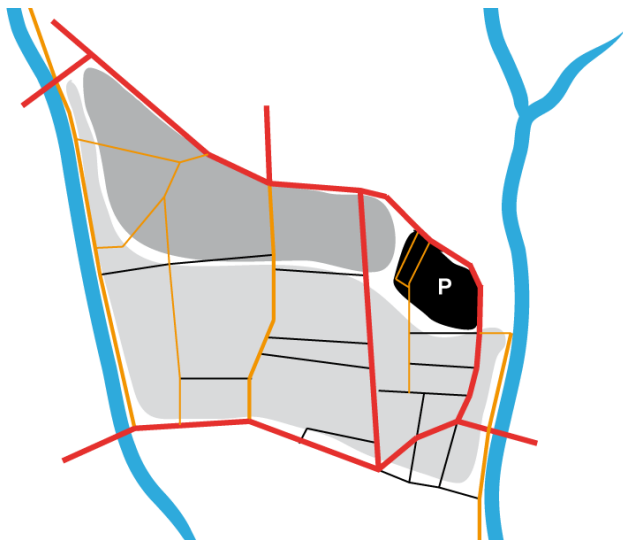
woonstraten. Dit wordt nog versterkt door de recente heraanleg her en der waarbij resoluut voorrang is gegeven aan bewoners, fietsers en voetgangers, en een doorlopend straatprofiel werd gerealiseerd zonder niveau- of materiaalverschillen (aanleg van gevel tot gevel). Anderzijds zijn er zoveel niet-woonfuncties in het gebied gevestigd dat er in alle straten heel wat passage van bezoekers te merken is. Overal zijn verharde voetpaden aanwezig die worden gebruikt door bewoners, studenten, bezoekers en toeristen. Ook fietsers zijn manifest aanwezig in het gebied. Aan heel wat gevels zijn fietsen (van studenten) gestald en meer en meer voorziet de stad gecentraliseerde fietsenstallingen. Doorheen het gebied loopt een fietsroute die het centrum van de stad verbindt met de westelijke buitenwijken in Mariakerke en Wondelgem.

Figuur 66 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)

Het autoverkeer is de laatste jaren erg aan banden gelegd ondermeer door het invoeren van de zogenaamde P-route die het doorgaand verkeer naar de randen van het gebied heeft gebracht. Ook het invoeren van eenrichtingsverkeer in de meeste straten heeft ertoe bijgedragen dat heel wat doorgaand verkeer uit het gebied is geweerd. Geflankeerd hieraan heeft de stad een parkeerbeleid gevoerd dat voorrang heeft aan de bewoners door middel van bewonersparkeren op bepaalde plaatsen en in het hele gebied betaald parkeren (met erg hoge tarieven) heeft ingevoerd. In de wijk is een stedelijke parkeergarage gesitueerd die voor heel wat extra bestemmingsverkeer zorgt in het gebied.

Het gebied rondom Galgenberg bevindt zich in het hart van de stad en is zeer goed ontsloten met het openbaar vervoer. Ten zuiden en ten oosten situeren zich twee tramlijnen, respectievelijk lijn 21/22 en lijn 4. In de onmiddellijke nabijheid bevinden zich heel wat buslijnen. Het grootste aanbod is te vinden op de noordelijke as: Brugsepoortstraat - Hoogstraat - Sint-Michielstraat - Sint-Michielsdelling. Het tram- en busnetwerk is gesitueerd aan de grenzen van het gebied waardoor in de verblijfsstraten in het gebied geen openbaar vervoer voorhanden is maar gelet op de beperkte omvang van het gebied is alle openbaar vervoer op wandelafstand gesitueerd.

Figuur 67 Concepttekening ontsluitingspatroon van de statistische sector Galgenberg (eigen verwerking)

Figuur 68 Openbaar vervoer in de omgeving van Galgenberg (bron www.delijn.be)

Het hoge aantal leegstaande en te koop aangeboden panden in het gebied is opvallend. In het noordwestelijk deel van het gebied, de zone gekenmerkt door een lagere economische status en een handelsapparaat eerder gericht op migranten, is een concentratie van leegstand op te merken. Mensen trekken er weg en de gevels zijn erg onverzorgd, wat het straatbeeld als onveiliger doet aanvoelen. Vooral 's nachts werken leegstand, braakliggende terreinen, graffiti en onverzorgde gevels het onveiligheidsgevoel in de hand. De buurt kent, onder meer door de aanwezigheid van de kloosters en de vele scholen, een groot aantal blinde gevels waardoor slechts een beperkte sociale controle kan worden uitgeoefend vanuit de omliggende gebouwen.

Figuur 69 Foto's Galgenberg (eigen materiaal)

7.2.4 Conclusie ruimtelijke kenmerken

Dit doctoraatsonderzoek focust op vier dimensies geselecteerd op basis van woonwensen, tevredenheidsonderzoeken en inspirerende leefstijlonderzoeken. Deze dimensies, de economische, sociaal-culturele, ecologische en veiligheidsdimensie, lijken op het eerste zicht abstracte gegevens. De bedoeling van dit caseonderzoek was om op het terrein, in een beperkt aantal buurten, na te gaan in hoeverre deze dimensies leesbaar, zichtbaar zijn voor de passanten en bewoners van de woonwijken.

Het caseonderzoek werd uitgevoerd in vier statistische sectoren in de regio van Gent. De grenzen van de statistische sectoren worden op terrein grotendeels als logische grenzen ervaren omdat ze samenvallen met belangrijke lijnvormige infrastructuren in het gebied (spoorlijnen, verbindingswegen en rivieren). De statistische sectoren zijn echter niet allen even homogeen, vaak worden binnen één statistische sector diverse deelgebieden onderscheiden met een andere bebouwingskorrel of een meer residentiële of functioneel gemengde samenstelling. Uitzonderlijk wordt een grens in vraag gesteld. Dit is vooral het geval wanneer het casegebied wordt omringd door (ander) woonweefsel dat morfologisch gelijkend is op het woonweefsel binnen het casegebied en niet wordt afgescheiden door grotere infrastructuren.

De planningscontext van de vier buurten is uiteraard verschillend, hoewel de basisbestemming van de vier buurten in het gewestplan 'woongebied' dezelfde is. De binnenstedelijke sector Galgenberg is gebiedsdekkend in bestemmingsplannen opgenomen. Voor de beide buurten aan de rand van het

Gentse grondgebied (Drie Sleutels en Flora) werden geen bestemmingsplannen opgemaakt. De buurten Merelbeke Station en Verloren Brood zijn deels gedetailleerd bestemd en ingericht. De BPA's en RUPs beogen vooral de morfologie van de bebouwing, de typologie van het wonen en de verweving van functies in de woonwijken te sturen. De meeste bestemmingsplannen werden echter goedgekeurd nadat de wijken gerealiseerd waren (de uitzondering hierop is het westelijk deel van de buurt Verloren Brood) waardoor hun invloed eerder beperkt is.

Uit de terreinanalyse blijkt dat de verschillen tussen deze buurten vanuit het perspectief van deze dimensies groot zijn. Voor elk van de dimensies zijn een aantal ruimtelijke veruitwendigingen vastgesteld, waarvan sommigen courant worden meegenomen in ruimtelijke analyses van (woon)omgevingen en anderen vaak over het hoofd worden gezien. In de tabel wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten.

<i>Economische dimensie</i> Aanwezigheid van vrije beroepen? Doelpubliek van de handelszaken? Typologie en schaal van de woningen?
<i>Sociaal-culturele dimensie</i> Puur residentiële wijk of verweving van functies? Woonstraten of doorgangstraten? Affiches als uiting van maatschappelijk engagement? Publieke parken of pleinen? Visuele relaties tussen woningen en openbaar domein?
<i>Veiligheidsdimensie</i> Snelheidsremmende maatregelen? Buurtinformatienetwerk? Beperking van de toegang van de wijk? Leegstand en verkrotting? Zichtbare private beveiliging van de woningen?
<i>Ecologische dimensie</i> Openbaar vervoer? Publiek en privaat groen? Voorzieningen voor zwakke weggebruikers?

Tabel 31 Veruitwendiging van de dimensies in de casegebieden

7.3 Kenmerken van de (leefstijlen van de) bewoners

Na de ruimtelijke analyse van de deelgebieden wordt de focus verlegd naar de leefstijlen van de bewoners. Dit laat toe om, waar relevant, relaties te leggen met het algemene onderzoek naar manifeste, latente en gecombineerde leefstijlen voor Vlaanderen.

De centrale onderzoeksvraag is: *2.3b Wat is kenmerkend voor (de leefstijlen van) de respondenten in de vier casegebieden?*

Deze onderzoeksvraag wordt op twee verschillende manieren behandeld. In eerste instantie door te focussen op verschillen tussen de respondenten in relatie tot elk van de vier leefstijldimensies van het onderzoek. In tweede instantie wordt teruggegrepen naar de manifeste en latente leefstijlgroepen zoals deze werden geïdentificeerd en beschreven in hoofdstuk vier. Voor elke respondent uit de cases wordt a posteriori bepaald tot welke leefstijlgroep hij of zij zou behoren. Op deze manier wordt het mogelijk om de homogeniteit of de specifieke mix van leefstijlgroepen per woonomgeving te bespreken.

7.3.1 Focus op de verschillen in leefstijldimensies

De kenmerken van de leefstijldimensies van inwoners in de casegebieden werden onderzocht in een artikel verschenen in het tijdschrift *Belgeo* (Pisman et al., 2011). Het artikel focust onder meer op de vraag of de residenten van de verschillende casegebieden andere leefstijldimensies hebben. Hiertoe werd, in functie van het internationale publiek, een onderscheid gemaakt tussen de eerder stedelijke woonomgevingen (Galgensberg en Flora) en de eerder suburbane woonomgevingen (Drie Sleutels en Verloren Brood). Deze ruimtelijke verschillen geven mogelijk aanleiding tot het benoemen van stedelijke en suburbane leefstijlen.

Diverse onderzoekers hebben verschillen tussen stedelijke en voorstedelijke levensstijlen beschreven of onderzocht vanuit een kwalitatief perspectief (zie hoofdstuk 2). Al in 1938 beschreef Wirth de typisch stedelijke levensstijl (LeGates & Stout, 2007). Walter Benjamin (1892-1940) determineerde de 'etui-mens' de bewoner van suburbia die zich zou hebben teruggetrokken uit het verwarrende en bedreigende stedelijke leven (Reijndorp, 2001), terwijl AC Spectorisky de term 'exurbanites' (Den Hartog, 2006) ontwikkelde in 1955 om te verwijzen naar mensen die wonen buiten de stad maar van de stad afhankelijk zijn voor werk, relaties of boodschappen. Bell en Gans stelden dat suburbanisatie in de Verenigde Staten in de jaren zestig en zeventig in wezen een zoektocht was naar meer status en gelijkgestemde burens (Aero, 2006). Binnen een meer recente Noord-Europese context beschreef Reijndorp (Reijndorp et al., 1998; Reijndorp, 2004) de stedelijke en suburbane leefstijlen van de bewoners van Nederlandse stadswijken en VINEX-wijken (buitenwijken). Reijndorp onderscheidt in de stadswijken drie grote groepen bewoners: oorspronkelijke en nieuwe stedelingen en immigranten. Deze groepen zijn op een verschillende manier, om verschillende redenen en met een verschillend doel in de stad en in deze wijken terechtgekomen. De oorspronkelijke stedelingen zijn er geboren (soms in een soortgelijke oude stadswijk). De nieuwe stedelingen zijn vaak voor een studie naar de stad gekomen of zijn op zoek naar zelfstandige huisvesting uit een van de betere (buiten)wijken van de stad naar de oude stadswijk verhuisd. De immigranten zijn uit een ander land gekomen, op zoek naar een beter bestaan. De buitenwijken worden volgens Reijndorp bewoond door oorspronkelijke en nieuwe stedelingen, buitenwijkers, dorpelingen, suburbanisanten en nomaden. Ook deze groepen hebben allen een eigen socio-economisch profiel, een eigen woongeschiedenis en specifieke redenen om zich te gaan vestigen in de Nederlandse buitenwijken. Bourdieu (1979) en De Wijs-Mulken (1999) verrichtten kwantitatief onderzoek naar leefstijlen en legden linken tussen stedelijke en suburbane woonplaatsen en specifieke leefstijlen (zie hoofdstuk 2). Ook Van der Knaap (2002) voerde kwantitatief onderzoek naar verschillen

tussen leefstijlen in de stad, de stadsrand en op het platteland. Hij onderscheidt drie groepen leefstijlen: traditioneel, transitioneel en modern. Leefstijlen die worden gekenmerkt door een gematigde tot sterke vrijetijdsoriëntatie, een mindere gehechtheid aan de woonplaats en een familieoriëntatie die gekarakteriseerd wordt door een zwakke afhankelijkheid van andere familieleden worden als 'modern' gekarakteriseerd. 'Traditionele' leefstijlen worden gekenmerkt door een zwakke tot gematigde vrijetijdsoriëntatie, een sterke gehechtheid aan de woonplaats en een sterke afhankelijkheid van familieleden (thuiswonend of gehuwd zijn). Transitioneel is opgevat als een overgangsvorm van traditioneel en modern, modern ten aanzien van vrijetijdsoriëntatie en woongeschiedenis en traditioneel vanuit de sterke rol van het familieverband. Hij concludeert dat alle leefstijlen in meerdere of in mindere mate voorkomen in de stedelijke kernen, het suburbaan gebied en in het landelijk gebied maar dat de verdeling tussen de leefstijlen echter heel erg verschillend is per gebied. In de stedelijke kernen wonen meer mensen met een moderne leefstijl, in de landelijke gebieden meer mensen met een traditionele leefstijl.

Om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag naar kenmerken van en verschillen tussen de leefstijlen van de urbane en suburbane respondenten werden statistische analyses uitgevoerd op de basisdata van de bevraging. De resultaten van de bevraging van de respondenten werden geanalyseerd door middel van een factoranalyse per dimensie. Het onderzoeken van verschillen tussen de respondenten per dimensie laat toe om parallellen te onderzoeken tussen de ruimtelijke expressie van de dimensies in de woonomgevingen enerzijds en om relaties te leggen met de hierboven aangegeven theoretische achtergronden over verschillen tussen urbane en suburbane bewoners en hun specifieke motieven om voor een eerder urbane of suburbane woonomgeving te opteren.

Voor elke dimensie werden op basis van een factoranalyse drie factoren geïdentificeerd. Door middel van een ANOVA-analyse werden significante verschillen tussen de vier buurten onderzocht. De verschillen tussen de buurten zijn significant bij $\eta^2 > 0,14$ (sterk verschil) en bij $0,06 < \eta^2 < 0,14$ (matig verschil). De gemiddelde waarden van deze factoren geven een indicatie over de richting van het verschil.

Dimensies	Factoren	Verklaarde variantie	Galgenberg		Flora		Verloren Brood		Drie Sleutels		ANOVA	
			Mean	Stdev	Mean	Stdev	Mean	Stdev	Mean	Stdev	η	η^2
Economische dimensie	Factor 1 status	33%	-0,053	0,821	-0,100	1,051	0,117	1,107	-0,005	0,992	0,082	0,007
	Factor 2 statusgedrag	25%	-1,043	0,930	-0,108	0,953	0,209	0,834	0,605	0,569	0,591	0,349
	Factor 3 waarden	16%	0,201	0,888	-0,301	1,069	-0,089	1,120	0,164	0,860	0,195	0,038
Sociaal-culturele dimensie	Factor 1 waarden en persoonlijkheid	35%	0,196	0,695	0,001	1,277	0,052	0,969	-0,184	1,007	0,138	0,019
	Factor 2 sociale contacten	25%	-0,066	1,007	0,100	0,997	0,024	0,977	-0,044	1,050	0,060	0,004
	Factor 3 dagelijkse voorzieningen	25%	-0,060	0,968	-0,127	0,976	-0,004	1,046	0,127	1,014	0,094	0,009
Veiligheids-dimensie	Factor 1 onveiligheidsgevoelens en -gedrag	32%	0,483	1,202	-0,140	0,845	-0,021	1,004	-0,219	0,857	0,258	0,066
	Factor 2 waarden	18%	-0,308	0,898	0,039	1,167	0,270	0,997	-0,088	0,897	0,209	0,044
	Factor 3 woningbeveiliging	15%	-0,556	0,764	0,022	1,032	-0,193	0,922	0,576	0,935	0,414	0,171
Ecologische dimensie	Factor 1 milieuvriendelijk gedrag	33%	-0,386	0,815	0,312	1,004	-0,068	1,068	0,104	0,983	0,237	0,056
	Factor 2 waarden	27%	-0,397	1,239	0,147	0,771	0,183	0,952	-0,016	0,968	0,217	0,047
	Factor 3 openbaar vervoer	27%	0,580	1,015	-0,151	0,743	-0,223	0,955	-0,070	1,078	0,299	0,090

Tabel 32 Resultaten van de factor en ANOVA analyse (dataverzameling cases 2009)

De factoranalyse van de veiligheidsdimensie resulteerde in drie factoren:

- factor 1 = onveilige gevoelens al of niet zichtbaar in gedrag;
- factor 2 = waarden gerelateerd aan onveiligheid;
- factor 3 = beveiliging van de woning.

In de bovenstaande tabel zijn de gemiddelde scores per factor voor elk van de buurten weergegeven. De ANOVA-analyse met de veiligheidsfactoren als afhankelijke variabelen en de woonomgevingen als onafhankelijke variabelen bevestigt dat de factoren 1 en 3 significant verschillend zijn in de vier wijken. De analyse toont aan dat de verschillen tussen de onveiligheidsgevoelens (factor 1) van de vier wijken significant maar matig verschillend zijn ($0,06 < \eta^2 < 0,14$), de mate waarin ze acties hebben ondernomen om hun huis te beveiligen tegen diefstal of inbraak is sterk verschillend ($\eta^2 > 0,14$). Inwoners van de binnenstedelijke buurt Galgenberg voelen zich minder veilig in hun buurt en hebben hun individuele gedrag in de openbare ruimte aangepast door het vermijden van gevaarlijke plekken. De bewoners van de suburbane wijk Drie Sleutels in tegenstelling, verklaren zich niet onveilig te voelen in hun eigen buurt maar velen installeerden hekkens of anti inbraak systemen (zoals ook blijkt uit de terreinanalyse). Het verschil in onveiligheidsgevoel tussen de urbane bewoners van Galgenberg en de suburbane bewoners van Drie Sleutels is verwacht. Uit literatuurstudie blijkt dat onveiligheid één van de pushfactoren is om de stad te verlaten. De posities van de urbane buurt Flora en de suburbane buurt Verloren Brood in het urbane-suburbane onderscheid zijn minder uitgesproken. De bewoners van Verloren Brood voelen zich onveiliger dan de bewoners in het nabijgelegen dorpscentrum van Merelbeke-Flora. Deze onveiligheid heeft echter niet geleid tot een verhoogde beveiliging van hun individuele woningen (maar wel tot het oprichten van een buurtinformatienetwerk waardoor de buurt als collectief een zekere beveiliging realiseerde).

De factor analyse van de economische dimensie heeft geleid tot drie factoren:

- factor 1 = economische status (onderwijs, werkgelegenheidstype en arbeidsparticipatie);
- factor 2 = statusgedrag;
- factor 3 = waarden gerelateerd aan de economische dimensie.

Voor de factor 2, statusgedrag, zijn de verschillen aanzienlijk maar verwacht. Uit onderzoeken over urbane en suburbane leefstijlen of drivers voor stadsvlucht of suburbanisatie blijkt dat economische status wordt gerelateerd met een suburbane woonomgeving. De suburbane wijk Drie Sleutels scoort het hoogst, Galgenberg, dat deel uitmaakt van het Gentse stadscentrum, het laagst. De verschillen tussen de waardenoriëntaties van de respondenten in de vier casegebieden zijn vrij beperkt maar toch interessant voor verdere analyse. De respondenten van Drie Sleutels vinden het bereiken van economische status belangrijk, maar ook de centrumbewoners scoren hoog op dit item. Deze resultaten gaan op het eerste zicht in tegen de hypothesen van Bourdieu en de Wijs-Mulkens die stelden dat vooral de inwoners van plattelandsgebieden en voorstedelijke gebieden worden gedreven door het economisch kapitaal. De bevraging en analyse laten niet toe om causale verbanden te leggen. De resultaten van de analyse moeten in ieder geval worden genuanceerd aangezien de helft van de centraalstedelijke respondenten studenten zijn die slechts tijdelijk in de stad verblijven (tijdens de week- en studietijd) waardoor ze mogelijk zowel stedelijke (tijdens studiedagen) als randstedelijke leefstijlkenmerken vertonen (tijdens het weekend). De bewoners van het randstedelijke centrum Flora hechten het minste belang aan het bereiken van economische status.

Uit de ANOVA-analyse, met de ecologische factoren als afhankelijke variabelen en de vier casegebieden als onafhankelijke variabelen blijkt dat gedragsfactoren significant verschillen tussen de urbane en de suburbane respondenten. De respondenten woonachtig in het stadscentrum maken het meest intensief gebruik van het openbaar vervoer. De bewoners van het randstedelijke centrum Flora scoren opmerkelijk hoger dan de andere respondenten voor hun milieuvriendelijk gedrag (afval sorteren en recycleren, lokale producten kopen, ...). Het ecologisch bewustzijn van de urbane en suburbane respondenten is niet significant verschillend. Uit de internetbevraging bleek al dat alle respondenten erg hoog scoren op het globale milieubesef.

In tegenstelling tot verwacht zijn er geen significante verschillen gevonden voor de sociaal-culturele dimensie, zowel wat betreft verschillen in waardenoriëntatie, persoonlijkheid, sociale contacten of gebruik van dagelijkse voorzieningen in de buurt. Ongeveer 25% van de respondenten heeft het grootste deel van de sociale contacten in hun wijken, terwijl ongeveer 40% van de stedelijke en de suburbane bewoners gebruik maakt van lokale diensten. Deze bevindingen zijn in eerste instantie in tegenspraak met de hypothese van Sectorsky over suburbane bewoners die nog steeds afhankelijk zijn van de stad voor hun relaties of boodschappen (en dus minder gebruik maken van lokale contacten of diensten). Enige voorzichtigheid is geboden aangezien we geen precieze informatie hebben over de plaats van de sociale contacten en dienstverlening die zich buiten de woonomgeving afspelen. We kunnen met andere woorden niet met zekerheid zeggen dat sociale contacten buiten de woonomgeving in een randstedelijke context zich in een stedelijke context of een andere randstedelijke woonomgeving situeren.

Deze analyse bevestigt (significante) verschillen tussen stedelijke en voorstedelijke leefstijlkenmerken, maar enkel voor de economische, de ecologische en de veiligheidsdimensie. Zoals verwacht waren deze verschillen het meest duidelijk voor de respondenten van het kernstedelijk gebied Galgenberg en de bewoners van de wijk Drie Sleutels, de woonomgeving met het meest uitgesproken suburbaan karakter. Deze divergentie tussen stedelijke en suburbane leefstijlfactoren is gerelateerd aan gedragsaspecten en niet aan de factoren gerelateerd aan de waardepatronen, attitudes en persoonlijkheden van de respondenten.

7.3.2 Identificatie van manifeste en latente leefstijlen

In het hoofdstuk vier werden manifeste en latente leefstijlclusters geïdentificeerd op basis van de data uit de internetbevraging. De respondenten uit de cases werden niet meegenomen in deze clusters. In dit deel van het onderzoek wordt a posteriori onderzocht tot welke clustergroep de respondenten in de cases zouden behoren, met andere woorden met welke clustergroep uit de globale bevraging ze het meest gelijkenissen vertonen. Hiertoe werd een discriminantanalyse uitgevoerd, waarbij elke respondent uit de internetbevraging én uit de cases werd toegewezen aan een manifeste en een latente leefstijlcluster. Het resultaat van deze bewerking is weergegeven in de onderstaande tabellen.

Latente leefstijlclusters

De onderstaande tabel leert dat 98,1% van de oorspronkelijk toegewezen respondenten door de discriminantanalyse correct werden toegewezen aan de latente leefstijlclusters. De cases die oorspronkelijk niet werden toegewezen aan een leefstijltype worden door de discriminantanalyse verdeeld over alle latente leefstijlclusters. Op basis van de internetbevraging telden de leefstijlclusters van de materialisten, tolerant, waardenzoekers en minimalisten respectievelijk 16%, 10%, 46% en 27% van de respondenten. De verdeling van de bewoners uit de casegebieden ligt anders. De groep van

de materialisten is relatief beter vertegenwoordigd (28%) en dit vooral ten koste van de waardenzoekers (31%). De materialisten onderscheiden zich van de waardenzoekers door een gemiddeld lagere score op de vraag in welke mate ze het belangrijk vinden om open te staan voor anderen.

		Cluster	Predicted cluster				Totaal
			latente cluster 1	latente cluster 2	latente cluster 3	latente cluster 4	
Oorspronkelijke cluster	N	latente cluster 1	276	0	4	1	281
		latente cluster 2	0	155	14	4	173
		latente cluster 3	1	0	794	3	798
		latente cluster 4	3	2	0	458	463
		casestudy	37	13	41	41	132
	%	latente cluster 1	98,2	,0	1,4	,4	100,0
		latente cluster 2	,0	89,6	8,1	2,3	100,0
		latente cluster 3	,1	,0	99,5	,4	100,0
		latente cluster 4	,6	,4	,0	98,9	100,0
		casestudy	28,0	9,8	31,1	31,1	100,0
98,1% van de oorspronkelijk toegewezen respondenten werden correct toegewezen							

Tabel 33 Toewijzing van de respondenten aan de latente leefstijlclusters d.m.v. discriminantanalyse (dataverzameling cases 2009)

		Casegebieden			
		Flora	Verloren Brood	Drie Sleutels	Galgenberg
		N	N	N	N
Voorspelde latente leefstijlclusters	latente cluster 1 materialisten	8	13	13	3
	latente cluster 2 tolerantanten	3	3	3	4
	latente cluster 3 waardenzoekers	4	14	14	9
	latente cluster 4 minimalisten	13	8	9	11

Tabel 34 Latente leefstijlclustertypes van de respondenten uit de cases analyse (dataverzameling cases 2009)

De bovenstaande tabel toont de voorspelde verdeling van de respondenten uit de casegebieden over de vier latente leefstijlclusters. Aangezien de woonplaats niet discriminerend is voor de latente leefstijlclusters resulterend uit de internetbevraging zijn er, zoals verwacht, ook geen eenduidige relaties tussen de buurten en de latente leefstijlclusters teruggevonden. In elke buurt wonen respondenten uit de vier leefstijlgroepen samen.

Bij verdere analyse worden een aantal interessante relaties gevonden tussen kenmerken van de buurten en kenmerken van de leefstijlgroepen van de bewoners. De latente leefstijlclusters 1 (laag opgeleide materialisten) en 3 (hoogopgeleide waardenzoekers) scoorden het hoogst op de economische dimensie. Deze leefstijlclusters zijn het best vertegenwoordigd in de buurten Verloren Brood en Drie Sleutels, buurten die werden ervaren als de meest statusrijke buurten uit het caseonderzoek. In de meer stedelijke buurten, Galgenberg en Flora, zijn de minimalisten in de meerderheid. De minimalisten vinden het niet belangrijk om materiële welstand te verwerven maar scoren wel hoog op de sociaal-culturele, de ecologische en de veiligheidsdimensie.

Manifeste leefstijlclusters

		Cluster	Predicted cluster						Totaal
			cluster 1	cluster 2	cluster 3	cluster 4	cluster 5	cluster 6	
Oorspronkelijke cluster	N	cluster 1	150	7	17	3	13	3	193
		cluster 2	0	191	0	3	2	0	196
		cluster 3	0	0	315	4	0	2	321
		cluster 4	0	0	0	164	0	0	164
		cluster 5	0	0	0	0	343	1	344
		cluster 6	0	1	5	4	1	159	170
		casestudy	3	22	41	10	36	24	136
	%	cluster 1	77,7	3,6	8,8	1,6	6,7	1,6	100,0
		cluster 2	,0	97,4	,0	1,5	1,0	,0	100,0
		cluster 3	,0	,0	98,1	1,2	,0	,6	100,0
		cluster 4	,0	,0	,0	100,0	,0	,0	100,0
		cluster 5	,0	,0	,0	,0	99,7	,3	100,0
		cluster 6	,0	,6	2,9	2,4	,6	93,5	100,0
		casestudy	2,2	16,2	30,1	7,4	26,5	17,6	100,0
95,2% van de oorspronkelijk toegewezen respondenten werden correct toegewezen.									

Tabel 35 Toewijzing van de respondenten aan de manifeste leefstijlclusters d.m.v. discriminantanalyse (dataverzameling cases 2009)

Uit bovenstaande tabel blijkt dat 95,2% van de oorspronkelijk toegewezen respondenten door de discriminantanalyse correct werden toegewezen aan de manifeste leefstijlclusters en dat de bewoners uit de casegebieden worden verdeeld over alle manifeste leefstijlclusters. De onderlinge verhouding van de clustergroepen in de vier studiegebieden is echter merkbaar verschillend van de totale groep, die als volgt verdeeld waren: cluster 1 socio randstedelingen of dorpsbewoners 14%, cluster 2 ecostedelingen 14%, cluster 3 sociostedelingen 23%, cluster 4 buitenbewoners 12%, cluster 5 anonieme randstedelingen of dorpsbewoners 25%, cluster 6 kernstedelingen 12%. In de cases worden relatief minder socio randstedelingen (2%) en buitenbewoners (7%) geïdentificeerd en meer ecostedelingen (16%), sociostedelingen (30%), anonieme randstedelingen (26%) en kernstedelingen (18%). Dit strookt met de stedelijke en randstedelijke ruimtelijke context van de casegebieden.

		buurten			
		Flora	Verloren Brood	Drie Sleutels	Galgenberg
		N	N	N	N
Voorspelde manifeste leefstijlcluster	Manifeste cluster 1 socio randstedelingen	0	0	3	0
	Manifeste cluster 2 ecostedelingen	3	7	6	6
	Manifeste cluster 3 sociostedelingen	9	13	17	2
	Manifeste cluster 4 buitenbewoners	3	5	1	1
	Manifeste cluster 5 anonieme randstedelingen	9	13	12	2
	Manifeste cluster 6 kernstedelingen	4	2	1	17

Tabel 36 Manifeste leefstijlclustertypes van de respondenten uit de cases analyse (dataverzameling cases 2009)

Een verdere analyse van de voorspelde manifeste leefstijlclusters per buurt toont aan dat, net zoals bij de latente leefstijlclusters, er geen één op één relatie wordt teruggevonden tussen een buurt en een bepaalde leefstijlcluster. In elke buurt komen verschillende leefstijltypes voor hoewel de samenstellingen van de buurten duidelijk verschillen. In Galgenberg, de gemengde buurt in het Gentse stadscentrum, wonen vooral kernstedelingen en ecostedelingen. In het randstedelijke Flora werden vooral sociostedelingen en anonieme randstedelingen geïdentificeerd, ook in de residentiële wijken Verloren Brood en Drie Sleutels wonen heel wat anonieme randstedelingen en sociostedelingen. De ecostedelingen wonen verspreid over alle buurten, wat impliceert dat in elk van deze buurten een groep bewoners actief kan worden gemobiliseerd voor een ecologische ‘verduurzaming’ van de buurt.

7.3.3 Conclusie leefstijlkenmerken in Galgenberg, Flora, Verloren Brood en Drie Sleutels

Ook de respondenten uit de vier casegebieden hebben de vragenlijst die peilt naar leefstijlkenmerken, kenmerken van de huidige en ideale woning en woonomgeving en naar socio-demografische kenmerken ingevuld. De steekproef, uitgevoerd op basis van een random walk in de verschillende buurten, benadert een representatieve steekproef van de bewoners in de buurten. Het analyseren van deze gegevens genereert interessante, aanvullende informatie over de leefstijltypologieën opgebouwd in hoofdstuk vier van dit proefschrift.

In eerste instantie werden verschillen in de leefstijldimensies van de urbane en suburbane bewonersgroepen onderzocht. Uit literatuuronderzoek bleek dat vaak verschillen tussen meer urbane en meer suburbane leefstijltypes worden vastgesteld. Deze analyse bevestigt verschillen tussen de urbane en suburbane bewoners, maar enkel op basis van een verschillend economisch, ecologisch en veiligheidsgedrag en dus niet op basis van verschillen in normen en waarden of verschillen in gedrag gerelateerd aan de sociaal-culturele dimensie.

In tweede instantie werden de bewoners van de casegebieden a posteriori toegewezen aan de latente en manifeste leefstijlclusters. Op basis van de latente leefstijltypologie blijkt dat de materialisten relatief beter vertegenwoordigd zijn in de casegebieden en dit vooral ten koste van de waardenzoekers. In elke buurt wonen respondenten uit de vier latente leefstijlclusters samen hoewel de leefstijlclusters die het hoogst scoren op de economische dimensie (materialisten en waardenzoekers) meer werden teruggevonden in de suburbane buurten en de minimalisten vooral wonen in de meer stedelijke buurten. De focus op manifeste leefstijlen leert dat in de cases relatief meer eco- en sociostedelingen, anonieme randstedelingen en kernstedelingen werden bereikt, wat strookt met de stedelijke en randstedelijke ruimtelijke context van de casegebieden. Net zoals bij de latente leefstijlclusters wordt geen één op één relatie teruggevonden tussen een buurt en een bepaalde leefstijlcluster, hoewel de samenstellingen van de buurten duidelijk verschillen. In Galgenberg, de gemengde buurt in het Gentse stadscentrum, wonen vooral kernstedelingen en ecostedelingen. In het randstedelijke Flora werden vooral sociostedelingen en anonieme randstedelingen geïdentificeerd, ook in de residentiële wijken Verloren Brood en Drie Sleutels wonen heel wat anonieme randstedelingen en sociostedelingen. De ecostedelingen wonen verspreid over alle buurten.

7.4 Woonwensen van de bewoners

7.4.1 Beschrijvende analyse woonwensen

In een volgende stap werden de woonwensen of –idealen van de bewoners van de vier casegebieden onder de loep gehouden, op basis van een beschrijvende analyse. Dit deelonderzoek geeft antwoord op de onderzoeksvraag:

2.3c Welke woonwensen hebben de respondenten in de vier casegebieden?

Confrontatie met huidig wonen

In eerste instantie wordt gefocust op overeenkomsten tussen de situering van de eigen woning en -omgeving en de woonidealen van de respondenten.

	buurten				internet
	flora	verloren brood	drie sleutels	galgenberg	
	N=30	N=40	N=40	N=28	
mijn eigen gemeente	47%	58%	80%	25%	60%
(meer) landelijke gemeente	57%	33%	15%	39%	34%
(meer) stedelijke gemeente	0%	8%	8%	36%	21%
buitenland	13%	20%	3%	18%	13%
mijn eigen woonomgeving	23%	33%	65%	14%	29%
mijn eigen woning	30%	45%	45%	7%	26%
levendig	3%	28%	8%	50%	42%
rustig	97%	73%	93%	50%	58%

Tabel 37 “Mijn ideale woning situeert zich in / is...?” (dataverzameling cases 2009)

De verschillen tussen de buurten zijn opvallend. De respondenten van de Gentse kernstad (Galgenberg) zijn niet tevreden met hun eigen wonen, het merendeel droomt zelfs van een woning in een andere gemeente. Deze resultaten zijn uiteraard gekoppeld aan de respondentenprofielen, de helft van de respondenten zijn student, en aan het substantieel deel huurwoningen in de buurt waardoor deze buurt functioneert als ‘transitbuurt’ voor een deel van de bewoners. Opvallend is dat de bewoners zowel stedelijk als landelijk georiënteerd zijn: de helft droomt van een (meer) stedelijke gemeente, de andere helft van een (meer) landelijke woonomgeving. Bovendien geeft de helft van de respondenten aan graag in een levendige woonomgeving te willen wonen, de andere helft verkiest een rustige woonomgeving. In Galgenberg wonen, in vergelijking met de internetbevraging, relatief meer personen die een levendige buurt in een stedelijke context prefereren.

De residentiële buurt Drie Sleutels scoort het hoogst op de congruentie tussen de bestaande en de ideale woonsituatie: 80% van de bewoners droomt van een woning in de eigen gemeente, voor 65% liefst in de eigen woonomgeving en bijna de helft van de respondenten heeft met zijn huidige woning zijn of haar woonideaal bereikt. Dit betekent dat Drie Sleutels als een erg stabiele buurt kan worden beschouwd waar heel wat mensen hun woonidealen hebben bereikt en er dus (vanuit dit opzicht) weinig redenen meer zijn om vrijwillig te verhuizen. Van de respondenten die aangeven toch liever in een andere gemeente te wonen kiest twee derden voor een (meer) landelijke gemeente, terwijl één derde (meer) stedelijk wenst te gaan wonen in een levendige woonomgeving. Uit de vergelijking met de internetbevraging blijkt de grote woontevredenheid, zowel met de woning, de woonomgeving als de eigen gemeente.

De situatie in de residentiële buurt Verloren Brood is enigszins anders. Ook hier is nagenoeg de helft van de bewoners tevreden met zijn eigen woning, maar de congruentie tussen de bestaande en ideale woonomgeving en/of gemeente is minder groot. Slechts 32% van de respondenten droomt van hun huidige woonomgeving, de overigen prefereren een woonomgeving in het buitenland (20%), in een (meer) landelijke gemeente (32%) of ergens anders in hun eigen gemeente (25%). Slechts een heel beperkte groep opteert voor een meer stedelijke context, niettegenstaande één vierde voor een levendige woonomgeving opteert.

In de randstedelijke buurt Flora hebben slechts een beperkte groep van de respondenten hun woonidealen kunnen realiseren: 30% woont in zijn of haar ideale woning, 23% in de ideale woonomgeving en nagenoeg de helft wil het liefst in Merelbeke blijven wonen. De anderen hebben een uitgesproken voorkeur voor een meer landelijke woongemeente. Nagenoeg iedereen van de bevroagden wenst ‘rustig’ te wonen. Dit betekent dat er in deze buurt, op basis van deze analyse, een substantiële verandering van het bewonersprofiel kan worden verwacht indien (een deel van) deze ontevreden hun woonidealen kunnen realiseren in de toekomst. De bewoners in de randstedelijke buurt Flora scoren ten opzichte van de grotere groep respondenten bereikt in de onlinebevraging relatief slecht op hun woontevredenheid.

Kenmerken van de ideale woning en woonomgeving

De bevraging laat toe om verder te focussen op de kenmerken van de ideale woning en woonomgeving van de respondenten in de vier casegebieden.

	buurten				internet
	flora	verloren brood	drie sleutels	galgenberg	
	N=30	N=40	N=40	N=28	
vrijstaande woning	77%	78%	95%	54%	65%
halfopen bebouwing	17%	10%	3%	7%	12%
rijwoning	0%	8%	0%	36%	14%
appartement / studio	7%	5%	3%	4%	5%
privé-tuin aan de woning	83%	95%	98%	86%	88%
Gemeenschappe-lijke tuin aan de woning	7%	0%	0%	4%	4%
terras of koer	7%	5%	3%	7%	8%
nieuwgebouwd	43%	60%	58%	43%	44%
renovatie	40%	33%	30%	50%	43%
authentieke woning	17%	3%	13%	7%	13%
oud gebouw met karakter	23%	3%	13%	18%	25%
private parkeerplaats	86%	85%	83%	54%	66%
boerderij	40%	18%	10%	18%	21%
loft	3%	15%	18%	32%	27%
moderne villa	20%	30%	38%	32%	31%
ecologische woning	43%	23%	20%	18%	35%
goede energieprestatie	82%	95%	73%	75%	92%
met vrienden	3%	3%	0%	18%	5%

Tabel 38 Kenmerken van de ideale woning van de respondenten uit de casegebieden (dataverzameling cases 2009)

	buurten				internet
	flora	verloren brood	drie sleutels	galgenberg	
	N=30	N=40	N=40	N=28	
nabij stadscentrum	37%	55%	70%	64%	72%
nabij dorpscentrum	57%	70%	73%	61%	69%
vooral open bebouwing	53%	48%	68%	29%	41%
ver van andere bewoners en voorzieningen	27%	35%	20%	14%	27%
nabij familie	50%	55%	50%	32%	48%
nabij werk of school	53%	63%	48%	64%	75%
nabij op- en afrit	37%	40%	53%	25%	35%
goed openbaar vervoer	83%	68%	70%	75%	71%
verkeersveilige buurt	100%	93%	95%	86%	94%
sociaal veilige buurt	93%	93%	93%	96%	94%
'klasse' van de omgeving	40%	43%	40%	32%	46%
nieuwbuurwijk	17%	23%	10%	18%	16%
historisch stadscentrum	20%	8%	18%	50%	33%
beveiligd villapark	7%	5%	3%	0%	1%
zicht op de velden	27%	38%	30%	21%	40%
in de bossen	43%	35%	23%	18%	19%
aan een plein	13%	13%	5%	39%	19%

Tabel 39 Kenmerken van de ideale woonomgeving van de respondenten uit de casegebieden (dataverzameling cases 2009)

Enkele opmerkelijke resultaten:

Uit de cijfers over het ideale woningtype blijkt, net zoals uit de internetbevraging de dominantie van de vrijstaande woning met private tuin, hoewel in het bijzonder de respondenten van de centrumstad (Galgenberg) ook de rijwoning als ideaal woningtype naar voor schuiven. Voor de bewoners van Flora, Drie Sleutels en Verloren Brood is het wonen in een woonomgeving met vooral open bebouwing belangrijk. Het ontbreken van voldoende vrijstaande woningen in de buurt Flora lijkt dan ook één van de bepalende factoren te zijn voor de beperkte woontevredenheid in deze buurt. Alle respondenten vinden de verkeersveiligheid en de sociale veiligheid van hun ideale woonomgeving dé bepalende factor voor het kiezen van hun woonplaats maar dit vertaalt zich niet in de keuze van een villapark met private beveiliging. Ook een goede energieprestatie van de woning wordt door iedereen gewaardeerd hoewel het vooral de bewoners van Flora zijn die resoluut kiezen voor een ecologische woning. De respondenten uit de meer verstedelijkte buurten Galgenberg en Flora kiezen relatief minder voor een nieuwbouwwoning, de meerderheid van hen (57%) opteert voor renovatie of voor de aankoop van een authentieke woning. De uitgesproken landelijke oriëntatie van de bewoners van Flora uit zich onder meer in de keuze voor een boerderij (40%), voor een woning in de bossen (43%) en het beperkte belang dat deze bewoners hechten aan de nabijheid van een stadscentrum. Enkel de respondenten uit de kernstad vinden de nabijheid van een stadscentrum belangrijker dan een dorpscentrum, voor alle andere respondenten is het belangrijker om nabij een dorp te wonen.

In relatie tot het mobiliteitsprofiel van de ideale woonomgeving is het opvallend dat alle respondenten de beschikbaarheid van kwalitatief openbaar vervoer veel belangrijker vinden dan de nabijheid van een op- en afrit of de nabijheid van werk of school (om de verplaatsingsafstand te beperken). De bewoners van de woonwijk Drie Sleutels, gelegen ten zuiden van Gent nabij de E17 en E40 vinden de nabijheid van de op- en afrit erg belangrijk. Ook de bewoners van Verloren Brood, gesitueerd nabij een oprit van de R4, de ringweg rondom Gent, scoren hoger dan het gemiddelde van de internetbevraging voor dit item. Tegelijkertijd willen de respondenten van de suburbane en randstedelijke buurten beschikken over een

private parkeerplaats, de helft van de bewoners uit Galgenberg vindt dit in hun ideale woonomgeving niet noodzakelijk.

In de volgende tabel zijn de bepalende factoren bij de keuze van een welbepaalde woonomgeving in afnemende volgorde van belangrijkheid per casegebied weergegeven. Deze tabel geeft een overzicht van de prioriteiten en de verschillen tussen de bewoners. De kleuren in de tabel refereren naar de vier dimensies van het onderzoek: de economische dimensie (blauw), de sociaal-culturele dimensie (rood), de ecologische dimensie (groen) en de veiligheidsdimensie (zwart). In de tabel zijn (in de paarse kleur) een aantal elementen opgenomen die niet direct kunnen worden gelinkt met de vier dimensies van het onderzoek maar wel voor duidelijke verschillen zorgen tussen de respondentengroepen, met name de wensen om te wonen met zicht op de velden, in de bossen en/of ver van andere bewoners/voorzieningen. Uit de analyse blijkt de consensus over de top vier: sociale en verkeersveiligheid, goed openbaar vervoer en de nabijheid van een dorps- of stadscentrum, zijn voor iedereen belangrijk. Deze items zijn gerelateerd aan drie van de vier onderzoeksdimensies. Het onderscheid tussen een meer stedelijke situering en een meer landelijke situering is opvallend, enkel de bewoners van Galgenberg verkiezen de nabijheid van het stadscentrum. Dit impliceert dat niettegenstaande de andere randstedelijke buurten relatief dichtbij het Gentse stadscentrum gesitueerd zijn, de bewoners de nabijheid van kernen als Sint-Denijs-Westrem, Merelbeke Flora of Merelbeke Centrum belangrijker vinden voor hun ideale woonomgeving. Vooral de economische dimensie (en in het bijzonder de mate waarin de respondenten open bebouwing prefereren in hun ideale woonomgeving) zorgt voor verschillen tussen de bewonersgroepen. De binnenstedelijke bewoners vinden dit niet belangrijk, vooral de bewoners van de wijk Flora scoren hoog voor dit item (niettegenstaande dit niet kenmerkend is voor hun huidige woonomgeving).

Flora	Verloren Brood	Drie Sleutels	Galgenberg
1. verkeersveilige buurt 2. sociaal veilige buurt 3. goed openbaar vervoer 4. nabij dorpscentrum 5. nabij werk of school - vooral open bebouwing 7. nabij familie 8. in de bossen 9. 'klasse' van de omgeving 10. nabij op- en afrit - nabij stadscentrum 12. ver van andere bewoners / voorzieningen - zicht op de velden 14. historisch stadscentrum 15. nieuwbouwwijk 16. aan een plein 17. beveiligd villapark.	1. verkeersveilige buurt 2. sociaal veilige buurt 3. nabij dorpscentrum 4. goed openbaar vervoer 5. nabij werk of school 6. vooral open bebouwing 7. nabij stadscentrum 8. nabij familie 9. 'klasse' van de omgeving 10. nabij op- en afrit 11. zicht op de velden 12. in de bossen 13. ver van andere bewoners/voorzieningen 14. nieuwbouwwijk 15. aan een plein 16. historisch stadscentrum 17. beveiligd villapark	1. verkeersveilige buurt 2. sociaal veilige buurt 3. nabij dorpscentrum 4. nabij stadscentrum - goed openbaar vervoer 6. vooral open bebouwing 7. nabij op- en afrit 8. nabij familie 9. nabij werk of school 10. 'klasse' van de omgeving 11. zicht op de velden 12. in de bossen 13. ver van andere bewoners/voorzieningen 14. historisch stadscentrum 15. nieuwbouwwijk 16. aan een plein 17. beveiligd villapark	1. sociaal veilige buurt 2. verkeersveilige buurt 3. goed openbaar vervoer 4. nabij stadscentrum – nabij werk of school 6. nabij dorpscentrum 7. historisch stadscentrum 8. aan een plein 9. nabij familie 10. 'klasse' van de omgeving 11. vooral open bebouwing 12. nabij op- en afrit 13. zicht op de velden 14. in de bossen 15. nieuwbouwwijk 16. ver van andere bewoners/voorzieningen 17. beveiligd villapark

Tabel 40 Overzicht van de bepalende factoren bij de keuze van een woonomgeving in volgorde van belangrijkheid (dataverzameling cases 2009)

7.4.2 Conclusie woonwensen

De bewoners van de vier casegebieden hebben specifieke woonwensen. Dit was te verwachten aangezien de buurten worden bewoond door een gebiedsspecifieke mix van leefstijlgroepen en in hoofdstuk 6 werd aangetoond dat zowel de manifeste als de latente kenmerken van de respondenten informatie kunnen genereren over de manier waarop deze respondenten in de toekomst willen wonen.

De respondenten van de Gentse kernstad (Galgenberg) die vooral werden getypeerd als minimalisten, waardenzoekers, eco- en kernstedelingen zijn het minst tevreden met hun eigen woning en woonomgeving. Hun ideale woonomgeving kan zowel landelijk als stedelijk gesitueerd zijn, een deel van hen zal vermoedelijk stedelijk blijven wonen, de anderen verlaten de stad. De residentiële buurt Drie Sleutels, vooral bewoond door materialisten, waardenzoekers, sociostedelingen en anonieme randstedelingen, scoort het hoogst op de congruentie tussen de bestaande woonsituatie en de ideale woonsituatie. Hierdoor kan deze buurt als een stabiele buurt worden beschouwd waar heel wat mensen hun woonidealen hebben bereikt en er dus weinig verhuisbewegingen worden verwacht. De situatie in Verloren Brood is enigszins anders. Ook hier is nagenoeg de helft van de bewoners, vooral materialisten, waardenzoekers, sociostedelingen en anonieme randstedelingen, tevreden met zijn eigen woning, maar de congruentie tussen de bestaande en ideale woonomgeving en/of gemeente is minder groot. In de randstedelijke buurt Flora hebben slechts een beperkte groep van de respondenten, vooral minimalisten, materialisten, sociostedelingen en anonieme randstedelingen, hun woonidealen kunnen realiseren. Hun uitgesproken landelijke oriëntatie, die zich onder meer uit in een voorkeur voor een boerderij, een woning in de bossen en vrijstaande woningen is opvallend.

Uit de vergelijking van de woonwensen in de vier casegebieden blijkt dat een aantal zaken voor iedereen belangrijk zijn: sociale en verkeersveiligheid, goed openbaar vervoer en de nabijheid van een dorps- of stadscentrum.

7.5 Confrontatie van leefstijlen, ruimtelijke kenmerken en woonwensen

In het caseonderzoek komen verschillende invalshoeken samen: het ruimtelijk beleid, de fysieke eigenschappen van de woonomgeving, de kenmerken van de bewoners geoperationaliseerd door middel van hun manifeste en latente leefstijlpatronen en hun ideeën over hun ideale woonomgeving. Deze verschillende invalshoeken, waarvan sommigen specifiek ontwikkeld zijn in functie van een meer subjectgerichte ruimtelijke planningsstrategie en andere tot de meer klassieke analysemethoden van de ruimtelijke planner behoren, leveren een mix van informatie en inzichten op over het wonen in de vier casegebieden. Deze informatie laat ons toe om het antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvraag:

2.3d Hoe confronteren gedragsmatige leefstijlvariabelen, latente leefstijlvariabelen, woonaanbod en woonwensen zich binnen een selectie van deelgebieden in Vlaanderen?

De mix van inzichten worden gebundeld per casegebied, omdat de situatie uiteraard in elk casegebied anders en specifiek is.

De binnenstedelijke wijk Galgenberg

De binnenstedelijke buurt Galgenberg wordt gekenmerkt door een intensieve verweving van functies, waardoor handels- en horecazaken zowel gericht op bewoners (van verschillende sociale groepen) als op bezoekers, grootschalige functies op niveau van de stad en het wonen in mekaars nabijheid voorkomen. Dit resulteert in een stedelijke historische mix met publieke pleinen, woonstraten én doorgangsstraten, rijwoningen maar ook appartementen, studio's en kamers. De buurt is heel goed ontsloten met het openbaar vervoer maar kent ook een forse parkeer- en fietsdruk. Her en der zijn leegstaande en verkrotte panden terug te vinden, bovendien is weinig publiek en privaat groen aanwezig. De buurt is historisch gegroeid maar de afgelopen jaren is intensief beleid gevoerd in het gebied. Er werden bodemdekkende bestemmingsplannen uitgewerkt die de verweving van functies verder moeten sturen. Ook het vervoersbeleid, onder meer het invoeren van de P-route en van betaald parkeren, het realiseren van de oost-west fietsverbinding en de bouw van een ondergrondse parkeergarage in het gebied zijn bepalend geweest voor het huidige voorkomen en functioneren van het gebied.

De bewoners hebben uiteraard diverse leefstijltypes, kenmerkend voor de stedelijke mix. Een focus op de latente kenmerken van de bewoners leert dat deze buurt op vandaag vooral wordt bewoond door minimalisten en door waardenzoekers. Op basis van hun gedragspatroon vinden we vooral kern- en sociostedelingen terug, die intensief gebruik maken van het openbaar vervoer in hun buurt maar zich toch onveilig voelen in hun directe woonomgeving. De vraag is echter in hoeverre deze kenmerken van de huidige bewoners belangrijk zijn bij het nadenken over een toekomstig beleid voor deze buurt?

Typisch voor dergelijke binnenstedelijke buurten is dat ze voor een regio functioneren als transitbuurten. Buurten waar (veelal jonge) bewoners neerstrijken, enkele jaren verblijven om nadien een iets definitievere woonplaatskeuze te maken. Dit blijkt ook uit deze bevraging, onder meer uit de zeer beperkte overeenkomst tussen de huidige woning en de ideale woning en uit de aanwezigheid van de studentenpopulatie. Het zoeken naar een ideale, specifieke match tussen de kenmerken van de huidige bewoners en de fysiek-maatschappelijke kenmerken van de buurt is dan ook weinig zinvol. Dit betekent helemaal niet dat het niet belangrijk zou zijn om woonkwaliteit na te streven in deze buurten! Deze bewoners maken later een andere woonkeuze, de ervaringen die ze hebben bij het wonen in een

stadskern zullen mee hun toekomstige woonplaatskeuze gaan bepalen. Uit de bevraging blijkt dat een aanzienlijk deel van de huidige stadsbewoners ook in de toekomst een stedelijke woonomgeving zal verkiezen. Hier wonen dus de toekomstige bewoners van (andere delen van) de stad.

Het is te kort door de bocht om te stellen dat deze buurt enkel als transitzone dient, een deel van de respondenten woont permanent in deze buurt. De appartementen langsheen de Coupure worden bijvoorbeeld op een meer permanente basis bewoond. Ook in de westelijke zone, op iets grotere afstand van het stadscentrum, situeren zich heel wat eensgezins- en koopwoningen. Voor deze gebieden is het belangrijk om een afstemming te zoeken tussen de verwachtingen van de huidige bewoners en de fysieke woonomgeving. Sociale veiligheid en verkeersveiligheid zijn thema's die voor alle bewoners prioritair zijn bij de keuze van hun woonomgeving. Het wegwerken van de leegstand en verloedering is dan ook een aandachtspunt. Een bijkomend aandachtspunt vormt de gedeelde wens om over een privétuin aan de woning te beschikken. Binnen de huidige bouwblokmorfologie is het wellicht onmogelijk om veel meer private tuinen te realiseren. Toch blijft dit een belangrijk aandachtspunt bij de aanpak van de stedelijke bouwblokken, in het bijzonder in deze gebieden die als meer permanente woonomgevingen worden beschouwd. De kwaliteit van het openbaar domein in de buurt vraagt extra aandacht, de 'publieke ruimte is immers de tuin van de stedeling' (Schelfaut, 2010, pag. 149). De buurt wordt momenteel nog steeds gedomineerd door de vele geparkeerde wagens in het straatbeeld, maar ook door de her en der gestalde fietsen. Aangezien in de buurt momenteel nogal wat ecostedelingen en een beperkt aantal sociostedelingen wonen, is het aangewezen om het openbaar domein vorm te geven zodat sociale ontmoetingen kunnen plaatsvinden met buurtbewoners. Een gerichte heraanleg van het openbaar domein kan ook een aantal concrete noden van de buurtbewoners naar meer fietsenstalling, private parkeerplaats en bijkomend groen wegwerken.

De helft van de huidige bewoners wenst te wonen in een rustige woonomgeving, de ander helft in een levendige woonomgeving. Beide woonomgevingen zijn in de buurt terug te vinden en op basis van de huidige bevraging is het essentieel om het onderscheid tussen rustige en levendige buurten, ook in een binnenstedelijke context, beleidsmatig te bewaken. In de huidige bestemmingsplannen is een visie uitgewerkt over de gebiedsgerichte differentiatie van verweving van functies. Dit komt tegemoet aan deze bedenking.

Dé vraag is of deze gebieden gebaat zijn met een verdere verdichting van het wonen? Vanuit het perspectief van de subjecten, de bewoners, zijn hiervoor weinig argumenten te vinden. Het belangrijkste argument pro verdichting is dat hierdoor braakliggende terreinen verdwijnen die mogelijk nu fungeren als katalysatoren voor een onveiligheidsgevoel. Bovendien kunnen deze inbreidingsprojecten zorgen voor nieuwe bewoners in de wijk, die dan weer resulteren in nieuwe sociale contacten die ook door de huidige bewoners kunnen worden geapprecieerd. Maar, deze inbreidingsprojecten zorgen er vaak ook voor dat de bestaande woonomgeving van de huidige bewoners transformeert naar een woonomgeving die nog verder af komt te staan van hun ideale woonomgeving: de kans om een parkeerplaats te vinden verkleint, de privétuin kan niet worden gerealiseerd en indien er niet-residentiële functies worden toegevoegd verdwijnt de 'rust' in hun huidige woonomgeving. Vanuit inzichten van de huidige stadsbewoners (privaat belang) is het belangrijker om niet de privaat te ontwikkelen grond te laten toenemen, maar eerder gericht te zoeken naar een uitbreiding van het publiek domein in dit gebied. Dit nieuwe publieke domein kan gebruikt worden om 'de tuin' van de bewoners uit te breiden: om bijkomend groen in het stadsbeeld te brengen,

om bewonersparkeerplaatsen te creëren, om ontmoetingsruimten voor buurtbewoners te maken en bijkomende berging te creëren.

Het randstedelijk centrum Merelbeke - Flora

Het randstedelijke centrum Merelbeke-Flora is momenteel een erg diverse buurt met zowel rijwoningen, appartementen als vrijstaande woningen, met een verweving van functies (wonen, handel, scholen,...) op schaal van de buurt, met woonstraten én doorgangsstraten. De wijk wordt bovendien gekenmerkt door een grote parkeerdruk (vooral door bewoners), door een weinig kwalitatief vormgegeven publiek domein en weinig publiek groen. De ligging van het station Merelbeke aan de rand van de wijk en de nabijheid van het Gentse stadscentrum creëren specifieke potenties.

De wijk wordt momenteel vooral bewoond door minimalisten, maar we vinden ook de andere latente leefstijlgroepen (in mindere mate) terug. In het randstedelijke Flora werden op basis van de analyse van manifeste leefstijlgroepen vooral sociostedelingen en anonieme randstedelingen geïdentificeerd. Vanuit de analyse van de leefstijldimensies vielen de beperkte waardering van economische status en het uitgesproken milieuvriendelijk gedrag op voor de bewoners van deze wijk.

De grote verrassing vormde de uitgesproken ontevredenheid van de bewoners over hun huidige woonomgeving en de (ten opzichte van andere casegebieden) meest uitgesproken wens om landelijker te wonen. Dit doet vermoeden dat op (korte of lange) termijn ook deze buurt een wissel van de bevolking te wachten staat, met andere woorden dat ook deze buurt eerder als transitzone voor de stadsregio functioneert. Aangezien in deze buurt een relatief groter deel van de bewoners eigenaar zijn van hun woning en verhuizen vaak ook een verkoop van de eigendomswoning noodzakelijk maakt zal de omvang van deze migratie wellicht minder groot zijn dan in Galgenberg.

Beleidsmatig ontstaat hierdoor de vraag voor wie de wijk moet worden vormgegeven in de toekomst? Is het de bedoeling om ter plekke de wensen van de bestaande bewoners te faciliteren of wordt er gemikt op nieuwe bewoners die in deze wijk een stap in hun wooncarrière wensen te zetten? De uitgesproken landelijke voorkeuren, het feit dat de wijk grotendeels bebouwd en gerealiseerd is waardoor het aanpassingsvermogen beperkt is en we in Vlaanderen geen beleidshistoriek van grootschalige afbraak van woonomgevingen hebben, doen beslissen om bij de transformatie van de wijk te mikken op een selectie van de huidige bewoners maar tegelijkertijd ook op een instroom van nieuwe bewoners. Een deel van de stedelijke uitstromers van Galgenberg kunnen in theorie hier hun woonwens realiseren.

Aandachtspunten voor de transformatie van deze buurt zijn vanuit het private perspectief:

- een maximale vergroening van de buurt (om tegemoet te komen aan de wens om in bossen te wonen, met zicht op de velden, in een meer landelijke setting...) bijvoorbeeld door bomen te voorzien in het straatbeeld;
- de troef van de nabijheid van het station Merelbeke beklemtonen en de goede ontsluiting naar het stadscentrum met het openbaar vervoer en met de fiets benadrukken (in functie van aan te trekken stadsbewoners);
- het sociale (dorps)karakter van de buurt bewaren en fysiek ondersteunen door ontmoetingsruimte te creëren bijvoorbeeld door het heraanleggen van de dorpspleinen, het voorzien van lokale ontmoetingscentra, lokale jeugdlokalen (in functie van de sociostedelingen);

- het verhogen van de verkeersveiligheid (gedeelde bekommernis van alle bewoners);
- het faciliteren van het milieuvriendelijk gedrag van de huidige bewoners. Dit kan op heel wat manieren, bijvoorbeeld door het uitpitten van bouwblokken en het creëren van semipublieke ruimtes waar mensen elkaar kunnen ontmoeten maar waar ook beveiligde fietsstallingen kunnen worden gebruikt, groenten kunnen worden gekweekt, afval kan worden gesorteerd, ... Uit onderzoek blijkt het belang van gedeelde ruimte voor een groter gemeenschapsgevoel en een grotere woontevredenheid (Pickery & Tubex, 2010);

Door middel van deze buurtaanpassingen kunnen niet alle verwachtingen van de huidige buurtbewoners worden ingelost. De anonieme randstedelingen met een uitgesproken voorkeur voor een rustige, residentiële woonomgeving met alleenstaande woningen op grote private kavels, zullen zich wellicht niet terugvinden in de doorgevoerde wijzigingen. Mogelijk worden door de wijzigingen wel eco- en sociostedelingen aangetrokken die in deze buurt hun woonideaal kunnen realiseren en voor een zekere stabiliteit in de (sociale) buurt kunnen zorgen.

Terug ontstaat de vraag of, geredeneerd vanuit het private perspectief, de geplande woonverdichting in de buurt een goede zaak is. Mogelijk verhogen deze projecten enkel de manifeste woonontevredenheid in het gebied aangezien hierdoor bijvoorbeeld het groen verder zal verdwijnen en de parkeerproblematiek nog groter wordt.

De residentiële wijk Verloren Brood

Deze residentiële buurt met zowel oudere als recente woningen en appartementen wordt doorsneden door de Hundelgemsesteenweg waarlangs diverse niet-residentiële functies zijn gesitueerd. De buurt heeft een gemengde economische status, met een sociale woonwijk met huurwoningen, recente residentiële verkavelingen op relatief kleine percelen, maar ook met grotere private percelen met villa's aan de rand van het gebied. De straten (met uitzondering van de Hundelgemsesteenweg) zijn vormgegeven als woonstraten maar door de ligging van het gebied nabij de ring rond Gent kent de buurt sluipverkeer. In de westelijke woonlob is een buurtinformatienetwerk opgericht als reactie op een heersend onveiligheidsgevoel en inbraken. Het publiek domein in de buurt is beperkt en wordt ervaren als plichtgroen bij de realisatie van de verkavelingen. Het Liedermeerspark, een deel van de Scheldevallei, maakt deel uit van de statistische sector Verloren Brood. De buurt situeert zich naast Flora-centrum, en heeft dus qua ligging ten opzichte van het Gentse stadscentrum en qua ontsluiting met het openbaar vervoer nagenoeg dezelfde potenties.

De buurt wordt momenteel vooral bewoond door waardenzoekers en materialisten, latente leefstijlgroepen die relatief veel belang hechten aan het bereiken van economische status. Vanuit de analyse van de activiteitenpatronen en woonkeuzes werden vooral sociostedelingen, anonieme randstedelingen en ecostedelingen geïdentificeerd.

Het inzicht over de huidige woontevredenheid, of meer specifiek het onderscheid tussen de bestaande en de ideale woonomgeving, is genuanceerd. 45% van de respondenten beschouwt de eigen woning als de ideale woning, (samen met de score van Drie Sleutels) de hoogste score van alle casegebieden. Het huidige woonpatrimonium sluit dus redelijk goed aan bij de verwachtingen. De huidige woonomgeving scoort veel minder goed, blijkbaar kennen de respondenten andere woonomgevingen binnen de eigen gemeente waar ze liever zouden wonen en gaan ze hun woonideaal dus niet zo ver zoeken. De vraag stelt zich in welk opzicht deze woonomgeving anders is dan andere residentiële wijken in Merelbeke?

In de wijk stellen zich twee concrete problemen die resulteren uit de bevraging maar ook zichtbaar zijn in de fysieke wijk: het onveiligheidsgevoel algemeen en de verkeersveiligheid meer specifiek. Vanuit het privaat perspectief van de bewoners is het wenselijk om deze problemen aan te pakken. De verkeersveiligheid kan worden verhoogd door het vermijden van sluipverkeer doorheen de wijk. Hiervoor is het wachten op de heraanleg van de R4 waardoor dit zal worden opgelost. De globale onveiligheidsproblematiek is wellicht veel minder makkelijk op te lossen. Het buurtinformatienetwerk is een reactie op een reeks inbraken in de wijk. In de communicatie hierover werd de goede ontsluiting van de wijk naar het hogere wegennet benadrukt als één van de mogelijke oorzaken. Ondertussen blijkt uit criminaliteitscijfers van de lokale politie dat er op vandaag eigenlijk niet meer inbraken zijn in de wijk dan op andere plaatsen in Merelbeke. Indien de wijk zou worden 'ontkoppeld' van de R4 verdwijnt ook de lokale goede ontsluiting. Misschien is dit een aanleiding om het buurtinformatienetwerk op te heffen want misschien vergroot het BIN net het onveiligheidsgevoel onder de inwoners?

Het residentiële, groene, rustige, private karakter van de wijk wordt geapprecieerd door een deel van de huidige bewoners (anonieme randstedelingen). Vanuit hun perspectief moet het ruimtelijk beleid erop gericht zijn om deze kenmerken van hun wijk te bewaken en met andere woorden te vermijden dat er bijvoorbeeld niet-residentiële functies terecht komen in hun wijk. Andere bewoners (ecostedelingen) waarderen eerder de nabijheid van het stadscentrum, de mogelijkheid om met het openbaar vervoer of met de fiets heel wat verplaatsingen te maken... Het huidige woonpatrimonium laat toe dat eventuele ruimteclaims (naar ruimte voor fietsen of ruimte voor het sorteren van afval) die hieruit ressorteren op het private perceel worden opgevangen. De verwachtingen van de beide leefstijlgroepen zijn dus niet strijdig met elkaar en kunnen samen worden gefaciliteerd in de ruimte. Vanuit beide inzichten worden er niet direct verwachtingen gesteld naar een herinrichting of uitbreiding van het openbaar domein in de wijk. Het perspectief van de sociostedelingen is iets minder makkelijk te faciliteren en te verenigen met de vorige beide perspectieven. Ook zij appreciëren vooral de nabijheid van het stadscentrum en wellicht ook van het dorpscentrum van Merelbeke Flora. Een uitbreiding en heraanleg van het openbaar domein in de wijk met de bedoeling om meer ontmoetingen mogelijk te maken zal mogelijk worden geapprecieerd, ook het inbrengen van enkele woonondersteunende functies zal wellicht geen probleem vormen.

Beleidskeuzes over verweving van functies in de wijk en de aanleg en uitbreiding van het openbaar domein zijn dus niet neutraal ten opzichte van de huidige bewoners. Het centraal stellen van het residentiële, private karakter van de wijk wordt geapprecieerd door een deel van de bewonersgroep, het openstellen van de wijk naar zijn omgeving en het bevorderen van ontmoetingen in de wijk, door anderen. Verder onderzoek is noodzakelijk om ontwerpmatig en in overleg met de bewoners te onderzoeken of beide perspectieven of verwachtingen toch samen kunnen gefaciliteerd worden.

De residentiële villawijk Drie sleutels

Deze wijk wordt gekenmerkt door grote woningen op private kavels, een beperkte toegankelijkheid voor niet-bewoners en een overwegend residentiële invulling. De Kortrijksesteenweg maakt deel uit van de statistische sector maar behoort ruimtelijk tot een ander systeem. Aangezien langs de Kortrijksesteenweg nagenoeg niet meer wordt gewoond zijn alle respondenten woonachtig in de residentiële wijk. De wijk is volledig vanuit privaat initiatief tot stand gekomen, ook op vandaag zijn geen gedetailleerde bestemmingsplannen voor de wijk opgemaakt.

De wijk wordt (niet verrassend) vooral bewoond door waardenzoekers en materialisten, mensen die relatief veel belang hechten aan het bereiken van economische status. Op basis van de analyse van manifeste leefstijltypes vinden we vooral sociostedelingen en anonieme randstedelingen terug. Uit het onderzoek van de leefstijldimensies blijkt het grote veiligheidsgevoel in de wijk maar tegelijkertijd de vele acties om private woningen te beveiligen, het belang van economische status en het ecologisch potentieel in de wijk.

De woontevredenheid in de wijk is groot, het grootste van alle onderzochte casegebieden. In deze wijk hebben heel wat mensen hun ideale woning en woonomgeving gerealiseerd. Vanuit privaat perspectief zijn er weinig aanleidingen om actief wijzigingen te gaan aanbrengen in de woonomgeving van de bewoners. De subjectgebonden informatie over leefstijlen en woonwensen vormt een uitdrukkelijk pleidooi om bestaande, geapprecieerde kwaliteiten (rust, groen, economische status, ...) veilig te stellen voor de toekomst. Misschien is hiervoor wel een actief beleid nodig. Uit terreinanalyses op andere plaatsen blijkt immers dat dit soort residentiële omgevingen spontaan evolueren naar meer verweven en levendiger omgevingen doordat villa's worden omgevormd tot kantoren of woningen worden vervangen door villa-appartementen.

Op basis van de onderzoeksresultaten wordt een aanzienlijke potentie om de wijk vanuit privaat initiatief te 'verduurzamen' blootgelegd. De huidige bewoners worden (net als alle andere respondenten) gekenmerkt door een hoog ecologisch bewustzijn. Hun huidig activiteitenpatroon en hun huidige manier van wonen strookt echter (nog) niet helemaal met dit bewustzijn. Tegelijkertijd wonen hier respondenten met (financiële) mogelijkheden om te investeren en hebben zij door de oppervlakte van hun kavel ruimtelijk de mogelijkheid om wijzigingen aan te brengen. Deze wijken, samen met hun bewoners, hebben de potentie om op termijn vooral vanuit private investeringen hun eigen energie te leveren, afval te verwerken, groenten te kweken, ... Ook hier zou een ontwerpend onderzoek inzichten kunnen genereren over hoe deze concrete woonwijk zou kunnen transformeren naar een meer ecologische woonomgeving, vooral aangestuurd vanuit private initiatieven.

7.6 Conclusie

Hoofdstuk 7 focust op de casestudy. Het terreinonderzoek is uitgevoerd in vier woonomgevingen in de Gentse regio, de buurten Galgenberg, Verloren Brood, Merelbeke Flora en Drie Sleutels. In elke buurt werd door middel van een random walk een dertig- tot veertigtal bewoners geselecteerd en bevestigd over hun huidige woning en woonomgeving, hun leefstijl, hun ideale woonomgeving en hun sociodemografische kenmerken. Deze informatie liet toe om analyses te maken van de manifeste en latente leefstijltypologieën van de respondenten, van (verschillen tussen) leefstijldimensies en van hun woonidealen. Deze analyses maakten het mogelijk om de globale conclusies op basis van de internetbevraging hier en daar bij te stellen en te nuanceren. Aanvullend werden de buurten ruimtelijk geanalyseerd waarbij werd gezocht naar veruitwendigingen van de onderzoeksdimensies in de buurten en werd het huidige ruimtelijk beleid onder de loep genomen.

Elk van deze analyses illustreerde de verscheidenheid in ruimtelijk beleid, ruimtelijk voorkomen, leefstijlen van de bewoners en hun woonidealen.

Elke buurt bleek (uiteraard) fysiek verschillend te zijn en een eigen, specifieke planningshistoriek te hebben. De ruimtelijke verschillen zijn bovendien te koppelen aan de vier dimensies van het onderzoek. Voor elk van de dimensies zijn een aantal veruitwendigingen vastgesteld, waarvan sommigen minder courant in ruimtelijke analyses voorkomen, zoals bijvoorbeeld de visuele relatie tussen woningen en openbaar domein of de leegstand en verkrotting. Een deel van deze ruimtelijke kenmerken zijn door middel van een ruimtelijk beleid te beïnvloeden en vormen dus aanknopingspunten voor een planningsstrategie en een ontwerpend onderzoek voor deze gebieden.

In iedere buurt wonen verschillende (manifeste en latente) leefstijltypen samen, hoewel de samenstellingen van de buurten duidelijk verschillen. De bewoners van de vier casegebieden hebben specifieke woonwensen voor de toekomst die bovendien niet steeds te realiseren zijn in hun eigen woonomgeving. Uit de vergelijking van de woonwensen in de vier casegebieden blijkt dat een aantal zaken voor iedereen belangrijk zijn: sociale veiligheid en verkeersveiligheid, goed openbaar vervoer en de nabijheid van een dorps- of stadscentrum.

De confrontatie van leefstijlen, ruimtelijke kenmerken en woonwensen in 7.5 maakt duidelijk wat de potenties (en de problemen) zijn voor het ontwikkelen van een ruimtelijke planningsstrategie. Uit de voorbeelden blijkt dat vanuit de subjecten nuttige informatie wordt gewonnen om een toekomstig ruimtelijk beleid uit te werken en het huidige beleid kritisch te benaderen. Soms kunnen zaken echter niet door middel van een ruimtelijk beleid worden beïnvloed, kunnen wensen niet worden gefaciliteerd ter plaatse of zijn de verwachtingen vanuit verschillende leefstijlgroepen op het eerste gezicht niet compatibel. Bij het uitwerken van een toekomstperspectief voor deze wijken zullen dus keuzes moeten worden gemaakt die mogelijk ingaan tegen (een deel van) de leefstijlen en verwachtingen van de huidige bewoners. Voor elke buurt werden aandachtspunten voor een ruimtelijke transformatie op basis van de subjectgerelateerde informatie aangegeven.

In hoofdstuk 8 wordt verder ingegaan op de implementatie van het concept leefstijl in de ruimtelijke planning.

Hoofdstuk 8 Beleidssuggesties

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden beleidssuggesties geformuleerd voor de implementatie van het concept leefstijl in de planningspraktijk in het algemeen, en meer specifiek in een planningsstrategie voor Vlaanderen. Het hoofdstuk formuleert antwoorden op de volgende onderzoeksvragen:

3.1 *Wat zijn de potenties (en valkuilen) van het concept leefstijl bij de implementatie in de planningspraktijk?*

3.2 *Wat leren we vanuit dit leefstijlonderzoek over de concrete uitdagingen voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen, meer bepaald met betrekking tot de toekomstige woningvraag?*

Het subject van de ruimtelijke planning: de mens, bewoner, gebruiker... stond centraal doorheen het volledige onderzoek. Dit werd gemotiveerd vanuit een definitie van ruimtelijke planning als

“... het zoeken naar de best denkbare wederkerige aanpassing van de ruimte en de samenleving, en dit ter wille van de samenleving.”(Vermeersch & Houthaeve, 1994, pag. 35)

Binnen deze samenleving is het menselijk handelen belangrijk, aangezien

“...de toename van de keuzevrijheid van individuen in de netwerksamenleving vergroot immers de variëteit aan mogelijke ruimtelijke uitkomsten van het maatschappelijk handelen.”
(Leinfelder, 2007)

De maatschappelijke context aan het eind van de twintigste eeuw plaatst het concept van diversiteit op de agenda van de planners en ontwerpers (Sandercock, 2001). In functie van ruimtelijk onderzoek en beleid is het van belang om onderscheid te maken tussen aanboddiversiteit en vraagdiversiteit. Onder aanboddiversiteit kan worden verstaan de variaties aan ruimtelijke functies en hun eigenschappen binnen een bepaald gebied, de ruimtelijke verscheidenheid. Vraagdiversiteit heeft betrekking op de variatie aan gebruikers, hun kenmerken en wensen. Traditioneel is de ruimtelijke ordening sterk aanbodgericht en wordt de vraagzijde slechts marginaal – vaak alleen via gebruikmaking van het jargon maar niet de analyses van marketing – meegenomen (Voogd, 2002).

Om tot de best denkbare wederkerige aanpassing te komen tussen ruimte en samenleving binnen de context van de netwerkmaatschappij is het noodzakelijk voldoende inzichten te verwerven in het subjectgebonden aspect van de maatschappij, in concreto voor dit onderzoek naar wonen, in de vraagzijde van de woningmarkt, en dit op basis van individuele leefstijlen en wensen van de huidige en toekomstige gebruikers en bewoners.

“The fact that the planning framework was conceived and continues to be applied in a universalist way, treating everyone the same, each individual as some generic ‘person’. Such a universalist framework has always been regarded as neutral, that is, unbiased with respect to culture, gender, religion, age and so on. But this neutral framework is in fact driven by a norm-focused planning process which makes all sorts of implicit assumptions – about gender relations and their spatial expression; about ‘appropriate urban form’ (low-density urban sprawl versus apartment living, for example); about the ‘normal household’ as a nuclear family; about preferred modes of recreation, and so on.” (Sandercock, 2001, pag. 14)

De implementatie van deze verworven kennis over vraagdiversiteit in de planningspraktijk en het ontwikkelen van een planningsstrategie die deze vraagdiversiteit vertaalt in een aanboddiversiteit is echter niet zo evident.

8.2 Potenties en valkuilen van het leefstijlconcept

8.2.1 Leefstijl als containerbegrip

De problemen en potenties van het concept leefstijl kwamen reeds uitgebreid aan bod in het tweede hoofdstuk van dit onderzoek. De eigen invulling van het concept en de concrete onderzoeksresultaten laten toe om enkele zaken te herhalen, af te zwakken of net scherper te stellen.

De grootste potentie van het concept leefstijl ligt in het ontsluiten, benoemen en communiceren van de diversiteit van de bewoners. Het benadrukken van de sociodemografische diversiteit tussen de bewoners is belangrijk, maar levert geen volledig beeld op. Het beschrijven van een leefstijldifferentiatie kan complementaire, interessante informatie opleveren. Deze potentie is gebleken uit de ontwikkelde leefstijltypologieën. Het onderscheid tussen ecostedelingen en sociostedelingen, dat niet kan worden gelinkt aan eenduidige sociodemografische kenmerken van de respondenten, zet aan tot nadenken (over tot welke groep je zelf behoort, maar ook over welk ruimtelijk beleid de verwachtingen en gedragingen van een specifieke groep kan faciliteren). Idem met het onderscheid tussen buitenbewoners, sociorandstedelingen en anonieme randstedelingen.

De gebruikte methodiek om tot een leefstijltypologie te komen, de clusteranalyse, is kwetsbaar. De onderzoeker bepaalt immers zelf hoeveel clusters hij of zij wil bekomen. Het is logisch om het aantal clusters niet heel erg hoog te nemen omdat hierdoor net de potentie om te communiceren over diversiteit verkleint. Omdat dit een verkennend onderzoek voor heel Vlaanderen was en het aantal clusters werd beperkt tot vier, respectievelijk zes, werd een eindresultaat bekomen waarin drie eerder stedelijke clusters werden gevormd en drie meer landelijke of randstedelijke clusters. Deze typologie is bruikbaar voor het beschrijven van een Vlaamse diversiteit maar waarschijnlijk te weinig specifiek om bruikbaar te zijn voor een deelgebied van Vlaanderen (bijvoorbeeld een uitgesproken landelijk of stedelijk deel). Door deze methodiek blijven bovendien kleine groepen die als trendsetter fungeren (en hierdoor interessante informatie kunnen opleveren voor de toekomst) of bewonersgroepen die vanuit een ruimtelijke planningsfocus veel aandacht vragen, buiten beeld.

Doordat het concept leefstijl een containerbegrip is, worden in de verschillende leefstijlonderzoeken telkens andere zaken onderzocht en worden andere diversiteiten gevonden. Niet erg zolang de conceptualisering van het begrip aansluit bij het onderzoeksopzet, maar het resulteert mogelijk in misverstanden of onduidelijkheden over de bruikbaarheid en uitwisselbaarheid van de onderzoeksresultaten. In dit onderzoek werd een expliciet onderscheid gemaakt tussen doelgroepen, manifeste en latente leefstijlgroepen. Bovendien werden vier dimensies afgebakend waarvan werd verondersteld dat ze relevant waren voor het huidige wonen van de bevolking van Vlaanderen en interessante informatie konden opleveren voor een toekomstig ruimtelijk beleid. De keuze van de dimensies resulteert in een tijdsgebondenheid van de leefstijltypologie. De gekozen thema's (onder meer veiligheid en ecologie) werden geacht vandaag van belang te zijn (meer nog dan vroeger). Uit de analyse blijkt dat deze hypothese correct was, hoewel deze dimensies zo belangrijk bleken (voor alle respondenten) dat op basis hiervan slechts beperkte verschillen konden worden vastgesteld. Leefstijlmethodiek is een methodiek om diversiteit te analyseren en in beeld te brengen. De methodiek veronderstelt een zekere neutraliteit, een focus op pure analyse. Maar doordat het concept leefstijl een

containerbegrip is dat door de onderzoeker verder moet worden opgeladen, resulteert de afstemming tussen maatschappelijke kenmerken en kenmerken van de individuele bewoners automatisch in een tijds- en lokaalmaatschappelijk gebonden invulling. De opsplitsing in leefstijlgroepen op basis van latente, manifeste en gecombineerde variabelen illustreert de mogelijkheden van het leefstijlconcept. Op basis van een zelfde groep respondenten werden verschillende leefstijltypologieën gecreëerd die deze respondenten vanuit een andere invalshoek beschrijven. Doordat er geen statistisch aantoonbare verbanden zijn tussen de latente leefstijlclusters (materialisten, minimalisten, tolerant en waardenzoekers) én hun huidige woonplaats is de herkenbaarheid van deze leefstijlgroepen (vanuit een ruimtelijk, geografisch perspectief) beperkter.

Uit de literatuurstudie bleek dat leefstijlanalyses zowel een diversiteit kunnen beschrijven, voorspellen als verklaren. Door de gekozen clustermethodiek ligt de focus binnen dit onderzoek op het beschrijven. De vraagmodule over de ideale woning en woonomgeving laat evenwel toe om inzichten te krijgen over verschillen tussen het actuele wonen en het ideale wonen. De casestudy toont dat een combinatie van de leefstijlclusters met informatie over het ruimtelijk voorkomen van de woonomgeving, het ruimtelijk beleid en het ideale wonen van de respondenten, kan leiden tot waardevolle inzichten in de toekomstige wooncarrières van de respondenten of in verwachtingspatronen ten aanzien van hun woonomgevingen in de toekomst. Op deze manier worden de data gebruikt om toekomstig gedrag of toekomstig beleid te gaan ‘voorspellen’. De clusteranalyse en de casestudy laten niet toe om de diversiteit tussen leefstijlen of woonomgevingen te verklaren, nergens werd in de analyse gefocust op een causaal verband.

In onderzoeken wordt vaak verondersteld dat niettegenstaande leefstijlen worden onderzocht op basis van kenmerken van individuen, ze een zekere relatie hebben met de generatie waartoe men behoort of met de gezinssituatie waarin men zich bevindt (Van Diepen & Arnoldus, 2003). De periode waarin men opgroeit, de formatieve periode, beïnvloedt de waarden en normen die men ontwikkelt en de huidige en toekomstige woonwensen (VROM-raad, 2009). Vanuit dit perspectief zijn leefstijl en levenscyclus inherent met elkaar verbonden. Op basis van dit onderzoek kan deze hypothese worden genuanceerd. De manifeste leefstijlclusters verschillen onderling voor de gezinssituatie, de inwonende kinderen, jonger dan 12 jaar of tussen 12 en 18 jaar en de leeftijd van de respondenten. De sociodemografische verschillen tussen de latente leefstijlclusters zijn beperkter.

8.2.2 Subjectgebonden equivalent aan de aanbodzijde?

De inzichten in de vraagzijde, verkregen op basis van leefstijlonderzoek en woonwensen van de bewoners, kunnen inspiratie opleveren voor het sturen of plannen van de aanbodzijde, van de ruimtelijke en stedenbouwkundige structuren, in concreto van de leef- en woonomgeving. De dynamieken van vraag en aanbod zijn echter niet volledig dezelfde. De ruimtelijke structuur wordt daarenboven gekenmerkt door een hoge mate van robuustheid of inertie.

“Wat hebben stedenbouw en dagelijks leven met elkaar te maken? Heel veel, want de stedenbouwkunde bepaalt het ruimtelijk kader waarbinnen het dagelijks leven zich afspeelt, het patroon van straten, pleinen, lanen en wegen waar mensen wonen, werken, winkelen en recreëren en waarlangs ze zich van de ene plek naar de andere bewegen. Heel weinig, want het dagelijks leven voltrekt zich in een tijdspanne van dagen, maanden, jaren, is beweeglijk en trendgevoelig, terwijl de stedenbouwkundige structuren voor vele tientallen, zo niet honderden jaren worden ontworpen.” (Reijndorp, 2004, pag. 7)

Tegenover deze inerte fysieke context staat een veel dynamischer gebruik en een gedifferentieerde, doorheen de tijd wijzigende, appreciatie van de ruimte. Uit onderzoek blijkt dat bewoners er wooncarrières op na houden, dat ze dus binnen deze eerder robuuste ruimtelijke context hun eigen woonpad uitzetten en achtereenvolgens verschillende woningen en woonomgevingen zullen bewonen. In Nederland (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010b) wordt vooral op jonge leeftijd relatief veel verhuisd, en kennen wooncarrières meestal een hiërarchische ontwikkeling, met de eensgezinskoopwoning in een suburbane omgeving als ideaal. Vanuit dit onderzoek kan worden bevestigd dat ook binnen de Vlaamse context dit suburbaan ideaal voor een groep bewoners aanwezig is en de woondynamiek in de kernstedelijke gebieden vermoedelijk het hoogst zal zijn. Deze wooncarrières wijzigen niet de fysieke context van de woonomgevingen maar beïnvloeden mogelijk wel de sociale samenstelling van de buurt, waardoor segregatie kan optreden in bepaalde buurten. Sommige buurten worden door bepaalde (leefstijl)groepen gezien als een tussenstation in de wooncarrière (een opstapje voor starters), maar door anderen als eindstation (de top in de wooncarrière). Voor de segregatie tussen stad en suburbane rand is het belangrijk om te constateren dat grote steden in het algemeen een specifieke functie hebben in de wooncarrière van huishoudens. In grote steden maken veel gezinnen of individuen een start op de woningmarkt, wat resulteert in een selectieve inwaartse migratiebeweging van jonge alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens (Lodewijckx, 2010). Een deel van hen zullen later, naar aanleiding van een hoger inkomen, een relatie of kinderen, de stad verlaten, op zoek naar een voor hen beter passende woning en woonomgeving (Willems, 2008). Onze steden zijn dus voor een deel van de huidige bewoners 'tussenstations', voor anderen wordt hun stedelijke woonomgeving ervaren als 'eindstation' of als 'ideale woonomgevingen', hoewel de ruimtelijke kenmerken van deze woonomgeving voor beide groepen dezelfde kunnen zijn.

Dit besef, dat we te maken hebben met een robuuste ruimtelijke context die echter door woonmigraties flexibel wordt gebruikt, en een ruimtelijke context die door een diversiteit van bewonersgroepen anders wordt gepercipieerd, als 'tijdelijke woonomgeving' of als 'woonideaal', doet ons als ruimtelijke planners dieper nadenken over het 'plannen' van woonomgevingen. Woonomgevingen zijn dus vanuit het perspectief van het subject, van de bewoner, geen louter fysiek, statisch gegeven, uitdrukbaar in een passende ruimtelijke bestemming (woonzone, zone voor koeren en tuinen, zone voor openbare weg, zone voor appartementen of voor eensgezinswoningen, zone voor voortuinen) en in enkele kengetallen die refereren naar de woningdichtheid of de bebouwingsgraad (VTE – Vloer/Terreinindex).

In de jaren zeventig en tachtig werden in Vlaanderen diverse onderzoeken uitgevoerd naar het ontwikkelen van een typologie voor de woonomgeving vanuit het standpunt van de individuele bewoner (Van Havre, 1975; Albrechts, 1977; Lombaerde, 1977; Albrechts & Lombaerde, 1982). Het begrip woonomgeving had vooral potenties in de analytische (survey)fase ('actuele toestand') en in de besluitvorming op normatief niveau ('wat moet bereikt of vermeden worden'), maar was conform de toenmalige inzichten minder nuttig voor de besluitvorming op strategisch niveau ('op welke wijze wordt dit bereikt') (Van Havre, 1975). Een woonomgeving ontstaat vanuit een samenspel van drie verschillende 'werkelijkheidsniveaus':

"- het syntagmatische niveau: het (...) werkelijkheidsniveau dat zowel de opbouw, de onderdelen als de structuur van de fysiek-morfologische ruimte omhelst. (...)

- het pragmatische niveau: de concrete en reële wijzen waarop ruimtelijke onderdelen door individuen en groepen van individuen gebruikt worden. (...)

- het semantische niveau: (...) dit omvat zowel de waargenomen ruimte als de ingebeelde woonomgeving, de abstracte voorstelling ervan door de bewoners zelf." (Lombaerde, 1977, pag. 66)

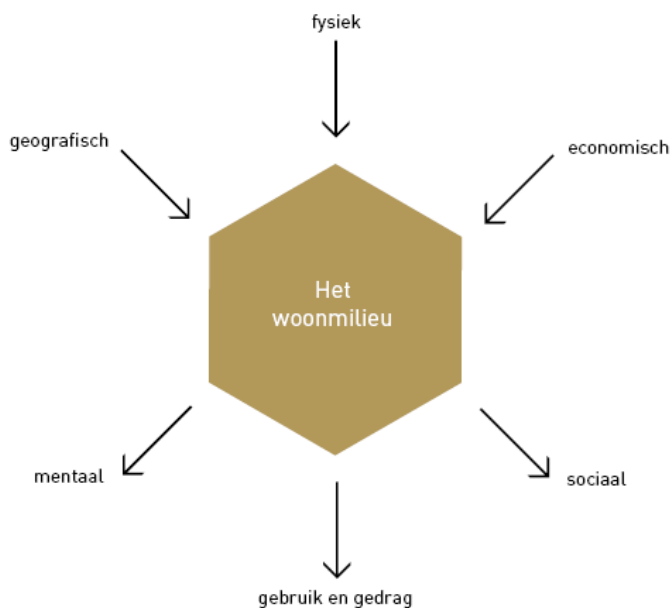
Albrechts en Lombaerde (Albrechts & Lombaerde, 1982) stellen dat de fysieke context erg traag wijzigt en transformeert, maar dat activiteitenpatronen veel flexibeler, volatieler zijn, eerder gekoppeld aan wijzigingen in waardenpatronen. De twee laatste aspecten zijn bovendien niet enkel verbonden aan de fysieke context van de woonomgeving maar ontstaan in de interactie tussen bewoners, gebruikers en het fysieke. Woonomgevingen worden vanuit dit perspectief geanalyseerd op basis van interviews met individuele bewoners over hun woning, perceel, territorium (onderdelen van de woonomgeving met een gemeenschappelijke basis) en orbiet (onderdelen van een woonomgeving zonder gemeenschappelijkheid maar relevant vanuit functionele of pragmatische gebruiksdoelstellingen). Deze driedeling in de beschouwing van woonomgevingen: fysiek, activiteiten en interpretaties/waarden, is direct te linken aan de operationalisering van het leefstijlconcept in dit onderzoek. Bij deze operationalisering werd immers een onderscheid gemaakt tussen manifeste leefstijlgroepen, op basis van activiteitenpatronen, en latente leefstijlgroepen, op basis van normen en waarden.

In diverse Nederlandse publicaties en beleidsteksten wordt gebruik gemaakt van het begrip 'woonmilieu'. Dit begrip wordt gerelateerd aan een hernieuwde belangstelling voor lokale verschillen vanuit de sociale en culturele diversiteit in de huidige stedelijke samenleving (Wassenberg et al., 2006; Dewulf, 2011). Het begrip is een containerbegrip en heeft, net zoals het begrip leefstijl, geen eenduidige betekenis. Enkele voorbeelden:

"In de meest gebruikelijke definitie omvat het woonmilieu niet alleen kenmerken van de woning zelf, maar tevens van de fysieke en sociale woonomgeving. Daarbij kan gedacht worden aan de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen, de ruimtelijke opbouw van een wijk en de sociale samenstelling ervan. Het begrip biedt derhalve een instrument waarmee getracht wordt woonwensen ten aanzien van woning en woonomgeving te combineren." (Arnoldus & Musterd, 2002, pag. 18)

"Woonmilieu verwijst naar de omgeving waarin gewoond wordt, waarin men 'thuis' is en die van invloed is op het wonen. (...) De nadruk ligt niet op het menselijke handelen, of het wonen zelf, maar op de omstandigheden waaronder gewoond wordt. Een woonmilieu is als het ware de ruimtelijke setting dat het geheel vormt van de eigenschappen van de omgeving – zowel aspecten van de woningvoorraad als van de (woon)omgeving, zowel in fysieke, sociale en geografische zin – die in verband staan met het wonen." (Van Diepen & Arnoldus, 2003, pag. 10-11)

Het gebruik van de term is dus niet zonder problemen. Elementen als begrenzing en identificatie wisselen. Soms worden variabelen gehanteerd die betrekking hebben op relatief 'objectieve' meetgegevens (bv. woningdichtheid, bouwjaar van woningen, aanwezige voorzieningen), in andere gevallen berust de typologie ten dele op beleving van de bewoners (Vanneste et al., 2007a). Deze veelheid van mogelijke variabelen om woonmilieus te identificeren of woonmilieutypologieën op te maken is grafisch weergegeven in de onderstaande figuur.

Figuur 70 Mogelijke variabelen voor een woonmilieu (Wassenberg et al., 2006, pag. 15)

Woonmilieutypologieën worden gekarakteriseerd door hun meerdimensionaliteit, verwevenheid van kenmerken van fysiek-ruimtelijke of sociaal-ruimtelijke aard (zoals het woningbestand, de bewoners en geografische en locationele factoren), sterke tijdsgebondenheid (de keuze voor bepaalde fysiek- of sociaal-ruimtelijke kenmerken wordt mede bepaald door wat op dat moment als mogelijk van invloed wordt geacht, of wat op dat moment gemeten kan worden), beperkte variëteit binnen een woonmilieu en een grotere variëteit tussen woonmilieus. Uit diverse voorbeelden (Urhahn & Vrolijk, 2000; Mitros, 2002; Van Diepen & Arnoldus, 2003; Booi & Dignum, 2007) blijkt dat woonmilieutypologieën op verschillende ruimtelijke schaalniveaus kunnen worden opgemaakt: niveau van de regio, gemeenteniveau, postcodeniveau, wijk- en buurtniveau, ... De keuze van het schaalniveau is gekoppeld aan het doel van het onderzoek en de beschikbaarheid van de data. Woonmilieutypologieën kunnen ook vanuit verschillende doelstellingen of in verschillende fasen van de beleidscyclus worden opgemaakt, in het kader van beleidsvoorbereidend onderzoek (analytisch en objectief) of om gewenste situaties te verbeelden (beleidsmatig en subjectief) (Van Diepen & Arnoldus, 2003; De Vries et al., 2006).

In het onderzoek 'De Prijs van de Plek' (Visser & Van Dam, 2006) werd een poging gedaan om de verhouding tussen fysieke (woning- en woonomgevingskenmerken), sociale en functionele omgevingskenmerken bij de waardering van een woonomgeving in beeld te brengen. Het onderzoek vertrok vanuit de hypothese dat de prijs die een persoon bereid is te betalen bij de aankoop van een woning, de waardering weergeeft voor een aantal uiteenlopende kenmerken van de woning, de locatie en de woonomgeving. Globaal werd vastgesteld dat de woningprijs voor een groot deel (tot 50%) bepaald wordt door de fysieke woningkenmerken, maar ook door de fysieke, sociale en functionele kenmerken van de woonomgeving. De onderzoekers stelden vast dat fysieke omgevingskenmerken veel minder van belang zijn in de prijsvorming van woningen dan werd verwacht. Sociale en functionele

omgevingskenmerken spelen kennelijk een belangrijke rol in de overwegingen van huizenkopers en zijn in de stad van veel groter belang dan in landelijke gebieden.

De subjectgerichte leefstijl, die focust op de vraagzijde voor het wonen en kan worden gezien als een uitbreiding of alternatief voor de klassieke doelgroepenbenadering, heeft in de concepten 'woonomgeving' (conform Albrechts, Lombaerde en Van Havre) of 'woonmilieu' een equivalent gevonden voor de analyse en het beleid van de aanbodzijde. In deze concepten gaat naast het louter fysieke, ook aandacht naar de interactie met het individu of de bewoner, onder andere door het analyseren van activiteitenpatronen of de beleving of waardering van de woonplek, of naar de 'harde', de 'zachte' en de 'intrinsieke' stad (Meeuwisse, 2008) of ruimte.

8.2.3 Faciliteren van de vraag? Privaat belang versus algemeen belang

Dit onderzoek vertrok vanuit de vaststelling dat de overheid heeft gefaald in het streven om Vlaanderen open te houden door het voeren van een aanbodbeleid in de stedelijke gebieden van Vlaanderen en dat de sleutel voor het welslagen van een ruimtelijk beleid lag in het leren luisteren naar de wensen van de burger. Filip Canfyn, directeur stadsplanning en –ontwikkeling van de stad Kortrijk, formuleert het als volgt:

“De intrinsieke, bijna ingebakken woonwens van de Vlaming is een grondgebonden woning met een voordeur op het maaiveld, een buitenruimte (bij voorkeur een tuin) om de kinderen veilig te laten spelen en een slaapplek voor de auto op maximaal vijf meter van het huis. (...) Laten we die woonwens gewoon aanvaarden en kijken hoe we ermee kunnen omgaan. Laten we niet langer uit de hoogte doen over consumentgericht denken. Laten we ermee ophouden die woonwens te verdrinken in planologische, sociologische of commerciële zelfverdediging (...). (Canfyn, 2011)

Het leefstijlconcept werd hierbij gezien als een mogelijk middel om individuele intenties, verwachtingen en activiteitenpatronen te ontsluiten en te communiceren naar beleidsmakers. Tot zover heeft het begrip leefstijl, met de concrete operationalisering binnen dit onderzoek, de verwachtingen ingelost.

Vraag is echter op welke manier deze concrete kennis van leefstijlen kan worden doorvertaald in het ruimtelijk beleid. De initiële overtuiging dat de overheid in de toekomst bij het plannen van nieuwe woonomgevingen of het aanpassen van bestaande woonomgevingen (meer) moet stilstaan bij de leefstijlen van de huidige of toekomstige gebruikers blijft overeind, hoewel hiervoor serieuze randvoorwaarden dienen te worden gesteld.

Het implementeren van leefstijlen en individuele woonvoorkeuren in de ruimtelijke planning dwingt om na te denken over het individueel of privaat belang versus het collectief of algemeen belang. Het begrip 'algemeen belang' objectiveren is niet evident omdat visies ideologisch en politiek sterk verschillen (Van Severen, 2011) en de invulling van het begrip tijds- en maatschappijgebonden is. Men kan stellen dat het algemeen belang dit is wat voor het welzijn van allen nuttig, gewenst of nodig is. Petrella (Petrella, 1997) ontwikkelt een erg sociale invalshoek voor algemeen belang, gekoppeld aan begrippen als solidariteit en sociaal burgerschap. Volgens hem ligt het algemeen belang mee aan de basis van de welvaartsstaat en wordt de regulerende functie van de overheid in de huidige maatschappelijke context voortaan nog belangrijker en noodzakelijker dan in het verleden. De overheid moet reguleren en ruimtelijk beleid ontwikkelen in functie van de ontwikkeling van een solidaire maatschappij, in functie van het algemeen belang. In het kader van een ruimtelijk beleid kan het algemeen belang zeer

algemeen worden vertaald als een duurzame ruimtelijke ontwikkeling, 'een ontwikkeling die voorziet in de behoefte van de huidige generatie zonder daarmee voor de toekomstige generaties de mogelijkheid in gevaar te brengen om ook in hun behoefte te voorzien' (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2004, pag. 317). Ook Lanckswert (Lanckswert, 2011) stelt dat de overheid zich moet opwerpen als de verdediger van het algemeen belang. Hij beklemtoont dat door de minder hiërarchische netwerksamenleving het algemeen belang nu meer van onderuit kan worden gevoed, hoewel de overheid de eindverantwoordelijke blijft.

“Laat burgers zoveel mogelijk elementen aanbrengen die bijdragen tot het algemeen belang: dat kan zowel bij procedures voor vergunningen als voor plannen en projecten. Zo wordt het algemeen belang bottom-up opgebouwd in plaats van topdown. De notie algemeen belang wordt daardoor rijker van inhoud wegens de pluraliteit van de invalshoeken en krijgt een intersubjectief karakter. Er moet gezocht worden naar een overkoepelend belang waarin zoveel mogelijk mensen elkaar vinden. Op deze manier kan duidelijk worden dat het algemeen belang niet per se tegenover het privaat belang moet staan. Het krijgt een wederkerig karakter omdat de maatschappelijke actoren rekening houden met elkaars belangen én met het algemeen belang.” (Lanckswert, 2011, pag. 104)

Lanckswert vervangt het begrip algemeen belang door de term 'overkoepelend belang', een soort groepering van individuele, private belangen. Indien we deze redenering toepassen op het leefstijlconcept betekent dit dat een individuele leefstijl in ieder geval uitdrukking geeft aan een privaat belang en de leefstijl van een leefstijlgroep kan worden beschouwd als een overkoepelend belang.

Een leefstijl bestempelen als een overkoepelend belang, heeft raakvlakken met de begrippen woonvertoog en -praktijken. Els De Vos toonde aan in haar doctoraatsonderzoek naar woonvertoegen en -praktijken in de jaren 1960-70 in Vlaanderen (De Vos, 2008), dat er interacties waren tussen de woonopvattingen van architecten, de overheid, enkele belangrijke middenveldorganisaties en de woonpraktijken, woonbehoeften en woonverlangens van diverse lagen van de bevolking. De middenveldorganisaties poogden in het bijzonder om het wonen en de woonwensen van hun leden te beïnvloeden door het geven van voorlichtingen, vormingen en door het verspreiden van publicaties. Op die manier werd op een actieve manier gewerkt aan een overkoepelend belang, tussen de leden van een bepaalde middenveldorganisatie, en dit zowel voor hun actueel wonen (~ manifeste leefstijl) als voor hun woonwensen (-latente leefstijl).

In concreto zijn de volgende situaties mogelijk: leefstijlen en woonvoorkeuren, individuele en overkoepelende belangen, leiden tot:

- gelijkaardige inzichten als geredeneerd vanuit het algemeen belang;
- andere inzichten die het algemeen belang niet onmogelijk maken of verhinderen (maar er niet helemaal mee samenvallen);
- inzichten die strijdig zijn met het algemeen belang.

De som van individuele beslissingen is dus niet automatisch maatschappelijk optimaal. Vanuit de internetbevraging blijkt dat de private belangen van de burgers in sommige gevallen zelfs strijdig zijn met het algemeen belang, met een duurzame ruimtelijke ordening. Een marktgestuurde of vraaggestuurde planning waarbij voorkeuren voor vrijstaande woningen (65%) op ruime percelen met ruimte voor het stallen van de eigen wagen, wonen met zicht op de velden (40%) en nabij een op- en

afrit (35%) worden gefaciliteerd zou resulteren in nieuwe woonlinten met vrijstaande woningen, niet noodzakelijk nabij bestaande centra maar wel nabij goede auto-ontsloten plaatsen. Hierdoor neemt de ruimte-inname voor wonen enorm toe (ten koste van de open ruimte functies) en telt Vlaanderen in de toekomst nog meer woonlinten waardoor een visuele relatie met de open ruimte enkel wordt voorbehouden aan de individuele bewoners van de woningen met zicht op de achterliggende velden.

Het faciliteren van deze individuele of overkoepelende belangen die strijdig zijn met het algemeen belang in een aanbodbeleid is strijdig met een duurzame beleidshouding. Dit impliceert dat in de initiële definitie van ruimtelijke planning: 'ruimtelijke planning heeft als object het zoeken naar de best denkbare wederkerige aanpassing van de ruimte en de samenleving, en dit ter wille van de samenleving' (Vermeersch & Houthaeye, 1994, pag. 35) het begrip samenleving niet zomaar kan worden vervangen door de subjecten, de individuele bewoners en zelfs niet door groepen van bewoners.

Concluderend kan worden gesteld dat het implementeren van leefstijlen in een ruimtelijk beleid, het faciliteren van individuele of overkoepelende vragen in een aanbodbeleid, enkel te verantwoorden is in zoverre deze vragen niet strijdig zijn met het algemeen belang van de globale maatschappij!

8.2.4 De specifieke relatie tussen leefstijlen en beleidsmakers, over de maakbaarheid van leefstijlen en woonvoorkeuren en de rol van de beleidsmakers

Er is een theoretische, causale relatie tussen de leefstijlen van de bewoners of consumenten enerzijds en de leefstijlencoders anderzijds (Kahle & Chiagouris, 1997). De marktdeskundigen of 'encoders' van leefstijlen filteren marktdata en vertalen die in leefstijl-georiënteerde producten en communicatie die worden verspreid via verschillende media en naar verschillende consumentengroepen. De producten of mediaboodschappen hebben een directe of indirecte invloed op het 'market behavior' van de leefstijlen decodeurs, de consumenten. Onder 'market behavior' worden zowel voorkeuren, effectieve keuze voor bepaalde producten als politieke voorkeuren begrepen.

Vertaald naar het woondomein waarin leefstijlen werden geïdentificeerd betekent dit dat leefstijlen beïnvloedbaar of maakbaar zijn door de media. Vanuit een zeer simpele redenering kan er worden gesteld dat leefstijlen een direct gevolg zijn van een gevoerd mediabeleid en vanuit een bestaand aanbod aan 'producten'. Concreet brengen ontwikkelaars bepaalde woonprojecten op de markt. Ze kunnen hierbij opteren voor een meer marktvolgende aanpak, waarbij wordt gefocust op bestaande leefstijlgroepen en bijhorende producten, of kiezen voor een eerder marktsturende aanpak, waarbij nieuwe concepten in de markt worden gezet in de hoop een nieuwe consumenten- of bewonersgroep te kunnen bereiken. Methodieken als 'branding' en 'thematisering', door middel van thema's een nieuwe identiteit geven aan woonbuurten, worden hierbij niet geschuwd (Meier & Reijndorp, 2010). Tegelijkertijd ontvangen consumenten allerlei informatie (ze zien bestaande woonomgevingen, ontvangen geadresseerde reclame, ...). Al deze informatie heeft een directe of indirecte invloed op hun woonkeuze, en dus ook op hun manifeste leefstijl. Deze manier van redeneren suggereert een causale relatie tussen leefstijlen en een extern gegeven. Dit causaal verband werd niet onderzocht in dit onderzoek. Bovendien werden actueel mediagebruik of woonervaringen in het verleden niet meegenomen als variabelen bij het onderscheiden en beschrijven van de leefstijltypes. Het is echter niet ondenkbaar dat als we het leefstijlconcept benaderen vanuit een meer dynamisch perspectief (leefstijlen evolueren in de tijd) de impact van de media zal toenemen.

Vanuit deze relatie kan kritisch worden nagedacht over de rol van de overheid als ‘encoder’ ten opzichte van diverse leefstijlgroepen. Deze rol is in het verleden vooral beperkt gebleven tot het aanbrengen van wijzigingen in het kwantitatief aanbod aan woonruimte, vanuit een eerder individualistisch en leefstijlvolgend perspectief (vergunningenbeleid) of vanuit een eerder idealistisch en leefstijlsturend perspectief (planningsbeleid). Bij dit laatste bestond de taak van de overheid er vooral in om de plaats van nieuwe woonconcentraties op plan aan te duiden.

Op stedelijk niveau merken we recent dat city marketing, de transformatie van het imago of de beeldvorming van steden en wijken, stilaan belangrijk wordt en dat hierin niet alleen private actoren maar ook overheden zijn betrokken. Zij maken actief gebruik van de media om te werken aan een positionering en profilering van bepaalde gebieden, met als concreet doel het aantrekken van potentiële bewoners, bezoekers en investeerders (Reinders, 2004).

De overheid kan echter ook, vanuit een iets langer tijdsperspectief, proberen om de woonwensen van burgers te beïnvloeden, in het bijzonder als deze woonwensen op vandaag strijdig zijn met het algemeen belang. De overheid zet dan actief in op tertiaire socialisatie, een proces van cultuuroverdracht en cultuurverwerving via de massamedia, waarbij door sociale beïnvloeding kennis, verwachtingen, doelen, normen en waarden worden overgedragen op individuen, groepen, organisaties of samenlevingen (Desnerck et al., 2006).

De recente communicatiecampagne ‘Ruimte voor Morgen’ van het Departement RWO (Ruimte Wonen Onroerend Erfgoed) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, gelanceerd om het grote publiek te motiveren mee te denken over de ruimtelijke ordening in Vlaanderen, is hiervan een voorbeeld. Het Departement RWO heeft met de campagne ‘Ruimte voor Morgen’ de Prijs voor Overheidscommunicatie 2011 gewonnen. De Vlaamse overheid introduceert niet zozeer eigen doelen, normen en waarden via deze communicatie, maar gebruikt de communicatie wel actief om bestaande kennis en verwachtingen in vraag te stellen.

Figuur 71 campagnebeelden ‘Ruimte voor Morgen’ (Departement RWO)

Ook het doctoraatsonderzoek van Els De Vos (2008) en de vele voorbeelden in de publicatie ‘Wonen in Welvaart’ (Van Herck & Avermaete, 2006) tonen aan dat woonwensen en uiteindelijk ook woonpraktijken beïnvloedbaar zijn door communicatie.

Figuur 72 De gevel van de 'ideale landelijke' modelwoning, voorgesteld door de Boerinnenbond in 1953 (Van Herck & Avermaete, 2006, pag. 121)

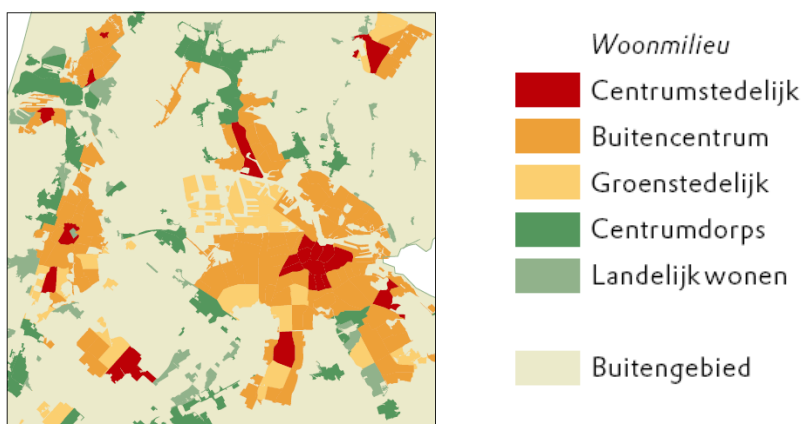
Leefstijlen, en bij uitbreiding woonvoorkeuren en woongedrag, zijn vanuit dit perspectief maakbaar. De projectontwikkelaars gebruiken de media om marktsturend of marktcorrigerend hun producten te verkopen. Ook de overheid kan actief haar rol opeisen in dit proces, door via de massamedia de bevolking sociaal te gaan beïnvloeden en op die manier de huidige woonwensen die indruisen tegen het algemeen belang bij te sturen.

8.2.5 Van vraag naar behoefte, van leefstijlen naar woonmilieus?

In Nederland werden de afgelopen jaren heel wat onderzoeken verricht naar leefstijlen van de bewoners door private bedrijven, al of niet in opdracht van de nationale of lokale overheden (zie hoofdstuk 2). Bovendien organiseert de Nederlandse overheid sinds 1964 geregeld woningbehoefteonderzoeken, waarin gegevens worden verzameld over onder meer de huishoudentypes, de huidige en gewenste woonsituatie, de tevredenheid met de woonsituatie en woonomgeving, de leefbaarheid van de woonomgeving, de woon-werkafstand (Ministerie van VROM, 2007; Blijie et al., 2009; Ministerie van VROM en het Centraal Bureau van de Statistiek, 2010). De databeschikbaarheid in Vlaanderen is fundamenteel verschillend van de Nederlandse situatie (zie 6.2.1). De data over leefstijlen en individuele woonvoorkeuren verzameld door de Nederlandse overheid in de WoON of door private marketingbedrijven in opdracht van ontwikkelaars of lokale besturen, worden in heel wat gevallen rechtstreeks vertaald in inzichten over gewenste woonmilieus.

In de nota Wonen (Ministerie van Vrom, 2000) ter voorbereiding van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening formuleerde de Nederlandse overheid in 2000 hun visie op het wonen in de 21e eeuw. Onder het motto 'Mensen, Wensen, Wonen' werd de burger centraal gesteld in het woonbeleid. Deze nota vormde een reactie op onderzoek waaruit bleek dat de woonwensen van de burger nog onvoldoende werden bediend en resulteerde in kernthema's als: meer zeggenschap voor burgers over woning en woonomgeving, kwaliteit van wonen in steden vergroten en meer ruimte voor 'groene' woonwensen. In de nota werd een woonmilieutypologie voor Nederland ontwikkeld, in het bijzonder om op nationaal niveau vraag en aanbod van woonmilieus met elkaar te kunnen vergelijken. De vijf milieus die werden

onderscheiden, zijn: centrummilieu stedelijk, buitencentrum stedelijk, groen stedelijk, centrummilieu dorps en landelijk.

Figuur 73 Illustratie van de vijf woonmilieus van VROM (De Vries et al., 2006)

In de centrummilieus ligt de focus op de verweving van functies. Deze stedelijke milieus kenmerken zich door de combinatie van wonen, voorzieningen, dienstverlening en productie voor een groot gebied. Het centrumdorps milieu wordt gekenmerkt door een menging van functies voor de eigen gemeenschap. Het buitencentrum en het groenstedelijk woonmilieu zijn beiden monofunctioneel met een beperkt aantal voorzieningen (zoals winkels en scholen), met onderlinge verschillen in de dichtheid en de grootte van de woningen, waarbij het groenstedelijk milieu ruimer is van opzet. De laatste categorie is 'landelijk wonen' en betreft verspreide bebouwing (Vrolijk et al., 2003; Knol, 2005). Op basis van deze typologie werd het bestaande aanbod en de toekomstige vraag naar bepaalde woonmilieus berekend. Uit het onderzoek blijkt dat er overschot dreigde van buitencentrummilieus in de steden en dat er daarentegen een grote behoefte is aan centrum- en groenstedelijke milieus (Ministerie van Vrom, 2000). Deze woonmilieutypologie heeft een doorwerking gekend in zowel provinciale als gemeentelijke beleidsdocumenten (onder meer Gemeente Amsterdam Dienst Wonen, 2004; De Vries et al., 2006; Project Zeeuws-Vlaamse kanaalzone, 2009) maar werd ook fel bekritiseerd omwille van de beperking tot fysieke en geografische kenmerken, de geringe lokale bruikbaarheid, de beperkte herkenbaarheid voor de bewoners en het niet opnemen van een tijdsevolutie (De Vries et al., 2006).

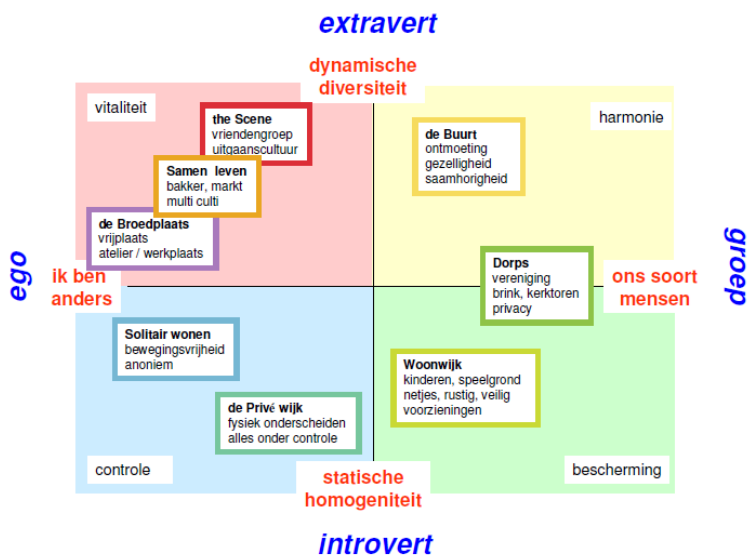
The SmartAgent Company vertaalde hun vier 'werelden' of leefstijlgroepen, weergegeven door vier kleurenvlakken en onderscheiden door verschillende oriëntaties op een sociologische, een psychologische en een culturele dimensie, naar bijhorende 'community concepts' of woonmilieus (Hagen, 2005). Deze community concepts werden bepaald op basis van een onderzoek naar de verschillende wijzen waarop mensen idealiter met elkaar willen samenleven in een buurt of in een woonwijk. De volgende onderzoeksvragen stonden centraal:

*“wat is of wat bepaalt een community nu eigenlijk?
zijn er basistypen te onderscheiden?
wat zijn de bepalende kenmerken van de te onderscheiden communities?
wat wordt binnen een bepaalde community belangrijk gevonden?”*

welke faciliteiten of voorzieningen horen daarbij?

op welke wijze zou dit gelabeld en gemarket kunnen worden (branding), ofwel: welke waarden en/of symbolen staan centraal?" (The SmartAgent Company, pag. 7-8)

Het onderzoeksbureau onderscheidde acht communities, in het onderstaande schema gepositioneerd ten opzichte van de vier 'werelden' of leefstijlgroepen. Deze woonmilieus worden bijvoorbeeld gebruikt bij het herstructureren van een wijk, waarbij woonruimteverdeling en herstructurering van de wijk gebeurt op basis van een uitsortering per leefstijl en een toewijzing aan het passende woonmilieu.

Figuur 74 Community concepts van The SmartAgent Company (presentatie OTB, 2010)

Deze voorbeelden geven aan dat leefstijlen en woonmilieus vaak in één adem worden genoemd en dat een leefstijldifferentiatie aan de basis kan liggen van een ruimtelijke differentiatie in diverse woonmilieus. Iedereen is er echter over eens dat er geen één-op-één relatie is tussen leefstijlen en woonmilieus (Nio, 2002), zoals ook blijkt uit dit eigen onderzoek. In de vier casegebieden bleek telkens een (gebiedsspecifieke) mix van latente én manifeste leefstijlgroepen te wonen. De latente leefstijlgroepen uit de internetbevraging hebben bovendien geen voorkeursrelatie met hun huidige woonomgeving. De vertaling van de verlangens van één leefstijlgroep in een gebiedsbranding, in concrete programma's van eisen en in een ontwerp is dus minder evident. Wanneer er bovendien vanuit wordt gegaan dat mensen met een bepaalde leefstijl in een bijpassend woonmilieu willen wonen, leidt dit op termijn tot een ruimtelijke uitsortering en tot een segregatie naar leefstijl.

"De differentiatiedoelstelling van het stedelijk vernieuwingsbeleid wordt steeds meer ingevuld met een catalogus van leefstijlen en de daarbijhorende woonmilieus. Dat vormt ook een uitdrukking van een nieuwe aandacht voor het dagelijks leven en dat valt toe te juichen. Het laat zien dat het dagelijks leven uiterst gedifferentieerd is, als resultaat van verschillen in ambities, aspiraties, wensen, angsten en verlangens. Tegelijkertijd treedt er zo echter een verenging op in de relatie tussen stedenbouw en dagelijks leven. Die relatie is ingewikkelder dan het aanbieden van op de klant toegesneden leefstijlproducten suggereert. Stedenbouwkunde heeft in de eerste plaats betrekking op de ruimtelijke organisatie van de

verscheidenheid, die het gevolg is van de maatschappelijke differentiatie in leefstijlen of levenswijzen.” (Reijndorp, 2004, pag. 8)

8.2.6 De (hernieuwde) positie van de beleidsmaker, de planner, de burgers en de bewoners

In dit onderzoek is heel wat aandacht gegaan naar de mogelijke inhoudelijke inbreng vanuit de burger naar het ruimtelijk beleid. In de voorgaande paragrafen is aangetoond dat vanuit leefstijlonderzoeken, heel wat input kan worden gegenereerd voor een toekomstig ruimtelijk beleid. Deze leefstijlinput heeft een ruimtelijke pendant in het begrip woonmilieu. De beleidsmakers en planners hebben een taak in het lokaliseren, ontwerpen en vormgeven, en beheren van de woonmilieus. Het rechtstreeks omzetten van leefstijlkenmerken naar woonmilieus is echter niet evident, in het bijzonder niet wanneer deze leefstijlverwachtingen strijdig zijn met een duurzame stedenbouw.

Naast dit inhoudelijk antwoord vraagt dit onderzoek naar leefstijlen ook naar een meer procesmatige vertaling.

“Als we de burger centraal willen stellen, moeten we meer oog hebben voor het onverwachtse, voor het zelfregulerend vermogen van burgers, en voor de eigen dynamiek waarin buurtgemeenschappen ontstaan.” (Winter et al., 2007, pag. 11)

“Bewonersinvloed vraagt leiderschap. En dat is méér dan luisteren naar de bevolking.” (Winter et al., 2007, pag. 25)

De positie van de overheid en de planners, kan binnen dit planningskader, waarbij de burger een belangrijker rol opeist wordt herdacht.

In ‘Plannen voor Mensen’ (Loopmans et al., 2011) wordt een pleidooi gehouden voor het opnemen van een sociaal-ruimtelijk planner in een projectteam. Deze sociaal-ruimtelijk planner kan een brug vormen tussen stedenbouwkundige ontwerpers en sociale professionals of bewoners.

“De sociaal-ruimtelijk planner heeft vijf belangrijke taken: Hij kan zijn uitgebreide theoretische sociaal-ruimtelijke kennis (taak 1) combineren met specifieke terreinkennis omtrent het sociale leven in buurten en wijken (taak 2) om dan op een efficiënte manier te communiceren (taak 3) welke sociale vraagstukken op een constructieve manier kunnen worden ingepast in een ruimtelijk voorstel (taak 4) om zo mee te waken (taak 5) over een stedenbouwkundig ontwerp waarin ook aan sociale doelstellingen wordt voldaan.” (Loopmans et al., 2011, pag. 10)

In ieder geval heeft een planner op vandaag reeds heel wat verschillende rollen: wetenschapper, ontwerper, mediator, manager, ontwikkelaar (Blank & Kriens, 2005) en zal een projectteam dus noodzakelijk vaak uit meerdere planners bestaan die elk vanuit hun eigen invalshoek meewerken aan de vormgeving en tot standkoming van een concreet project. Het ontwerpen van woonmilieus, met een fysieke component, maar ook met aandacht voor de interactie met het individu of de bewoner, versterkt hierbij de sociaal-ruimtelijke component van de planning.

De nauwere relatie tussen de wijzigende maatschappelijke context en het ruimtelijke beleid, vraagt om een ‘wendbare overheid’ om te kunnen meebewegen met de dynamiek in de omgeving (Mierop, 2011). Wendbaarheid is ‘het vermogen van een organisatie om effectief, in relatie tot haar doelstellingen, en met gepaste snelheid, in relatie tot de opgave waar zij zich voor gesteld ziet, te reageren op verwachte en onverwachte ontwikkelingen in de relevante werkomgeving’. Uit een recent onderzoek in Nederland

bij drie ambtelijke organisaties die werkzaam zijn in het beleidsdomein van de fysieke leefomgeving (de gemeente Breda, de provincie Groningen en het voormalige ministerie van LNV) blijkt dat de organisatorische condities voor wendbaarheid niet of onvoldoende aanwezig zijn (Mierop, 2011). Het is niet duidelijk in hoeverre de Vlaamse, provinciale en gemeentelijke ruimtelijke overheden ‘wendbaar’ genoeg zijn om met de maatschappelijke dynamiek om te gaan. In ieder geval zal de nauwere link tussen een fysiek en een sociaal ruimtelijk beleid, tussen ruimte en bewoners of burgers, ook in Vlaanderen voor een nieuwe uitdaging zorgen die zowel inhoudelijke als organisatorische aanpassingen zal vergen.

Binnen dit verband wordt in Nederland recent verwezen naar ‘uitnodigingsplanologie’ als een vervolg op ontwikkelingsplanologie.

“Uitnodigingsplanologie staat voor sturing vanuit publieke verantwoordelijkheden daar waar nodig en effectief. Vooral niet overnemen van ondernemen door privaat en particulier, maar werk maken en benutten van complementaire rollen.” (Van Rooy, 2001, pag. 2)

De idee is dat overheden op hoofdlijnen bepalen waar ruimtelijk wel of geen veranderingen gewenst zijn met het oog op lange termijn prognoses en te beschermen waarden. Binnen deze kaders op hoofdlijnen stellen overheden zich uitnodigend en faciliterend op tegenover initiatiefnemers, zowel privaat als particulier. Meer concreet vertaald naar de Vlaamse situatie betekent dit dat de overheid bepaalde centrale doelstellingen, zoals een duurzame ruimtelijke ordening, bewaakt, maar binnen dit kader ruimte maakt voor leefstijldifferentiatie en voor woonmilieudifferentiatie, in zoverre deze compatibel zijn met de centrale overheidswaarden. Dit vereist niet alleen een meer wendbare overheid maar ook een ‘open cultuur’ bij de overheid, een cultuur met ruimte voor (andersdenkende) bewoners.

8.3 Concrete uitdagingen voor het woonvraagstuk in het ruimtelijk beleid in Vlaanderen

De verkenning van het leefstijlconcept laat toe om een aantal uitdagingen voor het woonvraagstuk in het ruimtelijk beleid in Vlaanderen scherper te stellen en een antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvraag:

3.2 Wat leren we vanuit dit leefstijlonderzoek over de concrete uitdagingen voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen, meer bepaald met betrekking tot de toekomstige woningvraag?

Het is essentieel om te stellen dat dit onderzoek enkel focuste op leefstijlen. Een heleboel andere beleidsthema's, maatschappelijke problemen of potenties, evenzeer belangrijk voor de ruimtelijke planning van het wonen, werden dus niet behandeld, hoewel zij mede een concreet ruimtelijk beleid zullen bepalen. Een concreet voorbeeld hiervan vormt de uitdaging om Vlaanderen de komende jaren meer klimaatbestendig te maken, onder meer door het aanpassen van het huidige woningbestand en de bestaande ruimtelijke structuren. Een ander voorbeeld is de continue zorg om het wonen ook in de toekomst kwalitatief en betaalbaar te houden, ook voor bewoners met een minder sterk economisch profiel. Een toekomstig ruimtelijk beleid ten aanzien van wonen kan dus niet enkel gebaseerd worden op de inzichten over leefstijlen, zoals ze uit dit onderzoek resulteren, maar zal een noodzakelijke integratie worden tussen verschillende invalshoeken en uitdagingen.

De toekomstige ruimtebehoefte voor wonen in Vlaanderen werd in dit onderzoek niet uitdrukkelijk onderzocht maar uit recente bevolkings- en huishoudensprojecties van de studiedienst van de Vlaamse Regering (Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2011) blijkt dat de ruimtebehoefte substantieel is. De studiedienst verwacht dat het totaal aantal inwoners van het Vlaamse Gewest zal toenemen met 348.000 personen tussen 2008 en 2018, en met 100.000 personen tussen 2018 en 2028. Met betrekking tot wonen is de evolutie van het aantal huishoudens meer relevant. Ook voor het aantal huishoudens kunnen forse groeicijfers worden voorgelegd: +216.000 huishoudens tussen 2008 en 2018, +101.000 huishoudens tussen 2018 en 2028. Al deze bijkomende huishoudens zullen op termijn op zoek gaan naar een geschikte woning. Dit cijfer kan niet rechtstreeks worden doorvertaald in een bijkomend aantal woongelegenheden aangezien we weten dat er geen één op één relatie bestaat tussen huishoudens en woningen: één huishouden kan gebruik maken van meerdere woningen, zoals tweede verblijven of studentenkamers, terwijl anderzijds ook niet alle bewoners geregistreerd staan als huishoudens in het Rijksregister (De Decker et al., 2010a). Om de woningmarkt te laten functioneren is bovendien een noodzakelijke frictieleegstand nodig die het toelaat om te verhuizen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2004). Zonder dat er een absolute duidelijkheid is over het aantal noodzakelijke bijkomende woningen voor de komende twintig jaar, is er een consensus over het feit dat het aantal woongelegenheden (in Vlaanderen) aanzienlijk zal toenemen. Dit betekent dat er dus nieuwe woonomgevingen moeten worden gecreëerd (uitbreiding) of dat bestaande woonomgevingen moeten worden verdicht (inbreiding).

Welke thema's worden door dit onderzoek naar leefstijlen, specifiek voor de Vlaamse situatie geagendeerd en wachten op een gepaste beleidsstrategie?

8.3.1 Gebrek aan basisdata

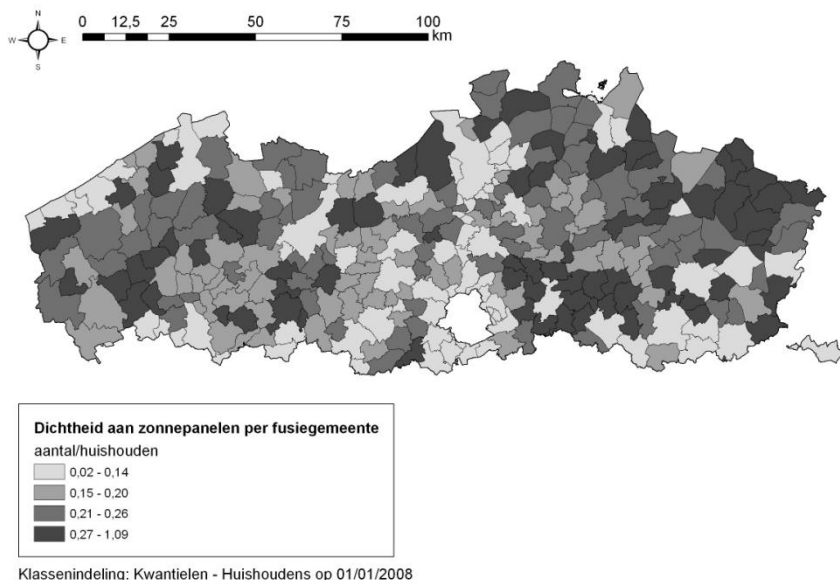
De inzichten in dit onderzoek zijn gebaseerd op een eigen georganiseerde internetbevraging. Deze bevraging bereikte heel wat bewoners, maar is zeker niet representatief voor de volledige Vlaamse bevolking. Alle verdere suggesties moeten binnen dit perspectief worden geïnterpreteerd.

Het feit dat er geen basisdata over de bewoners, hun persoonlijkheden, normen en waarden, activiteitenpatronen en woonwensen beschikbaar zijn, is een wezenlijk probleem. In Nederland worden dit soort gegevens op een systematische basis door de Rijksoverheid verzameld. De suggesties uitgewerkt voor de vier casegebieden tonen aan dat dit soort informatie, in combinatie met kennis van het gevoerde beleid en de fysieke toestand, nuttig kan zijn als basis voor een toekomstig ruimtelijk beleid. Dit onderzoek is dan ook een pleidooi aan de overheid om als basis voor een beleidsstrategie in eerste instantie data te verzamelen over de subjecten, de bewoners van Vlaanderen en na te denken over een kennismanagement waarbij data van diverse actoren, ook van bewoners, worden ontsloten in een planningsproces (Hajer et al., 2010). Mogelijks kan de Studiedienst van de Vlaamse Regering een rol krijgen in dit verhaal. Zij organiseren jaarlijks een survey naar waarden, houdingen en gedragingen van Vlamingen, publiceren over de 'maatschappelijke problematiek in Vlaanderen' (Vanderleyden et al., 2009; Noppe et al., 2011), analyseren data van de stadsmonitor (Bral & Schelfaut, 2010) en ontwikkelen Vlaamse regionale indicatoren (Vlaamse overheid, 2010; Vlaamse overheid, 2011).

8.3.2 Faciliteren van de ecologische potentie in de woonomgevingen

In dit onderzoek werd onder meer gefocust op een ecologische dimensie vanuit twee hypothesen: ten eerste de idee dat deze dimensie belangrijk was om het toekomstig wonen mee vorm te geven en ten tweede dat op basis van deze dimensie verschillende leefstijlgroepen zouden kunnen worden onderscheiden. De eerste hypothese is op basis van dit (niet representatief) onderzoek bevestigd. De ecologische dimensie is wel degelijk belangrijk voor de Vlaming, zo belangrijk dat er op basis van deze dimensie geen verschillende groepen kunnen worden onderscheiden aangezien we dit met zijn allen even belangrijk lijken te vinden (waardoor de tweede hypothese onderuit werd gehaald). Dit betekent dat een ruimtelijk beleid waarbij voorbeelden worden verspreid van ecologische woonwijken en ondersteuning wordt gegeven voor het ecologisch duurzamer maken van de woonwijk wellicht heel wat particuliere reacties zal genereren en dus effectvol zal zijn. Een voorbeeld hiervan vormt de subsidiëring voor het plaatsen van zonnepanelen waarop massaal werd gereageerd waardoor de maatregel budgettair niet meer haalbaar bleek. Dit toont echter aan dat particulier initiatief kan worden ingezet om wijzigingen in de woonomgevingen te bekomen. Dit particulier initiatief wordt mede beïnvloed door andere aspecten, bijvoorbeeld door de ruimtelijke en financiële mogelijkheden van de bewoners. De kaart hieronder maakt duidelijk dat in de steden relatief minder zonnepanelen werden geïnstalleerd, wellicht omdat de oriëntatie en beschaduwing van daken in de stad niet steeds toelaat om zonnepanelen te installeren, maar ook doordat in de stad een minder kapitaalkrachtige bevolking is geconcentreerd in huurpanden, waarvoor de financiële investering onmogelijk of minder interessant was.

Uit dit onderzoek naar manifeste en latente leefstijlen (en uit eerdere waardenbevragingen door onder meer de Eurobarometer) blijkt dat beleidsacties die particuliere initiatieven om de woning en woonomgeving ecologischer te maken faciliteren wellicht veel navolging zullen kennen aangezien voor dit aspect het beleidsmatig streven en de particuliere verwachtingen, het individueel belang en het algemeen belang, gelijklopen.

Figuur 75 Dichtheid zonnepanelen per fusiegemeente (op basis van data www.nieuwsblad.be geconsulteerd op 18/04/2011)

8.3.3 Verhogen van de veiligheid, specifieke aandacht voor verkeersveiligheid

Uit de bevraging kwam een gedeelde vraag over alle leefstijltypes heen naar meer globale veiligheid en naar verkeersveiliger woonomgevingen. Het vergroten van de sociale veiligheid, zowel de feitelijke criminaliteit als de onveiligheidsbeleving, staat ook hoog op de Nederlandse politieke agenda (Wittebrood, 2010). Diverse strategieën zijn uitgewerkt om wijken te herstructureren en de sociale veiligheid te verhogen: herinrichting van de publieke ruimte en het verhogen van de sociale controle, wijzigen van de bewonerspopulatie en wijzigen van de sociale processen in de buurt (vanuit de omstreden hypothese dat onderlinge contacten in sociaal gemengde buurten een positief effect hebben op de informele sociale controle en sociale cohesie, en daarmee op de leefbaarheid en de veiligheid).

In Vlaanderen is over het veiligheidsaspect voor de woonomgeving beleidsmatig nog maar beperkt nagedacht. In de casegebieden kwamen een aantal ruimtelijke strategieën naar voor: het realiseren van woonerven en 'pijpekopverkavelingen', het aanleggen van verkeersdrempels en het realiseren van 'poorten' aan de randen van de dorpskernen om de snelheid af te remmen, het afsluiten van bepaalde wegen om doorgaand verkeer onmogelijk te maken, het individueel beveiligen van de woningen en het kenbaar maken van buurtinformatienetwerken. In geen enkel casegebied is een gated community aanwezig, maar uiteraard is ook dit een strategie om de veiligheid in de woonomgeving te verhogen (Hamers et al., 2007).

Het onveiligheidsthema is een thema waarover beleidsmatig kan worden nagedacht, met de intentie om ruimtelijke strategieën te formuleren die vertrekken vanuit een particulier maar overkoepelend belang, en een oplossing krijgen die niet strijdig is met het algemeen belang.

8.3.4 Frictie tussen bestaande woonomgeving en ideale woonomgeving die globaal neigt naar een verdere suburbanisering en (niet intentionele) segregatie

Uit de bevraging van respondenten in Vlaanderen blijkt dat er een frictie is tussen de bestaande woonomgeving van de respondenten en hun beeld van de ideale woonomgeving. Dit resulteert (bij de respondenten van de onlinebevraging) in ontevreden burgers of in verhuisbewegingen die vooral staduitwaarts zijn gericht, op zoek naar het (suburbane) ideaal. Tot op heden zijn het vooral private ontwikkelaars die deze suburbane woonwensen faciliteren door het aanbieden van residentiële nieuwbouwverkavelingen op een aanzienlijke afstand van de steden. Uit deze bevraging blijkt echter dat deze verkavelingen met nieuwbouwwoningen slechts door een kleine groep geapprecieerd worden én dat onder meer de nabijheid van dorps- of stadscentra belangrijk zijn bij het kiezen van een nieuwe woonomgeving. In dit onderzoek is geen expliciete confrontatie gemaakt tussen het bestaande woonpatrimonium en de ideale woonwensen. De Nederlandse overheid deed dit enkele jaren geleden wel en ontwikkelde op basis van deze confrontatie onder meer een beleid rond het transformeren van stedelijke woonmilieus naar 'groenstedelijke woonmilieus' (Ministerie van Vrom, 2000; van Dam et al., 2005). Ook in de Vlaamse context moet het mogelijk zijn om op termijn op basis van een representatieve bevraging van de bewoners en data over het huidige woonaanbod een dergelijke confrontatie uit te werken en op basis hiervan beleidsdoelen te ontwikkelen. Belangrijk hierbij is dat de 'suburbane woonwens' wordt uiteengelegd in deelaspecten (vrijstaande woning, parkeerplaats op privaat terrein, verkeersveilige en rustige woonomgeving, wonen in een bos of met zicht op de velden, diversiteit in ouderdom van de woningen en in bouwstijlen, ...). Wellicht is het niet mogelijk om bestaande woonomgevingen te 'suburbaniseren', maar kunnen gericht strategieën worden bedacht die het huidige wonen meer aansluiting laten vinden met de 'suburbane' woonwens van de huidige bewoners waardoor staduitwaartse verhuizingen (en binnenstedelijke gesegregeerde woonbuurten) kunnen worden vermeden.

Aangezien niet iedereen de financiële mogelijkheden heeft om zijn of haar ideaal te bereiken, zijn de suburbane verhuisbewegingen vooral weggelegd voor de beter begoeden wat resulteert in een gesegregeerde huisvestingsmarkt. Een zekere mate van segregatie is kenmerkend voor iedere stedelijke samenleving. Het is kort door de bocht om te stellen dat segregatie enkel zou ontstaan vanuit financiële verschillen van bewoners. In een recent onderzoek van het Planbureau van de Leefomgeving (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010b) worden mogelijke oorzaken van segregatie opgelijst: inkomen, huishoudensamenstelling en etniciteit als bepalende factoren bij de Chicago School, bij de social area analysis en de ecologische benadering; preferenties en gedrag vooral bepaald door leeftijd of huishoudensamenstelling in de gedragsmatige benadering; (financiële) beperkingen en mogelijkheden van huishoudens op de woningmarkt in de institutionele benadering en tenslotte het idee van wooncarrières en levensloopbenadering waardoor woonplaatskeuzes in een dynamisch tijdsperspectief worden geplaatst en inzichten uit de gedragsmatige en de institutionele benadering worden gecombineerd. In de praktijk gaat onderzoek over ruimtelijke segregatie meestal over verschillen in sociaal-economische status en etniciteit. De reden hiervoor is dat ruimtelijke segregatie naar inkomen en etniciteit vaak als problematisch wordt gezien en andere vormen van segregatie niet (Van Kempen & Bolt, 2003). De overheid heeft het ruimtelijk uitsortingsproces mee ondersteund door in de gewestplannen ruime woonzones te bestemmen aan de rand van de steden en op specifieke landschappelijk aantrekkelijke plaatsen woonparken te voorzien met minimale perceelsoppervlaktes, enkel betaalbaar voor gefortuneerde gezinnen (Peeters & De Decker, 1997). Waar de suburbanisatie, of het wegtrekken van de stad, voor heel wat gezinnen een wezenlijke drijfveer is, kan dit niet worden gezegd van de segregatie. Het wonen met gelijken is niet als één van de drivers voor woningplaatskeuze

uit dit onderzoek gekomen. De segregatie tussen woonwijken voor welgestelden en (veelal stedelijke) woonwijken met een zware sociale problematiek is in Vlaanderen wezenlijk, maar niet intentioneel. De verdraagzaamheid ten aanzien van 'anderen' in de woonomgeving is op vandaag in Vlaanderen aanwezig. Toch komen in de binnensteden meer en meer wijken voor waar de middenklasse wegtrekt en een instroom van nieuwe, vaak minder begoede bewoners wordt vastgesteld waardoor sociaal-economisch (en soms etnisch) gesegregeerde wijken ontstaan. Deze niet-intentionele segregatie kan worden beantwoord door een intentioneel 'mengingsbeleid'. Dit beleid wordt gemotiveerd vanuit verschillende doelstellingen: bevorderen van contacten tussen allochtone en autochtone bewoners, bevorderen van netwerkvorming om kansen op sociale stijging van kansarmen te genereren, verbeteren van de leefbaarheid door aanwezigheid van middenklasse huishoudens, creëren van aanspreekpunten voor het bestuur van een stad en verbeteren van de reputatie en de economische positie van de buurt (van der Land & Schaminée, 2005).

'Mening' van bewonersgroepen is tot op vandaag geen voorwerp geweest van een intentioneel ruimtelijk beleid. De actuele segregatie in bepaalde wijken dwingt om hierover verder na te denken. Een intentionele menging is niet strijdig met de particuliere belangen van de respondenten.

8.3.5 Actieve socialisatie van de bewoners om bedreigende inzichten vanuit het individueel belang te wijzigen

Uit de bevraging kwamen heel wat resultaten die op vandaag, vanuit andere bekommernissen dan het faciliteren van het individueel belang, onmogelijk kunnen worden meegenomen in een ruimtelijke strategie. Indien in de toekomst 65% van de Vlaamse bevolking in een vrijstaande woning zou wonen (momenteel 34% van het woningbestand) zal het wellicht niet lukken om Vlaanderen in 2050 klimaatbestendig te maken! Voor andere aspecten is het standpunt minder duidelijk. Is de gedeelde vraag om meer ruimte te hebben voor het parkeren van de wagen en het hebben van een private tuin strijdig met het algemeen belang, of kan hiervoor een ruimtelijk gedifferentieerde strategie worden uitgewerkt?

Hier ligt een taak voor de overheid om, met behulp van de media, de woonwensen en leefstijlen van de bewoners te gaan sturen in de toekomst in een richting die niet strijdig is met het algemeen belang.

Het socialiseren van de burgers voor deze aspecten die strijdig zijn met het algemeen belang, is één van de aspecten waarin de ruimtelijke planning als strategie verschilt van een ruimtelijke planning als marktoriëntatie (Edens et al., 2010).

8.3.6 Bestaande diversiteit aan leefstijlen faciliteren, voor die aspecten die het algemeen belang niet in het gevaar te brengen

Op basis van de verzamelde inzichten kan de overheid een ruimtelijke strategie uitwerken om de bestaande diversiteit aan leefstijlen, voor die aspecten die het algemeen belang niet in het gevaar brengen, te faciliteren en te sturen.

In het kader van dit onderzoek werden enkele suggesties uitgewerkt voor deze strategie. In eerste instantie is het belangrijk om een inzicht te verwerven in het huidige wonen in Vlaanderen, waarbij fysieke aspecten worden gecombineerd met inzichten over gebruik en beleving (op basis van de data over de bewoners), de 'harde', 'zachte' en 'intrinsieke' woonstructuur van Vlaanderen en de ruimtelijke opgave ruimtelijk, maatschappelijk en sociaal wordt opgeladen. Deze suggesties zijn te interpreteren als

suggesties voor het vormgeven en lokaliseren van nieuwe woonomgevingen, maar evenzeer voor het voeren van een actief transformatiebeleid in bestaande woonomgevingen.

Deze informatie kan de basis vormen van een strategie waarin aandacht is voor:

- geografische verschillen (positie ten opzichte van de stad, van een dorpscentrum, van een open afrit...);
- inbreiding, uitbreiding en transformatie;
- 'transitzones' en 'eindstations';
- rustige omgevingen en levendige omgevingen (residentiële zones versus zones gekenmerkt door een verweving van functies);
- verschillen in verhouding tussen privaat domein en publiek domein;
- leefstijlafhankelijke en leefstijlbestendige woonomgevingen.

Inbreiding, uitbreiding en transformatie:

Op basis van de voorspelde evolutie van inwoners en gezinnen in Vlaanderen zal het woningbestand de komende jaren moeten toenemen. Dit resulteert in een uitbreidingsopgave (het realiseren van nieuwe woonomgevingen in functie van een toename van het aantal huishoudens) en/of een inbreidingsopgave (het verdichten van woonomgevingen in functie van een toename van het aantal huishoudens). Maar er is meer, de bevraging detecteerde ook een grote ontevredenheid van de bewoners met hun eigen woonomgeving. Op basis hiervan is in Vlaanderen ook een transformatieopgave geagendeerd (het aanpassen woonomgevingen in functie van het verkleinen van de kloof tussen huidige woonomgeving en ideale woonomgeving). Om beter aan te sluiten bij de woonvoorkeuren van mensen is het, naast het creëren van bijkomende woningen en woonomgevingen, nodig om bestaande buurten fysiek, mentaal en sociaal te transformeren naar andere woonbuurten. Omdat hiervoor vaak wijzigingen nodig zijn aan het publiek domein in de buurten is dit een expliciete opgave voor de overheid (Noorman & Ronden, 2008; Ministerie van VROM, 2010). Het is belangrijk om deze transformatie te zien binnen een globale context van een snelwijzigende sociale maatschappij en een trager veranderend gebouwde patrimonium, waarbij dit patrimonium, de gebouwde omgeving, flexibel genoeg moet zijn om maatschappelijke wijzigingen mogelijk te maken (Urhahn Urban Design, 2010).

Om te vermijden dat de open ruimte verder wordt aangesneden, zijn inbreidingsopgaven prioritair. Dit betekent dat een deel van de nieuw te realiseren woningen wordt gerealiseerd op sites die worden herbruikt (bijvoorbeeld verlaten bedrijventerreinen, voormalige rangeerstations, terreinen gebruikt voor delfstofontginning). Als een woonomgeving een ongebruikte potentie heeft, is verdichten een kansrijke strategie. Door verdichting neemt het draagvlak voor andere activiteiten toe. Maar rekening houdende met het subjectperspectief zijn deze inbreidingsprojecten niet zo evident. Inbreidingen in bestaande woonomgevingen, bijvoorbeeld door het vervangen van een voormalig bedrijfsgebouw of van verloederde garageboxen door nieuwe woongelegenheden in een gesloten bouwblok, wijzigen de kenmerken van de woonomgeving van de omwonenden. Bovendien kan hierdoor een puur residentiële rustige buurt, spontaan evolueren naar een meer gemengde buurt. Indien deze wijzigingen niet aansluiten bij hun leefstijlen, bij hun activiteitenpatronen of hun waardenpatronen en verwachtingen, zorgt dit voor wrevel! Ook ontpitting of 'verdunding', het gedeeltelijk slopen van bestaande bebouwing, is een optie waarvoor een groter draagvlak te vinden is aangezien hierdoor ruimte wordt gecreëerd voor bijkomend groen, bijkomende parkeerplaatsen of bijkomende openbare ruimte.

In het verleden is de realisatie van de nieuwe woonomgevingen volledig overgelaten aan de private ontwikkelaars. Deze realiseerden vaak, vanuit een marktvolgend perspectief, eenzelfde soort residentiële verkavelingen aan de rand van de stad. Deze verkavelingen zijn echter op vandaag niet meer zo gegeerd bij de Vlaamse bevolking (cf. resultaten internetbevraging). Vanuit het subjectperspectief kan een expliciete vraag worden gedistilleerd om ook bij de nieuwe woonomgevingen een grotere diversiteit na te streven en aansluiting te zoeken bij maatschappelijke discoursen en bij de verschillende verwachtingen en gedragspatronen van bewonersgroepen.

Transitzones en eindzones

Het bewustzijn van het bestaan van 'transitzones' en 'eindzones' in de woonstructuur van Vlaanderen is essentieel om beleidsprioriteiten te bepalen. Het negeren van een woonsituatie waarbij een groot onderscheid tussen de bestaande en de ideale woonomgeving wordt vastgesteld kan ertoe leiden dat deze woonomgeving in een meer dynamisch perspectief komt. Met andere woorden dat de oorspronkelijke bewoners verhuizen en plaats maken voor andere bewoners. Indien een woonomgeving slechts voor een beperkte leefstijlgroep nog aantrekkelijk blijkt, ontstaat een gesegregerde woonsituatie waar fysieke en sociale problemen mogelijk elkaar gaan versterken.

Dit perspectief is bijzonder belangrijk in de stedelijke woonomgevingen waar uiteraard heel wat transitzones bestaan die mee de eigenheid van de stad bepalen. Deze transitzones situeren zich meestal centraal in de stad, nabij de kernstedelijke voorzieningen: cultuurcentra, winkelstraten, horecaconcentraties... Ook in de typische studentenbuurten met studentenvoorzieningen ontstaan transitbuurten. Beide types buurten hebben hun eigen (positieve) aantrekkingskracht en zullen steeds kernstedelingen en studenten blijven aantrekken. Een minder gunstige situatie doet zich voor indien stedelijke buurten verworden tot transitzones door het wegtrekken van een bepaalde bewonersgroep, deze buurten niet beschikken over de typische stedelijke troeven waardoor ze zich kunnen blijven verzekeren van een instroom van kernstedelingen en hierdoor in een negatieve spiraal terechtkomen (van bijvoorbeeld leegstand, verkrotting, illegale bewoning). Indien dit zich voordoet kan worden nagedacht over een transformatie van de buurt zodat deze weer een positieve aantrekkingskracht uitoefent op één of wellicht meerdere leefstijlgroepen. De leefstijltypologie die werd uitgewerkt in dit onderzoek waarbij kern-, eco- en sociostedelingen werden onderscheiden, kan hiervoor inspirerend werken. In deze buurten kunnen bijvoorbeeld gericht kernstedelijke voorzieningen worden ingebracht zodat de levendigheid in de buurt toeneemt en ze dus aantrekkelijker worden voor de kernstedelingen. Het optimaliseren van de openbaar vervoersvoorzieningen in de buurt, het creëren van publieke fietsvoorzieningen, het verlagen van de parkeerdruk en het voorzien van straatgroen kunnen elementen zijn die ecostedelingen weer op een positieve manier naar deze buurten laten kijken.

Rustige omgevingen en levendige omgevingen (residentiële zones versus zones gekenmerkt door een verweving van functies)

Levendige woonomgevingen worden niet door iedereen geapprecieerd. Uit de bevraging bleek dat 58% expliciet koos voor een rustige woonomgeving (een woonomgeving waar enkel wordt gewoond). Het ruimtelijk plannen van verweving van functies, van nabijheid en toegankelijkheid van voorzieningen is een belangrijke opgave.

Ook vandaag merken we een aantal spontane evoluties. De afgelopen jaren nam, omwille van de schaalvergroting, de verwevenheid van wonen en lokale voorzieningen in heel wat dorpscentra en

stadsdelen af. Recent merken we dat het tij aan het keren is en er zich in de centra weer lokale winkeltjes komen vestigen. In de wijk Flora zijn nog een beperkt aantal lokale voorzieningen aanwezig. De gemeente Merelbeke plant een heraanleg van het dorpsplein om het lokale centrum en de centrumfuncties te faciliteren. In een aantal residentiële wijken merken we net de omgekeerde beweging. Een deel van deze woonomgevingen worden doorheen de tijd meer en meer multifunctioneel. Woningen worden vervangen door kantoren voor zelfstandigen of door kleine bedrijven, al of niet gekoppeld aan een residentiële functie.

Een doordacht beleid voeren rond verweving, rustige én levendige woonomgevingen, is belangrijk om de diversiteit die door de bewoners wordt gevraagd te bewaken. Uiteraard dient ook hiervoor het algemeen belang mee in rekening te worden gebracht. Indien residentiële woonwijken uitgroeien tot uitgestrekte woonomgevingen en daardoor enkel nog via de wagen kunnen worden ontsloten, moeten er wellicht grenzen worden gesteld. Maar een ondoordachte transformatie van een residentiële woonomgeving door het inplanten of toelaten van één voorziening naar een minder rustige woonomgeving, is vanuit het perspectief van de individuele bewoner even ongewenst.

In sommige woonomgevingen wordt vooral de rust geapprecieerd, in andere vooral de levendigheid. In beide gevallen moet het wijzigen van deze situatie, het transformeren van de woonomgeving, weldoordacht gebeuren, en vanuit een lange termijnvisie op het wonen in het gebied. Het wijzigen van dit kenmerk zorgt immers wellicht voor onrust en ontevredenheid in de wijk en kan resulteren in een uitstroom of instroom van inwoners.

Nieuwe uitbreidingslocaties kunnen zowel rustig als levendig zijn en kunnen worden gebruikt om de diversiteit in een bestaande woonomgeving te versterken of net om de kwaliteiten van het omliggend woonweefsel te bevestigen. In het recente verleden werden door private initiatieven vooral monofunctionele residentiële woonwijken gerealiseerd. Dit sluit niet aan bij de verwachtingen van alle respondenten.

Verschillen in verhouding tussen privaat domein en publiek domein

Woonomgevingen worden gekenmerkt door een specifieke verhouding tussen privaat en publiek domein. In de residentiële wijk Drie Sleutels is nagenoeg geen publiek domein te vinden, parken en voetpaden ontbreken en het wegprofiel is erg smal zodat de grond maximaal kon worden uitgegeven. De druk op het openbaar domein is echter heel beperkt doordat er nagenoeg geen passanten zijn in de wijk en alle woongerelateerde activiteiten (bv. parkeren, spelen) volledig op het ruime, eigen perceel kunnen plaatsvinden. In het binnenstedelijke Galgenberg is in verhouding veel meer publiek domein aanwezig. Dit moet ook wel om deze buurt behoorlijk te laten functioneren. Doorheen de buurten fietsen, wandelen en rijden bezoekers, bewoners, passanten, ... De bewoners beschikken over geen of slechts over een beperkte private buitenruimte waardoor fietsen en auto's op het openbaar domein worden gestald en gesprekken met de burens op het voetpad plaatsvinden. In beide buurten hebben bewoners andere verwachtingen ten aanzien van de inrichting en de omvang van het publiek domein. Deze verwachtingen hangen samen met het fysieke voorkomen van de buurt, maar ook met de activiteiten in de buurt en de normen en waarden van de bewoners.

Wijzigingen aan de bestaande verhouding tussen privaat en publiek domein moeten dus weldoordacht gebeuren en passen in een strategie over diversiteit tussen de buurten. In sommige buurten is het strategisch belangrijk om meer publiek domein te voorzien, in andere buurten prefereren

buurtbewoners een privatisering van het gebied. Meer openbaar domein betekent meestal ook meer activiteiten en meer gebruikers van dit openbaar domein en dus een minder rustige woonsituatie, waardoor de discussie over verhouding tussen publiek en privaat domein gekoppeld wordt aan inzichten over een rustige of levendige woonomgeving. De leefstijltypologie kan inspirerend werken om na te denken over de verhouding privaat-publiek. De socio-leefstijltypes hebben relatief meer lokale sociale contacten en maken meer gebruik van lokale voorzieningen. De anonieme randstedelingen hebben minder affiniteit met de buurt en redeneren dus eerder vanuit de eigen private kavel.

Dit is vooral belangrijk voor transformaties van bestaande woonwijken en kan doorslaggevend zijn om te beslissen over een inbreiding of een ontpitting van de wijk. Ook voor het ontwerpen van nieuwe woonwijken is het belangrijk te beseffen dat de verhouding publiek/privaat inherent verbonden is met de woningtypologie in de wijk en met de gewenste verweving van functies.

Leefstijlafhankelijke en leefstijlbestendige woonomgevingen

In de literatuur wordt soms onderscheid gemaakt tussen leefstijlafhankelijke en leefstijlbestendige woonomgevingen (van der Wouden & Kulberg, 2002; Van Diepen & Arnoldus, 2003; Coppens & Oosterlynck, 2008). Leefstijlafhankelijke woonomgevingen accommoderen één leefstijl, leefstijlbestendige woonomgevingen geven ruimte aan meerdere leefstijlen tegelijk en zijn opgewassen tegen leefstijlveranderingen van bewoners. Vanuit het perspectief van sociale duurzaamheid, ruimtelijke kwaliteit en de angst voor segregatie wordt resoluut gekozen voor leefstijlbestendige woonomgevingen.

Deze discussie is tweeledig en eerder symbolisch. In dit onderzoek is geen enkele woonomgeving voorgekomen waarin slechts één leefstijlgroep woonde. Door de vrije woonplaatskeuze en de welvaartstaat waardoor economische verschillen beperkt zijn komen mensen met verschillende voorkeuren en activiteitenpatronen bij elkaar in de buurt terecht. Deze bewonersdiversiteit wordt trouwens door de bewoners in Vlaanderen geapprecieerd. Zelfs indien woonomgevingen voor één specifieke leefstijlgroep zouden worden ontworpen, of zoals in het verleden op één bepaalde sociodemografische doelgroep mikten, resulteerde dit in een in mindere of meerdere mate verscheiden bewonerspubliek. De mix van leefstijlgroepen kan wel essentieel verschillen per woonomgeving, met als extremum de binnenstedelijke woonomgevingen waar een mix van bewoners in mekaars nabijheid wonen (of behoren die dan tot één leefstijlgroep die net daardoor wordt gekenmerkt?).

Bovendien zou het onzinnig zijn om een woonomgeving te ontwerpen die niet zou zijn opgewassen tegen leefstijlveranderingen van de bewoners, met andere woorden, woonomgevingen die een in de tijd evoluerend gebruik niet zouden toelaten. Het is een essentieel kenmerk van de fysieke ruimte dat deze doorheen de tijd behoorlijk star en inert is, maar toch een wijzigend ruimtegebruik toelaat. Het voorbeeld hiervoor zijn de historische stadscentra die reeds door verschillende bewonersgroepen met bijvoorbeeld wijzigende mobiliteitspatronen zijn bewoond. De parkeerdruk door auto's is heel moeilijk oplosbaar in een binnenstedelijke context omdat deze woonomgevingen ontworpen of ontstaan zijn op een moment dat hiervoor nog geen ruimte noodzakelijk was. Meer recent merken we een parkeerdruk door fietsen. Mensen verplaatsen zich meer en meer met de fiets, sommigen beschikken bovendien niet meer over één fiets, maar hebben bijvoorbeeld een stadsfiets én mountainbike. Ook hiervoor is in de binnenstad en in de private woningen weinig ruimte.

Mensen verhuizen doorheen de tijd, en op basis daarvan kunnen woonomgevingen worden gevonden met een hogere (verhuis)dynamiek dan anderen. Maar ook maatschappelijke thema's wijzigen doorheen de tijd, waardoor verwachtingen van individuen ten aanzien van hun woonomgeving wijzigen. Het huidige discours rond veiligheid is hiervan een duidelijk voorbeeld.

Dit doet nadenken over de ruimtelijke vertaling van deze verwachtingen in nieuwe of bestaande woonomgevingen en over een ruimtelijk instrumentarium dat deze dynamiek gedifferentieerd mogelijk maakt en indien nodig bijstuurt of richting geeft. Het eenmalig zoneren van woonomgevingen in gewestplannen of inrichten van woonomgevingen (in bijzondere plannen van aanleg of in gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen) is vanuit dit perspectief en zoals is gebleken in het onderzoek van de vier casegebieden niet ideaal.

8.4 Conclusie

Dit onderzoek toont aan dat, door middel van het concept leefstijlen, diverse specifieke inzichten zijn gegenereerd op de diversiteit van de normen en waarden van de bevolking van Vlaanderen algemeen (latente leefstijltypologie), op de diversiteit van hun huidig wonen (manifeste leefstijltypologie) en op hoe ze in de toekomst idealiter zouden willen wonen. Het diversiteitsbeeld dat wordt gegenereerd is contextgebonden en wordt gestuurd door de inhoudelijke en methodologische invulling van het containerbegrip leefstijl (bevroegde thema's, aantal clusters, ...).

De focus op de bewoners, hun gebruik en verwachtingen ten aanzien van hun woonomgevingen, doet nadenken over de manier waarop vandaag de ruimte door ruimtelijke planners of ontwerpers wordt geanalyseerd. Tegenover de subjectgerichte analyse van leefstijlen, staat een breder perspectief voor de analyse van de ruimte, waarbij niet enkel aandacht gaat naar de fysieke woonomgeving maar ook naar het gebruik en de beleving ervan door de gebruikers en bewoners. De link tussen maatschappelijke thema's, de fysieke ruimte en het gebruik van deze ruimte is belangrijk. Indien het subject centraler wordt gesteld in de analyse van leefstijlen en woonomgevingen, worden deze woonomgevingen automatisch in een meer dynamisch perspectief gesteld. De gebruikers en bewoners wijzigen hun leefstijlen en activiteitenpatroon doorheen de tijd (al of niet in dezelfde woonomgeving), waardoor andere ruimtelijke behoeften ontstaan.

De leefstijlen, geïdentificeerd vanuit gelijklopende individuele latente en manifeste kenmerken zijn niet altijd verenigbaar met het algemeen belang en kunnen hiermee in sommige gevallen zelfs strijdig zijn. Waar projectontwikkelaars projecten en producten ontwikkelen op basis van gekende preferenties, moet de overheid een meer ambitieuze rol op zich nemen en de intentie hebben om leefstijlen te vormen, te beïnvloeden indien deze strijdig zouden zijn met het algemeen belang. Deze stelling is gedreven vanuit een sterk geloof in de maakbaarheid van leefstijlen door socialisatie door de overheid. Een directe doorvertaling van vraag naar aanbod, van leefstijltypologie naar woonmilieutypologie, een ruimtelijke planning als marktorientatie door de overheid is dus niet mogelijk.

Finaal werden in dit hoofdstuk concrete uitdagingen geformuleerd voor het woonvraagstuk in Vlaanderen. Deze uitdagingen zijn gebaseerd op een niet-representatieve internetbevraging en op casestudy in vier gebieden in Vlaanderen, een meer systematische dataverzameling over de leefstijlen van de bewoners en een onderzoek naar de diversiteit in het huidig wonen zijn noodzakelijk om een concreet beleid te ontwikkelen. Deze elementen kunnen worden meegenomen in een

planningsstrategie, een evenwicht tussen overheids- en marktdenken waarbij het overheidshandelen, de ruimtelijke planning, probeert om via het planningsinstrumentarium het handelen en de wensen van de individuele burgers te faciliteren, te sturen of te wijzigen.

Over drie zaken, die niet strijdig zijn met het algemeen belang, zijn de respondenten het eens: ze wensen meer veiligheid in hun woonbuurt, een meer ecologische woonbuurt en zijn niet op zoek naar een woonomgeving met gelijken. Deze elementen, geïdentificeerd vanuit het marktdenken, kunnen worden gefaciliteerd door het ruimtelijk beleid. Uit de analyse van de vraag blijkt (nog steeds) een overwegend suburbane woonwens. Deze kan, in functie van het algemeen belang, deels worden gefaciliteerd door het verhogen van de suburbane kenmerken van bestaande woonomgeving en kan ook deels worden gesocialiseerd, bijgestuurd en gewijzigd. De leefstijlanalyse leverde een gedifferentieerd beeld op van de huidige bewoners. Dit gedifferentieerd beeld vereist een gebiedsgericht, gedifferentieerd ruimtelijk beleid waarbij in Vlaanderen onder meer onderscheid kan worden gemaakt tussen:

- inbreidings-, uitbreidings- en transformatieopgaven;
- transit- en eindzones;
- rustige en levendige woonomgevingen;
- verschillen in verhouding tussen privaat en publiek domein;
- leefstijlafhankelijke en leefstijlbestendige woonomgevingen.

Conclusie

Dit onderzoek startte vanuit een aantal centrale begrippen: '*verkenning*', '*leefstijl*', '*subject*', '*planning*' en '*strategie*'. Deze werden vertaald in concrete onderzoeksvragen, gebundeld vanuit drie doelstellingen.

De eerste doelstelling, het inventariseren van de bewonersdiversiteit in Vlaanderen aan de hand van het leefstijlconcept, werd bereikt door middel van literatuurstudie van academische teksten en (marktgeoriënteerde) onderzoeken en door statistische analyses op data verzameld door middel van een internetbevraging bij een tweeduizendtal bewoners van Vlaanderen. De literatuurstudie maakte duidelijk dat het noodzakelijk was een eigen inhoud te geven aan het leefstijlconcept en een onderzoeksmethodiek uit te werken. Een leefstijlgroep werd gedefinieerd als een groep van individuen gekenmerkt door sterke gelijkenissen op het vlak van latente variabelen: persoonlijkheidsaspecten, attitudes, voorkeuren, normen en waarden, én/of manifeste variabelen: gedragsaspecten en consumptiepatronen, maar niet noodzakelijk met dezelfde demografische kenmerken. Omdat het onderzoek gericht was op het creëren van inzichten in het wonen werden de variabelen inhoudelijk gekoppeld aan dimensies die relevant zijn voor het woonvraagstuk in Vlaanderen anno 2011: een economische, sociaal-culturele, veiligheids- en ecologische dimensie. Op basis van de latente variabelen werden tolerantien, minimalisten, waardenzoekers en materialisten onderscheiden. De clustering van manifeste variabelen resulteerde in kernstedelingen, socio- en ecostedelingen, socio en anonieme randstedelingen en buitenbewoners. Ook de analyse van de gecombineerde manifeste en latente variabelen resulteerde in zes leefstijltypes. De samenhang tussen de leefstijltypes en sociodemografische kenmerken van de respondenten, opleidingsniveau, gezinssituatie, leeftijd, is afhankelijk van de betrokken variabelen. Algemeen kan worden gesteld dat de leefstijltypes een andere maatschappelijke diversiteit weergeven dan de klassieke sociodemografische doelgroepen. Doordat de analyses werden uitgevoerd op de data van de internetbevraging en de respondenten geen representatieve afspiegeling zijn van de Vlaamse maatschappij moet voorzichtig worden omgegaan met de resultaten. Deze resultaten zijn een verkenning van de mogelijkheden van het leefstijlconcept, eerder dan een weerspiegeling van de maatschappelijke diversiteit.

Het doel was om niet enkel leefstijlen te inventariseren maar de mogelijkheden van het leefstijlconcept te verkennen om te inspireren en inzichten te verwerven in de woningvraag in functie van een toekomstig beleid. In de internetbevraging waren vragen opgenomen over de ideale woning en woonomgeving. Een caseonderzoek in vier woonomgevingen in het Gentse waarbij terrein- en kaartanalyses werden gecombineerd met een bevraging van dertig tot veertig respondenten per woonomgeving en met een literatuurstudie van beleidsteksten maakte het mogelijk om vraag, aanbod en beleid met elkaar te confronteren. In de internetbevraging werd zowel een wens om meer stedelijk als meer landelijk te gaan wonen geïdentificeerd, maar indien de ideale woonwensen zouden worden verwezenlijkt zou Vlaanderen de komende jaren verder suburbaniseren. Niet alle ideale woonwensen zijn te faciliteren binnen een duurzame ruimtelijke planning. Zowel de manifeste als de latente leefstijlclusters kunnen inspiratie leveren voor het inschatten van de woonidealen. Heel wat van de verschillen in woonwensen kunnen worden gerelateerd aan het activiteitenpatroon en de huidige woonplaats van de respondenten. De cases illustreren de verscheidenheid in ruimtelijk beleid, ruimtelijk voorkomen, leefstijlen van de bewoners en hun woonidealen, niettegenstaande slechts vier gebieden

werden onderzocht en vooral stedelijke en randstedelijke situaties werden onderzocht. Uit de voorbeelden blijkt dat vanuit subjectgebonden informatie nuttige informatie wordt gewonnen om een toekomstig ruimtelijk beleid uit te werken en het huidige beleid kritisch te benaderen.

Finaal wou dit onderzoek de potenties (en valkuilen) van het leefstijlconcept bij een implementatie in de planningspraktijk in beeld brengen en concrete uitdagingen voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen formuleren. Een clusteranalyse op basis van een weldoordachte selectie van latente en manifeste variabelen kan interessante, communiceerbare en voor het beleid inspirerende inzichten genereren in de diversiteit van de bevolking van Vlaanderen. De leefstijltypologie is noodzakelijk contextgebonden en wordt gestuurd door de inhoudelijke en methodologische invulling van het containerbegrip leefstijl. De inzichten gegenereerd uit een onderzoek vanuit 'de vraag' kunnen worden meegenomen in een planningsstrategie, een evenwicht tussen overheids- en marktdenken waarbij het overheidshandelen, de ruimtelijke planning, probeert om via het planningsinstrumentarium het handelen en de wensen van de individuele burgers te faciliteren, te sturen of te wijzigen. Sommige inzichten uit de marktanalyse, zoals de vraag om meer verkeersveiligheid, zijn gedeeld tussen alle respondenten en kunnen generiek worden gefaciliteerd. Andere inzichten zijn gekoppeld aan deelgroepen binnen de maatschappij en vragen een gebiedsgericht, gedifferentieerd ruimtelijk beleid. De leefstijlen zijn echter niet altijd verenigbaar met het algemeen belang en kunnen dus niet rechtstreeks in een planning als marktoriëntatie worden vertaald. Voor bepaalde thema's moet de overheid een meer ambitieuze rol op zich nemen en de intentie hebben om leefstijlen te vormen, om vragen te gaan sturen of beïnvloeden.

Verder onderzoek?

De onderzoeksvragen werden beantwoord maar tegelijkertijd ontstonden heel wat nieuwe vragen die in toekomstige onderzoeken kunnen worden opgenomen.

In eerste instantie werd de noodzaak aan een (longitudinale) dataverzameling over leefstijlen, huidige woonsituatie en ideale woonwensen bij een representatieve steekproef van bewoners in Vlaanderen geagendeerd. Aangezien de koppeling met de maatschappelijke context erg belangrijk is, en de inhoudelijke dimensies kunnen wijzigingen doorheen de tijd, is het wenselijk voorafgaand aan de bevraging samen met focusgroepen de inhoudelijke dimensies af te bakenen. Deze dataverzameling kan resulteren in een segmentatie van de vragers op de woningmarkt, in doelgroepen, manifeste en latente leefstijlclusters.

Tegelijkertijd vraagt dit onderzoek naar leefstijlen eigenlijk om een complementair onderzoek naar woonmilieus in Vlaanderen. Dit zou het mogelijk maken om op regionaal niveau een confrontatie te maken tussen vraag en aanbod en een ruimtelijke en cijfermatige doorvertaling in te bouwen of te handhaven woningtypes in welbepaalde woonomgevingen.

Op lokaal niveau zou het nuttig zijn om door middel van ontwerpend onderzoek concrete beleidskeuzes voor transformatie- of uitbreidingstrategieën te gaan onderzoeken en verbeelden. Enkele voorbeelden:

- Hoe kan worden omgegaan met verweving van functies en de aanleg en uitbreiding van het openbaar domein in de buurt Verloren Brood zodat een betere aansluiting wordt gevonden met de verwachtingen van de huidige bewoners (sociostedelingen en anonieme randstedelingen)?
- Op welke manier kan de residentiële woonwijk Drie Sleutels, vooral vanuit private investeringen en initiatieven op privaat domein, duurzamer worden gemaakt?

Ook een specifiek onderzoek naar het inzetten van beleidsinstrumenten, planningsinstrumenten maar ook instrumenten om te socialiseren, is interessant.

Finaal kan worden nagedacht over een verruiming van de focus, waarom niet nadenken over een subjectgericht onderzoek naar vrijetijdspatronen in functie van een introductie in de ruimtelijke planning?

Bibliografie

- AERO, T. 2006. Residential Choice from a Lifestyle Perspective. *Housing, Theory and Society*, 23, No. 2, 109-130.
- ALBERS, C. & TELLER, M. 2006. *Luisteren naar mensen over onveiligheid. Algemeen verslag over onveiligheidsgevoelens*, Brussel, Koning Boudewijnstichting.
- ALBRECHTS, L. 1977. Naar een operationele theorie voor de opbouw van woonomgevingen op verschillende planniveaus - een tussentijdse stand van zaken. *Stero, publicatie voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 77, 8-22.
- ALBRECHTS, L. & LOMBAERDE, P. 1982. Towards an operational theory for the use of differentiated habitat constructs on various planning levels. *Planning Outlook*, 25, 1-10.
- ALLAERT, G. 2005. *Wegwijs in ruimtelijke economie. Doorkijk naar planning en management van ruimte*, Gent, Academia Press.
- ALLAERT, G. 2009. *Ruimte en Planning. Van planningstheorie tot Vlaamse planningspraktijk*, Gent, Academia Press.
- ARNOLDUS, M. & MUSTERD, S. 2002. *Wonen in de Ambitieuze Stad. Stedelijke Leefstijlen en Woonmilieus in Internationaal Perspectief*, Amsterdam, AME.
- BAGLEY, M. N. & MOKHTARIAN, P. 2002. The impact of residential neighborhood type on travel behavior: A structural equation modelling approach. *The Annals of Regional Science*, 36, 279-297.
- BAKAS, A. 2006. Woningen bouwen: 'an estimated guess'. Antwerpen: SEV.
- BECK, U. 1992. *Risk Society: towards a new modernity*, London, Sage.
- BELL, D. & HOLLOWES, J. E. 2006. *Historicizing lifestyle. Mediating Taste, Consumption and Identity from the 1900s to 1970s*, Ashgate, Cornwall.
- BENSCHOP, A. 1987. Sociale ongelijkheid en klassen. IWA Rapporten. Amsterdam.
- BILLIET, J. & WAEGE, H. (eds.) 2006. *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen: De Boeck nv.
- BISHOP, B. 2009. *The Big Sort. Why the clustering of like-minded America is tearing us apart*, Boston New York, Mariner Books Houghton Mifflin Harcourt.
- BLANK, H. & KRIENS, I. 2005. The Spatial Planner's Changing Roles. In: HULSBERGEN, E., KLAASEN, I. & KRIENS, I. (eds.) *Shifting Sense. Looking back to the future in spatial planning*. Amsterdam: Techne Press.
- BLIJIE, B., VAN HULLE, R., POULUS, C., VAN TIL, R.-J. & GOPAL, K. 2009. Het inkleuren van voorkeuren, de woonconsument bekend. WoON-module Consumentengedrag. Den Haag: ABF research.
- BLOCK, S., VAN ASSCHE, J., VANDEWIELE, D., DE RYNCK, F. & REYNAERT, H. 2006. *Steden op koers? : stadsmonitor voor leefbare en duurzame Vlaamse steden*, Brugge, Vanden Broele.
- BOER, J. 2005. Leefbare complexen versus gemengde wijken. *Nul20*, 2005/21, 24-25.
- BOMANS, K., GULINCK, H. & STEENBERGHEN, T. 2009. Het ruimtelijk belang van de paardensector in de Vlaamse open ruimte – een verkennende analyse. Heverlee: Steunpunt Ruimte en Wonen.
- BOOI, H. & DIGNUM, K. 2007. Woonstijl in schaduw van kwaliteit woonmilieus. *Tijdschrift voor volkshuisvesting*, 1, 10-14.
- BOOMKENS, R. 1998. *Een drempelwereld. Moderne ervaring en stedelijke openbaarheid*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- BOUDRY, L., CABUS, P., CORIJN, E., DE RYNCK, F., KESTELOOT, C. & LOECKX, A. (eds.) 2003. *De eeuw van de stad. Witboek. Over stadsrepublieken en rastersteden*, Brugge: die keure.
- BOURDIEU, P. 1979. *La distinction. Critique sociale du jugement.*, Parijs, Les éditions de minuit.
- BOUW, M. 2002. Le Medi in Bospolder. Een buurt voor mediterrane wonen. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 46-47.
- BRAL, L. & SCHEFAUT, H. (eds.) 2010. *De stad maakt het verschil! Analyses op de Stadsmonitor 2008*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- BRAND, A. 2002. *Het stedelijk veld in opkomst: de transformatie van de stad in Nederland gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw*, Universiteit Amsterdam.
- BRINKMAN, J. 2000. *De vragenlijst*, Groningen, Wolters Noordhoff.

- BRUEGMANN, R. 2005. *Sprawl. A compact history*, Chicago, the University of Chicago Press.
- CACI 2004. Acorn the smarter consumer classification. user guide. London.
- CAEN, M. 2009. *Over smaken, voorkeuren en participatie. Een sociologische analyse van de Vlaamse leefstijlruimte, met bijzondere aandacht voor attitudinale leefstijlindicatoren. Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de sociologie*. Universiteit Gent.
- CANFYN, F. 2011. De woonwens is niet het probleem, maar de oplossing. *Ruimte. Vakblad van de Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning*, 4-12, 26-31.
- CARSON, R. (ed.) 2007. *The stated reference approach to environmental valuation. Volume 1*, Hampshire, Burlington: Ashgate.
- CASTELLS, M. 1996. *The Rise of the Network Society*, Oxford, Blackwell.
- CATHELAT, B. 1990. *Socio-Styles-Système. Les "Styles de Vie" théorie, méthodes, applications*, Paris, Les Editions d'Organisations.
- CATHELAT, B. 1993. *Socio-Styles. The New Lifestyles Classification System for Identifying and Targeting Costumers and Markets*, London, Kogan Page.
- CHANEY, D. 1996. *Lifestyles*, London, Routledge.
- CLAESSENS, B., VLERICK, E. & DE DECKER, P. 2007. Op zoek naar de betekenis van wonen. Een verkennend literatuuronderzoek. Working paper. Gent: Steunpunt Ruimte en Wonen.
- CLAPHAM, D. 2005. *The Meaning of Housing. A pathways approach*, Bristol, The Policy Press.
- COOLS, B. 2003. Verdraagzaam samenleven in sociale huisvesting. *VHM info*, 2003/52, 16-19.
- COOLS, B. 2004. Bob Cools: "De armen hier moeten niet opdraaien voor de armsten van de wereld". *Trends*, 20 mei 2004.
- COPPENS, A. & OOSTERLYNCK, S. 2008. Leefstijlbenaderingen en ruimtelijk gedrag. Een literatuurstudie naar uitdagingen voor het ruimtelijk beleid. Leuven: Steunpunt beleidsrelevant onderzoek 2007-2011.
- CORRIGAN, P. 1997. *The Sociology of Consumption. An Introduction*, London / Thousand Oaks / New Delhi, Sage Publications.
- CROMPTON, R. 1998. *Class and Stratification. An introduction to Current Debates*, Cambridge, Polity Press.
- CROMPTON, R. 2008. *Class & Stratification. Third edition*, Cambridge, Polity Press.
- DE CAUTER, L. 2005. *De capsulaire beschaving. Over de stad in het tijdperk van de angst*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- DE CORTE, S., RAYMAEKERS, P., THAENS, K., VANDEKERCKHOVE, B. & FRANÇOIS, G. 2003. Onderzoek naar de migratiebewegingen van de grote steden in de drie gewesten van België - eindrapport. Brussel: POD Maatschappelijke integratie cel grootstedenbeleid.
- DE DECKER, P. 2005a. Household Interviews Report Belgium, Work Package 2, Deliverable No9, Origins of security and insecurity: the interplay of housing systems with jobs, household structures, finance and social security, OSIS research project.
- DE DECKER, P. 2005b. Zachte waarden, hardnekkige trends? Op zoek naar de achtergronden van de stedelijke problemen. Tekst bij cursus Stedelijke Sociologie, GAS Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening, Universiteit Gent. Gent.
- DE DECKER, P. 2006. "Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen is goed voor iedereen.". In: BORRET, K., DEVOLDERE, S., SCHREURS, J., VANHAVERBEKE, F. & WOUTERS, E. (eds.) *Jaarboek stedenbouw en ruimtelijke planning*. Brussel: Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.
- DE DECKER, P. 2011. A Garden of Eden? The promotion of the single-family house with a garden in Belgium before the Second World War. In: DEWAELEHEYN, V., BOMANS, K. & GULINCK, H. (eds.) *The Powerful Garden. Emerging views on the garden complex*. Antwerp - Amersfoort: Garant.
- DE DECKER, P., RYCKEWAERT, M., VANDEKERCKHOVE, B., PISMAN, A., VASTMANS, F. & LE ROY, M. 2010. *Ruimte voor Wonen. Trends en uitdagingen.*, Antwerpen - Apeldoorn, Garant.
- DE GEYTER, X. A. 2002. *Onderzoek naar de hedendaagse stad. After-sprawl*, Rotterdam / Antwerpen, NAI Uitgevers / deSingel Internationaal Kunstcentrum.
- DE PELSMACKER, P. & VAN KENHOVE, P. 2002. *Marktonderzoek. Methoden en toepassing*, Apeldoorn, Antwerpen, Garant.

- DE SAMBLANCX, J. 2004. Bob Cools verdedigt op 23 april zijn doctoraat. persbericht VUB.
- DE VOS, E. 2008. *"Hoe zouden we graag wonen?" Woonvertogen en -praktijken in de jaren 1960-70 in Vlaanderen. Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de Toegepaste Wetenschappen en Architectuur*, Katholieke Universiteit Leuven.
- DE VRIES, A., VAN AMSTERDAM, H. & THORBORG, H. 2006. *Indelen en afbakenen. Ruimtelijke typologieën in het beleid*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- DE WIJS-MULKENS, E. 1999. *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*, Amsterdam, Het Spinhuis.
- DEBOOSERE, P., LESTHAEGHE, R., SURKYN, J., WILLAERT, D., BOULANGER, P., LAMBERT, A. & LOHLÉ-TART, L. 2009. Huishoudens en gezinnen in België. *Sociaal-Economische enquête 2001. Monografieën*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- DELBEKE, J., LE ROY, M. & VANDENBROUCKE, P. 2006. Actualisatie van de trendbreuk in de verdeling van de behoefte aan bijkomende woongelegenheden in Vlaanderen: 1991-2005. Brussel: Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid.
- DEN HARTOG, H. (ed.) 2006. *Exurbia / Wonen buiten de stad*, Rotterdam: Episode Publishers.
- DEPARTEMENT RWO 2011. Ruimte voor morgen. Burgerparticipatie voor een groenboek beleidsplan ruimte. Brussel: Vlaamse overheid.
- DESNERCK, G., VANDERSTRAETEN, A. & VERBRUGGEN, A. 2006. *Praktisch basisboek sociologie. De sociologische verbeelding: visie en vizier*, Antwerpen, Uitgeverij De Boeck NV.
- DEVOGELAER, D. 2002. Stedelijke woondynamiek van de Belgische bevolking en haar gezinnen. Brussel: Federaal Planbureau.
- DEVOGELAER, D. 2004a. Interne migraties in België: wie, waarom en naar welke gemeenten? En waarom niet naar de steden? Brussel: Federaal Planbureau.
- DEVOGELAER, D. 2004b. Inwoners, gezinnen, wonen en verhuizingen: is er nog plaats voor/in de stad? *Over steden, stedelijke structuren en stadsgewesten*. Brussel: Federaal Planbureau.
- DEWULF, E. 2011. Onderzoek naar woonmilieutypologieën. Paper in het kader van het bijzonder vraagstuk Ruimtelijke Planning en Onderzoek. Gent: Universiteit Gent.
- DIRECTORATE GENERAL COMMUNICATION 2007. Attitudes of European citizens towards the environment. *Eurobarometer*. Brussel: Directorate General Environment EU.
- DRISLANE, R. & PARKINSON, G. 2011. *Online Dictionary of the Social Sciences*. Athabasca University. Canada's Open University.
- EDENS, C., FRANKE, S., JANSEN, B., OOSTERHEERD, I., LENGKEEK, A., SCHUITMAKER, A. & VAN DE WAL, O. (eds.) 2010. *Stedenbouw als strategie. De Transformatie van de bestaande stad*, Amsterdam: SUN Trancity / KEI.
- ELCHARDUS, M., DE GROOF, S. & SMITS, W. 2003. Onveiligheidsgevoelens - een literatuurstudie. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- ELCHARDUS, M. & SMITS, W. 2003. Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoelens in Vlaanderen, 1998-2002. *Vlaanderen Gepeild 2003*. Brussel: Administratie Planning en Statistiek Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY 2006. Urban sprawl in Europe. The ignored challenge. *EEA Report N°10/2006*.
- FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID 2007. Duurzame consumptie: synthese van onderzoeken uitgevoerd in de cluster duurzame consumptie van het PODOII. Welke rol is er voor de consumenten weggelegd? Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- FLORIDA, R. 2002. *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, New York, Basic books.
- FRANKE, S. & VERHAGEN, E. (eds.) 2005. *Creativiteit en de stad. Hoe de creatieve economie de stad verandert*, Rotterdam: NAI Uitgevers.
- FRIEDRICHS, J., GALSTER, G. & MUSTERD, S. 2003. Neighbourhood Effects on Social Opportunities: The European and American Research and Policy Context. *Housing Studies*, 18, 6, 797-806.
- GALSTER, G. 2003. Investigating Behavioural Impacts of Poor Neighbourhoods: Towards New Data and Analytical Strategies. *Housing Studies*, 18, 6, 893-914.

- GANZEBOOM, H. 1988. *Leefstijlen in Nederland. Een verkennende studie*, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij bv.
- GEERTS, G., HEESTERMANS, H. & KRUYSKAMP, C. (eds.) 1984. *van Dale. Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht / Antwerpen: van Dale Lexicografie.
- GEMEENTE AMSTERDAM DIENST WONEN 2004. Stedelijke dynamiek bij stagnerende woonmarkt. Amsterdamse woonmilieus 2003. Amsterdam.
- GEMEENTE MERELBEKE 1994a. Bijzonder Plan van Aanleg 01 Stationswijk. Stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan.
- GEMEENTE MERELBEKE 1994b. Bijzonder Plan van Aanleg 12 bis Liedermeers. Stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan.
- GEMEENTE MERELBEKE 2005. Bijzonder Plan van Aanleg 03 Koestraat. Stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan.
- GEMEENTE MERELBEKE 2006. Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Merelbeke. Informatief, richtinggevend en bindend gedeelte.
- GEMEENTE MERELBEKE 2008. Ruimtelijk Uitvoeringsplan 01 Liedermeers. Stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan.
- GEMEENTE MERELBEKE 2010. Gemeentelijke Stedenbouwkundige Verordening nr. 1 (GSV 1).
- GIDDENS, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*, Stanford, Stanford University Press.
- GOSLING, S. 2008. *De geheime taal van dingen. Hoe spullen verraden wie je bent*, Amsterdam, Uitgeverij Balans.
- GOVAERTS, N. 2006. Bob van 't Stad. *Dwars studentenblad Universiteit Antwerpen*, 05/33.
- HAGEN, G. J. 2002. Woonbeleving en leefconcepten. De lifestyle benadering van Smart Agent. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 36-39.
- HAGEN, G. J. 2005. Community Concepts. Leusden: The SmartAgent Company.
- HAJER, M., GRIJZEN, J. & VAN 'T KLOOSTER, S. (eds.) 2010. *Sterke verhalen. Hoe Nederland de planologie opnieuw uitvindt. Strong Stories. How the Dutch are reinventing spatial planning*, Rotterdam: Uitgeverij 010.
- HAMERS, D., NABIELEK, K., SCHLUCHTER, S. & VAN MIDDELKOOP, M. 2007. *Afgeschermd woon domeinen in Nederland*, Rotterdam, Den Haag, NAI Uitgevers, Ruimtelijk Planbureau.
- HARDYNS, W., VAN DE VELDE, M. & PAUWELS, L. 2010. Een ecologisch verklaringsmodel voor het effect van verstedelijking op concentraties van slachtofferschap en angst voor criminaliteit: een ruimtelijke analyse van 346 Belgische fusiegemeenten. In: PAUWELS, L. & VERMEULEN, G. (eds.) *Actualia strafrecht en criminologie : update in de criminologie V*. Antwerpen: Maklu.
- HEIJS, W., CARTON, M., SMEETS, J. & VAN GEMERT, A. 2005. Labyrint van leefstijlen. *Cahier Architectuur Stedebouw Eindhoven*. Eindhoven: Faculteit Bouwkunde, Technische Universiteit Eindhoven.
- HEIJS, W., CARTON, M., SMEETS, J. & VAN GEMERT, A. 2009. The Labyrinth of Life-Styles. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24, 347-356.
- HEIJS, W., VAN DEURSEN, A.-M., LEUSSINK, M. & SMEETS, J. 2011. Re-searching the labyrinth of life-styles. *Journal of Housing and the Built Environment*, 411-425.
- HEYLEN, K., DEBUSSCHERE, E. & WINTERS, S. 2010. Naar een nieuwe Woonsurvey en Woningschouwing? Verkenning van de noden en de alternatieven. Heverlee: Steunpunt Ruimte en Wonen.
- HEYLEN, K., LE ROY, M., VANDEN BROUCKE, S., VANDEKERCKHOVE, B. & WINTERS, S. 2007. Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de woonsurvey 2005 en de uitwendige woningschouwing 2005. Brussel: Departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed, Woonbeleid.
- HEYLEN, K. & WINTERS, S. 2009. Woonmobiliteit in Vlaanderen. Op zoek naar een verklaring voor verhuiswensen en de transitie van huurder naar eigenaar: Steunpunt beleidsrelevant onderzoek 2007-2011 ruimte en wonen.
- HOLT, D. B. 1995. How Consumers Consume: A Typology of Consumption Practices. *Journal of Consumer Research*, 22, 1-16.

- HUBEAU, B. & VANDEVYVERE, W. (eds.) 2004. *Handboek Ruimtelijke Ordening en Stedenbouw*, Brugge: die keure.
- ISRO KUL, O2-CONSULT & INCENTIM 2002. Netwerken en netwerking als uitdaging voor de ruimtelijke planning, opstellen van een theoretisch onderbouwd algemeen bruikbaar kader voor het verschijnsel netwerking in functie van de uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. Afdeling Ruimtelijke Planning AROHM Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- JANSSEN, J. 2010. Het Grote Uitsorteren. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 91/01, 32-39.
- JUFFERMANS, J. 2006. *Nut & Noodzaak van de Mondiale Voetafdruk*, Rotterdam, Uitgeverij Lemniscaat b.v.
- KAHLE, L. & CHIAGOURIS, L. (eds.) 1997. *Values, Lifestyles and Psychographics*, Mahwah New Jersey: Erlbaum, Lawrence, Associates.
- KARSTEN, L., REIJNDORP, A. & VAN DER ZWAARD, J. 2006. Smaak voor de stad. Een studie naar de stedelijke woonvoorkeur van gezinnen. Den Haag: VROM.
- KIPNIS, B. A. 2004a. Lifestyle Studies - An Editorial Introduction. *Geography Research Forum*, 2004/24, 1-19.
- KIPNIS, B. A. 2004b. The Value Stretch Model - Tooling for Long-Time Horizon Lifestyle Studies. *Geography Research Forum*, 2004/24, 100-114.
- KNOL, F. 2005. *De kwaliteit van de fysieke woonomgeving 1994-2002*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- KNOX, P. 1995. *Urban social geography: an introduction. Third edition*, London, Longman.
- KOTLER, P., ROBBEN, H. & GEUENS, M. 2006. *Marketing management. De essentie*, Benelux, Pearson Education.
- LANCKSWEERDT, E. 2011. Naar een andere constructie van het algemeen belang. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 103-105.
- LE ROY, M., DEBUSSCHERE, E., HEYLEN, K., VANDORPE, L. & VANDEKERCKHOVE, B. 2008. Onderzoek naar woningmarktsegmenten. Eindrapport. Steunpunt Ruimte en Wonen, SUM Research.
- LEGATES, R. & STOUT, F. (eds.) 1996. *The City Reader. Second edition*, London New York: Routledge.
- LEGATES, R. & STOUT, F. (eds.) 2007. *The City Reader. Fourth edition*, London New York: Routledge.
- LEINFELDER, H. 2007. *Dominante en alternatieve planningsdiscoursen ten aanzien van landbouw en open ruimte in een (Vlaamse) verstedelijkende context. Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de Ingenieurswetenschappen*. Universiteit Gent.
- LENGKEEK, A. 2005. Gedeelde beleving. Sleutelen en maatwerk met leefstijlsegmentaties. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2005/06, 46-47.
- LODEWIJCKX, E. 2010. Leefvormen in de centrumsteden, 1995-2007. Een analyse van gegevens uit het rijksregister. In: BRAL, L. & SCHELFAUT, H. (eds.) *De stad maakt het verschil! Analyses op de Stadsmonitor 2008*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering in overleg met het team Stedenbeleid van het Agentschap Binnenlands Bestuur.
- LOMBAERDE, P. 1977. Naar een ruimtebenadering volgens de methode van de "gedifferentieerde woonomgeving". *Stero, publicatie voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 77, 63-80.
- LOOPMANS, M., LECLERCQ, E. & NEWTON, C. 2011. *Plannen voor mensen. Handboek sociaal-ruimtelijke planning*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant.
- LORIS, I. 2011. Woonaanbod in Vlaanderen. Analyse van het register van onbebouwde percelen en gemeentelijke woningprogrammaties. *Ruimte & Maatschappij*, jaargang 2 - 4, 72-86.
- LUYTEN, D. 2004. Over een doctoraat dat beter niet in de schuif belandt.
- LUYTEN, S. & VAN HECKE, E. 2007. De Belgische stadsgewesten 2001. *Statistics Belgium Working Paper*. Brussel: KUL - Instituut voor Sociale en Economische Geografie.
- MARTENS, M. & VLOEBERGH, G. 2006. Tussen droom en daad: over ruimtelijke uitvoeringsplannen. In: BORRET, K., DEVOLDERE, S., SCHREURS, J., VANHAVERBEKE, F. & WOUTERS, E. (eds.) *Jaarboek stedenbouw en ruimtelijke Planning*. Brussel: Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.
- MC CRAE, R. & OLIVER, J. 1992. An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-216.
- MEEUWISSE, M. 2008. 'De stad anders lezen'. *Rooilijn*, 41, 124-129.
- MEIER, S. & REIJNDORP, A. 2010. *Themawijk. Wonen op een verzonnen plek*, Bussum, THOTH.

- METAAL, S. 2002. Buitenwijkers en nieuwe stedelingen. Leefstijlen in het stedelijk veld. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 22-28.
- METRO. 2010. Kamperen: een levensstijl. *Metro*, 29/10/2010, 18.
- MIEROP, R. 2011. *Organisatorische condities voor een wendbare overheid. Het ruimtelijk ontwikkelingsbeleid als context. Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Technische Universiteit Delft*.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 1972. Koninklijk Besluit van 28 december 1972 betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en gewestplannen. Brussel.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 2002. Omzendbrief betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en gewestplannen, gewijzigd via omzendbrief dd. 25/1/2002 en 25/10/2002. Brussel.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 2004. *Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, gecoördineerde versie (april 2004)*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Ruimtelijke Planning.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 2010. Actualisering en herziening van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Ruimtelijke Planning - Departement RWO.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 2011a. Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. 'Officieus gecoördineerde versie conform het besluit van de Vlaamse regering van 23 september 1997 houdende definitieve vaststelling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, het besluit van de Vlaamse regering van 12 december 2003 houdende definitieve vaststelling van een herziening van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het besluit van de Vlaamse regering van 17 december 2010 tot definitieve vaststelling van een gedeeltelijke herziening van het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen, bekrachtigd, voor wat de bindende bepalingen betreft, bij decreten van respectievelijk 17 december 1997, 19 maart 2004 en 25 februari 2011'. In: ERFGOED, D. R. W. O. (ed.). Brussel.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 2011b. Startnota Beleidsplan Ruimte. Nota aan de leden van de Vlaamse Regering. Brussel.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP ADMINISTRATIE PLANNING EN STATISTIEK 2001. Kwaliteitsrichtlijnen bij het uitvoeren van surveyonderzoek. Handleiding. Brussel.
- MINISTERIE VAN VROM 2000. Nota Wonen. Mensen, wensen, wonen. Wonen in de 21e eeuw. Den Haag.
- MINISTERIE VAN VROM 2007. Wonen op een rijtje. De resultaten van het Woononderzoek Nederland 2006. Amsterdam.
- MINISTERIE VAN VROM 2010. Duurzame stedelijke vernieuwing: de logica van de wijk. Den Haag.
- MINISTERIE VAN VROM EN HET CENTRAAL BUREAU VAN DE STATISTIEK 2010. Het wonen overwogen. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2009. Den Haag.
- MITCHELL, A. 1983. *The nine American lifestyles*, New York, Macmillan Publishing co., inc.
- MITROS 2002. Woonmilieus in beeld. *Mitros Cahier*. Utrecht.
- MOKHTARIAN, P. & CAO, X. 2008. Examining the impacts of residential self-selection on travel behaviour: A focus on methodologies. *Transportation Research B*, 42, 204-228.
- MOORE, K. D. (ed.) 2000. *Culture - Meaning - Architecture. Critical reflections on the work of Amos Rapoport*, Aldershot: Ashgate.
- MORTELMANS, D. & DEHERTOGH, B. 2008. *SPSS in onderzoek*, Leuven/Voorburg, acco.
- MULDER, S. 2009. Het TNS NIPO WIN-model. Waardensegmentatie van de Nederlandse bevolking. Amsterdam: TNS NIPO
- MYNCKE, R. & VANDEKERCKOVE, B. 2007. Toekomstige ruimtebehoefte voor ouderen in Vlaanderen. Brussel: Departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed, Woonbeleid.
- NETQUESTIONNAIRES NEDERLAND BV 2007. Handleiding NETQ Internet Surveys 6.0. Utrecht: NetQ.
- NICIS INSTITUTE. 2008. *Ouderen kiezen verpleeghuis op basis van leefstijl* [Online]. [Accessed 01/04/2008].
- NICOLAIDES, B. M. & WIESE, A. (eds.) 2006. *The Suburb Reader*, New York, London: Routledge.

- NIO, I. 2002. Van levenswijzen tot lifestyles: over de bruikbaarheid van leefstijlen voor de ruimtelijke ordening. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 6-8.
- NOORMAN, N. & RONDEN, H. 2008. *Transformatie van woonwijken met behoud van stedenbouwkundige identiteit*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- NOPPE, J., VANDERLEYDEN, L. & CALLENS, M. (eds.) 2011. *De sociale staat van Vlaanderen 2011*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- OTTE, G. 2004. *Sozialstrukturanalysen mit Lebensstilen : eine Studie zur theoretischen und methodischen Neuorientierung der Lebensstilforschung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- PARIS, H. 2007. Onderzoek naar de psychologische determinanten van snelheidsgedrag bij een representatieve steekgroep van Vlaamse automobilisten. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- PAUWELS, L. 2006. Ecologische betrouwbaarheid en constructvaliditeit van 'sociale desorganisatiestructuren' op basis van de methode van Key Informant Analysis. *Panopticon*, 27, 34-55.
- PAUWELS, L. 2007. *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers.
- PEETERS, L. & DE DECKER, P. 1997. *Het woonbeleid in Vlaanderen op een tweesprong*, Berchem, EPO vzw.
- PETRELLA, R. 1997. *Het algemeen belang*, Brussel, VUBPress.
- PICKERY, J. 2004. Woonkwaliteit en tevredenheid met de woonomgeving in Vlaanderen. Een analyse van de Socio-economische enquête 2001. *Stativaria 31*. Brussel: Afdeling Planning en Statistiek, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- PICKERY, J. & TUBEX, S. 2010. De nabijheid van voorzieningen, een positieve impact op de tevredenheid? In: BRAL, L. & SCHELFAUT, H. (eds.) *De stad maakt het verschil! Analyses op de Stadsmonitor 2008*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- PISMAN, A. 2006. Van planning tot uitvoering. In: BORRET, K., DEVOLDERE, S., SCHREURS, J., VANHAVERBEKE, F. & WOUTERS, E. (eds.) *Jaarboek stedenbouw en ruimtelijke planning*. Brussel: Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.
- PISMAN, A., ALLAERT, G. & LOMBAERDE, P. 2011. Urban and suburban lifestyles and residential preferences in a highly urbanized society. Experiences from a case study in Ghent (Flanders, Belgium). *Belgeo*, 89-104.
- PISMAN, A. & VAN WESENBEECK, P. 2000. Afbakening van stedelijke gebieden: methodiek en proces. *Ruimte en Planning : Tijdschrift voor ruimtelijke planning, stedenbouw en huisvesting*, 20, 171-183.
- PISMAN, A., VERBEEK, T. & ALLAERT, G. 2009. Lifestyles and patterns of housing environments in peri-urban areas in Flanders. In: SCUPAD Congress, Proceedings.
- PISMAN, A., VERBEEK, T., HANEGREEFS, G., LEUS, W. & ALLAERT, G. 2010. Onderzoek omschrijving platteland. APL/DGP/2010/1. Gent: AMRP - Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning Universiteit Gent.
- PLANBUREAU VOOR DE LEEFOMGEVING 2010a. *De staat van de ruimte 2010. De herschikking van stedelijk Nederland*, Den Haag / Bilthoven, De Maasstad.
- PLANBUREAU VOOR DE LEEFOMGEVING 2010b. *Nieuwbouw, verhuizingen en segregatie. Effecten van nieuwbouw op de bevolkingssamenstelling van stadswijken*, Den Haag / Bilthoven.
- PLOMP, J. 2007. *Een kwestie van persoonlijkheid. Verschillen tussen mensen*, Utrecht, Spectrum.
- POLITIEZONE "REGIO RHODE & SCHELDE" 2006. Charter voor het partnership buurtinformatienetwerken binnen de politiezone "Regio Rhode & Schelde". Merelbeke.
- PROJECT ZEEUWS-VLAAMSE KANAALZONE 2009. Gebiedsvisie Zeeuws-Vlaamse Kanaalzone. Terneuzen: provincie Zeeland.
- RAPOPORT, A. 1969. *House form and culture*, London, Englewood Cliffs (N.J.)
- RAPOPORT, A. (ed.) 1976. *The Mutual Interaction of People and Their Built Environment. A Cross-Cultural Perspective*, The Hague, Paris: Mouton Publishers.
- RAPOPORT, A. 2001. Theory, Culture and Housing. *Housing, Theory and Society*, 17.
- REIJNDORP, A. 2001. Wat beweegt de Vinex-mens? *Archis*, 2001/01, 31-35.
- REIJNDORP, A. 2004. *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*, Rotterdam, NAI Uitgevers.

- REIJNDORP, A., KOMPIER, V. & DE HAAS, L. 1997. *Leefstijlen. Wonen in de 21e eeuw*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- REIJNDORP, A., KOMPIER, V., METAAL, S., NIO, I. & TRUIJENS, B. 1998. *Buitenwijk. Stedelijkheid op afstand*, Rotterdam, NAI Uitgevers.
- REINDERS, L. 2004. Merkwaaardige wijken. De rol van identiteit bij de transformatie naar stadswijken: een terreinverkenning. Eindrapport. Delft: Onderzoeksinstituut Technische Universiteit Delft.
- REURBA PROJECT TEAM 2006. *Lifestyles*. Den Haag: coördinator Provincie Zuid-Holland.
- RYCKEWAERT, M. & DE MEULDER, B. 2009. Een tour d'horizon van recente ruimtelijke trends in het wonen. Uitdagingen voor de ruimtelijke ordening van morgen? Leuven: Steunpunt beleidsrelevant onderzoek 2007-2011.
- SANDERCOCK, L. 2001. Cities of (In)Difference and the Challenge for Planning. *disP - The Planning Review*, 140, 7-15.
- SCHEINER, J. & KASPER, B. 2005. A Lifestyles approach to Investigating Residential Mobility and Travel Behaviour. In: WILLIAMS, K. (ed.) *Spatial Planning, Urban Form and Sustainable Transport*. Cornwall: Ashgate.
- SCHELFAUT, H. 2010. Maakt de stad het verschil? Ruimtelijke verschillen in subjectieve beleving. In: BRAL, L. & SCHELFAUT, H. (eds.) *De stad maakt het verschil? Analyses op de Stadsmonitor 2008*. Brussel Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- SCHIEVEN, P. & DONZE, C. 2003. Belevingsmonitor Rijksoverheid. Leusden: Rijksvoorlichtingsdienst.
- SCHULZE, G. 1995. *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*, Frankfurt/Main, New York, Campus Verlag.
- SCHWANEN, T., DIJST, M. J. & DIELEMAN, F. M. 2005. The Relationship between Land Use and Travel Patterns: Variations by Household Type. In: WILLIAMS, K. (ed.) *Spatial Planning, Urban Forms and Sustainable Transport*. Cornwall: Ashgate.
- SLEIGHT, P. 2004. *Targeting customers. How to use geodemographics and lifestyle data in your business*, Oxfordshire, World Advertising Research Center.
- SOENEN, R. 2006. *Het kleine ontmoeten. Over het sociale karakter van de stad*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant-Uitgevers nv.
- SPAARGAREN, G. 2003. Duurzaam consumeren of ecologisch burgerschap? In: DAGEVOS, H. & STERRENBORG, L. (eds.) *Burgers en Consumenten: tussen tweedeling en twee-eenheid*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- SPAARGAREN, G., BECKERS, T., MARTENS, S., BARGEMAN, B. & VAN ES, T. 2002. Gedragspraktijken in transitie. De gedragspraktijkenbenadering getoetst in twee gevallen: Duurzaam wonen en Duurzame toeristische mobiliteit. Tilburg / Wageningen: Globus, instituut voor globalisering en duurzame ontwikkeling.
- STAD GENT 1987. Bijzonder Plan van Aanleg 116 Binnenstad deel Coupure. Stedebouwkundige voorschriften en bestemmingsplan. Gent.
- STAD GENT 2003. Bijzonder Plan van Aanleg 115 Binnenstad deel Sint-Michiels. Toelichtingsnota, stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan. Gent.
- STAD GENT 2009. Ruimtelijk Uitvoeringsplan 138 Zwarte Zustersstraat. Toelichtingsnota, stedenbouwkundige voorschriften en bestemmingsplan. Gent.
- STAD GENT DIENST STEDENBOUW EN RUIMTELIJKE PLANNING 2003a. Bijzonder plan van aanleg - Binnenstad 115 - Deel Sint-Michiels Toelichtingsnota. Gent.
- STAD GENT DIENST STEDENBOUW EN RUIMTELIJKE PLANNING 2003b. Ruimtelijk Structuurplan Gent - richtinggevend gedeelte. Gent.
- STAD GENT DIENST WONEN EN DIENST STEDENBOUW EN RUIMTELIJKE PLANNING 2009. Samenvatting van de Gentse woonstudie. Gent.
- STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING 2011. SVR-projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten, 2009-2030. Brussel: Vlaamse overheid.
- STULTIENS, H. & STULTIENS, L. 2004. *Het fenomeen status. Waarom we ons gedragen zoals we doen*, Sittard, Scriptum.
- THE EUROPEAN OPINION RESEARCH GROUP (EORG) 2002. The attitudes of Europeans towards the environment. *Eurobarometer 58.0*. Brussel: Directorate-General Environment EU.

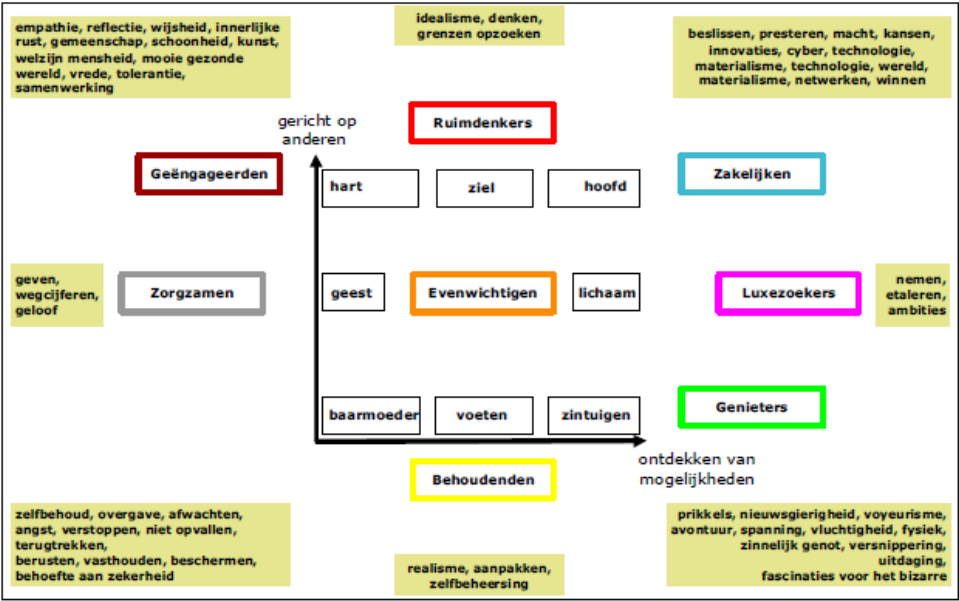
- THE SMARTAGENT COMPANY De klant in de mand.
- THE SMARTAGENT COMPANY 2004. De Vlaamse woonconsument. Een onderzoek naar de woonbeleving van de doelgroep van Vooruitzicht. Leusden.
- TOURING 2011. Parkeer de auto in uw garage. Ondanks garage parkeert 4 op 10 automobilisten op straat. Persbericht oktober 2011. Brussel.
- TRATSAERT, K. & WINTERS, S. 2007. Onderzoek over de woonconsument in Vlaanderen 1995-2006. Inventaris van studies en databanken met perspectieven voor verder onderzoek. Leuven: Steunpunt Ruimte en Wonen.
- URHAHN, G. B. & VROLIJS, L. 2000. *Wonen in de Deltametropool. Een studie naar stedelijke diversiteit*, Bussum, Uitgeverij THOTH.
- URHAHN URBAN DESIGN 2010. *De spontane stad*, Amsterdam, Bis Publishers.
- VAN ACKER, V. 2010. *Spatial and social variations in travel behaviour. Incorporating lifestyles and attitudes into travel behaviour-land use interaction research. Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de wetenschappen: geografie*, Zelzate, University Press.
- VAN ACKER, V., MOKHTARIAN, P. L. & WITLOX, F. 2010. Refining the lifestyle concept in travel behaviour research. In: VAN ACKER, V. (ed.) *Spatial and social variations in travel behaviour. Incorporating lifestyle and attitudes into travel behaviour-land use interaction research*. Zelzate: DCL Print & Sign.
- VAN BOURGOGNIE, F. & GOOSSENS, L. 2000. Naar een permanent woonbehoeftenonderzoek. Studie in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap PBO 98/34/104. Oases.
- VAN DAM, F., BIJLSMA, L., VAN LEEUWEN, M. & PALSDOTTIR, H. L. 2005. *De Landstad. Landelijk wonen in de netwerkstad*, Rotterdam, Nai Uitgevers.
- VAN DEN BOGAERDE, E. & VAN DEN STEEN, I. 2006. Handboek Veiligheidsmonitor. Brussel: Federale Politie - Directie van de nationale gegevensbank.
- VAN DEN BROECK, J. 2006. Structuurplannen: op zoek naar de strategische dimensie. In: BORRET, K., DEVOLDERE, S., SCHREURS, J., VANHAVERBEKE, F. & WOUTERS, E. (eds.) *Jaarboek stedenbouw en ruimtelijke planning*. Brussel: Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.
- VAN DEN BROECK, P., KUHK, A. & VERACHTERT, K. 2010. Analyse van het Vlaams Instrumentarium voor Ruimtelijke Planning en Ontwikkeling. Werkpakket 10, voortgangsrapport 1, Maart 2010. Brussel: Steunpunt Ruimte en Wonen.
- VAN DER KNAAP, G. A. 2002. *Stedelijke Bewegingsruimte. Over veranderingen in stad en land*, Den Haag, Sdu Uitgevers.
- VAN DER LAND, M. & MACHIELSE, K. 2002. Faciliteren van leefstijlen. Duurzame woonmilieus in Flevoland. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 29-35.
- VAN DER LAND, M. & SCHAMINÉE, A. 2005. Menging is maatwerk. Het belang van buurtkenmerken voor menging in stadswijken. *Tijdschrift voor de volkshuisvesting*, 5, 29-33.
- VAN DER MOLEN, F. 2005. Verdient leefstijltoewijzing nu wel of geen navolging? *Nul20*, 2005/23, 22-23.
- VAN DER Wouden, R. & KULBERG, J. 2002. Stijloefeningen. Leefstijlen in onderzoek en praktijk. *S&RO Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2002/06, 12-20.
- VAN DIEPEN, A. & ARNOLDUS, M. 2003. De woonvraag in de vraaggestuurde markt; bouwstenen uit het woonmilieuanalyse- en leefstijlonderzoek. Utrecht: Nethur.
- VAN GEEL, H. 2005. Een sociaal-cultureel uitstapje langs de gevels van nieuwe stedelijkheid, van Milaan naar Zandhoven, van Zandhoven naar Chicago en terug naar Zandhoven. *Vlaanderen gepeild!* Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek.
- VAN HAVRE, D. 1975. Een verantwoording voor het gebruik van een typologie van de woonomgeving in de planologie. *Stero, publicatie voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 75, 8-18.
- VAN HECKE, E., HALLEUX, J.-M., DECROLY, J.-M. & MÉRENNE-SCHOUMAKER, B. 2009. Woonkernen en stadsgewesten in een verstedelijkt België. *Sociaal-Economische Enquête 2001. Monografieën*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- VAN HERCK, K. & AVERMAETE, T. (eds.) 2006. *Wonen in welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973.*, Rotterdam, Antwerpen: VAI, CVAA, Uitgeverij 010.

- VAN KEMPEN, R. & BOLT, G. 2003. Tussen fysiek en sociaal. Een literatuuronderzoek naar de relatie tussen fysieke en sociale verschijnselen in steden. Utrecht: NWO en het Kenniscentrum Grote Steden.
- VAN NUFFEL, N. 2005. *Regionalisering van de woonmarkt. Een onderzoek naar de ruimtelijke structurering van het nederzettingspatroon in Noord-België, 1990/91-1995/96. Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de wetenschappen: geografie.* Universiteit Gent.
- VAN ROOY, P. 2001. Uitnodigingsplanologie als sociaal-cultureel perspectief. *Building Business*, 10, 1-5.
- VAN SEVEREN, B. 2011. *Analyse van de agendering en het procesverloop van enkele (strategische?) ruimtelijke projecten van algemeen belang binnen Vlaanderen.* Masterproef in het kader van de opleiding Master in de Stedenbouw en Ruimtelijke Planning Universiteit Gent.
- VAN WEE, B. 2002. Land use and transport: Research and policy challenges. *Journal of Transport Geography*, 10, 259-271.
- VANDER STICHELE, A. & LAERMANS, R. 2004. Cultuurparticipatie in Vlaanderen: een toetsing van de these van de culturele omnivoor. *Tijdschrift voor sociologie*, 25(2), 195-226.
- VANDERLEYDEN, L., CALLENS, M. & NOPPE, J. (eds.) 2009. *De sociale staat van Vlaanderen 2009*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- VANNESTE, D., THOMAS, I. & GOOSSENS, L. 2007a. Wonen in België. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, het Nationaal Instituut voor de Statistiek en de Federale Diensten voor Wetenschapsbeleid. Brussel.
- VANNESTE, D., THOMAS, I. & GOOSSENS, L. 2007b. Woning en woonomgeving in België. *Sociaal-Economische enquête 2001. Monografieën*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- VEBLEN, T. & MILLS, C. 1959. *The theory of the leisure class : an economic study of institutions*, New York, New American Library.
- VERBEEK, T., PISMAN, A., LEINFELDER, H. & ALLAERT, G. 2011. For every house a garden... A morphological assessment of residential development in Flanders' rural areas. In: DEWAELEHEYN, V., BOMANS, K. & GULINCK, H. (eds.) *The Powerful Garden. Emerging views on the garden complex*. Antwerp - Apeldoorn: Garant.
- VERHETSEL, A., WITLOX, F. & TIERENS, N. 2003. *Jongeren en wonen in Vlaanderen. Woonsituatie, woonwensen en woonbehoeften*, Antwerpen, de boeck.
- VERMEERSCH, C. & HOUTHAEVE, R. 1994. *Structuurplanning, instrument voor het denken over en de vormgeving aan de ruimtelijke structuur*, Brugge, die keure.
- VERMEULEN, K. 2008. Duurzaam bouwen eindelijk doorgebroken. Opmerkelijk resultaat van de Grote (Ver)Bouwenquête. *Het Laatste Nieuws*, 18 september 2008, 1.
- VISSER, P. & VAN DAM, F. 2006. *De prijs van de plek. Woonomgeving en woningprijs*, Rotterdam, NAI Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- VLAAMSE CONFEDERATIE BOUW 2009. Jaar- en studierapport 2008/2009. Bouwen aan milieu en energie. Elementen voor een groene bouweconomie. Brussel: Vlaamse Confederatie Bouw.
- VLAAMSE OVERHEID 2010. *VRIND 2010. Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- VLAAMSE OVERHEID 2011. *VRIND 2011. Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- VOETS, J., DE PEUTER, B., VANDEKERCKHOVE, B., BROECKAERT, D., LE ROY, M., MAES, P., DE DECKER, P., BERVOETS, W., VAN DER HEYDEN, R. & BLUMMEL, P. 2010. Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen. Voorbereidend onderzoek voor het Beleidsplan Ruimte. Brussel: Instituut voor de Overheid, SumResearch, Sint-Lucasarchitectuur Gent/Brussel en Nijmegen School voor Management in opdracht van de Vlaamse Overheid - Departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed - Afdeling Ruimtelijke Planning.
- VOOGD, H. 2002. Omgang met diversiteit in ruimtelijk beleid en onderzoek. *Nethur Stadsdag 2002*. Zwolle, Nederland.

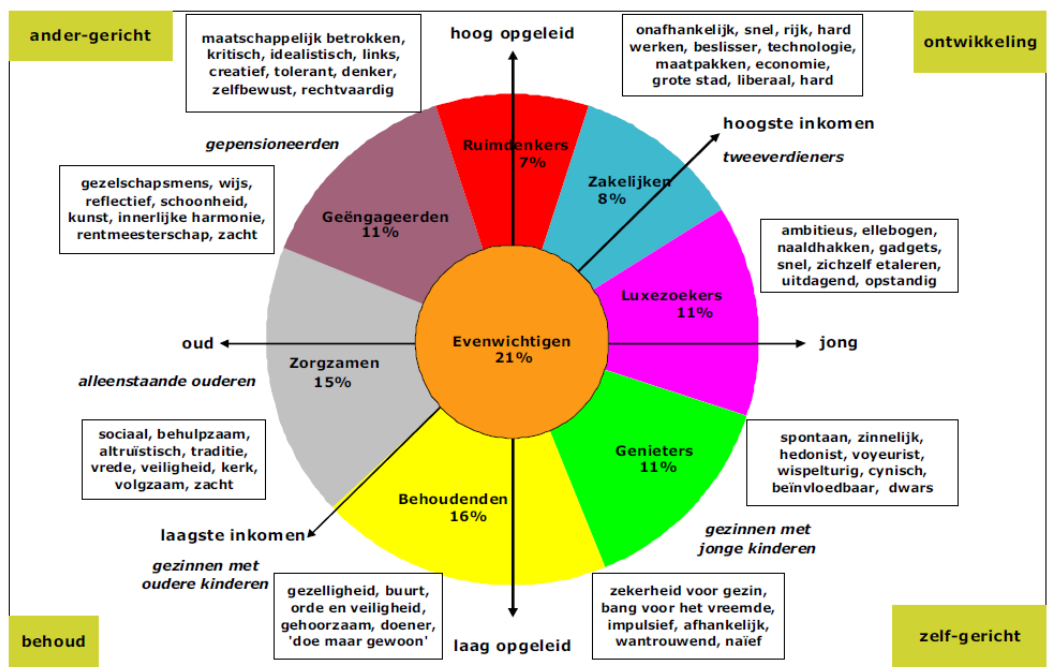
- VROLIJKS, L., GLADYS, H. & FEENSTRA, S. 2003. *Wonen à la carte*, Amsterdam Bussum, Urhahn Urban Design bv en Uitgeverij THOTH Bussum.
- VROM-RAAD 2009. *Wonen in ruimte en tijd. Een zoektocht naar sociaal-culturele trends in het wonen* Den Haag, Vrom-Raad.
- WALKER, J. L. & LI, J. 2007. Latent Lifestyle Preferences and Household Location Decisions. *Journal of Geographical Systems* 9, 1, 77-101.
- WALLENBORN, G., ROUSSEAU, C., THOLLIER, K. & SIMUS, P. 2006a. Determination de profils de ménages pour une utilisation plus rationnelle de l'énergie. Attitudes, Perception et Comportements vis-à-vis de la gestion rationnelle de l'énergie domestique. Analyse quantitative Questionnaire. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- WALLENBORN, G., ROUSSEAU, C., THOLLIER, K. & SIMUS, P. 2006b. Huishoudprofielen nader omschrijven voor een efficiënter energiebeheer aan de vraagzijde. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- WASSENBERG, F., ARNOLDUS, M., GOETGELUK, R., PENNINGA, F. & REINDERS, L. 2006. Hoe breed is de buurt? Typologie van woonmilieus: herkenbaar, bruikbaar en beschikbaar. Den Haag: Ministerie van VROM.
- WEGENER DM 2007. Mosaic. The reference in geo-marketing. Brussel.
- WIJNEN, K., JANSSENS, W., DE PELSMACKER, P. & VAN KENHOVE, P. 2002. *Martkonderzoek met SPSS. Statistische verwerking en interpretatie*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant.
- WILLEMS, P. 2008. Migratiebewegingen in het Vlaamse Gewest in de periode 1997-2006. SVR-Rapport 2008/2. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- WINTER, D., DE RUYTER, Y. & VAN RAVESTEYN, M. (eds.) 2007. *Thuis in 2020. Een kookboek voor woonprofessionals*, Den Haag: Nirov.
- WINTERS, S. & ELSINGA, M. 2011. Wonen in Vlaanderen in internationaal perspectief. In: NOPPE, J., VANDERLEYDEN, L. & CALLENS, M. (eds.) *De sociale staat van Vlaanderen 2011*. Brussel: Bosmans.
- WITTEBROOD, K. 2010. Sociale Veiligheid En Herstructurering. *Rooilijn*, 43/01, 6-13.

Eindnoten

¹ Het Nederlandse bedrijf TNS NIPO werkte in 2002 in Nederland een waardensegmentatie uit van de Nederlandse bevolking. Nederlandse burgers werden gevraagd de 36 waarden van Rokeach te ordenen naar belang. De respondenten werden door middel van clustering in 8 waardengroepen of segmenten onderverdeeld: ruimdenkers, zakelijken, luxezoekers, genietters, behoudenden, zorgzamen, geëngageerden, evenwichtigen. De achterliggende hypothese, geïnspireerd door Schwartz en Bilsky, is dat er twee dimensies zijn die ten grondslag liggen aan de waarden: de mate waarin mensen op zichzelf of op anderen gericht zijn, en de mate waarin ze behoudend of veranderingsgezind zijn (Mulder, 2009). Deze segmenten of waardengroepen kunnen onder meer gerelateerd worden aan sociodemografische verschillen (leeftijd, opleiding en welstand), aan ‘life style’ verschillen en politieke voorkeuren (zie Figuur 77 segmentatie van de Nederlandse bevolking naar sociodemografie, levensfase en levensstijl door TNS NIPO (Mulder, 2009, pag. 5).

Figuur 76 de segmenten van het WIN-model in relatie tot de onderliggende dimensies (Mulder, 2009, pag. 4)

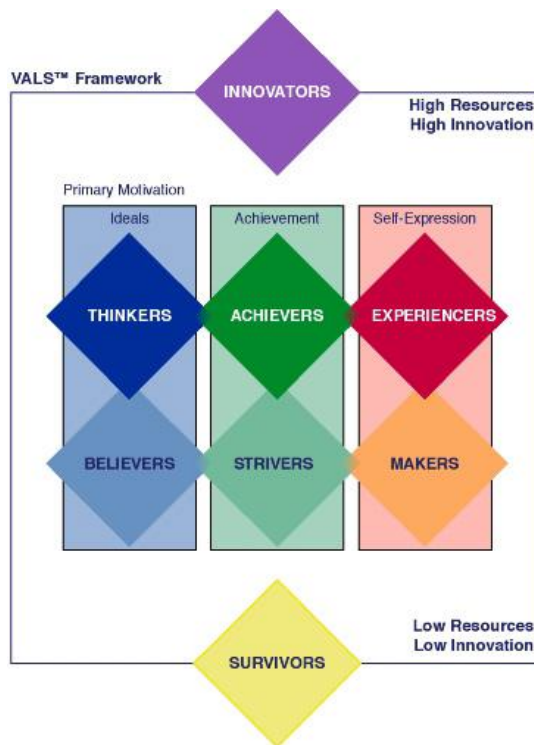

Figuur 77 segmentatie van de Nederlandse bevolking naar sociodemografie, levensfase en levensstijl door TNS NIPO (Mulder, 2009, pag. 5)

² Concrete Engelse termen ontleend aan Cathelat (1993, pag. 106)

⁴ In recente marketingtheorieën wordt verwezen naar zeven VALS-leefstijlgroepen met kenmerken die deels gelijklopen met de oorspronkelijke groepen (Kotler et al., 2006):

1. **Actualizers.** Succesvolle, wereldwijze, actieve mensen die verantwoordelijkheid durven nemen. Hun kooppatronen verraden een smaak voor relatief dure nicheproducten.
2. **Fulfilleds.** Volwassen, tevreden, rustige en nadenkende mensen die de voorkeur geven aan duurzaamheid, functionaliteit en waarde.
3. **Achievers.** Succesvolle, op carrière gerichte mensen die de voorkeur geven aan gevestigde prestigeproducten die succes aantonen.
4. **Experiencers.** Jonge, vitale, enthousiaste, impulsieve en rebelse mensen die de voorkeur geven aan bekende producten en gevestigde merken.
5. **Strivers.** Onzekere, twijfelende en bevestiging zoekende mensen met beperkte middelen die de voorkeur geven aan modieuze producten waarmee men de aankopen van rijkere mensen kan imiteren.
6. **Makers.** Praktische, onafhankelijke, traditionele en gezinsgerichte mensen die producten met een praktisch of functioneel doel wensen.
7. **Strugglers.** Oudere, teleurgestelde, passieve, zorgelijke mensen met beperkte middelen, zeer voorzichtig en loyaal aan hun favoriete merken.

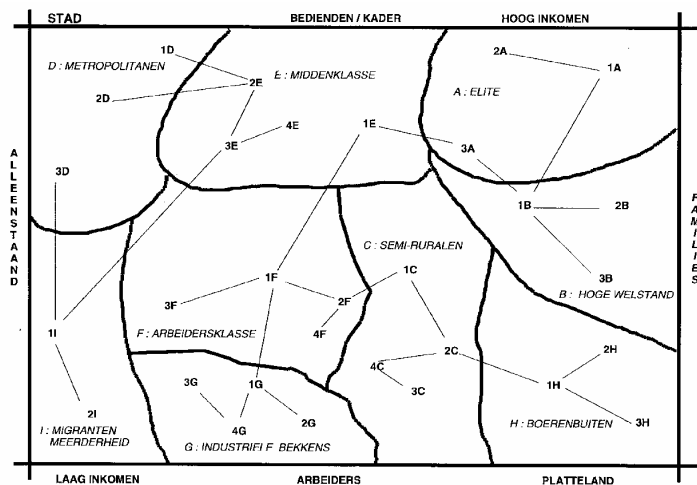

Figuur 79 de VALS-typologie van Mitchell (bron: www.personalitycafe.com)

⁵ De **mosaic**-typologie:

Eite – 7,94%	De rijkste types, hoogste sociale klasse en hoog inkomen. De huizen zijn riante villa's in de residentiële ruime rand rond de grote steden (Brussel, Antwerpen en Gent). Hoog opleidingsniveau en zeer goed betaalde beroepsactiviteiten (managers, werkgevers, kaderleden, ...).
Hoge welstand – 8,61%	Welstand niet zo uitgesproken als bij elite, maar toch vrij hoog. Veel eigenaars van nieuwe en vrij recente huizen met modern comfort. De leeftijd varieert van veertigers-vijftigers tot jonger, veel families met kinderen.
Semi-ruralen – 15,04%	Het overgangstype naar het echte rurale platteland, typische middenklassers, met een mengeling van 'white collar' en 'blue collar' jobs.
Metropolitanen – 8,70%	Komen zeer geconcentreerd voor in de grote steden en de grote agglomeraties, zeer variabele leeftijd: jonge alleenstaanden tot ouderen in grote appartementsblokken.
Middenklasse – 13,09%	Vooral bedienden, 'white collar people', hoog opleidingsniveau (maar niet zo hoog als de elite). Ze leven in medium tot lager comfort huizen, gehuurd of in eigendom.
Arbeidersklasse - 18,12%	De betere arbeidersklasse, meestal jonger dan de arbeiders van de 'industriële bekkens', meer aanwezig in Vlaanderen.
Industriële bekkens – 13,12%	Arbeiders in de traditionele 19 ^{de} eeuwse industriële vestigingen langs Samber-Maas, Limburgse steenkoolgebieden en de zware industrie rond Gent en Antwerpen, vooral arbeiders met lager opleidingsniveau en lagere sociale klasse.
Boerenbuiten – 9,81%	Groepering van de clusters op het platteland, zeer lage bevolkingsdensiteit, veel landbouwactiviteit en laag opleidingsniveau. Opmerkelijk zijn de omvangrijke gezinnen met kinderen.
Migranten meerderheid – 5,16%	Gemeenschappelijk kenmerk is de zeer hoge concentratie van vreemdelingen (vooral Maghreblanden en Zuid-Europeanen), vooral in de grote agglomeraties (vooral Brussel) en traditionele industriegebieden, zeer lage status en lage opleiding.

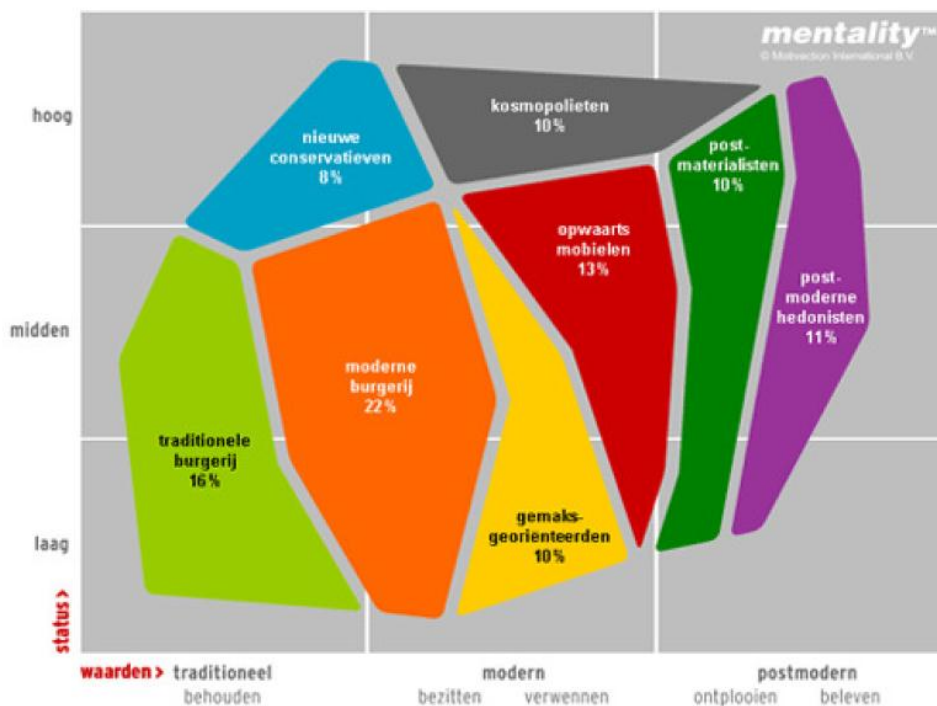
Tabel 41 de Mosaic-types (eigen verwerking op basis van Wegener DM, 2007)

6

Figuur 80 de Mosaic stamboom (Wegener DM, 2007, pag. 13)

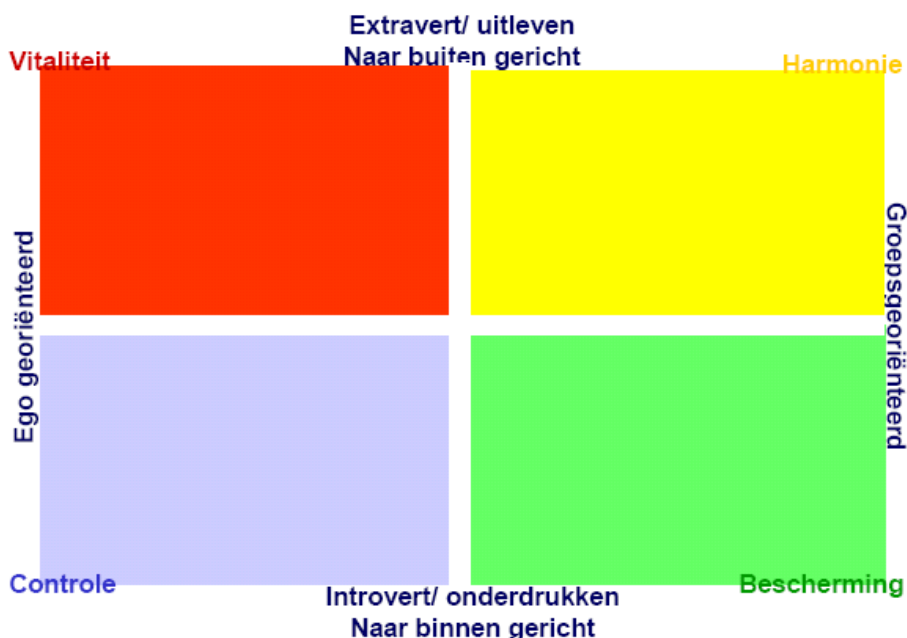
⁷ De sociale milieus of leefstijlgroepen van **Motivaction**:

Figuur 81 de sociale milieus van Motivaction (bron: www.motivaction.nl)

- Traditionele burgerij (18% - de moralistische, plichtsgetrouwe en op de status-quo gerichte burgerij die vasthoudt aan tradities en materiële bezittingen)
- Gemaksgeoriënteerden (9% - de impulsieve en passieve consument die in de eerste plaats streeft naar een onbezorgd, plezierig en comfortabel leven)
- Moderne burgerij (22% - de conformistische, statusgevoelige burgerij die het evenwicht zoekt tussen traditie en moderne waarden als consumeren en genieten)
- Nieuwe conservatieven (8% - de liberaal-conservatieve maatschappelijke bovenlaag die alle ruimte wil geven aan technologische ontwikkeling, maar zich verzet tegen sociale en culturele vernieuwing)
- Kosmopolieten (10% - de open en kritische wereldburgers die postmoderne waarden als ontplooiën en beleven integreren met moderne waarden als maatschappelijk succes, materialisme en genieten)
- Opwaarts mobilen (13% - de carrièrerichte individualisten met een uitgesproken fascinatie voor sociale status, nieuwe technologie, risico en spanning)
- Postmaterialisten (10% - de maatschappijkritische idealisten die zichzelf willen ontplooiën, stelling nemen tegen sociaal onrecht en opkomen voor het milieu)
- Postmoderne hedonisten (10% - de pioniers van de beleveniscultuur, waarin experiment en het breken met morele en sociale conventies doelen op zichzelf zijn geworden)

⁸ De leefstijltypologie van The Smart Agent Company

Figuur 82 de werelden van SmartAgent Company (bron: www.smartagent.nl)

De rode wereld: vrijheid en flexibiliteit

Consumenten die tot de rode wereld horen beschrijven zichzelf als intelligent, eigenzinnig en zelfbewust. De 'rode consument' is een consument met een vrije geest die vrijheid en onafhankelijkheid erg belangrijk vindt. Voor de rode wereld is er in het leven meer dan alleen werk, het gezin of de buurt. Genieten is een sleutelbegrip en een belangrijk onderscheid met eveneens koopkrachtige blauwe wereld. Voor 'blauw' zijn werk en carrière allesbepalend, terwijl 'rood' ook tijd wil inruimen voor culturele ontwikkeling en het maken van verre reizen. Vrijheid en flexibiliteit is in de werksituatie dan ook van grote waarde. De rode consument heeft een losse en actieve manier van leven. In marketing-termen geldt rood als een "early adopter" – een consument die graag producten als eerste koopt of gebruikt en niet afwacht totdat iets mainstream is geworden. Binnen de context van de woningmarkt heeft men vaak een stedelijke oriëntatie (of soms juist het tegenovergestelde: landelijk wonen). Dit betekent echter niet dat al deze consumenten in of vlakbij het centrum wonen; men hoeft immers niet stedelijk te wonen om gebruik van het centrum te maken en zich stedelijk te voelen. Vaak woont men in een meergezinswoning in (de buurt van) een dynamische omgeving.

De blauwe wereld: ambitie en controle

In de blauwe wereld staat presteren centraal. Deze groep is over het algemeen zeer ambitieus en ziet een succesvolle carrière als een belangrijk doel in het leven. Hierbij maakt men gebruik van een grote

inzet, gebruikmakend van analytische capaciteiten, assertiviteit en intelligentie, maar ook bedachtzaamheid en het maken van weloverwogen beslissingen. Mensen in de blauwe wereld zijn directief ingesteld; men houdt de touwtjes graag in eigen hand. Carrièreplanning is bijvoorbeeld typisch een term voor de blauwe wereld, waar bijvoorbeeld de rode wereld van baan wisselen omdat 'iets interessants op hun pad komt' zonder dat daar strategische overwegingen aan ten grondslag hoeven te liggen. De blauwe wereld houdt van luxe en mooie dingen en is gevoelig voor status. Dat men een succesvolle carrière heeft opgebouwd mag immers best getoond worden. In deze wereld bevinden zich het kleinste deel van mensen met een buitenlandse afkomst.

In het wonen leidt dit tot een voorliefde voor de statusrijke gebieden. Men woont het liefst tussen ons soort mensen. De meerderheid van de blauwe consumenten richt zich op de rustige, ruim opgezette woonmilieus om te ontladen van de hectiek van het werk, maar een deel van de blauwe groep woont juist in stedelijke gebieden zoals de Wilhelminapier in Rotterdam.

De gele wereld: betrokkenheid en harmonie

De gele wereld staat voor een groepsgerichte en extraverte instelling. Deze consumenten hecht veel waarde aan goede (gezellige) sociale contacten zowel in de buurt waar men woont als op het werk. Men heeft een open instelling, voelt zich erg betrokken bij anderen en is altijd bereid om een ander te helpen. Harmonie en evenwicht zijn belangrijke drijfveren voor deze consumenten. Hierbij gaat het zowel om harmonie tussen burens als harmonie tussen werk en privé. Veel consumenten van buitenlandse afkomst behoren tot dit cluster.

Door het belang dat gehecht wordt aan het gezinsleven en sociale contacten in de buurt, voelen de meeste consumenten uit de gele wereld zich het meest thuis in een 'gewone' woonwijk. Ze wonen doorgaans vaak in een rijtjeswoning, maar ook in een galerijwoning in de huursector. De smaakvoorkeuren met betrekking tot de woning zijn knus en traditioneel.

De groene wereld: geborgenheid en zekerheid

De groene wereld is eveneens groepsgericht, maar is veel meer naar binnen gericht dan de gele wereld. Men leidt een rustig leven en beweegt zich in een kleine kring van familie, vrienden en/of burens waarmee men intensieve contacten heeft. De wereld is wat dat betreft niet erg groot voor de groenen. Men typeert zichzelf als kalm, rustig en serieus van karakter. Privacy is erg belangrijk; de groene consument trekt zich dan ook graag terug in de eigen woning. 'Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg' zou een lijfspreuk kunnen zijn van de groene consument, die wars is van toeters en bellen. Dit geldt ook voor het wonen - waarin experimentele of onderscheidende architectuur niet wordt gewaardeerd. Deze consument woont het liefst in een gewone nieuwbouwwijk of in een degelijk, comfortabel (senioren)appartement in de buurt van voorzieningen. Tevens zoekt een deel de rust van het landelijk wonen op.